

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ :

КАТЕДРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

6

1970

8569

Чланови редакције: др ПАВЛЕ ИВИЋ, редовни професор

др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ, ванредни професор

др ЈОВАН КАШИЋ, доцент

Одговорни уредник: др ПАВЛЕ ИВИЋ

Секретар редакције: др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Штампа:

Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
1972. год.

ДВА ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА ШТАМПАРА МАРДАРИЈА ИЗ МРКШИНЕ ЦРКВЕ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Оба јеванђеља јеромонаха Мардарија¹, прво из 1552. године штампано у Београду и друго из 1562. у Мркшиној Цркви, приказана су у литератури о нашим Србуљама и средњовековним штампаријама².

Београдско јеванђеље је завршено 4. августа 1552. године. Основне податке о њему налазимо већ у запису³ који саопштава да је рађено у штампарији кнеза Радише Дмитровића после чије је смрти послове преузео Дубровчанин Тројан Гундулић. У литератури је изнето мишљење да је прештампано са влашког јеванђеља из 1512. године, а и да су слова пренета из влашке штампарије у Трговишту.⁴ На овим проблемима се у своме раду нећу задржати. Осврнућу се на други проблем који се такође наводи, али се не анализира. Задржаћу се на главним карактеристикама правописа о коме се досада зна само то да је штампар Мардарије приликом прештампавања Трговишког јеванђеља правопис „посрбио“.⁵

Јеванђеље из Мркшине Цркве је завршено десет година касније 24. јуна 1562. године трудом истог јеромонаха Мардарија. У вези са њим постављана су питања сродности, наиме, да ли су слова из Београдске штампарије пренета у Мркшину Цркву и у којој се мери

¹ Дејан Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, САН, Посебно издање, књ. CCCIX, Београд 1958, 53—55;

Иванъ Каратаевъ, *Описаніе славяно русскихъ книгъ найечайаннѣхъ кирилловскими буквами*, Том I, Санктпетербургъ 1883, 117—120, 135—36;

Д. Медаковић, исто, стр. 53—56, 193—66, 228—230, снимци.

² Лазар Плавшић, *Српске штампарије од краја XV до половине XIX века*, Београд 1959, 121—129.

³ *Београдско јеванђеље*, 211б, 212а

⁴ Каратаев, исто, 26—28, 117—120.

Л. Плавшић, исто, 124.

⁵ Ђ. Сп. Радојчић, *Четворојеванђеље из 1552 године*, Гласник Народне библиотеке, св. 1—2.

⁶ Каратајев, исто, 135—136.

Мардарије угледао на своје већ постојеће јеванђеље. У литератури⁶ је усвојено мишљење које потврђује и сам запис књиге да је штампар „рукоделисао“ слова, али анализа словних облика и њихово поређење са облицима слова Београдског јеванђеља није вршено.

Интересантно је пратити и правопис истог човека у временском размаку од десет година. Поред основних особина његове ортографије јасно ће се показати и правописне црте у којима постоји несигурност и колебање. У раду ћу изложити и резултате текстолошког поређења првих стотину страница који недвосмислено потврђују везу између ових двеју књига.

ОПИС КЊИГА

2. У раду сам се служила књигама које се чувају у Матици српској у Новом Саду. Обе су потпуне и добро очуване. Београдско јеванђеље има 212 листова, а јеванђеље из Мркшине Цркве 211. Разлика је настала због дужег записа у старијем јеванђељу. Књиге су технички исто опремљене. Формата су 19,5 x 29 cm и подељене су на 27 кватерниона. Ознаке ове поделе су редовно стављане⁷, а кватерниони, осим првог и последњег, садрже по осам листова. Штампани текст захвата простор од 13,5 x 21 cm и има најчешће 24 редова, али се среће и 25.

3. Књиге почињу списковима глава Мт. јеванђеља. Спискови се налазе и пред Мр. Лк. и Јов. јеванђељем. Иза спискова су „предисловија“, а затим текстови по јеванђелистима. Текст је подељен на читања по црквеном календару. Рубрике као и ознаке краја читања писане су киноваром. На неким местима рубрике су делимично пренете на маргине. На маргинама се налазе двојачке синоптичке ознаке. Киноваром су штампана зачала и њихов редни број, а црно почеци глава према списку. У Мт. је 68, у Мр. 48, у Лк. 83 и у Јов. 18 ознака за главе. Црквени календар почиње на 1986 листу.

4. О заставицама и иницијалима ова два јеванђеља највише података пружа књига Д. Медаковића⁸ у којој се инсистира на српском пореклу шара и на прототиповима. У истој књизи дат је и списак заставица и иницијала у оба јеванђеља⁹, зато се на набрајању и изношењу свих тих података нећу задржати. Изнећу своја запажања која употпуњују постојећа знања и разјашњавају однос Мардаријевих јеванђеља.

Заставице у обе књиге нису исте, али се налазе на истом месту. У Мт. има три, у Мр. и Лк. по две, а у Јов. јеванђељу једна.

У Београдском јеванђељу заставице са угро-влашким грбом¹⁰ су црне и налазе се на 2а, 7а, 66а и 103а листу. Појединачних заставица

⁶ Л. Плавшић, исто, 126.

⁷ Ознаке су нпр. *a*, *aII*, *aIII*, *aIII* и на осмом б листу *a*.

⁸ Д. Медаковић, исто, 164—166.

⁹ Д. Медаковић, исто, 228—230, табле CX—CXIX.

¹⁰ Врана кљуном придржава крст стојећи између два стилизована дрвета.

Д. Медаковић, исто, 164.

има још четири од којих је на 100а листу штампана киноваром, док су на 4а, 63а и 106а црне. Ни једна од ових заставица није пренета у јеванђеље из Мркшине Цркве у коме се срећу свега три модела. Киноваром је штампана само на 63а листу. Исти је модел поновљен на 2а и 66а листу, затим су једнаке на 4а, 103а и на 160а листу, а трећи тип је на 7а, 63а и 100а.

Наслови се налазе на истом месту и потпуно су једнаки на 2а, 4а, 7а и 64а листу, а не подударају се на 63а и 66а где је вез изведен друкчије.

У обе књиге се јављају стилски врло различити иницијали.¹¹ Два су типа правих иницијала; први су рађени плетером по угледу на оне из рукописних књига, а други су ренесансни, смештени у квадратне оквири. Поред тога постоји и велик број врло мало и примитивно украшених већих слова, каква такође срећемо у рукописним књигама. Пошто нас интересује однос између јеванђеља и угледаче Мардаријево на јеванђеље из Београда, упоређићемо иницијале из обе књиге.

Потпуно истих димензија и шара су два иницијала слова **Е** (у јев. из Мркшине Цркве први пут на стр. 96 и 106), **К** (на 7а) и **Р** (на 126 листу). Од слова смештених у квадратни оквир једнако је **О** (први пут у јев. из Мркшине Цркве на 1а листу), **Е** (на 66а) и **М** (на 986 листу). Од мање украшених слова заједничка су **І** (први пут на 86), **И** (на 158б), **Д** (на 102а), **Р** (на 13а) и **Г** (на 196б).

У Београдском јеванђељу постоји још 18 модела од којих су три прави украшени иницијали. Јеванђеље из Мркшине Цркве је у калупима богатије, јер има још 42 типа (мање или јаче украшених) иницијала. Само је један од њих већи и са плетером.

Očigledno je da se Marđarije prilično izrade slova ugledao i na Beogradsko jevanђеље. Međutim, to ugledaње nije potpuno i isključivo. Pored inicijala to još više доказују заставице јер је њих свакако морао прегледати, док је иницијале који нису исти у обе књиге, осим једног, могао изградити и сам на основу свог познавања како рукописних, тако и штампаних књига.

ПАЛЕОГРАФСКИ ОПИС

5. Инвентар слова у оба јеванђеља је:

А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ
Ъ Ъ Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь Ы Ь

6. Преглед словних облика:

Д — У B^{12} постоје два типа по облику петљице. Први има облу петљу без прелома, а други двапут преломљену. У оба су стубићи коси, а петља до доње линије реда. У МЦ је стубић исто кос, а и петља до линије реда, али је шиљато преломљена.

¹¹ Д. Медаковић, исто, 164—66

¹² Због честе употребе скраћиваћемо Б — Београдско јеванђеље и МЦ јеванђељес из Мркшине Цркве.

- Б** — У Б је петља ниска и обла. Водоравна горња црта је ширине петље и има дуг привезак. У МЦ је слово шире, а петља само преломом.
- Б** — У Б постоје два модела, у оба је горњи део слова мањи. Један има прво израђену горњу петљу која допире до стуба, а доња је повучена до ње, а не до стуба. Други је истог облика само обрнуто рађен: доња петља је повучена до стуба, а горња затвара простор ослањајући се на њу. МЦ има први тип, али доња петља је ниже.
- Г** — Слово је у обе књиге истог облика, само је у МЦ стуб дужи. Водоравна црта је кратка и има дуг привезак.
- Д** — У оба јеванђеља је горњи део у облику троугла. Разлика је у ножицама. У Б су косе унутра усмерене црте, а у МЦ су троуглови.
- Ѓ** — У Б је слово плитко и скоро четвртасто. По величини постоје две врсте. У МЦ има четири различите величине слова а са четвртастим преломом и једно са преломима који нису на линијама редова. Језичац нигде нема чекић. Широко **в** је у обе књиге исто. То је дубок лук са таласастим језичцем незнатно усмереним нагоре.
- Ж** — Доњи део слова је већи и обао, а горњи су две косе цртице са проширењима при врховима. У обе књиге је исто.
- З** — Једнаког је облика у обе књиге. Горњи део слова је обао и мањи, а реп је веома извијен.
- С** — Такође је исто у обе књиге. Има дубоке и благо таласасте угибе.
- И** — Стубић није превучен. Тачке су над стубом.
- Н** — У обе књиге је пречка незнатно над половином и није искошена.
- К** — Нема разлике у облику. Горњи део преломљене бочне стране је мањи. Бочне стране се при крајевима проширују и код прелома не додирују стуб.
- Л** — У Б је десни стуб коса права, а леви је нешто обао и почиње испод врха. У МЦ је исто, само без облина.
- Љ** — У обе књиге има две врсте. Први облик је где се косе праве шиљато састају од линије до линије и други са овалним средњим угибом који се спушта под ред.
- П** — Пречка је смештена у горњу половину слова и почиње испод врха.
- О** — Горе и доле је шиљато у обе књиге. Широко **О** је у Б развученије, него у МЦ.
- П** — Нема морфолошких варијаната. Два стубића су спојена спојницом.
- Р** — У Б се срећу два модела. Први има шиљат врх и петљу која се спушта до доње линије реда, а други је са мањом и широм главицом која не налаже на линију реда. У МЦ постоји исти облик као први у Б, и други са већим нагибом горњег дела стуба и широм главицом до доње линије.

- Г — У Б сви облици овог слова су са дубоким луком који је врло затворен. Лук је различитог облика. Постоје две величине слова код којих лук има четири прелома и шиљате врхове; затим са облим луком и косим преломима од линија редова и трећи без прелома. Сви ти облици се јављају и у МЦ, само су други и трећи тип већи од осталих слова. Има и Г са луком као у в где су преломи на линијама редова, а црте од њих водоравне.
- Т — У обе књиге је уско са једва одметнутим привесцима.
- УѸ — Слово о је као и ван диграма. Слово оѸ има тањи десни стуб који се нешто кос незнатно спушта под линију реда и при горњем крају има мали привезак. Леви стуб је коса права до линије реда. У обе књиге су облици исти, само у МЦ постоје два различита по ширини угла.
- з — Лигатура је у обе књиге иста. Десни крак прелази линију реда и нешто се проширује. Поред овог облика у МЦ постоји и други: то је мало округло О на које налаже птичица са мало размакнутим неизвијеним крилима.
- Ф — Исто је у обе књиге. Велики овал је пресечен танким дугим стубом.
- Ө — И у Б и у МЦ постоји горе шиљато и доле обло слово које не прелази линије редова. Поред тога у МЦ се среће и друго са шиљата оба краја. Ово је веће од осталих слова.
- Х — У оба јеванђеља постоје две врсте: први има кратак леви стуб који не прелази линију реда, други има оба стуба преко доње линије.
- Ѓ — Ван лигатуре ѿ у Б то су два мало размакнута дубока лука, а у лигатури је размак још мањи. Поред ова два у МЦ постоји и трећи облик. Лева бочна и средња црта су према врху преломљене, а преломи нагнути десно. Десна бочна страна је обла и на доњој линији се спаја са средњом. Спојница између леве бочне стране и средње је коса права.
- Ц — Слово је уско, а доња црта накнадно додата и тања.
- Ц — Горњи део слова чине два дебља стуба. Ножица је изједна са водоравном цртом и није одмакнута.
- Ч — У Б је асиметрично. На кос стуб се ослања обла линија која допире до његове половине. У МЦ је симетрично, а чашица је полукруг.
- Ш — У МЦ је нешто шире, него у Б.
- ѡ — У Б се налази у тексту, а у МЦ у лигатури са иницијалним Б. Стуб је кос са троугластом петљом. Водоравна горња црта има мали привезак.
- ѡ — У Б је стуб *јера* кос, а петља има прелом од којег је повучена коса права. У МЦ је стуб прав, а петља четвртаста. Спојнице ни у једној књизи нема.
- ѡ — У Б је петља мала и четвртаста. У МЦ је облик исти, само петља допире до половине стуба.

- ђ — У Б постоје два облика. Један са стубом који високо прелази линију реда и други који једва прелази. Тај други облик је архаичан. У МЦ нема слова са сасеченим врхом.
- ю — У саставу лигатуре Ѧ није мање од осталих слова. У Б је овално, а у МЦ је нешто уже и шиљатије.
- Ѧ — Лигатура је једнака у обе књиге. Од врха косог стуба повучена је спојница која се налази над петљом. Петља се на косом стубићу спушта до линије реда.
- Ѧ — У Б има два облика; један са врло плитким луком и мало косо усмереним странама и други са преломима под правим углом. У МЦ су такође два облика; први са врло плитким четвртастим Ѧ, а други са незнатним луком без прелома, где је Ѧ од осталих слова.
- Ѧ — Слово је ситно са дубоким таласатим луковима. Први лук и чашица над њим је међу линијама редова, а остали део слова је под редом.
- Ѧ — Сва три стуба се састају на доњој линији реда. Десни и средњи су преломљени удесно.
- Ѧ — *Ижица* је у обе књиге истог облика као Ѧ. Над њом се налазе и две тачке.

Линије горње и доње ивице слова су на размаку од 4 мм. Слова не залазе дубље у међупростор. Јеванђеље из МЦ има збијеније низове и писмо изгледа дугуљасте. Оваквом утиску највише доприноси уско слово *омега* којег у Б нема, *с* и *Ѧ* која су већа од осталих слова, високо *јаш* и *Ѧ* која је ужа и дужа. Словни облици одговарају онима које срећемо у нашим рукописним књигама.¹³ Изложени опис показује да правих морфолошких разлика нема много. Јаче разлике смо уочили код: *а*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ*, *Ѧ* и *Ѧ*. Остале незнатне варијанте које смо изнели нису релевантне, оне само показују да слова Београдске штампарије нису пренета у Мркшину Цркву и да је Мардарије стварно „рукоделицао“ своја слова, истина у већини случајева по калупу из Београдског јеванђеља.

7. У обе књиге постоје акценти, титле, уобичајене лигатуре и надредна слова. На њима се нећемо задржавати. Истаћи ћемо само доста честу употребу лигатуре *т* и *Ѧ* у МЦ које у Б нема и која по свом облику одговара истој из рукописних књига. Такође се нећемо бавити употребом интерпункцијских знакова од којих у обе књиге постоје тачка и зарез.

8. У даљем излагању задржаћемо се на прегледу оних ортографских црта које одређују припадање одређеној правописној школи, као и на фреквентнијим особинама које утичу на општи утисак. Пошто су јеванђеља рађена у размаку од десет година, природно је претпоставити да је штампар свој правопис за десет година усавршио и утврдио, те ћемо примере првенствено износити из млађег јеванђеља, исти-

¹³ Д. Медаковић, исто, 80—81; П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, 188—194.

¹⁴ Примери су са страна: 10а до 12а; 80а до 82а; 190а до 192а.

чући при томе разлике према старијем Београдском. На тај начин ће се моћи уочити потпуно јасно у чему је доследан, а где се правопис колеба. Прегледајући књиге констатовали смо да постоји уједначеност, те смо се одлучили да изнесемо детаљне анализе са три пута по пет страница¹⁴ из различитих делова књиге, да многобројним примерима који суштински не би мењали резултат не бисмо оптеретили рад.

9. Задржаћемо се на правопису прејотовованог вокала *е* на почетку речи и слога као и на писању *ѣ* и *ѥ* иза сугласника *љ* и *њ*.

а) На почетку речи смо у обе књиге нашли најчешће *ѣ*, затим широко *Ѣ*, а лигатуру *ѥ* ретко. Примери из МЦ су:

На апсолутном почетку речи *ѣ* је у следећим примерима:

ѣго 10б 13; 11а 12, 19; 12а 6; 80а 6, 8, 11(х2); 80б 2, 20; 81а 19, 21; 81б 1(х2), 3, 20; 82а 23; 191б 16, 18, 24; 192а, 7; ѣмоу 10а 23; 11а 6, 14, 20; 81а 14; 81б 21; 190б 10; 191а 23; ѣю 191б 11, единомъ 11а 3; единомуу 11а 18; единого 81а 2; 81б 9; 190б 2, 13; едины 82а 22; едины 190б 2; едино 191а 22; 191б 1; ехиднова 10а 13, езоу 12а 5; еффаѣа 80а 9; еугаѣе 191б 13; есмъ 191б 6, 24(х2); еси 10б 25; 81б 11; 190б 11, 15, 25; 191а 5, 7, 25; 181б 4, 5(х2); 192а 5, 23; естъ 10а 23; 10б 12, 17; 11а 2, 7, 11; есны 191б 2; еже 80а 10; егда 190а 1, 2; 191а 6; елика 190а 9; еда 192а 23.

Није на апсолутном почетку због континуираног писања:

ѣго 10а 4, 7; 11а 5; 80а 11; 81а 22; 81б 5; ѣмоу 11а 16; ѣ 191а 6; ѣю 11б 22; едино 191б 3; емъ 81а 20.

Широко *Ѣ* је увек на апсолутном почетку речи и нашли смо ове случајеве:

ѣго 10а 12; 10б 2; 11б 17, 24; 12а 17; 80а 6; 81а 2; 81б 2; 82а 13а 190а 21; 192а 12, 13; Ѣмоу 10б 1, 8, 14; 11а 11, 15; 12а 7, 16; 80б 9; 80б 1; 81а 20; 81б 11; 190а 11, 20; 192а 8; Ѣе 190а 2; Ѣдиног; 80а7; 102а 5; Ѣдино 191а 5, 24; 191б 1; Ѣзыкъ 11б 6; 80а 8, 11, Ѣсмъ 192а 3; Ѣси 11а 7; 190а 23; 190б 10, 18, 19, 21, 22; 191б 7; 8, 12; Ѣстъ 10а 1; 12а 19; Ѣликоже 80а 13; Ѣгда 81а 11, 14; 82а 3; 190а 14; Ѣще 81а 19; Ѣлика 190б 21.

Лигатура на почетку речи је само у примеру *ѥже* 191а 4 и у скраћеници од *ѣстъ* на страни: 11а 17; 80а 10; 190б 3, 12; 191а 16.

Примери из Б јеванђеља се потпуно не поклапају са изнетима.

У Б је *ѣ* где је у МЦ широко *Ѣ* у следећим речима:

ѣго 10а 12; емъ 10б 8; 11а 15; ѣго 11б 24; еугаѣе 12а 4; ѣмоу 12а 7; естъ 12а 20; емъ 190а 19; ѣго 190а 20; едино 191а 5; 191б 1; еси 191б 12; ѣго 192а 12; единомуу 192а 15.

У Б је широко *Ѣ* где је у МЦ само *ѣ*:

Ѣхиднова 10а 13; Ѣстъ 11а 2; Ѣлика 190а 9; Ѣмоу 190б 10; Ѣси 190б 11; Ѣгоже 190б 13; Ѣси 190б 15; 191б 5; 192а 22.

Лигатура је иза њ у речима:

НЕГО 10а 10; 10б 8; 80б 20; НЕМОУ 10б 11, 24; 12а 17; 80а 5; 81а 19;
НЕМЬ 10б 19; 11б 24; 12а 2, 10; ОГНЕМЬ 10б 4; ИСПЛНЕНІА 81а 15.

Са е иза њ су:

НЕДЕЛЕ 12а 11; 82а 18; ГЛЕТЕ 81б 10; ГЛЕШИ 190а 21(х2).

Са е иза њ су:

ОКАМѢНЕНО 81а 9; НЕМЬ 81б 24; ГДНЕ 82а 19; ИСПЛНЕНА 190а 12; НЕГОЖЕ
190б 13; ИСПЛНЕНОУ 191а 11; ОУНЕ 192а 15.

У Б је лигатуре на четири места мање и то у примерима:

НЕДЕЛЕ 80б 17; 81б 12 и двапут због скраћивања речи НЕДЕЛЕ : 192а 7;
190б 6.

Лигатура се јавља иза сугласника у МЦ још само у:

САДОУКІЕЕ 10а 12; КЕСАРІЕ 81б 6, а у Б је САДОУКЕЕ 10а 11.

Ако се уопштено осврнемо на правопис Ћ, ѓ и њ, можемо констатовати велику превагу ресавског начина писања.

10. Нисање слога *ја-* на почетку речи није интересно, јер се и у рашкој и у ресавској школи употребљава лигатура. Трагова архаичног правописа са *јайом* у вредности *ја-* нема. Пошто је ортографија уједначена, примере нећемо износити. Задржаћемо се на правопису иза вокала.

а) По ресавском правопису иза вокала је а у примерима:

ЈУДЕА 10а 9; ЈОРДАНСКАА 10а 9; ПОКААНІА 10а 15; ПОКААНІЕ 10а 22; ГАЛІЛЕА
11б 5; ДРОУГАА 11б 12; АНДРѢА 11б 16; ВЪМЕТАЮЩАА 11б 17; УСТАВЛШАА
11б 21; ИНАА 11б 22; СВОА 12а 18; ДААШЕ 80б 7; ГРЕДОУЩАА 191б 22;
СТОАШЕ 191б 24; 192а 19; СТОАХЪ 192а 24; ГРѢАХОУ 192а 25.

Издвојићемо случајеве писања слога *ија* који је само једанпут написани неприлазни 191а 15 на рашки начин, а у многобројним случајевима са *ја* на ресавски.

ОУСНІАНЬ 10а 6; ПОРОЖДЕНІА 10а 13; ПОКААНІА 10а 15; КАМЕНІА 10а 17;
ДІАВОЛА 10б 21; ДІАВОЛЬ 11а 5, 13; ЦРСТВІА 11а 14; СІА 11а 15; ДІАВОЛЬ
11а 19; ВЪСІА 11б 8; ЦРСТВІА 12а 5; ЗНАМЕНИІА 80б 20, 22; ИСПЛНЕНІА
81а 15; ВЖІА 81б 23; ЋУГЛІА 82а 7; СІА 190а 12; 190б 3, 5; 191а 10;
191б 13; СЛОЖЕНІА 191б 8; КАІАФѢ 192а 13; КАІАФА 192а 14.

Лигатура је иза вокала само у неколико случајева:

ПОМЪСЬ 10а 6; ВОГОВАНЕНІЕ 10б 5; СВОА 190б 1; МОА 191а 1; ТВОА 191а 2.

У иницијалном положају на почетку страног имена је у МЦ ІАКОВА 11б 23 и ІАКѢА 82а 20; а у Б је и ІАКѢА 11б 23 са десетерачким і без тачака.

У писању слога *ја* иза вокала Б је исто као МЦ, сем у једном случају своа 12а 18 место своа у МЦ.

б) Иза сугласника *љ* и *њ* лигатура је редовно, сем у речима: *землѣ* (завоулонна) 11б 4 и *рыбарѣ* 11б 18 (номинатив двојине). Архаичан правопис је и у *назарѣнина* 191б 23 са јатом, а иста реч се налази и са *а*: *назаранина* 192а 2.

Случајеви са лигатуром иза *љ* су:

нефѡлима 11б 4; *недѣла* 11б 12; *млахоу* 80а 5; *дивлахоу* 80а 14; *помышлахъ* 81а 5; *помышлате* 81а 7; *млахъ* 81а 19; *крста* 81б 9; *установка* 190а 20.

Лигатура иза *њ* је:

завоулонна 11б 4; *възвранаше* 10б 8; *ниа* 10б 11; 190а 4, 21, 22, 25; 190б 1, 15, 20; 191а 9.

У Б је стање исто.

11. Слог *иј* или *ији* писан је у МЦ 42 пута са *и* као у речима:

дивѣи 10а 7; *вжѣихъ* 11а 4; *трѣи* 80а 21; *прѣидеть* 190а 13.

Одступа *свѣтиихъ* 191а 16.

У Б је стање исто само постоје разлике због могућности сажамања вокала. Место и у Б је *и* у примерима:

лѹтоуѡгѣиоу 10б 5; *влаженѣи* 12а 19; *прѣиде* 81а 17, 18.

Место *и* у Б је и:

исходешии 11а 4;

Орфографија *ѣа* као и *ѣе*, *ѣи* је типична за ресавску школу.

Осим у изнетим положајима десетерачко *ѣ* се јавља још у иницијалном положају у страним речима, именима и то са тачкама, или без њих:

ѣсаѣи 10а 2; *ѣѣю* 81б 9.

Реч *исоуѣ* је увек са десетерачким. Оно у шест случајева има две тачке: 11а 11, 17, 21, 22; 11б 9, 13.

У Б је у речи *исоуѣ* увек *ѣ* без тачака, а *исаѣи* 10а 2 је са осмерачким *и*.

Иза сугласника је *ѣ* писано скоро доследно у страним речима (ван група *ѣа*, *ѣе*, *ѣи*, *ѣю*):

лѣтѣрги 10б 6; *галѣе* 10б 6; *галѣею* 11а 23; *галѣеа* 11б 5; *галѣеистѣи* 11б 14; *галѣею* 12а 3; *сѣрѣю* 12а 7; *галѣе* 12а 13; *ѣерсѣа* 12а 14; *сѣдонѣихъ* 80а 3; *галѣенско* 80а 3; *ѣарѣсене* 80б 16; *ѣарѣси* 80б 18; *ѣарѣсенска* 81а 5; *виѣсѣдѣ* 81а 18; *ѣилипповы* 81б 6; *ѣарѣси* 191б 20; *сѣишн* 192а 6,17.

Одступа: *ѣрѣсалии* 10а 8; *ѣарисе* 10а 11.

Овакав правопис има и Б, али је разлика у речима:

галилѣистѣмъ 11б 14; сѣмѣмъ 192б 13.

12. Писање ю на почетку речи и иза вокала није интересно јер је правопис регулисан. Релевантно је писање и, ї у слогу ију. Из сугласника љ и њ такође очекујемо само ю.

а) У малобројним примерима је увек јю:

въпѣющаго 10б 3; просвѣщенію 11б 11; сѣію 12а 7; ію 81б 9.

У речима пити ю 192а 11 континуирано написаним у Б Мардарије је доследно писању оваквих група у МЦ преиначнио у: питію.

У Б се правопис групе ї ю не разликује од стања у МЦ.

б) У иницијалном положају налазимо їу- или їу- аналогно писању їа и а које смо изнели. Примери су:

їудее 12а 14; їуда 191б 17,19; їда 191б 24; їуденскые 192а 12; їудеѣмъ 192а 15.

Стање је у Б исто само је и у їудее 12а 14 десетерачко І без тачака.

в) Већ смо истакли да се ю увек пише иза љ и њ. Међутим постоје и трагови старог писања ю иза некада меких сугласника. Старина таквих случајева нас води у старословенски канон и они за одређивање ортографије немају већи значај. То су:

плачющеи 12а 20; ачющеи 12а 23; чюете 81а 8.

13. Обе књиге су писане једнојеровим правописом, мада се у Б налази и тврдо *јер*. Тврдо *јер* је веома ретко, као да је случајно заостало. Нашли смо га свега неколико пута, а ни детаљнијим прегледом списак се не би много повећао. Примери су:

вѣси 191а 21; вѣниде 191б 16; двѣрехъ 192а 19; вѣсѣгда 192б 5; вѣзѣтъ 195а 23; вѣ 199а 12; вѣ.поите 204б 5; вѣ 210б 4; имъ 196а 19; вѣздвиженіемъ 204а 20; тѣкмо 199а 5; рѣцѣте 210б 14.

Положај у коме је задржано слово је типичан за двојерови правопис ресавске школе.

У даљем излагању пратићемо правопис *јера* са циљем да утврдимо правило, уколико оно постоји.

а) Предлози вѣ и сѣ су доследно са *јером*. Предлог кѣ је 11 пута са знаком, а у кѣвѣ 191а 3, 10 без *јера*. Колеба се и писање: из 81б 21 и изъ 11а 4.

У Б је стање потпуно исто.

б) Префикси вѣ- и вѣз- су у свим случајевима са *јером*. Префикс сѣ- је 19 пута са *јером*, а без у примерима:

сказахъ 191б 11, скажѣ 191б 11; свѣзавше 192а 12.

Иза из- 9 пута нема знака, али постоји и са:изъшьль 190а 24.

У Б је правопис исти, једино је у вѣниде 191б 16; дебело *јер*.

в) У облицима заменице *вѣс-*, сем у *вси* 191а 21 слово *јер* је редовно писано. Исто је тако увек и у облицима заменице *вѣсакъ*.

г) Постоји тенденција изостављања *јера* у сугласничким групама. *Јер* је написано у корену следећих речи у обе књиге:

шѣд- 11а 24; 11б 22; 80а 1, 2; 191б 22; стѣзе 10а 4; рѣци 11а 1, тѣмѣ 11б 6; прѣтъкнеши 11а 10; вѣдѣхноу 80а 9; чѣсо 80а 19, 22; вѣздѣхноуѣ 80б 21; вѣстеице се 82а 24; кѣждо 190б 1; изъшьль 190а 24; ничѣсоже 190а 7, 11; вѣнѣзи 192а 9; тѣмо 191а 8, 21; тѣстѣ 192а 13.

У придевском наставку се налази:

члѣвѣскын 82а 13; кедѣрска 191б 15; довольнѣ 10а 23.

У наставку за творбу речи:

конѣць 10б 1; 11а 21; 80а 16; али и конѣць 190а 10; 191б 17; петѣкѣ 80а 17.

У наставку партиципа претерита активног:

пристоупѣше 11а 20; вѣставляша 11б 21; вѣставляша 12а 2.

д) Постоји могућност појаве секундарног полугласа у речима: *есѣмъ, нѣсѣмъ, петрѣ, шгнѣ, седѣмъ*.

Забележили смо:

шгнѣ 10а 21 и шгнѣ 192а 24; седѣмъ 80б 5 и седѣмъ 80б 6, 11; 81б 14, 16.

е) Заменички облици *кто, что, мнѣ, мною* ни у једном случају нису са *јером*.

У корену речи знак је изостао у примерима:

многѣи 10а 11; пшеницоу 10б 3; два 11б 22; мнози 12а 13; призваѣ 80а 20; пришли 80б 1; поминѣ 81б 11; два 81б 14; зрѣ 81б 24; полза 82а 8; поминѣ 190а 3; оузрѣ 190а 5; посла 190б 24; 191б 4, 10; множицею 191б 18.

У свим овим случајевима ѣ је било у слабом положају, те је његово губљење оправдано.

Слово *јер* је изостало у сугласничкој групи ван префикса и корена следећих именица:

гоуѣмно 10б 2; житницоу 10б 3; праздникоу 10б 18; лшѣца 11б 20; пети-десетнице 12а 11; царство 12а 20; изѣытѣ 80б 10; кошниѣ 80б 11; понедѣлникъ 80б 17; кошниѣ 81б 15; прѣтѣхѣ 190а 13, 14; прѣтѣ 190а 22; неприѣзѣни 191а 15; ножницоу 192а 10; тысоуѣшникъ 192а 12; двѣрѣниѣ 192а 21; двѣрѣница 192а 22.

Нема га ни у сугласничкој групи у придевима:

иорданскаа 10а 9; турскихъ 80а 3; сѣдонскихъ 80а 3; декаполскы 80а 4; далманоуѡанскы 80б 13; реченныи 10а 1; подобно 10б 12; възлюбленныи 10б 17; реченное 11б 4; црковнеми 11а 6; смъртнѣи 11б 8; различнии 12а 8; раславленныи 12а 9; вѣсныи 12а 9; месѣчныи 12а 9; кротѣи 12а 21; грѣшнѣми 82а 12; скръби 190б 4; вѣчныи 190б 11, 12; истиннаго 190б 13; погывѣлныи 191а 8; праведны 191б 9; страстномъ 191б 17.

Остали случајеви су:

взалака 10б 23; стрѣтии 12а 8; сѣдшоу 12а 16; идше 80а 23; идшен 80б 11; пришьдше 82а 18; свезавше 192а 12; сътворше 192а 24.

На крају речи знак је редовно стављен, сем ако је реч у континуираном положају везана са личном заменицом, са же, се, ли и во. Сви примери су:

самже 10а 4; видѣже 10а 11; ѡвѣщавже 10б 11; онже 11а 2; слышавже 11а 21; оузрѣже 12а 15; потомже 81б 24; ихже 190б 18; сихже 191а 21; ихже 191б 5; азже 191б 9; вънже 191б 16; ихже 192а 5; сѣмшнже 192а 6; оученикже 192а 17; имамии 192а 11; самбо 190а 18; възмоутте 11а 9; прославитте 190б 9; прославиште 190б 14; любитвы 190а 17; възлюбилме 191б 8; съвоудетсе 11б 4; оутѣшетсе 12а 20; наситетсе 12а 24; коснетсе 81б 20; ѡвръжетсе 82а 4; оутѣтитсе 82а 9; постидитсе 82а 11, 13; възрадѣтсе 190а 5; разыдетсе 190б 1; прославихсе 191а 2; съвоудетсе 191а; 192а 4. На апсолутном крају речи је само: назареѡ 11а 24.

е) У Б је стање исто са изложеним, али се у њему у једном броју примера јавља одступање због употребе *ѡајерка* којег у МЦ нема. Случајеви су:

иѡан'нъ 10а 4; иордан'скаа 10а 9; речн'ное 11б 3; иѡан'на 11б 23; сѣн'миших 12а 4; раславлен'ныи 12а 9.

Остале разлике су:

сѣмже 10а 4 (у МЦ самже); коньца 82а 18 (у М Ц коц); вѣси 191а 21 (у МЦ вси); вѣниде 191б 16 (у МЦ въниде); дверехъ (у МЦ дверехъ).

ж) Замена полугласника са а на анализираним странама нисмо нашли, али постоји писање *јера* место етимолошког а:

въско 10а 19 и въскоъ 12а 5.

Ако резимирамо изложено о правопису *јера*, можемо закључити да изразитог правила нема, али да постоји тенденција изостављања у слабом положају.

14. Слово *јери* је 122 пута на свом традиционалном месту. У односу на овако висок број случајева мешања са и су малобројни.

а) *Јери* је место и:

поустины (Л јд.) 10а 3; ехиднова 10а 13; въздвыгноути 10а 17; възиде 10б 14; 12а 6; изыдоше 80б 16; изыде 81б 5; 191б 13, 14; 192а 20;

мислыши 81б 23; изыдхъхъ 190а 18, 19; разыдетсе 190б 1; изыдохъ 190б 23; съсы 191б 7; зыма 192а 25.

б) Место *јери* је и:

плѣви (А мн.) 10б 3; води (Г јд.) 10б 14; хлѣви (А мн.) 11а 1; народи (А мн.) 12а 5; правди (Г јд.) 12а 23; аггли (И мн.) 82а 14; ви (А) 10а 21; ти (Н јд.) 191б 2; дивїи (Н јд. м. р.) 10а 7; многїи (А јд. м. р.) 10а 11; различнии (И мн. м. р.) 12а 8; вдржимїе (А мн. м. р.) 12а 9; вѣли (Н мн. ж. р.) 82а 24; светинхъ (Г мн. м. р.) 191а 16; грѣдїи (Н јд. м. р.) 10а 22; имаи 10а 16; пѣстиню 10б 21; четири 10б 22, 23; наситити 80б 3; наситише 80б 10; мислыши 81б 23; пости- дит се 82а 11.

У Б је стање исто осим у примерима:

Єхиднова 10а 13; въздвигнути 10а 17; вы (А мн.) 10а 21; изыде 12а 6; правды (Г јд.) 12а 23; поустыни 80б 3; постыдитсе 82а 11; аггли (И мн.) 82а 14; зима 192а 24.

Писање слова *јери* регулисала је ресавска школа, те се мало-бројност случајева одступања може тиме тумачити.

15. У српској редакцији јавља се екавски изговор *јайџа* услед чега долази до мешања слова *јайи* и *џ*. У јеванђељу из МЦ је на анализираним страницама 249 случајева традиционалног писања *јайи* и то сасвим правилно, те многобројне примере нећемо износити, док је замене са *џ* мало.

а) Реч *недеља* без обзира да ли је скраћена или не, сем у *недѣли* 11б 12 увек је са оба *џ*. Остали случајеви су:

сеџе (Ј) 10а 16; хлѣџе (Ј) 11а 2; црковнеџь (Ј) 11а 6; иџѣле 12а 5; рџе 80б 4; имџоу 81а 3; възрџеџь 81а 23; дрџџе 81а 23; несоуџь 191а 12.

б) У страним речима где се као старословенски дублет јавља или *јайи* или *џ* у МЦ је сем у *андрѣџа* 11б 16 увек *џ*:

їоудџа 10а 9; фџарисџе 10а 11; садџуџне 10а 12; галїџе 10б 6; галїџа 11б 6; галїленстџь 11б 14; зевџеџџа 11б 23; зевџеџь 11б 24; галїџо 12а 3; галїџе 12а 13; їоудџе 12а 14; галїџенско 80а 4; матџџџа 80б 15; фџарїсенџе 80б 16; фџарїсен 80б 18; фџарїсенска 81а 5; архїџерџи 191б 20; фїсен 191б 20; архїџерџџа 192а 7; їоудџенскџе 192а 12; їоудџџь 192а 15; архїџерџџи 192а 18; архїџерџџь 192а 19; архїџерџџи 192а 21.

в) Услед екавске гласовне вредности *јайџа* дошло је и до замене *џ* *јайџом*:

грѣџоуџџе 10а 12; грѣџи 10а 22; грѣџџи 10б 10; грѣџоуџь 10б 16; грѣџџа 11б 19; грѣџџь 82а 5; сѣџџџиџь 11б 7; вџџџ (А јд ср. р.) 80а 15; срѣџџ (Г јд.) 81б 12; сџџџ (Г јд.) 82а 4; тџџџ (А) 190б 12; тџџџ (Г) 190б 23.

Из изложеног се види да се на почетку речи равноправно употребљава *омега* или широко *о*. Затим, да се иницијална група пише *iw* - ређе *io* - и да се у страним речима иза вокала налази *омега*, а ређе широко *о*. Употреба *омега* иза сугласника варира и не да се извести правило.

17. Између јеванђеља је велика разлика и у употреби диграма оу или лигатуре ѝ. Неко правило о писању не може се извести. Многобројне примере где се разликују нећемо износити, јер је очигледно да је Мардарију било свеједно које слово ће употребити.

18. Поређећи текст јеванђеља из МЦ са текстом јеванђеља из Б нашли смо минималне разлике. Подударане је потпуно у реду речи, у лексички и употреби облика. На стотину страница констатовала сам само следеће разлике:

а) У МЦ нема речи:

и (везник) 5а 3; иако 6а 11; ем8 28а 18; и (везник) 30б 13; е(их) 32а 9; е(га) 38б 17.

У Б нема речи:

въ 9б 17; съ (заменица) 30б 24; иже 49б 9.

Као што се види, ради се о случајним пропустима или дометању без неког значаја.

б) Без већег значаја су и лексичке разлике које су такође могле бити унете случајно:

Б своего 12а 2 - МЦ твоего; господома 15б 24 - господинома; прѣходе 20а 13 - проходе; прѣиде 35а 13 - поиде; рабы 46б 18 - ровы.

в) Остале разлике које су најчешће или грешке или исправљање грешке су:

Б неклети се 13б 6 - МЦ не кланите се; ишите 16а 24; 16а 21 - ишете; повели 19б 11 - повеле; оуслышите 29а 6 - оуслишете; неразоумѣте 35б 16 - неразоумѣтъ; воудѣта 39б 18 - воудѣтъ; прѣимете 42а 17 - прѣимите; привѣдѣта 44а 13 - привѣдѣте; въспросите 45а 17 - въспроситѣ.

19. Целокупно стање које смо изложили са сигурношћу показује да је Мардарије јеванђеље из Мркишине Цркве прештампвао са Београдског. При томе је ретко грешио у преписивању текста, али се у употреби слова није стриктно држао узора. У оним категоријама у којима се његов правопис колебао то се колебање пренело и даље на млађе јеванђеље.

Поређење јеванђеља штампаног у Београду 1552. и у Мркишиној Цркви 1562. године показује да је млађе јеванђеље прегледано са старијег. То потврђује спољашњи изглед књиге, подела текста, употреба киновара, број страница и редова на страни и садржина саме књиге. Заставице и вез су на истом месту, а такође и иницијали.

Анализа заставица, веза, иницијала и словних облика потврђује да је Мардарије „рукоделисао“ своја слова. Као узор му је у великој мери послужило већ постојеће јеванђеље, али како смо видели оно није било узор до краја.

Облици слова одговарају онима из рукописних књига. У обе књиге постоји већи број морфолошки потпуно истих слова, затим сличних, а само са а, ѝ, ѳ, ч, љ знатније разликују.

Правопис је у обе књиге у основи исти. Он је претежно ресавски, али постоје остаци рашког начина писања.

На почетку речи је лигатура *и* редовно. Иза вокала је чешћа *а*, а и *ија* је са једним изузетком писано *ја* на ресавски начин. Иза сугласника *љ* и *њ* је лигатура редовно.

На почетку речи се *ѣ* и широко *Ѣ* равноправно употребљава, док је литература ретка. Иза вокала је *ѣ* чешће, а *Ѣ* ретко. У слогу *ије* је готово редовно *ѣ*. После *љ* и *њ* лигатура је чешће, али не доследно.

Писање *ю* је регулисано. У слогу *ију* је редовно *ѳю*.

Иницијалне групе у страним речима пишу се: *ја-*, *иа-*, *ѣ-*, *ѣ-*, *Ѣ-*, *ѳѳ-*, *ѳѳ-*.

Слог *иј* и *ији* је са ретким изузетком писан *ѳи*. И то је типично за ресавски период.

Мада се у обе књиге јавља и дебело *јер*, не може се сматрати да су писане двојеровим правописом, јер су примери са *ѣ* веома ретки.

Знак *ѣ* се задржао у предлозима, префиксима и корену речи у јаком положају. У слабом положају је писан врло ретко у сугласничким групама, док на крају речи изостаје само ако је реч континуирано написана са личној заменицом, са *се* или неком речцом.

Слово *јери* је ретко замењено са *и*, а такође нема много замене и са *јери*.

Екавска гласовна вредност *јаѳа* српске редакције одразила се и у мешању слова *ѣ* и *ѣ*. Таквих случајева нема много и везани су за одређене речи и облике.

Из инвентара слова се види да се у обе књиге употребљавају *ѳ*, *ѳ*, *ѳ*, *ѳ*, *ѳ*, *ѳ*, *ѳ*. Слово *омега* се редовно пише на почетку речи паралелно са широким *ѳ*. У иницијалној групи у страним речима чешће је *ѳ-*, него *ѳ-*. Иза сугласника је писана *омега* без неког правила.

Упадљива разлика између две књиге је и употреба диграма *ѳѳ* и лигатуре. Ни у правопису ових слова нисмо нашли правило.

Текстолошко поређење је показало да је Мардарије врло пажљиво прештампавао са Београдског јеванђеља. Нисмо на стотину страница нашли ни једно место са изменом реда речи или са озбиљнијом лексичком или текстолошком интервенцијом. Све разлике које смо из изнели могу се схватити као ненамерни пропусти, каквих и иначе у јеванђељу из МЦ има (у односу на Б у њему је више словних грешака).

Из изложеног у раду резултира да је јеванђеље из МЦ преписано са Б и да је штампар Мардарије израдио већину слова и један део иницијала према својој већ постојећој књизи. Правопис којим се служио је једнојерови и претежно ресавски.

О МЕЋУСОБНОМ ОДНОСУ НЕКИХ РУСКОСЛОВЕНСКИХ И СРПСКОХРВАТСКИХ ОСОБИНА У ОРФЕЛИНОВИМ ПЕСМАМА

Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића

I

У овом раду испитане су следеће песме З. Орфелина:

- 1) ПСР — *Плачъ Сербіи* (Венеција, 1761),
- 2) ТР — *Тренодіа въ міръ челоѵка вшедшаго а ѿ всѣхъ, и свойсѣи-
ныхъ ирезрѣннаго* (Венеција, 1762),
- 3) СТВ — *Сѣиованіе наѵченнаго младаго челоѵка изъ русскогъ на
сербскій языкъ иреведено ѿ З. О. Въ Новомъ Садѣ* (Вене-
ција, 1764),
- 4) МЕ — *Мелодіа къ иролеѣю кою за 1765. лѣти сочинивши ири же-
ланю многолѣтства всѣмъ иредсѣвляеиъ З. О. Въ Новомъ
Садѣ* (Венеција, 1764—1765).

Поред ових песама, у садашње испитивање језика укључена је и песма за коју се данас не зна поуздано да ли припада З. Орфелину. То је

ПИ — *Пѣснь историческая. Како сѣ Сербм сѣ Тѣрци на Косовомъ
иолу иобили се, на коемъ иолу сербска майка княза Лазара
сѣ многима сынми сербскими изгѣбивши, и державе сербске
конечно лишивши се горке сѣзе иролива* (Венеција, 1765)¹.

О овој песни говориће се у посебном одељку на крају овога рада.

Иначе, песме ПСР, ТР, СТВ и МЕ испитане су на основу два упитника: I и II у којима је обухваћено укупно 29 фонетских и морфолошких црта. За углед ми је послужио рад проф. Младеновића у којем је он на основу упитника I испитао карактер књижевног језика у неким

¹ Др Г. Михајловић помиње разна мишљења: и она која иду и она која не иду Орфелину у корист као евентуалном аутору ове песме (уп. *Српска библиографија XVIII века*. — Београд (Народна библиотека СР Србије), 1964, 77).

делима П. Јулинца, З. Орфелина и Е. Јанковића.² Поменути упитници обухватају следеће особине.

Упитник I

- 1) Рефлекс *ь* и *ѣ* (*а : о, е*),
- 2) Рефлекс некадашњег назала предњег реда (*е : (ј)а*),
- 3) Рефлекс самогласничког *л* (*у : ол* и др.),
- 4) Рефлекс *-л (-)* (*о : л*),
- 5) Ген. једн. именица *а*-основе (*-е : -ы, -и*),
- 6) Датив једн. именица *а*-основе (*-и : -ѣ, -е*),
- 7) Вок. једн. именица м. рода (*-у, -е : једнакост с номинативом*)
- 8) Инстр. једн. именица ж. рода на *-а (-ом : -ою, -ею)*,
- 9) Инстр. једн. именица ж. р. на сугласник (*-у : -ію*) — нпр. *милошћу : милостію*),
- 10) Лок. једн. именица м и ср. рода: *-ѣ (-и)* или *-у*,
- 11) Лок. једн. именица *а*-основе (*-и : -ѣ, -е*),
- 12) Ном.-ак.-вок. мн. именица *а*-основе (*-е : -ы, -и*),
- 13) Ген. мн. именица ж. рода на *-а (-а, -у, -и : -Ø)*,
- 14) Ген. мн. именица м. и ср. рода (*-а, -и : -Ø, -ов, -ев, -ей*),
- 15) Ген. мн. именица ж. р. на сугласник (*-и, -ију : -ей*),
- 16) 1. л. једн. презент (*-м : -у*),
- 17) Образовање футура I (помоћу конструкције *ћу, ћеш . . . + инфинитив* или помоћу *крњег инфинитива + ћу, ћеш . . . : помоћу конструкције през. гл. бићи + инфинитив* или помоћу презент *свршених* глагола)³.

Упитник II

- 1) Предлог *в* или *у* и префикс *в* или *у* место старог *въ, вѣ*,
- 2) Примери са вокалним *р*,
- 3) Примери са старом групом *ѣр-*, односно са млађом *ѣр-*,
- 4) Вокатив једине именица женског рода *а-* и *ја*-основе (*-о : -е*),
- 5) Сви падежни облици у јединици и множини личне заменице првог лица,
- 6) Сви падежни облици личне заменице другог лица у јединици и множини,
- 7) Сви падежни облици у јединици и множини личне заменице трећег лица,
- 8) Сви падежни облици личне заменице сваког лица,

² Уп. Александар Младеновић, *Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове звуковске стандардизације*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1969, књ. XII, 43—51. Песме ПСР и МЕ обухваћене су језичким испитивањем, само не методом, који је примењен у овом чланку, и у раду А. Младеновића: *Прилог истраживању Орфелиновог језика*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1960, књ. III, 153—173. За језик ПСР уп. и код В. Umbegauna: *Les débuts de la langue littéraire chez les serbes* — Paris, 1935, 59—60.

- 9) Завршетак заменичке и придевске деклинације у генитиву и акузативу једине мушког и средњег рода: *-аго*, *-его* и *-ог(а)*, *-ег(а)*,
- 10) Завршетак заменичке и придевске деклинације у дативу и локативу једине мушког и средњег рода: *-ому*, *-ему* и *-ом*, *-о**ме*, *-ем* (*еме*),
- 11) Завршетак датива и локатива једине заменичке и придевске деклинације женског рода: *-ей* и *-ој*,
- 12) Предлог *чрез* или *через*

II

Упитник I

1) За некадашње полугласнике налазимо следеће рефлексе у песмама: ПСР: *а* (19 пута), *о* (4 пута), *е* (2 пута), ТР: *а* (1 пут), *о* (4 пута), *е* (8 пута), СТВ: *а* (5), *е* (3), МЕ: *а* (8), *е* (4), *о* (9).

Примери: ПСР: *дань* 1, *яремь* 2, *возлюбил* 3 и сл., ТР: *нейреломань* 6, *день* 5, *не восстан* 4, *когда* 4 и сл., СТВ: *лажливе* 5, *мдарь*, *йошель* 7 и сл., МЕ: *вѣнаць* 3, *денница* 4, *воздохъ* 5, *возлейде* 6 и сл.⁴

2) Место некадашњег назала предњег реда налазимо рефлексе: ПСР: *е* (67), *а* (6), ТР: *а* (33), СТВ: *е* (11), МЕ: *е* (37), *а* (6).

Примери: ПСР: *бреме* 2, *йревариле* 3, *бое се* 4, *йадоша* (3. мн. а.) 1, *съ чадми* 3, *чада* 5 и сл., ТР: *начайокъ* 2, *хваляйся* 7 и сл., СТВ: *учих се* 3, *йлоде* (3. мн. през.) 3 и сл., МЕ: *время* 3, *у йоредк* 4, *месець* 4, *частю* 3, *являйся* 5, *дая* 9 и сл.

3) Рефлекс самогласничког *л*: ПСР: *у* (4), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: изузев примера *слезно* 3, који у нашем језику има секундарно вокално *л*, других примера ове врсте нема у СТВ, МЕ: *у* (4), *ол* (1).

Примери: ПСР: *сузе* 2, *йѣнъ* 4 и сл., МЕ: *сѣнце* 4, *йолни* 7 и сл.

4) Судбина *-л* на крају речи: ПСР: *-о* (2), ТР: *-л* (10), СТВ: *-о* (1), *-л* (6), МЕ: *-л* (4).

Примери: ПСР: *зайѣйѣ* 3, *завѣрѣ* 3, ТР: *йрисѣѣл* 6, *не был* 3 и сл., СТВ: *быо* 5, *явил* 7 и сл., МЕ: *весел* 8, 10 и сл.⁵

5) Наставак у ген. јд. именица *а*-основе: ПСР: *-е* (4), *-ы* (1), ТР: *-ы* (1), СТВ: *-е* (1), *-ы* (4), МЕ: *-е* (5).

³ Облици 1. л. једн. през. *хоћу* и *могу*, као и форме поменутог лица некадашњих атематских глагола, не узимају се у обзир за ова испитивања.

⁴ Везник *но* није узиман у обзир за ова бројања иако се јавља у овим песмама: ПСР (х 2), ТР (х 2), СТВ (х 4).

⁵ Примери: *ждралъ* 11 и *цајзелъ* 11 нису узети у обзир за ова бројања. Прва реч се јавља и данас са *-л* у нашем књижевном језику поред дијалекатског облика са *-о* (уп. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Институт за српскохрватски језик), 1968, књ. V (*дугулан* — *закључийи*), 319, 320). друга реч одговара немачком *Zeisig* „штиглиц“ (уп.: у кавезѣ *цајзелъ* поетѣ МЕ 11; РЈА доноси *цајзел* у значењу *soxex*, нем. *Ziesel*, *Zieselmaus* „пацов“, а такође доноси и *цајзић*, *цајэл*, што одговара значењу које срећемо код Орфелина — уп. *Рјечник хрватског или српског језика*. — Загреб, 1880—1882, књ. I, 753).

Примери: ПСР: *слободе* 6 и сл., *без славы* (+ у својој держави)
1, ТР: *клеветы* 4, СТВ: *без' слѣжбы* 8 и сл., *надежде* 3, МЕ: *ѡ весе*
8, *лѣне* 5 и сл.

6) Наставак у дат. једн. именица *a*-основе: ПСР, ТР и СТВ немају примера ове врсте, МЕ: *кз својой славы (+ на ей главы)* 3 (уп. и *кз срећи + ѿбоѣи* 9 — у МЕ долазе само ова два примера).

7) Наставак у вок. једн. именица м. рода: ПСР: -*e* (само један пример долази: *Б(о)же* 7), у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте).

8) Наставак у инстр. једн. имен. ж. р. на -а: ПСР: -ом (2), ТР: -ою (1), СТВ: -ом (2), МЕ: -ом (4).

Примери: ПСР: сабліомъ 3, злomboмъ 3, ТР: рѣкою 6, СТВ: нау-
комъ 6, 8, МЕ: съ красоіомъ 11, съ дивоіомъ 11 и сл.

9) Наставак у инстр. једн. именица ж. р. на сугласник: ПСР: *-ju* (1), ТР: *-ju* (1), у СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

Примери: *храбросѣю* 4, *сѣчесѣю* 5.

10) Наставак у лок. једн. именица м. и ср. рода: ПСР: -у (5), ТР: -ѣ (3), -у (1), СТВ: -у (1), МЕ: -у (8), -ѣ (1).

Примери: на Косовѣ 4, у робѣиѣ 3 и сл., ТР: дѣ свѣиѣ 3, на свѣиѣ 7, въ словѣ 6, в' щасиѣ 6, СТВ: у свѣиѣ 3, МЕ: у лицѣ 3, у йоредкѣ 4 и сл., въ небѣ 11.

11) Наставак у лок. једн. именица *a*-основе: ПСР: *-и* (2), ТР и СТВ немају примера ове врсте, МЕ: *-и/-и* (6).

Примеры: ПСР: у своіой державы 1, ўо шолікой . . . славы 2, МЕ: ўо брдыны 7, у гори 8 и сл.

12) Наставак у ном. -ак.-вок. мн. именица *a*-основе: ПСР: -е (12), -и (2), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: -е (2), МЕ: -е (9), -и (2).

Примери: ПСР: *сйарешине* (ном.) 7, *ране* (ак.) 5 и сл., *ризы* (ак.) 7, *рѣки* (ном.) 4 (примера за вок. мн. нема), СТВ: *сирене* (ном.) 5, *жене* (ном.) 5, МЕ: *зѣзде* (ном.) 4, *жабе* (ном.) 7, *мреже* (ак.) 7 и сл., *ййици* (ном.) 6, *овцы* (ном.) 7 (примера за вок. мн. нема).

13) Наставак ген. мн. именица ж. рода на -а: ПСР: -а (3), ТР: -Ø (2), СТВ: нема примера ове врсте, МЕ: -Ø (2).

Примери: ПСР: са сви сѣрана 4 и сл., ТВ: бѣдѣ 6, злѣбѣ 8, МЕ: зѣбѣдѣ 5, ѣѣиѣиѣ 9.

14) Наставак ген. мн. именица м. и ср. рода: ПСР: -ы (*їлеѣы* 4), -ов (*враговъ* 6), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: -ов (*новѡвъ* 6, *ско-ѡвъ* 7), МЕ: -Ø (*гнѣздъ* 6).

15) Наставак ген. мн. именица ж. р. на сугласник: ПСР: нема примера ове врсте, ТР: -ей (1), СТВ: -ей (1), МЕ: нема примера ове врсте.

Примери: ТР: *людей* 8, СТВ: *людей* 4.

16) Наставак у 1. л. једн. презента: ПСР: -м (4)⁶, ТР: -у (14), СТВ: -м (7), -у (2), МЕ: нема примера ове врсте.

⁶ Енклитички облик за 1. л. једн. *самъ* 2 (х 2), 4, сам 4 долази, наравно, такође са -м, али се не убраја у горње бројање јер се ослања на пун облик овог атематског глагола који је са наставком -м одлика и нашег и рускословенског језика.

Примери: ПСР: *сѣдимъ* 4 и сл., ТР: *знаю* 2, *йриклонюся* 3 и сл., СТВ: *йадамъ* 3 и сл., *згибнѣ* 7, *бѣдѣ* 8.

17) Футур I: ПСР: нема примера ове врсте, ТР: конструкције са *ћу*, *ћеш* и сл. нема, већ има примера употребе презент свршених глагола у значењу футура: *кѣда* *лишь* *йойдѣ*, *йойадѣ* *въ* *бѣдѣ* 8 и сл. (12 пута), СТВ: 2 пута долази конструкција са *ћу* и сл.: *как* *ћю* *явиѣтъ* 4, *йревариће* (3. мн.) 5, 2 пута долази конструкција са *буду/будем*: *бѣдѣ* *имайи* (1. јд.) 8, *бѣдем* *згибайи* 4, 2 пута долази презент свршеног глагола у футурском значењу: *свакѣ* *скажѣтъ* *лѣдѣ* за мене *такѣ* 6, не *знаюћѣ* *скотѣвъ*, *згибнѣ* без *слѣда* 7 (1. јд.).

Упитник II

1) Рефлекс старог предлога-префикса *в+йолугласник*: ПСР: *у* (15), ТР: *в* (10), СТВ: *у* (3), *в* (1), МЕ: *у* (13), *в* (5).

Примери: ПСР: *у* *крѣв* 3, *у* *Тѣрской* 2 и сл., ТР: *въ* *йомѣ* 3, *в'* *бѣдѣ* 4 и сл., СТВ: *у* *мени* 3 и сл., *въ* *блѣйѣ* 4, МЕ: *у* *йойокахѣ* 7 и сл., *въ* *горѣхѣ* 6 и сл.

2) Самогласничко *р*: ПСР: *ер* (12), *р* (10)⁷, ТР: *ер* (2), СТВ: *р* (1), МЕ: *р* (3), *ор* (1).

Примери: *Сербиѣ* 4, *йерзамѣ* 1 и сл., *срѣске* 2, *срдѣце* 3 и сл., ТР: *сердѣцѣмѣ* 7, *вернѣся* 8, СТВ: *срдѣцѣмѣ* 3, МЕ: *дрѣжи* 3, *йѣ* *брѣдины* 7, *йѣцѣркѣва* 8, *горѣлицѣхѣ* 10).

3) За стару групу *чр-* нема примера у овим песмама.

4) Наставак у вок. једн. именица ж. рода *а-* и *ја-* основе: ПСР: долази само пример *Сербиѣ* 5 (х 2), 7, док у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

5) Облици личне заменице првог лица

ПСР: сви облици личне заменице првог лица, употребљени у ПСР (36 пута), представљају форме које су својствене нашем језику укључујући ту и примере који су заједнички и српскохрватском и рускословенском језику, као нпр. *намѣ* (дат. мн.) 3; нема ни једног облика типичног само за рускословенски језик.

ТР: укупно је употребљено девет облика и то шест пута дат. једн. *мнѣ* 2 (х 3), 4, 5, 8, а три пута акуз. једн. *мене* 3, 7, 8; овај други, наравно, заједнички је и нашем и рускословенском језику тако да се не може рачунати у диференцијалне особине као што је то случај са поменутиим дативом *мнѣ* који одликује само рускословенски а не и наш језик.

СТВ: долазе свега две форме: *мене* (ак. једн.) 6 и типично српскохрватска *у мени* (лок. једн.) 3.

МЕ: укупно је употребљено шест облика, и то пет форми дат. мн. *намѣ* 3 (х 3), 4, 5, и један облик *нами* 5 такође у дат. множине; форма *нам* је одлика и нашег и рускословенског језика а *нами* у дат.

⁷ Редовно је *ор* у придеву *горѣк* и у речима изведеним од њега: *йрегорѣкѣ* 1, 3, *йрегорѣ* 4, *горѣкѣ* 1, *горѣ* 2.

⁸ Уп. наст. -е и код именица ж. рода на сугласник у вок. једн.: *ахѣ* *жалѣстѣ* *мѣ* 7.

мн. — само српскохрватског. У народном језику наших писаца XVIII века из Војводине долази, али не често, и облик *нами* за дат. мн.⁹

6) Облици личне заменице другог лица

ПСР: долазе свега два примера: *ѿбе* (ак. једн.) 5, *ѿе* (ак. једн.) 5; у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

7) Облици личне заменице трећег лица

ПСР: нема примера ове врсте

ТР: долази једном пример рускословенског типа: *в немъ* (лок. једн.) 4.

СТВ: долази само један пример: *нѣ* (ген. јд. њ. р.) 4.

МЕ: долази укупно пет облика од којих су два типично рускословенска: на *ей* главы 3, *въ немъ* (лок. једн.) 5, а један типично српскохрватски: на *ным'* (њима — лок. мн.) 6; остале форме: *ихъ* (ак. мн.) 10, *нѣмѣ* (дат. једн.) 11 одлика су и једног и другог поменутог језика.

8) Лична заменица свакога лица

ПСР: од три форме које овде долазе једна је одлика само нашег језика: *себи* (дат.) 7, док облици: *себе* (ак.) 6, *си* (дат.) 6, као што је познато, представљају одлику и рускословенског и српскохрватског језика.

ТР: долази само један облик: *себе* (ак.) 5.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: долазе два облика од којих је један типично српскохрватски: *собомъ* (инстр.) 8, а други, који се јавља два пута, чини одлику и нашег и рускословенског језика: *себе* (ак.) 6, 11.

9) Завршетак ген.-ак. једн. м.-ср. рода заменичко-придевске деклинације

ПСР: долазе три облика: *ѿога* (ген.) 4, *каквогъ* (ген.) 6, *свогъ* (ген.) 6, који су у духу нашег језика.

ТР: налазимо три форме: *кого* (ген.) 3, *чего* (ген.) 5, *ѿога* (ген.) 5, које су у духу рускословенског језика.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: овде налазимо једино облик *зимногъ* времење (ген. јд.) 6, који је у духу нашег језика.

10) Завршетак заменичке и придевске деклинације у дат.-лок. једн. м.-ср. рода

ПСР: долазе два примера и то оба у дативу и својим завршетком оба типична и за наш и за рускословенски језик (*-ему*): *моємѣ* 5, *ѿреѣмѣ* 6.

⁹ Уп. нпр. у Венцловићевом, Текелијином и Доситејевом језику, као и у језику новина Стефана Новаковића (В. Јовановић, *Гаврило Стијефановић, Венцловић*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1911, књ. II, 193; М. Сучевић, *Језик у делима Досијеја Обрадовића*. — Извештај Српске прав. велике гимназије ср. карловачке за школ. годину 1913./14, у Срем. Карловцима, 62/1914, књ. 55, 32; А. Албин, *Језик новина Стијефана Новаковића (1792—1794)*. — Нови Сад (Матица српска), 1968, 68; А. Албин, *Прилог истраживању језика Саве Текелије*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1968, књ. 4, 14 нап. 62 (у језику С. Текелије долази облик *вами* за дат. множ.).

ТР: од укупно осам облика, колико долази у ТР, само форме лок. једн. *в немъ* 4, *въ ѿомъ* 4, *о чемъ* 5, представљале би у првом реду одлику рускословенског језика, мада се поменути заменички облици, као архаичнији, јављају и у нашем језику (наравно, без предлога *в*, *въ*). Остале форме: дат. *бѣдномъ* 2, *комъ* 3, *едномъ* 6, лок. *въ словѣ живомъ* 6 одликују подједнако и наш и рускословенски језик.

СТВ: долази само једна форма: *моемъ* (дат.) 8 која карактерише и наш и рускословенски језик.

МЕ: долази шест облика од којих форма *въ немъ* (лок.) 5 представља, свакако, одлику у првом реду рускословенског језика (чему иде у прилог и јављање предлога *въ*). Док дативски облици *единомъ* 11, *нѣмъ* 11, *ѿредивномъ* 11 својим завршетком *-ому* не представљају одлику само нашег језика већ и рускословенског, дотле локативске форме: у поредкѣ *свомъ* 4, по *свѣтъ* 5 карактеришу наш језик, с напоменом да је други поменути облик српскохрватски пре свега по својој метатезираној форми (*св-* < *вс-*), а не по своме завршетку (уп. стсл. *вѣсемъ*).

11) Завршетак дат.-лок. једн. заменичке и придевске деклинације женског рода

ПСР: употребљено је укупно пет форми од којих две припадају некадашњој палаталној деклинацији, али са новим непалаталним завршетком *-ој*, што је одлика нашег језика: у *својој* држави 1, по ... *мојој* храбрости 2 (уп. остале облике: *несрећной* (дат.) 2, *ѿ ѿоликой* ... *славы* (лок.) 2, као и супстантивизирани придевски облик: у *Тѣрской* 2).

ТР: нема примера ове врсте.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: долази само једна форма и то рускословенског типа, употребљена посесивно: на *ей* главы 3.

12) Предлог *чрез*

ПСР: нема примера ове врсте.

ТР: долази само форма *чрез*, и то два пута: иной в щастію *чрез* весь вѣкъ живеть 6, какъ я несчастливъ *чрез* весь ахъ! мой вѣкъ 7.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: нема примера ове врсте.

III

Изнесени материјал из Орфелинових песама, дат по упитницима I и II а посматран на нивоу критеријума:

A = особине које се јављају само у духу народног језика,

B = особине које се јављају само у духу рускословенског језика,

V = особине које се јављају мешовито: и у духу народног и у духу рускословенског језика —

даје следећу слику.

Упитник I

ПСР

А: 3, 4, 5¹⁰, 7, 8, 10, 11, 13, 16 (9)

Б: 9, (1)

В: 1, 2, 12, 14 (4)

(у ПСР нема примера за црте у вези са питањем бр. 6, 15, 17).

ТР

А: — (0)

Б: 2, 4, 5, 8, 9, 13, 15, 16, 17 (9)

В: 1, 10 (2)

(у ТР нема примера за црте у вези са питањем бр. 3, 6, 7, 11, 12, 14).

СТВ

А: 2, 3, 8, 10, 12 (5)

Б: 14, 15 (2)

В: 1, 4, 5, 16, 17 (5)

(у СТВ нема примера за црте у вези са питањем бр. 6, 7, 9, 11, 13).

МЕ

А: 5, 8, 11 (3)

Б: 4, 13, 14 (3)

В: 1, 2, 3, 10, 12 (5)

(у МЕ нема примера за црте у вези са питањем бр. 7, 9, 15, 16, 17)¹¹.

Дате процентуално, ове особине заступљене су у овим песмама на следеће начине:

	ПСР	ТР	СТВ	МЕ
А	64,29%	—	41,66%	27,27%
Б	7,14%	81,82%	16,67%	27,27%
В	28,57%	18,18%	41,66%	45,46%

На основу овог прегледа заступљености појединих језичких црта у Орфелиновим песмама, односно на основу горњих процентуалних вредности, могу се извести одређени закључци о карактеру језика којим су писане ове песме узете свака понаособ. Док песма СТВ пока-

¹⁰ Од укупно пет примера ове врсте у ПСР долази само један са завршетком -и, али се он римује са српскохрватским обликом локатива једине именица ж. р. на -а те се зато форма ген. једн. на -и не третира овде као одлика рускословенског већ као облик употребљен ради потребе стиха (уп. *без славы + у својој држави* 1).

¹¹ За особину под бр. 6 долазе у МЕ два већ поменута облика али оба у рими (*къ својой славы + на ей главы* 3, *къ срећи + њобећи* 9) те се зато не урачунавају овде као потпуно поуздани случајеви који одликују и сам Орфелинов језик.

зује подједнак однос заступљености народних и славеносрпских особина, односно подједнак број оних црта које се јављају само у духу српскохрватског и само у духу славеносрпског језика — дотле је песма ПСР писана највећим делом народним, ТР рускословенским, а МЕ мешаним (славеносрпским) језиком. Од свих песама анализираних у овом раду ТР показује одсуство црта које се јављају искључиво у духу народног језика.

Што се тиче особина изнесених по упитнику II, за оне за које имамо одговарајуће примере у овим песмама, оне показују да је ПСР писана у највећој мери народним, а ТР — рускословенским језиком. И ова анализа потврдила је резултате који су добијени претходним испитивањем по упитнику I у овом раду. У вези са песмама СТВ и МЕ, у којима за приличан број особина не налазимо податке (7, одн. 4), треба истаћи да та чињеница отежава извођење поузданијих закључака али само по упитнику II.

Посебно се треба задржати на особини бр. 2 (вокално *p*). У овој особини може се мешати и гласовни и графички моменат, што са осталим цртама није случај. Ради се о томе што се, на пример, у ПСР вокално *p* означава и са *ep* а не само са *p*, у СТВ — са *p*, као и у МЕ изузев у једном примеру где имамо фонетско *op* (*горличичу*). У ТР *ep* је редовно. Да ли је *ep* у овим песмама означавало *ep* или вокално *p* може се посредно закључити, на основу анализе осталих језичких црта у овим песмама. Како и по упитнику II ТР има највећи број рускословенских црта, а не само по упитнику I, то се може, на основу тога, узети да само у овој песми графичка група *ep* означава *ep* у одговарајућим примерима. За ПСР треба, свакако, узети да је у њој и са *ep*, како је већ речено, означавано вокално *p* јер већина анализираних особина показује да је ова песма писана у духу народног језика.

★

На основу свега изложеног може се закључити да Орфелин све ове песме није писао истим типом књижевног језика. Тип језика којим је одговарајућа песма писана зависи од степена присуства народних и рускословенских особина. Из језичке анализе у овом раду види се највећа заступљеност рускословенског језика у ТР, што сведочи јасно о карактеру језика којим је ова песма писана. С друге стране, ПСР показује да народне црте знатно доминирају у њој, што говори о народном типу књижевног језика којим је ова песма писана. У песми МЕ огледа се, видели смо, у првом реду славеносрпски језик, а у СТВ се у подједнакој мери јављају црте у духу народног и у духу славеносрпског језика. Из свега овога јасно је да се у овим Орфелиновим песмама срећемо са три типа књижевног језика, са рускословенским, славеносрпским и народним, што је одликовало и друге српске писце, односно њихова поједина дела у XVIII веку.¹²

¹² Уп. рад А. Младеновића: *Однос . . .*, 50, као и чланак од истог аутора: *Слика и проблеми у проучавању књижевности језика вијетнамских Срба у предшколској епископији*. — *Књижевност и језик*, Београд, XVI/1969, бр. 3, 232—233.

IV

Како је већ у почетку овог рада речено, овде ћемо се посебно задржати на анализи језика песме ПИ.

Упитник I

1) За стари полугласник долази рефлекс *a* 14 пута, а рефлекс *o* — пет пута (од чега се четири пута јавља облик *козни* 3, 8, 10, 12 — уп. стсл. *кѣзнѣ*).

2) Место некадашњег назала предњег реда налазимо 30 пута рефлекс *e*, а 17 пута рефлекс *a* (нпр. *кнез* 16, *князи* 2 и сл.).

3) За некадашње самогласничко *л* рефлекс у долази 7 пута, а *ол* једанпут; једном долази *ле* у примеру *слези* 8, где, наравно, није у прасловенском било вокалног *л* (нпр. *вѣци* 16, *напољнѣнѣ* 12 и сл.).

4) За старо *-л* долазе свега два примера са рефлексом *-o*: *учинио* 3, *ѡиѡсѡиѡ* 3.

5) У ген. једн. именица *a*-основе редован је наст. *-e* (долазе свега два примера): *державе* 1, *вечере* 13 (уп. и именице меке основе: *благосѡиѡнѣ* (+ *нѡнѣ*) 3, *изѣ ѡсѡе* 5).¹³

6) Од облика дат. једн. именица ж. рода на *-a* долази само један пример и то у рими: *любици* (+ *кѡѡици*) 9.

7) У вок. једн. долази 7 пута наст. *-e* (*граде* 2, *Оѡомане* 3 и сл.); једном је употребљен вокатив: *Милошѣ Кобилићю* 9 где у презимену имамо наставак *-у* а облик имена остаје индеклинабилан.

8) У ПИ не долазе облици инстр. једн. именица ж. р. на *-a*.

9) За инстр. једн. именица ж. р. на сугласник долази само један пример и то у рускословенском духу: *сѣ кровѡю* 6.

10) Од лок. једн. именица м. и ср. рода долазе 5 облика и сви су са наст. *-у*: *на ѡомѣ ѡолю* 3, *на ѡомѣ дарѡ* 13 и сл.

11) У лок. једн. именица ж. рода на *-a* редован је наст. *-и*: *ѡѡѡрдѡиѡи* 5 (уп. и: *на Бисѡирици* 2, *на Рибѡици* 2, у . . . *кѡѡици* 9, *на здравѡици* 13).

12) У ак. мн. (примери за ном. и вок. мн. не долазе) именица *a*-основе редован је наставак *-e*: *сѡзе* 1, *ноге* 4 и сл. (6 пута), изузев у једном примеру: *слези* 8.

13) За ген. мн. именица ж. рода на *-a* долази само један пример са наст. *-a* али у рими: *више нейма глава* (+ *слава*) 16.

14) Од именица м. и ср. рода у ген. мн. долазе свега два примера и оба у рускословенском духу: *ѡѡѡей* 6, *Тѡрковѣ* 11.

15) Примери за ген. мн. именица ж. р. на сугласник не долазе у ПИ.

16) Примери за 1. л. једн. презента не долази у ПИ.

17) За футур I долазе свега три примера у ПИ и сва три су у духу српскохрватског језика: 1. јд.: *ѡсеѡѡи ѡю* 9, *умѡслиѡю* 10, *учѡниѡю* 10.

¹³ Уп. уз бројеве 2 и 3 српскохрватску конструкцију: *ѡве силѡе ѡѡѡе* 15, *ѡѡѡѡ ѡѡѡѡе* 13.

Као што се види, у ПИ су народне, рускословенске и славено-српске црте заступљене на следећи начин:

А: 4, 5, 7, 10, 11, 17,

Б: 9, 14,

В: 1, 2, 3, 12.¹⁴

Процентуално, ови подаци изгледају овако:

А: 50%

Б: 16,67%

В: 33,33%

Из једног и из другог прегледа произлази јасно да у ПИ народне црте преовлађују. Међутим, особине које се јављају мешовито (и у духу народног и у духу рускословенског језика), као и црте које се јављају искључиво у рускословенској форми, заступљене су, заједно узев, у истом проценту као и особине које се јављају само у српскохрватском духу.

Упитник II

1) Од осам примера ове врсте, 4 се јављају у српскохрватском а 4 у рускословенском духу: у *својој кћѣици* 9, *въ нем* 2 и сл.

2) За вокално *р* налазимо: *ер* (19 пута), *ор* (3), *р* (5) и једном *ро* у примеру који у српскохрватском језику има секундарно самогласничко *р*: *сѣ кровію* 6.

Примери: *Сербли* 1, *ѡскорблява* 7, *срдце* 2 и сл.

3) Примера за групу *чр-* нема у ПИ.

4) У вок. једн. именица *а-* и *ја-* основе долазе наставци: *-о* (код именица ж. р. на *-а*, нпр. *майко* 6, *слого* 7 и сл., — 7 пута) и *-е* (у усањеном примеру именица ж. р. на *-ја*, нпр. *Сербіе* 1).

5) Од облика личне заменице за 1. лице долазе 4 примера и то сви у формама које одликују и наш и рускословенски језик: *намѣ* (дат. мн.) 2, *насѣ* (ген. мн.) 13, *насѣ* (ак. мн.) 8, 12.

6) Од облика личне заменице за друго лице долазе 6 примера од чега форме: *ѣеби* (дат. једн.) 5, 6, 13, *ѣе* (ак. једн.) 7 одликују наш, а облик *ѣебе* (ак. једн.) 7, 9 — и наш и рускословенски језик.

7) Од облика личне заменице трећег лица у ПИ долази пет примера од којих је један свакако у рускословенском (*въ нем* 2), а остали у српскохрватском духу (дат. једн. *іой* 8, ак. једн. *нѣга* 15, *га* 14 (х 3), ак. мн. *ихѣ*¹⁵ 4).

8) Од укупно 4 случаја употребе личне заменице свакога лица: *себи* (дат.) 10, 11 и ген.-ак. *себе* 7, 8, први одликује наш, а други — и српскохрватски и рускословенски језик.

¹⁴ Док се пример за особину под бр. 13 јавља само једном и то у рими, због чега није узет у обзир за оба бројања, дотле примери за особине бр. 8, 15 и 16 не долазе у ПИ.

¹⁵ Облик *их* употребљава се у рускословенском у генитиву и локативу множине, а не и у акузативу, што је одлика нашег језика (уп. М. Смотрички, *Грамматика*, Римник, 1755, лист РЗ).

9) У ген.-ак. једн. заменичке и придевске деклинације не долазе ни једном форме са завршетком *-аго*, *-его* већ су редовни облици на *-ог(а)* и *-ег(а)*: *ѿвога браѿа* 3, *свега* 7, *божіегъ дара* 16 (х 2), *сербскогъ кнез Лазара* 16 — дакле све у духу нашег језика.

10) У дат.-лок. једн. заменичке и придевске деклинације долази укупно 6 примера: дат. *ѿомъ* 14, *своју сѿадъ* 4, лок.: *въ немъ* 2, *на коѿмъ* 1, *на ѿомъ ѿолю* 3, *на ѿомъ даръ* 13. Изузев примера *въ немъ*, који је свакако одлика рускословенског језика, и облика *своју*, који карактерише српскохрватски језик, остале поменуте форме не представљају диференцијалне црте између ова два језика.

11) У дат.-лок. једн. заменичке и придевске деклинације ж. рода у ПИ су редовни српскохрватски облици: дат.: *нашоу* 3, *ѿоу* 8, *ѿвоѿоу* 9, лок. *своѿоу* 9 (укупно долази 4 облика).

12) Облик *чрез* не долази у ПИ.

У сумарном прегледу ове особине заступљене су овако:

А (особине које се јављају у народном духу, односно особине које су заједничке и српскохрватском и рускословенском језику): 5, 6, 8, 9, 11.

Б (особине које се јављају искључиво у рускословенском духу): —

В (особине које се јављају и у духу нашег и у духу рускословенског језика): 1, 2, 4, 7, 10.

Примера за особине под бр. 3 и 12 нема у ПИ.

Као што се види, од десет особина по упитнику II у ПИ не долази ни једна искључиво у рускословенском духу (Б). Подједнак број црта, по пет, јавља се у духу народног (где смо урачунали и црте које су заједничке и нашем народном и рускословенском језику), односно нивоу славеносрпског језика (ово друго значи, наравно, и у духу народног и у духу рускословенског језика). Самим тим јасно је да народне црте у ПИ преовлађују (јер њих има и под В), што је показало и претходно испитивање ове песме по упитнику I. Дакле, поред присуства рускословенских особина, народне црте у овој песми чине основну одлику језика којим је она писана.

ГРАФИЈСКЕ И ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ У ОРФЕЛИНОВОМ „МАГАЗИНУ“

*Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића*

1. У овом раду испитане су графијске и правописне црте у „Мапазину“ З. Орфелина, и то у оним одељцима овога првог часописа код јужних Словена, који нису писани у потпуности рускословенским већ тзв. славеносрпским језиком.¹ То су следећи одељци:

1 ПС—Предисловје, стр. 3—16,

2 О — Отеческое наставленіе къ сынѣ желающему опредѣлитися въ военную службу, стр. 29—44,

3 П—Письмо Ахмета, сына Солиманова къ младому Али, сыну Ибраимову, стр. 48—69. Наслови ових одељака, као и странице уз њих, преузети су из фототипског издања Орфелиновог „Магазина“, на чему је, иначе, вршено испитивање графијских и правописних одлика, а које је још 1960. године приредила Матица српска у Новом Саду.² Како је ово један од првих радова ове врсте реализован на материјалу неког од Орфелинових штампаних дела, а како овај аутор у својој графiji није сталан и не држи се у сваком свом делу једних истих начина означавања одговарајућих гласова³, то је јасно да испивања у овом правцу тек предстоје. Због тога се овом приликом неће улазити у закључивање на ширем плану о Орфелиној графiji и ортографiji.

2. У „Магазину“ Орфелин, употребљава следећа слова: *а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, љ, р, с, ш, у, ф, х, ц, ч, ш, џ, ђ, э, ы, і*⁴,

¹ Уп. рад А. Младеновића: *О неким рускословенским и српскохрватским језичким особинама у Орфелиновом „Магазину“*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1970, књ. XIII/1, 103—118.

² Уп. СЛАВЕНО СЕРБСКІЙ МАГАЗИНЪ то естъ: СОБРАНИЕ Разныхъ Сочинений и Преводовъ, къ пользѣ и увеселенію служащихъ. ТОМЪ ПЕРВЫЙ. ЧАСТЬ I. ВЪ ВЕНЕЦІИ, 1768, стр. 96 (Нови Сад, Матица српска, фототипска издања, 1960).

³ У вези с Орфелиновим различитим писањем гласова *ћ* и *ђ* упореди о томе кратку напомену др А. Младеновића у његовом раду: *Сава Мркаљ и његови претходници у реформи њедвуковске ћирилице*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 163 и нап. 7.

⁴ У Магазину ово слово има две тачке, а ми га овде, из техничких разлога, означавамо са једном тачком.

й, я, ю, ѳ, ѵ, ѿ. За одређене гласове (ћ, ђ, љ, њ) Орфелин употребљава граfiјске комбинације састављене од одговарајућих слова и ѳ, ѵ (в. т. 9, 10 и 12). Слова э и ѳ заступљена су у врло малом броју примера: до економіи ПС 8 (18 19)⁵, економію ПС 11 (15), эво П 49 (5), эію П 69 (21), елементъ П 68 (28), съ тимъ елементомъ П 69 (8—9); — димъ ѳиміана П 58 (7—8).

ГРАФИЈСКЕ ОДЛИКЕ

3. Самогласник *и* Орфелин обележава знацима: *и*, *ы*, *і*. Поменути самогласник најчешће је обележен граfiјом *и* : у *Европи* ПС 3 (2), *быи* ПС 4 (8), *книге* ПС 5 (1), *они* ПС 5 (20), у *своихъ училищахъ* ПС 16 (11—12), *моимъ* намѣреніямъ О 29 (9), у *исполненію* О 33 (19), *служии* О 35 (23), отъ *иакихъ* людей О 35 (26), отъ *болесии* П 57 (5—6), *чинии* П 57 (12), *мени* П 61 (21), у *њима* П 61 (22) и сл.

Граfiју *ы* налазимо у примерима где је писање овог знака за одговарајући глас етимолошки или руслословенски оправдано, нпр.: *быи* ПС 4 (8), ПС 4 (11), ПС 5 (3), О 30 (17), О 31 (10), *была* ПС 5 (16—17), ПС 11 (10), *было* ПС 3 (15), ПС 4 (3), ПС 4 (23), ПС 5 (23), О 30 (23), *были* ПС 3 (5), ПС 3 (14), ПС 11 (16), *мыслии* ПС 5 (25), *йромыслии* ПС 8 (20), *иы* О 39 (17), О 39 (29), О 41 (3) и сл., — на *таблицы* О 30 (7), *йринцы* (ном. мн.) О 40 (27) и сл. Знак *ы* јавља се у лок. једн. примера: у *йолзы* ПС 6 (5), по . . . *охойы* ПС 7 (19), у *архитектуры* ПС 10 (16—17).⁶

Граfiја *і* долази редовно пред граfiјски нејотованим и јотованим вокалима. Нпр.: *живію* П 51 (8—9), *наградію* П 51 (9), *оіхходію* П 51 (11), *говорію* П 66 (5), *йріобрѣси* О 34 (15—16), *йайріюіамъ* ПС 9 (25), *йайріюіи* ПС 11 (23), *йайріюіовъ* ПС 16 (13—14), *фіоли* (ак. мн.) П 67 (12) и сл., — *ііе* О 41 (5), П 49 (21), П 50 (11), П 55 (1), *благойолучіе* П 49 (3), *невѣріемъ* П 50 (16), *ученіемъ* П 50 (23), пороки *человѣческіе* П 66 (2), *украшеніе* П 67 (17) и сл. — *майтеріа* ПС 5 (17), *быти хрістіаниномъ* О 31 (14), *хрістіанске* любве (ген. једн.) О 37 (14—15) *діамантіъ* П 69 (9) и сл., — *майтеріа* ПС 14 (21), *благословенія* (ген. једн.) О 44 (16), *милосердіа божія* О 44 (17—18), *малодушія* (ген. једн.) П 50 (9—10) *изъ ойчаянія* П 54 (20), у . . . *разсужденіяхъ* П 58 (29—30), у *йріяіиыма* пѣснама П 67 (1—2), *йріяіиный* мирис П 67 (17) и сл., — *экономію* ПС 11 (15), *благойолучію* О 44 (2), *намѣренію* П 52 (5), *созжалѣнію* П 53 (17), *изъ очію* П 54 (12), у *ойчаянія* П 57 (2), *исторію* П 68 (25) и сл.⁷ — у *Англи* ПС 5 (5), у *Холандіи* ПС 5 (6), у *Ишлліи* ПС 5 (7) къ *йромощи* О 39 (3), у *коміаніи* О 39 (5—6), *арміи* (ном. мн.) О 43 (2) при *арміи* О 40 (5), *садаиіи* хрістіани О 43 (10), *многи* солдаты О 43 (23), *йріими* (2. л. једн. имп.) О 44 (19) и сл.

⁵ Први број означава страницу „Магазина“, а број у загради — ред на дотичној страници где се одговарајући пример налази.

⁶ Уп. исто и код Јована Рајића у рукопису његовог *Собранија* из 1789. године (А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*. — Нови Сад (Матица српска), 1964, 24).

⁷ Граfiја *і* испред у долази у примеру *иміеріуму* ПС 5 (9).

Графију *i* срећемо и у другим позицијама у следећим страним речима: *христїани* О 43 (10), *миръ* П 68 (18).

Знак *i* долази и испред *й* у групи *-ий-*: на *англїйскомъ* ПС 5 (5—6), у *россійскомъ* ПС 5 (8—9) на *россійскомъ* езыку ПС 11 (1—2), реченіе *славно-россійское* О 30 (26).

4. Слово *ѣ* Орфелин употребљава врло често мада не и доследно. Поред примера са *ѣ*: *ѣвѣк* ПС 3 (1) *ѣвкомъ* ПС 5 (16), *человѣкъ* ПС 4 (12), *человѣка* О 36 (24), у *свѣѣу* ПС 10 (13), *дѣѣло* ПС 11 (5), О 41 (20—21), у . . . *дѣѣлахъ* ПС 11 (23—24), *дѣѣлу* ПС 13 (25—26), у *дѣѣлу* ПС 15 (21), *дѣѣла* О 41 (24), *слѣѣдовати* ПС 14 (24), *гдѣѣ* О 42 (10), *ѣѣобѣдѣи* П 51 (3), *ѣѣовѣрио* П 51 (4—5), *совѣѣйовала* П 52 (5), *нигдѣѣ* П 54 (10), *гнѣѣвомъ* П 54 (11), *ѣѣобѣгла* П 56 (20), *крѣѣмъ* П 56 (22), *ондѣѣ* П 65 (25), *умѣѣли* П 66 (16), *ѣѣодсмѣѣва се* П 66 (22), *цѣѣвѣиовъ* П 67 (16), *дѣѣвицѣѣ* П 67 (18), *свѣѣицѣѣ* П 67 (21), П 68 (1), П 68 (6), П 69 (12), *умѣѣи* П 68 (24), *драгоцѣѣнносѣѣ* П 69 (12—13), *слѣѣдовати* П 69 (27) и сл., Орфелин пише и: *млека* ПС 3 (12), *ѣѣиоѣшребленѣѣ* ПС 4 (17), *ѣѣиоѣшребленѣѣ* ПС 4 (26), *време* ПС 7 (3), ПС 7 (8), ПС 11 (21), ПС 14 (5), О 29 (16), О 32 (29), О 35 (19), П 48 (17), П 53 (8), П 64 (14—15), П 65 (17), *сѣѣ времеѣни на времеѣ* ПС 11 (20—21), *сѣѣ времеѣномъ* О 30 (17), *стара времеѣна* О 34 (18), *наѣѣредѣѣ* ПС 9 (25), *ѣѣреградке* ПС 14 (9), ПС 14 (11), ПС 14 (23), *ѣѣреградка* ПС 14 (13), *ѣѣреградку* ПС 14 (22), *зайѣѣовесѣѣи* О 33 (28), *кѣѣ излеченѣѣю* О 37 (14), *речи* (ген. једн.) О 41 (15), *речи* (ном. мн.) П 55 (15), *заѣѣео* П 55 (20), *наѣѣйре* П 60 (25), *ѣѣролеѣњѣѣ* П 67 (17), *ѣѣмо* П 69 (24), и сл.

На основу оваквих примера можемо закључити да Орфелин *ѣ* пише традиционално (примери са *ѣ*), али је његов екавски изговор утицао и на писање (примери са *е*).

5. Самогласно *р* Орфелин обележава углавном са *ер*, при чему треба разликовати два случаја:

а) речи које својим обликом представљају одлику руског језика и које је Орфелин свакако тако и изговарао (са *ер*): *сверху* кое матеріе ПС 13 (19—20), *сверху* удовольства О 34 (5—6), *сверху* свега тога . . . каштигу божію на тебе навести могуѣѣ О 35 (12—14), *сверху* христїанске любве (предлог) О 37 (14—15), *сверху* тога (предлог) О 38 (29), *ѣѣрвые* ПС 6 (2), *ѣѣрвое* ПС 9 (7), *соверѣѣшенно* ПС 11 (13), *мерзкими* болестми О 39 (2), *смерѣѣиный* П 48 (4) и сл.,

б) непотпуно посрбљене речи у којима се са *ер* означава, несумњиво, самогласно *р*: *ѣѣсрѣѣшвовоа* П 53 (15), *ѣѣолумерѣѣшавѣѣ* П 59 (2), *мерѣѣиовогѣѣ* господина 56 (25—26), *ѣѣвердогѣѣ* намѣѣренія О 30 (15) и сл.

Графију *р* у функцији самогласног *р* нашли смо само у следећим примерима: *ѣѣврѣѣѣ* ПС 7 (5), *брдо* О 32 (24), *загрѣѣи* П 69 (4), што нам потврђује да је Орфелин у свом језику имао, наравно, самогласно *р*.⁷

6. Сугласник *ј*. На крају речи и слога пред сугласником, као и у морфема нај-, сугласник *ј* Орфелин обележава знаком *ѣѣ*: *ѣѣай* ПС 6

⁸ У поређењу, на пример, са Рајићевим писањем вокалног *р* Орфелин се у „Магазину“ одликује врло ретким обележавањем овога гласа знаком *р*. Ј. Рајић, иначе, зна и за обележавање *ер* = *р* вок. (уп. А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, 30—31).

(6), О 36 (11), *свој* ПС 4 (25), П 51 (6), П 51 (17), *мой* О 29 (1), О 30 (12), О 35 (5—6), О 35 (15), П 52 (12×2), *овай* П 56 (26), *показывай* О 33 (11), *стиарай* се О 33 (12), *слушай* О 35 (17), *чувай* се О 35 (24), — у *войны* О 38 (13), на *войны* О 40 (6—7), на *россійскомъ* ПС 5 (9), *крайбйшее* презрѣніе О 38 (27—28), — у *найдублю* пропасть О 38 (21—22), *наименьшій* О 36 (17) и сл.

7. Писање *груйа* вокал+*j*+вокал. Групе *ија*, *ије*, *ију*, *ијо*, *ији* Орфелин пише на следећи начин:

а) *и(ј)а* : *нейріятѣльску* земљу О 42 (17), у *нейріятѣльскихъ* земляхъ О 42 (23—24), *нейріятѣлямъ* О 42 (24—25), *память* . . . *йріяйна* П 48 (15—16), *йріятѣли* П 57 (16), *сіянію* П 69 (3), *машерія* ПС 5 (17), *знанія* (ген. једн.), О 34 (1), *ойусиошенія* (ген. једн.) О 43 (2), *остроумія* (ген. једн.) П 59 (25) и сл. — *быти хрїстіаниномъ* О 31 (14), *хрїстіани* П 63 (27), *хрїстіанина* (акуз. једн.) П 65 (27), *хрїстіанами* П 66 (14), *діамантъ* П 69 (9):

б) *ије* : *йроцвѣщеніе* ПС 4 (5), *йрилѣжаніе* ПС 6(7), *академіе* (ном. мн.) ПС 3 (11), *лишеніемъ* ПС 4 (11), *ніе* О 31 (16), О 33 (23), О 39 (8), О 41 (5), П 49 (21), П 50 (11), П 55 (1—2), П 59 (25), *йочіненіе* О 32 (2), *жйііемъ* О 38 (24), *многіе* . . . *люди* О 40 (27), *ученіемъ* П 50 (23), *комііе* (ген. једн.) П 65 (19) и сл.:

в) *и(ј)у* : *йо* различію ПС 6 (24), *ученію* ПС 3 (19), у *безчинію* О 36 (26—27), *комітанію* О 39 (10—11), *своенравію* О 42 (14), *намеренію* П 52 (5), *изъ очію* П 54 (12) и сл. — *имеріуму* ПС 5 (9);

г) *ијо* : *каштигомъ* *божіомъ* О 39 (1), *фіюли* (ак. мн.) П 67 (12);

д) *ији* : у *Германіи* ПС 5 (4), у *Франціи* ПС 5 (5), о *васійианіи* ПС 10 (9), *йри армиі* О 40 (5), *армиі* (ном. мн.) О 43 (2) и сл.

Од осталих група са интервокалним *j* поменућемо:

а) *оји* : *кои* ПС 3 (18) 3 (21), ПС 4 (8), П 5 (14), П 5 (20), О 29 (8), О 30 (3), О 32 (11), О 34 (27), О 35 (1), О 35 (27), О 36 (9), П 60 (19), П 61 (1), П 61 (3), П 61 (13), П 62 (16), *коима* О 32 (6), *коихъ* ПС 3 (16), О 31 (16), О 34 (14), О 36 (20—21), П 65 (23), *къ йвоимъ* О 32 (4), О 32 (16), *своими дѣлами* О 34 (17), *своихъ* О 35 (2), О 36 (11), П 64 (10), *досійоинъ* П 48 (10—11), *сосійоийъ* ПС 6 (20), у *воинскихъ* распоредкахъ О 31 (18—19 и сл.

б) *оје* : *свое* ПС 6 (7), *своемъ* ПС 5 (12—13), *кое* ПС 4 (6), ПС 5 (1), О 35 (10), О 35 (22), О 38 (20), П 53 (17), *йвоегъ* О 29 (2), *моему* О 29 (8), *своега* П 51 (7), *лажное мнѣніе* О 33 (20), *гхероевъ* П 67 (4) и сл.;

в) *оја* : *коя* О 37 (15), О 41 (6), О 44 (25), П 62 (7), П 62 (21) П 64 (9), *гхероя* (ак. једн.) О 35 (1), *бојѣи се* О 33 (26), *сосіюанье* О 38 (28—29), *йрисволява* П 68 (5) и сл.;

г) *ојо* : *своіомъ* О 36 (1), П 51 (6—7), П 62 (7), *своіой* П 51 (23), *коіомъ* П 48 (4), *йвоіомъ* О 39 (18), О 41 (18), П 60 (1—2); примере са *јо-* : *іощъ* в. на крају т. 8.

д) *оју* : *мою* П 60 (20), П 62 (22), П 62 (23), *йвою* О 30 (10), О 32 (12), О 32 (16), О 37 (2), *свою* ПС 5 (21), ПС 7 (25), ПС 11 (14), О 32 (25), О 39 (13), О 40 (12), П 48 (13), П 53 (8—9), П 54 (1), П

55 (8), П 60 (26), П 62 (6), П 64 (6), коју ПС 6 (2), О 34 (16), П 53 (14), П 59 (4);

ђ) *аја* : у многихъ случаяхъ О 31 (19—20), изъ *ошчаыня* П 54 (20), большая часть О 38 (2), *оыасная* болѣзань П 56 (27—28), *ыраыи* ПС 15 (6), *сыаыи* О 36 (21) и сл.;

е) *аје* : *случае* (ак. мн.) О 34 (10), *обычае* (ак. мн.) О 42 (9), *издаемыхъ* ПС 3 (13), *знаемому* уставу ПС 5 (14), *ыресиыаеиы* П 50 (13), *ырдаеиы* П 55 (13—14) и сл.;

ж) *ају* : у *случаю* О 33 (29), *обычаю* О 42 (12), у *раю* П 62 (10), *смайраюиы* ПС 6 (1), *ыосыавляюиы* ПС 6 (23), *чиыаюиы* О 34 (6) и сл.;

Примере са *аји*, *ајо* нисмо нашли.

з) *еја* : *благодѣныя* О 42 (25), *надѣиыи* се ПС 9 (11), О 44 (16), *смѣяла* се П 62 (8);

и) *еји* : у *армеи* О 33 (9);

ј) *еје* : крайнее . . . *ырилѣжаніе* ПС 6 (7), *лишнее* О 33 (18—19), *чуждее* царство О 42 (8) и сл. — *ыамейиыѣ* О 33 (19), *вредейиыльиыѣ* О 38 (7), *скорѣе* О 41 (2), *ыриыиыиыѣ* О 41 (10), *не имѣемъ* ПС 16 (48) и сл.;

к) *ује* : *ыребуеиы* ПС 4 (14—15), *объявляемъ* О 30 (12), *ыохвалюеиы* О 36 (11), *чуеиы* П 59 (18), *чуеиы* П 61 (2) и сл.;

л) *ују* : *пользу общую* ПС 6 (13), *вѣчну* похвалу ПС 12 (12), *ыую* исту честь О 34 (16), *доказуюиы* ПС 3 (20), *ыребуюиы* ПС 6 (18), О 36 (24), *ыочиыуюиы* П 64 (1).

8. У досадашњим примерима показали смо како Орфелин обележава групе вокал + *j* + вокал. Овде ћемо истаћи како Орфелин означава *j* + вокал на почетку речи или самостално:

а) *ја* — *я* : *я* (зам.) О 29 (2), О 35 (5), О 39 (11), О 40 (24), О 41 (23), О 44 (17), О 44 (21), П 48 (14), П 48 (16), П 48 (17), П 48 (18), П 49 (10), П 49 (11), П 50 (6), П 50 (20), П 55 (13), П 55 (14), П 58 (14 x 2), П 59 (6), П 59 (8), П 59 (10), П 59 (11), П 60 (20), П 60 (23), П 62 (12), П 62 (13 x 2), П 62 (14), П 62 (20), П 62 (24), П 62 (29), П 65 (12), *явную* противность О 33 (24), *ясно* П 50 (20), *яко бы* О 33 (17—18), П 56 (27), П 62 (9), *явио* П 56 (1), *явили* ПС 11 (6), ПС 12 (25) и сл.;

б) *ју* — *ю* : *ю* (зам.) П 51 (27), *юначиыво* О 32 (8), *юнаковъ* О 34 (20), *юначестиыо* О 36 (28), *юноша* П 50 (22);

в) *је* — *е* : *едва* ПС 7 (13), *ербо* О 31 (25), О 39 (8), О 39 (22), *еднымъ* словомъ ПС 5 (10), у *едно* време П 65 (17), *езыкъ* ПС 5 (1), *езыку* ПС 4 (20), ПС 5 (12—13), *езыка* ПС 5 (15), *шо естиы* ПС 4 (7), О 35 (27), О 36 (2), *есу* О 32 (5), О 36 (25), О 38 (14) и сл.;

г) *јо* — *ю* : *юиы* ПС 3 (6), ПС 3 (11), О 34 (9), О 36 (19), О 38 (17), О 38 (29), О 39 (28), П 48 (16), П 49 (8), П 51 (8), П 55 (6), П 55 (23), П 57 (27), П 59 (12), П 62 (13), П 62 (17).

9. Сугласник *ћ* Орфелин обележава у највећој мери комбинацијом графика *ћь*. Износећи Орфелинове примере ове врсте, даћемо и преглед начина обележавања групе *ћ* + самогласник. Нпр.:

а) *ћа* — *ћья* : *несрећья* О 40 (4), *наивећья* срећья П 48 (4), *ыролећья* П 55 (1), П 67 (17), *срећьяиы* П 61 (25—26) и сл.;

б) *ће* — *ће* : *хоће* ПС 7 (14), *хоћемо* ПС 13 (10), *научићеш* се О 32 (26), *съ кћерью* П 58 (27—28):

в) *ћи* — *ћи* : *чиіаюћи* ПС 6 (10), *изићи* ПС 7 (10), *служећи* О 29 (16), *наћи* *ћеиш* О 34 (12), *у срећи* П 49 (1), *кћи* П 51 (28), *оіѣ* *немоћи* П 58 (17);

г) *ћу* — *ћю* : *хоћю* О 30 (1), *срећю* О 43 (26), *ноћю* П 65 (17) и сл.;

— *ћу* : *хоћу* П 60 (25);

На крају речи и слога Орфелин пише *ћ* на следећи начин: *већ* ПС 11 (13), *іомоћ* О 40 (6), *ноћ* П 48 (13);

— *несрећная* П 54 (4), *срећно* П 59 (1).

Међутим, одступања од оваквог обележавања сугласника *ћ* представљају примери: а) *хоћемо* ПС 15 (8), б) *несрећюмъ* П 49 (5), в) *немоуіѣства* О 46 (20)

Случајеви који представљају категорију новог јотовања граfiјски нису сасвим јасни јер није сигурно да ли се ради о јотованим примерима: *вѣрносіѣю* ПС 12 (2—3), *смѣлосіѣю* ПС 16 (19), *сіѣрасіѣю* О 38 (14), *съ . . . ревносіѣю* О 37 (3) и сл.⁹

10. Сугласник *ђ* Орфелин обележава комбинацијом *ћз*:

ђа — *ђа* : *рађаюіѣ* П 63 (19 x 2), *развађао* П 68 (4);

ђе — *ђе* : *іѣврђе* ПС 7 (5), не *іѣроізићеш* О 30 (14), *зайѣвеђено* О 33 (8), *осѣѣѣђены* П 66 (12).¹⁰

11. *Груіу шіі* Орфелин обележава са *и* : *іѣиѣ* ПС 3 (6), ПС 3 (11), П 51 (8), П 55 (23), П 62 (13), *іѣиѣня* П 65 (21) и сл.

Међутим, гласовна вредност граfiје *и* није нам увек јасна, јер се ради о могућности читања овог слова и на руски начин. Посебан проблем транскрипције представљају нам оне речи у којима се огледају особине и нашег и рускословенског језика. Нпр.: *обіѣ* *польза* ПС (10—11), *иіи* О 31 (22) и сл.

Орфелин је само у два примера употребио *иіи* за обележавање ове групе и то у страниј речи: *изъ іиіаіиѣ* ПС 7 (10), *на іиіаіиѣ* ПС 8 (4).¹¹

12. Приказујући Орфелинове начине обележавања сугласника *љ* и *њ*, изнећемо истовремено и бележење група: *љ* + *самогласник* и *њ* + *самогласник*. Нпр.:

а) *ља* — *ља* : *іѣриѣѣѣіи* ПС 10 (21), *іѣроіиііѣіи* ПС 11 (16), *іѣіѣѣѣіи* ПС 13 (14), *неѣѣѣіи* *людма* О 36 (25—26), *уіѣіѣреѣѣѣіи* П 68 (24—25), *удѣѣѣіи* *се* О 35 (9), *неіѣіѣіѣіѣіѣ* О 34 (25), *уіѣіѣреѣѣѣіѣ* О 34 (3), *создаіѣіѣ* О 44 (8), *обіѣіѣіѣіѣіѣ* П 68 (30), *іѣѣреіѣіѣіѣіѣ* П 69 (5—6) и сл.

⁹ А. Младеновић узима да примере ове врсте не треба третирати у „Магазину“ као јотоване (уп. А. Младеновић, *О неким рускословенским и српскохрватским језичким особинама у Орфелиновом „Магазину“*, 107).

¹⁰ Овакав начин Орфелиновог означавања сугласника *ћ* и *ђ* (*ћъ*, *ђъ*) помиње и А. Младеновић у свом раду: *Сава Мркаљ . . .*, 162—166.

¹¹ Уп. тал. stampa, односно српскохрватско *иіаіиѣ* (*Рјечник хрватскога или српскога језика*. — Загреб (ЈАЗУ), 1956, књ. XVI, 361).

— *огань* П 69 (4).

ПРАВОПИСНЕ ОДЛИКЕ

13. Веза префикса и основне речи

- бх* : а) *обхожденіе* О 31 (23—24), О 38 (19—20);
- биц* : а) *обща* польза ПС 11 (10—11), *къ* пользы *общой* ПС 9 (22), *обще* пользе ПС 4 (16—17), *общества* ПС 8 (8), *обществу* ПС 4 (6), *сообщаѣи* ПС 13 (21), *сообщавали* ПС 12 (1) и сл.
- дк* : а) *юдкуйѣиши* П 56 (19);
- дй* : а) *йредѣйрѣишѣ* ПС 12 (26), *йредѣйрѣишѣ* ПС 13 (25), *йредѣи-чиѣава* П 49 (24);
- дс* : а) *йодсмѣваѣи* се П 66 (21), *йодсмѣва* се П 66 (22), *йодсмѣваюѣ* се П 67 (5), П 67 (6), П 67 (7), *йредсѣавляѣ* О 34 (28), *йредсѣавляѣ* О 43 (28), *йредсѣавля* П 64 (21) и сл.
- дч* : а) *къ* *йодчиненнымъ* О 32 (4), *йодчиненный* О 33 (22—23);
- зй* : а) *безѣосредсѣвенно* ПС 8 (3), *безѣуѣсѣава* О 39 (2—3), *у* *без-йлодную* землю П 69 (18);
- б) *расѣоредкаѣ* О 31 (18—19), *расѣоредке* О 33 (12), *расѣ-чаѣи* П 53 (20), *расѣолагаюѣѣ* О 32 (12), *исѣовѣдамо* ПС 15 (22), *исѣолняваѣи* О 33 (23), *исѣолнявай* О 37 (1—2), *исѣолниѣи* О 30 (9), *исѣравѣ* П 50 (22) и сл.
- зс* : а) *скотамъ* *безсмысленнымъ* ПС 4 (13), *сѣ* *безсрамныма* женама О 38 (20), *у* *безсѣидсѣву* О 36 (26), *разсуждаваюѣѣи* о 43 (12), *разсуждавай* О 44 (5—6), *разсудѣиѣ* ПС 16 (10), *безс-часѣиный* Селимъ П 59 (21—22) и сл.
- зйѣ* : б) *исѣолкуеѣѣ* П 50 (21), *расѣйоченѣѣмъ* П 50 (15);
- зк* : б) *искоренѣиѣи* П 67 (12), *раскаѣава* се П 53 (27), *раскаѣала* П 62 (25), *раскаѣуеѣѣ* П 68 (25), *раскаѣиваѣ* П 68 (29), *раскаѣ-нѣ* О 39 (16), *искуснымъ* генераль О 32 (22), *искусѣво* П 67 (8), ПС 11 (25) и сл.
- зц* : б) *исцѣбѣи* се П 57 (6), *исцѣбѣи* П 62 (23);
- зх* : б) *снисходѣиѣельномъ* поступкомъ О 37 (23—24);
- зч* : а) *безчисленное* ПС 3 (12), *безчисленно* О 38 (18), *безчинѣ* О 35 (6), *безчасѣиѣ* О 33 (15), *безчесѣиѣиѣ* О 36 (12), *у* *без-чинѣ* О 36 (26—27) и сл.
- б) *исчезава* П 61 (4), *исчезнѣиѣѣ* П 61 (6), *расчѣуѣавѣи* П 52 (8);
- зи* : а) *изшѣдшѣѣѣ* чѣловѣка П 58 (20—21);
- йг* : а) *тежкому* *ойговѣру* О 42 (22), *ойговѣрѣ* П 58 (24), П 60 (23);
- йд* : а) *ойѣдаюѣѣ* ПС 8 (4), *ойѣдаѣиѣѣ* О 39 (14—15);
- йч* : а) *изъ* *ойчаянѣи* П 54 (20), *у* . . . *ойчаянѣи* П 55 (21), П 57 (2);

14. Веза основе и суффикса

- бк* : а) *своихъ* *робкинѣ* П 54 (22);
- бс* : а) *арабскоѣѣ* повелителя П 58 (25—26), *народъ* *сербскѣи* ПС 8 (14), *йри* *сербскоѣ* митрополѣи ПС 8 (21—22), *сербскоѣ*

народа ПС 12 (15), *йо сербски* управљати ПС 16 (5—6), *йогребшйи* П 62 (16), П 56 (24), *собсйвенный* езыхъ ПС 5 (1), *собсйвенную* . . . пользу ПС 7 (26), ПС 9 (8), *робсйву* П 48 (13), *сйособсйвовайи* О 29 (3—4), О 31 (24), О 37 (13), О 40 (19) и сл.

- бц* : а) *на наше самолюбце* ПС 9 (17—18);
- гк* : а) *лагко* О 40 (4), П 52 (10), П 59 (27);
- гш* : а) *наилагшйе* средства ПС 4 (17—18), *многшйи* ПС 5 (20), *мношйе* . . . люди О 32 (27);
- дк* : а) *рбдка* противорбчйа П 63 (25), *рбдко* ПС 5 (19), ПС 5 (21), ПС 7 (10), *своихъ редковъ* О 36 (11), *йреградке* ПС 14 (9), ПС 11 (23), *йреградка* ПС 14 (13), *расйоредкахъ* О 31 (18—19), у *йоредку* ПС 15 (2), *кадкадъ* ПС 10 (21—22), П 63 (28), П 64 (9), П 66 (18) и сл.
- дс* : а) *благородсйво* О 44 (23—24), у граду *новосадскомъ* ПС 8 (22—23), у *безсйидсйву* О 36 (26), *слбдсйва* ПС 13 (4), *средсйва* ПС 4 (18), *средсйво* ПС 6 (12) и сл.
- дц* : а) *сердца* О 30 (7), О 41 (8), П 48 (8), П 52 (3), П 54 (4), П 57 (19), П 59 (27), П 63 (26), *сердце* О 37 (25), П 48 (13), П 50 (23), П 51 (1), П 52 (9), П 52 (17), П 52 (24), П 55 (20), П 57 (24), П 58 (15), П 59 (20), П 60 (9), у *сердцу* П 52 (21), П 53 (14—15);
- дш* : а) *изшедшегъ* челоувъка П 58 (20—21), *робъ ошйшедши* П 58 (28), *йадиши* П 63 (3), *мимошедшйй* *имамъ* 56 (23);
- ждн* : а) *нуждно* ПС 8 (11), ПС 8 (13), 14 (26), *нужднаго* средства ПС 4 (1—2);
- жск* : а) *йшежскому ошговору* О 42 (22), *книжске* ПС 6 (23);
- здн* : а) *йраздногъ* врѣмена О 34 (1—2), *йраздне* чаше О 35 (2), у *йраздношйи* О 38 (1);
- зк* : а) *мерзкими* болестми О 39 (2);
- зль* : а) *боязливъи* П 69 (1);
- зц* : а) *образцомъ* О 34 (15);
- сль* : б) *йромьшляйи* ПС 11 (16);
- сьн* : а) *не ушйбснявай* О 36 (19—20);
- сшн* : а) *къ честйнымъ* . . . забавамъ ПС 10 (23—24), *съ честйными* людми О 31 (22), *честйные* люди О 36 (5), *честйный* челоувѣкъ О 38 (6), *чинеть* себе *ненависшйними* О 36 (1—2), *безсовбсйно* бы было О 37 (18), *йрелесшйна* дѣвица П 55 (2—3), *ошъ жалосшйногъ* гледанья П 53 (7), *извбсшйне* . . . пороке П 63 (23);
- шсйв* : а) *безшйустйва* О 39 (2—3), *богайсйва* П 51 (15), П 52 (3), П 56 (8), П 56 (18), *любойшйсйво* ПС 7 (6—7), ПС 11 (18—19), *ошсуйсйвйемъ* ПС 15 (13—14), *йрйайсйво* О 41 (16), *йроклейсйво* О 43 (14—15) и сл.
- шц* : а) *ошца* П 52 (1), *къ* . . . *ошцу* П 53 (14), *йред ошцемъ* П 61 (6);
- шч* : а) *йршйче* ПС 10 (25—26), *йрошйчее* ПС 11 (13—14), *йрошйче* ПС 13 (14), *йрошйчихъ* . . . *патрйотовъ* ПС 16 (13—14),

йройчя . . . аммуниця О 33 (10—11), *йройчю* . . . траву
П 67 (14—15) и сл.

чсйв : а) *юначсйво* О 32 (8), О 36 (28);
шсйв : а) *будалашсйво* О 39 (23), П 67 (9);

15. Веза засебних речи (предлози *к, с + облик*)

кб : а) *къ благородному* подражаванью П 67 (3—4);
кд : а) *къ дружбы* П 48 (10), *къ добродѣльному* П 57 (25);
кз : а) *къ закону* О 43 (27), *къ знанью* ПС 4 (9);
сь : а) *съ нїомъ* П 53 (19);
сч : а) *съ чесїныма* людьми О 31 (22).

Остали предлози, у позицијама где постоје услови за гласовне промене сугласника, пишу се непромењено:

безъ шюга ПС 4 (1), *безъ йроизвожденья* О 38 (15—16), *безъ йромоце* О 38 (16), *безъ снаге* П 59 (1—2), *изъ шїямїе* ПС 7 (10), ПС 14 (17), *изъ чега* О 33 (25), *изъ йамейи* П 54 (12); —*ойїъ* дому О 43 (18), *ойїъ жалосїногоъ* гледанья П 53 (7), *отъ жителей* П 58 (11); —*йредъ свакиѣ* О 40 (21—22), *йредъ шюбомъ* П 54 (16), *йодъ командомъ* О 42 (21), *кодъ своего господина* П 57 (13—14), *кодъ шаквоѣ* челоѡѡка П 65 (12—13) и сл.

ОСОБИНЕ НАРОДНИХ ГОВОРА У „НЕМАЧКО-СРПСКОМ РЕЧНИКУ“ (1790)

§ 1. Као што се зна, у приморској или кајкавској зони лексикографска традиција је веома богата, јер она траје од последње деценије шестнаестог века све до прве деценије деветнаестог. У току неколико векова штампан је низ речника који су познати под именима њихових твораца или уредника: Вранчића, Микаље, Хабделића, као и других.¹ Међутим, у средини православних Срба тога доба таква традиција углавном изостаје све до појаве Вуковог *Речника* (1818). Ипак, не смемо да заборавимо један речник који је изашао у Бечу 1790. године: *Нѣмецкій и сербскій словарь*², а који је био посвећен митрополиту Мојсеју Петровићу а чије се ауторство приписује школском директору Теодору Аврамовићу. Овај речник, поред црквенословенског и руског материјала, садржи доста војвођанских дијалекатских црта, те је због тога проучавање језика у овом речнику од значаја не само за даље познавање развоја нашег књижевног језика, него и за боље разумевање развитка или настанка шумадијско-војвођанског дијалекта.

Досада се нико није бавио проучавањем језика или лексичког фонда овога речника. Проф. др Павле Ивић пише о њему:³ „Сербски материјал у њему је углавном мешавина црквенословенског и руског, само спорадично убачене су у њега заиста српскохрватске речи. Овако састављено дело, навукло је, потпуно схватљиво, на себе зलोћу доцнијих испитивача нашег језика и нико му није посветио озбиљнију пажњу — чак ни толико да се утврди из којег је то руског речника састављач издашно исписивао.“ Сада, после детаљног испитивања материјала који садржи овај речник, може се констатовати да у овом речнику има изванредан број дијалекатских особина које се данас сматрају као праве војвођанске црте и које јасно указују на дијалекатско порекло творца или уредника нашег речника. Тако, упркос великом броју црквенословенских или руских речи, аутор овог речника убацио је много лексичких појединости које одражавају фонетске, морфоло-

¹ В. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 2 (Српски рјечник, 1818; уредник Павле Ивић); поговор 34—35. Скраћено: Ивић, *Вук*.

² За библиографске податке, в. Др. Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд, 1964, 212.

³ Ивић, *Вук*, 34.

шке, као и синтактичке особине познате данашњим војвођанским говорима.

У овом раду желимо да посветимо пажњу најважнијим фонетским, морфолошким, синтактичким као и лексичким цртама које се налазе не само у стандардном језику, него, што је најважније, и у савременим говорима Војводине.

ГЛАСОВИ

Самогласници

§ 2. Самогласник *а*

а. Дужа варијанта предлога *с* (*са*) заступљена је у ограниченом броју примера, обично испред речи које почињу безвучним зубним фрикативом: *са сѣражи* I 12; *са слѣжбе* I 20; *са сѣражнѣ* I 20; *са сѣражнѣ* I 650; *са свѣо* I 313, 412; *са сребромѣ* I 476; *са ѣрайорцами* I 364.⁴

б. Фонетска варијанта префикса *с-* и нарочито *раз-* и *из-* долази у веома малом броју примера: *саливаѣи* I 321; *саливенѣ* I 208; *сакѣѣиѣи* I 429; *сагнѣѣи* I 604; *сагибаѣи* I 604; *сагнѣли ся* I 134; *савѣѣиѣи* I 45; *сакѣѣиѣи* I 40; *разабраѣи* I 440; *изазваѣи* I 265. Уп. *разѣѣиѣи* I 228; *разгнаѣи* I 638; 708; *разгана* I 697; *изгнаѣи* I 47; *избранѣи* I 115; *избрана* I 287; *избираѣи* I 164; 300; *изгнаѣи* I 52, II 158 и сл.

в. Вокал *а*, резултат вокализације *јера* у слабом положају, црта српскословенског језика, јавља се у примерима: *магновѣѣи* I 17⁵, поред *мгновѣѣи* I 48; *Мгновѣѣи* II 106.

г) Реч *бакар* употребљава се са „постојаним“ *-а-*, насупротив стању у савременом стандардном језику, као и у говору Сремских Карловаца и Ковиља:⁶ *бакарѣ* I 305; *оу бакарѣ* 499 *оу бакарѣ* I 305; *на бакарѣ* I 499.

д) У страног речи *ѣаланѣѣи* I 523 сугласничка група *-нѣѣ* остаје непромењена.⁷

ђ) Колебање између *а* — *о* опажа се у облицима који потичу од немачких речи *Malen* и *Maler*: *намаловаѣи* I 28; *маловаѣи* I 334, поред *малованы* I 213; *моловаѣи* I 334.⁸

⁴ Уп. и съ себе I 12 који, према данашњем књижевном језику, треба да гласи *са себе*.

⁵ В. П. Ђорђић, *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*. Богословље, VI, св. 3 (1931), 243.

⁶ В. А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад, 1964, 54; скраћено: Младеновић, *Рајић*.

⁷ У савременом књижевном језику поменути облик гласи *ѣаленѣи* или *ѣаленѣиѣи* са „непостојаним“ *а*. В. Правойис *хрватско-српског књижевног језика*, Загреб—Нови Сад, 1960, 772; скраћено: *Правойис*.

⁸ Облици са *а* основани су на наведене немачке књижевне облике, док примери са *о* одражавају баварске и аустријске дијалекатске облике. В. Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin (Osteuropa — Institut der Freien Universität Berlin. Slavistische Veröffentlichungen, Band 18, 1958, 158.

§ 3. Самогласници *е* и *и*

а) Екавски изговор старог *јаѣа* доследан је у нашем материјалу, са напоменом да има и неколико икавизама фонетског или морфолошког порекла који су познати данашњим војвођанским говорима, а делимично и савременом књижевном језику.

Икавизми фонетског порекла

1. Икавизми који су резултат регресивне асимилације **ѣј > иј*: Компаратив с наставком *и(ј)и*:⁹ *ѣамѣѣѣни* ... *сѣарѣи* I 39; *милиѣга* I 670.

Прилог где:¹⁰ *гди* I 669, поред *гдѣ* I 18, 39, 544; *нигдѣ* I 211; *овде* I 21, 272, 562, 600; *овде* I 477 и сл.

2. У суседству групе *гњ* јат прелази у *и* у примеру *гниздо* I 368. Уп. *гнѣздо* I 274, 367, 407, 467; II 29, 55; *гнѣзда* I 371.¹¹

3. У речи *секира* где је иза слога с неакцентованим *ѣ* следио слог са *и* акцентованим по старијој акцентуацији, долази *и* уместо *е* у војвођанским говорима, као и у нашем материјалу:¹² *секира* I 243, 391, 458, 700; *секире* I 375; *оу секири* I 506, поред данашњег књижевног облика: *сѣкира* I 59, 70, 272, 285.

4. Напротив, неколико икавизама фонетског порекла познатих савременим војвођанским говорима не јављају се овде: *ѣј* остаје у глаголима типа *сејаѣи*:¹³ *сѣјаѣи* I 48, 62, 341, 427; *ѣосѣјаѣи* I 76, 427;

⁹ Нема примера за суперлатив, као и за одричне облике од глагола *јесам*.

¹⁰ У банатском, сремском, осјечком говору, као и у говору Госпођинаца и банатских Хера, налазимо икавски рефлекс. В. Павле Ивић, *О говорима Баната*, Јужнословенски филолог, XVIII, 147 (скраћено: Ивић, *Банат*); Б. Николић, *Сремски говор*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, Београд, 1964, 313—314 (скраћено: Николић, *Срем*); С. Секереш, *Говор осјечких Срба*, Зборник за филологију и лингвистику, VI, 139 (скраћено: Секереш, *Говор*); И. Поповић, *Говор Госпођинаца у светлостѣи бачких говора као целине*, Српска академија наука и уметности, пос. изд. СДХХV, Београд, 1968, 41 (скраћено: Поповић, *Говор*); А. Младеновић, *Извештај о научноистраживачком раду*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, VII, 246 (скраћено: Младеновић, *Извештај*); Павле Ивић, *Место банатског херског говора, међу српским дијалектима*, Банатске Хере (Војвођански музеј, пос. изд. 1), Нови Сад, 1958, 329 (скраћено: Ивић, *Бан. Хере*).

¹¹ Овај икавизам се јавља у банатском говору, у данашњем говору Сремских Карловаца и Ковиља, као и у бачком екавском говору Госпођинаца, али се у сремском говору запажа колебање између *е* и *и*. Поред тога, у Крушчици код банатских Хера долази само екавски рефлекс. В. Ивић, *Банат*, 147; Младеновић, *Извештај*, 246; Поповић, *Говор*, 42; Николић, *Срем*, 314; Ивић, *Бан. Хере*, 330; Б. Милетић, (Извештај о испитивању југозападних банатских говора), Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, VII, 1939, 18 (скраћено: Милетић, *Извештај*).

¹² Икавски рефлекс се јавља у Банату, Срему, у местима Крушчици, Врачевом Гају код банатских Хера, као и у говору Госпођинаца. В. Ивић, *Банат*, 147; Милетић, *Извештај*, 18; Николић, *Срем*, 314; Младеновић, *Извештај*, 246; Ивић, *Бан. Хере*, 329; Поповић, *Говор*, 42.

¹³ Што се тиче говора, у источном Срему, у већем делу северног Срема, у југоисточној Бачкој, као и у селу Крушчици код банатских Хера и у јужном делу Баната, најчешће налазимо екавски рефлекс, док у западном Срему, западној Бачкој, северном Банату и у Осијеку јављају се облици са икавизмом. В. Николић, *Срем*, 311—312; Младеновић, *Извештај*, 246; Поповић, *Говор*, 40; Ивић, *Бан. Хере*, 330; Ивић, *Банат*, 147, 148; Секереш, *Говор*, 139.

изсѣяѣи I 54; насѣяѣи I 552; ѣрисѣяѣи II 204; ѣросѣяѣи I 201, 480; II 213 и сл.; смѣяѣи ся I 15, 42, 47, 307, 493, 591; разсмѣяѣи II 226; насмѣяѣи I 307; грѣяѣи I 656; оугрѣяѣи I 376; сгрѣяѣи I 498; ѣогрѣяѣи I 47; вѣяѣи, вѣяѣи I 472.

Икавизми морфолошког ѣорекла

1. У наставку дат.-лок. једн. именица ж. р. на -а:¹⁴ к вики I 462; оу войски I 176; оу ѣшки I 313; оу рѣци I 657 и сл.

2. У наставку инстр. једн., ген., инстр., лок. мн. придевско-заменичке промене:¹⁵ овѣмъ I 30; ови I 522; своѣма I 87; ѣѣриѣѣѣлскимѣ I 104; оу своѣмъ I 488.

3. У инф. основи глагола VII врсте:¹⁶ желиѣи I 34; живѣи I 93, 130, 272, 309; II 230, 247 и сл.; доживѣи I 158; ѣреживѣи I, 550, 551; ѣроживѣи I 278; II 208; сѣдиѣи I 95, 507; сѣдиѣи I 370, 373, 388, 484; ѣсѣдиѣи II 302; леѣи I 369, 707; ѣлеѣи I 146, 268; излеѣи I 257; ѣролеѣи II 210; ѣреѣи I 548; ѣѣдиѣи I 163, 488; оуѣѣдиѣи I 150, 163; заѣѣдиѣи I 163; видѣи I 271, 675; II 15; ѣредвидѣи I 640; видѣо I 211; видѣла I 566; снабдиѣи I 216, 252, 589; II 252; ѣстиѣи I 557, поред сѣдѣи I 46, 368, 459, 484; леѣи I 183; надлеѣи I 112; ѣролеѣи I 122, 148; ѣлеѣи I 146; ѣролеѣи I 548; ѣолеѣи I 183; ѣрилеѣи I 703; II 200; излеѣи I 50; видѣи I 218, 475, 537, 553; оувидѣи I 475; ѣровидѣи I 640; II 207; снабдиѣи I 589; II 252; ѣѣриѣи I 121, 144, 164; II 273; ѣѣѣриѣи I 121; II 273; сѣѣриѣи I 57, 153; II 492; ѣѣѣриѣи I 51, 554, 587; II 194.

4. Само у једном примеру *нѣ- прѣлази у ни-:¹⁷ николикѣ I 264, поред нѣколикѣ I 274; нѣколикѣ II 23.

5. Редовно долази екавски облик у глаголима горѣи и сл. и разболеѣи се:¹⁸ горѣи I 97; ѣогорѣи II 165; ѣодгорѣи II 167; изгорѣи I 406; разболеѣи се I 675; II 226 и сл.

¹⁴ Нема примера за дат.-лок. једн. личних заменица, као и рефлексивне заменице. Што се тиче облика који се завршавају на веларни сугласник, в. стр. 49.

¹⁵ Нема примера за дат. мн.

¹⁶ У сремском говору преовлађују облици са и, готово исто стање које се запажа у банатском и осјечком говору, као и у говору Госпођинаца, а у говору банатских Хера, долазе само облици са екавизмом. В. Николић, *Срем*, 314; Милетић, *Извѣшѣјај*, 29; Младеновић, *Извѣшѣјај*, 246; Ивић, *Банѣи*, 147; Ивић, *Бан. Хѣре*, 330; Секереш, *Говор*, 143.

¹⁷ Ова дијалекатска црта јавља се у банатском говору, као и у говору банатских Хѣра и у говору Госпођинаца, насупротив стању у сремском и у осјечком говору. У Ковиљу има, поред чешћих облика са екавизмом, и облика *ники*. В. Ивић, *Банѣи*, 147; Милетић, *Извѣшѣјај*, 18; Ивић, *Бан. Хѣре*, 330; Поповић, *Говор*, 42; Николић, *Срем*, 313; Младеновић, *Извѣшѣјај*, 246.

¹⁸ Као што се зна, у војвођанским говорима код ових глагола (а такође и *волеѣи*) -е- из инф. основе уопштило се и у презентским облицима, чиме се и конјугацијски тип поменутих глагола изменио, исто стање које се опажа у осјечком говору. В. И. Поповић, *Треће лице множинѣ ѣрезѣиѣа у војвођанским говорима*, Зборник Матице српске, серија друштвених наука, књ. 4 (1952), 124; Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1956, 75 (скраћено: Ивић, *Дијалектологија*); Младеновић, *Извѣшѣјај*, 246; Поповић, *Говор*, 202; Секереш, *Говор*, 143.

6. Насупрот стању у појединим војвођанским говорима, у нашем материјалу не одражава се мешање префикса *пре- и *при-.¹⁹ *преи-сайи* I 353; *пресолийи* I 429; *преварийи* I 267; *прек8ийи* I 286; *прелийи* I 605 и сл.; *прилбийи* I 26; *приписайи* I 29; *прицбийи* I 25; *присвоийи* I 573 и сл.

7. У предлозима *преко* и *пред* долази само екавски облик:²⁰ *преко* I 18, 267; *предъ* I 469 и сл.

б) У префиксу глагола *променийи*, као и у речима издевеним од њега, поред једног примера са *про-*, налазимо облике са *пре-*: *промб-нийи* I 5, поред *прембнийи* I 11; *прембна* I 11, 71, 199 и сл.

§ 4. Контракција самогласника

а) Контракција самогласних група у радном глаголском придеву (м. р.) представља познату црту сремског, као и других говора.²¹ У нашем материјалу, напротив, поменута особина се јавља само у следећем примеру: на *нбга тѣска самъ, али и онъ мене ѡсовао* I 39.

б) Контракција самогласника такође долази у зависном падежу једн. присвојне заменице *свој*: *свога* I 310, поред *своєга* I 548.

§ 5. Губљење самогласника

а) Губи се самогласник *о* у везнику *неголи* I 167, 602; II 134.

б) У инфинитиву, као и у императиву (2. л. мн.), редовно су дужи облици: *погледайи* I 358; *изѣрчайи* I 257; *юшии* I 508; *кренѣи* I 662; и сл.; *изволийи* I 135; *избавийи* I 256 и сл.²²

Сугласници

§ 6. Асимилација сугласничких група

а) Прогресивна асимилација по звучности²³ с редукцијом у сугласничкој групи (—)хв-, дијалекатска црта многих говора, заступљена је у малом броју примера:²⁴ *файайи* I 410; *оуфайи* I 451, 460; *оуфа-*

¹⁹ У Срему се само *при- супституише, исто стање који се налази у Крушчици код банатских Хера, док се у већем делу Баната, као и у говору Госпођинаца, и један и други префикс супституише. У осјечком говору, напротив, у префиксу *пре-* јат није замењен. В. Николић, *Срем*, 312; Младеновић, *Извештај*, 246; Ивић, *Банат*, 147; Милетић, *Извештај*, 18; Ивић, *Бан. Хере*, 330; Поповић, *Говор*, 41—42; Секереш, *Говор*, 140.

²⁰ *Преко* као прилог долази у екавском облику у Срему, и у Банату, исто стање које се јавља у говору Госпођинаца; *пред* и *преко* као предлози обично се не мењају у Срему (у Ковиљу чешће долази икавски облик), али у Банату, као и у говору Госпођинаца, они долазе у икавском облику. У Крушчици као предлози *преко* и *пред* јављају се у екавском облику, а у Осијеку налазимо *преко*. В. Николић, *Срем*, 313; Ивић, *Банат*, 147; Поповић, *Говор*, 42; Младеновић, *Извештај*, 246; Милетић, *Извештај*, 18; Ивић, *Бан. Хере*, 330; Секереш, *Говор*, 140.

²¹ В. Николић, *Срем*, 322. Слично је у бачким екавским говорима (Поповић, *Говор*, 74).

²² Уп. и руски облик *не вѣрѣ ѡмѣ человекѣ*. I 537.

²³ Говорићемо само о посебним случајевима асимилације.

²⁴ Као што се види из горњих примера, ова црта се јавља само у вези с глаголом *хвайтайи* и сл. (*хвай-*), али никад у вези с *хвалийи* (*хвал-*) и сл. Поред тога,

ишла I 585; оуфайиень I 171, поред хвайтаи I 24, 236, 438, 498, хва-
ишии I 236; оухвайишии I 22, 33, 41, 155, 156, 171; II 293; оухвайиш сја
I 155; оухвайишии I 41; оухвайиываишии I 156; захвайиываю I 62; йрихва-
ишии I 705; йрихваиываишии I 705; йрехвайишии II 195, 204; йодхвайи-
вайи II 172 и сл. Уп. и хваишии се I 45, 458; хваишии I 346, 397; хвалимъ
I 98, 482; йохваишии II 184; хвала, йохвала I 323; хвал I 135, 202 и сл.

б) Прогресивна асимилација по начину творбе у речи земља (мљ —
мњ) није забележена у нашем материјалу и тако само налазимо данашње
књижевне форме, Нпр.: на голой земли I 93; Земля II 64; землю I 6.²⁵

в) Регресивна асимилација по месту творбе у речи йамийишии
(-мй- > -нй-), особина сремског, као и других говора,²⁶ не одражава
се у материјалу овога речника. Нпр.: колико ю йамийимъ I 157; не
йамие I 80.

§ 7. Дисимилација суседних сугласника

а) Ретко се јавља дисимилација по начину творбе у прилогу
много (мн- > мл-), црта која се налази у целом Срему, као и у деловима
Баната и Бачке.²⁷ млого I 456, 602, 670, поред много I 18, 174, 382, 602
и сл. Уп. и облике: многими I 59; оумножасишии I 251; множисишии I 353.

б) Група -мн- остаје непромењена у речи гумно, насупротив стању
у сремском говору, као и у говору Госпођинаца, где долазе и дисими-
ловани облици.²⁸ Нпр.: г8мно I 119, 527; Г8мно II 34.

в) Сугласничка група -мн- такође је недисимиллована у речи Там-
ница II 271.²⁹

г) Даљинска дисимилација по начину творбе у основи знамен-,
црта неких говора, није заступљена у нашем материјалу.³⁰ Нпр.: зна-
мениишии I 24, 31.

примери у којима се губи само х не долазе у овом материјалу. Однос хвай- фай- :
хвал- који се огледа у нашем речнику не одговара данашњој судбини групе хв- у
војвођанским говорима, јер у њима налазимо сасвим другу слику: у сремском го-
вору долазе вай- : вал-, фал-, док се у осјечком говору и у говору банатских Хера
употребљавају вай- : фал-, исто стање које се запажа у говору Госпођинаца, у го-
вору бачких Буњеваца, као и у говору Сремских Карловаца и Ковиља. В. Николић,
Срем, 326; Младеновић, Извештај, 246; Секереш, Говор, 140; Ивић, Бан. Хере,
333; Поповић, Говор, 152.

²⁵ У говору банатских Хера налазимо облике као, на пример, земњани и сл.
В. Ивић, Бан. Хере, 333.

²⁶ Исто важи и за говор бачких Буњеваца, као и за говор банатских Хера и
бачких Госпођинаца, али у говору Сремских Карловаца и Ковиља -мй- остаје не-
промењено. В. Николић, Срем, 333; Поповић, Говор, 155; И. Поповић, О бачким
буњевацким говорима, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад,
1954, књ. I, 129; Ивић, Бан. Хере, 334; Младеновић, Извештај, 247.

²⁷ Николић, Срем, 333; Ивић, Бан. Хере, 333; Поповић, Говор, 154; Младе-
новић, Рајић, 75, фус. 260; Младеновић, Извештај, 246.

²⁸ Николић, Срем, 333; Поповић, Говор, 154. За говор Сремских Карловаца
и Ковиља Младеновић наводи само дисимилловани облик гувно, исто стање које се
одражава у осјечком говору. В. Младеновић, Рајић, 75, фус. 260; Секереш,
Говор, 145.

²⁹ Познато је да се дисимилација по начину творбе долази у осјечком говору,
али у говору Сремских Карловаца, као и Ковиља, -мн- остаје непромењено. В. Се-
кереш, Говор, 147; Младеновић, Извештај, 246.

³⁰ С. Ившић, Данашињи йосавски говор, Рад Југославенске академије знаности
и умјетности, Загреб, 1913, књ. 196, 194.

§ 8. Мейтайеза сугласника

Према старијем *кѣѣ* налазимо само облике без метатезе сугласника. Нпр.: *кѣѣ* I 271, 384, 621; *никѣѣ* I 287, 601, 613.³¹

§ 9. Губљење или сүйсйййууија сугласника

а) Губљење гласа *x*, одн. појава *j* и *v* на његовом месту у низу примера, обично у хијатусу, јесте једна фонетска црта која је заступљена у већини говора шумадијско-војвођанског дијалекта.³² У овом испитиваном делу чешће долазе примери са сугласником *x* неголи без њега, али ипак има неколико примера где се *x* губи у иницијалном положају, као и у средини и на крају речи. Нпр.:

иницијални положај: (мајкина) рана I 356; ранији се I 160, 501; айде I 704; II 1; Айдемо II 1; Айгирь II 1; Ладанъ, ладно, ладъ, ладомъ I 95; ладан I 157;

у средини: саранийи I 318; маовина I 351; сїаїяь I 370; снаи I 427; ѡдсїаїю I 42; ѡдсїаїя I 457; ѡданѡиѡ II 299; ѡладїиѡ I 157; манѡиѡ I 181; бѡа I 184;

на крају: *реко* I 428; *ови* (дана) I 522; *найдо* II 279; *одма* I 181; *йознадо* I 157; *дойдо* I 207. Примери са неизгубљеним *х*: *хрании* I 389; *хайгирь* I 411; *хлбѣ* I 30; *хаидѣкѣ* I 254; *хладѣ* I 284 и сл.; *йрохладийи* I 5, 303; *йрохлада* I 161; *сѣтраха* I 410; *снаха* I 458; *махайи* I 450; *кѣхина* I 454; *маховиномѣ* I 60; *смѣха* I 287 и сл.; *сѣтрахѣ* I 442; *сиромахѣ* I 452, 612; *Трѣхѣ* I 516; *Терѣхѣ* II 273; *не могохѣ* II 280; *глѣхѣ* I 250 и сл.

б) У данашњем сремском, као и у другим војвођанским говорима, супституција *x* са *κ* постоји.³³ Према нашем материјалу ова црта егзистирала и раније у XVIII веку, јер је у групи *xтi* долазило до промене у *κi*: *зактiева* I 656, поред *зактiевало* I 298; *зактiевание* I 213.³⁴

³¹ Ови облици, наравно, указују на црквенословенско порекло.

³² Једини изузетак представља банатски говор, јер је за његов консонантизам карактеристично факултативно чување поменутог гласа, са напоменом да је *x*, према извештају Б. Милетића, „потпуно ишчезло у севернобанатском говору“. Даље о овоме, в. Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte: ihre Struktur und Entwicklung* (Slavistic Printings and Reprintings, XVIII), The Hauge. 178; Ивић, *Дијалектологија*, 77; Ивић, *Банай*, 149; Ивић, *Бан. Хере*, 332; Поповић, *Говор*, 143; Николић, *Срем*, 325—326; Младеновић, *Извештај*, 246; Милетић, *Извештај*, 20.

³³ В. Николић, *Срем*, 326; Милетић, *Извештај*, 20; Младеновић, *Извештај*, 246; Ивић, *Бан. Хере*, 333. За говор Госпођинаца каже да се сугласник *к* на месту старог *х* налази „само у позајмицама из књижевног језика и из туђих језика.“ В. Поповић, *Говор*, 144.

³⁴ У облицима као, на пример, дркѣање I 439, 700; дркѣаши I 692, 700; деркѣаши I 64, ради се о асимилацији према звучности, пошто је одговарајући старословенски облик дрѣгѣање. Николић, напротив, мисли да горе наведени или слични облици представљају супституцију *x* са *k*. Даље о овоме, в. Павле Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, Српски дијалектолошки зборник, XII, Београд, 1957, 128; Николић, *Срем*, 326; Поповић, *Говор*, 145. Слични облици се налазе у свим војвођанским говорима. В. такође и Ивић, *Бан. Хере*, 333. Поред тога, у нашем материјалу секундарно се *x* јавља једино у облицима *хрѣаши се* I 403, 419; *хрѣаши ся* I 284, црта која је позната данашњим војвођанским говорима. В. Младеновић, *Извештај*, 247; Милетић, *Извештај*, 20; Ивић, *Бан. Хере*, 333.

в) Чува се -ј- у облику императива *исій* I 57.

г) Неке сугласничке групе на почетку речи, као и у средини и на крају, упрошћавају се у појединим војвођанским говорима. Наш материјал показује да од сугласничких група једино у групи -*йн*- глагола *мејнуи* и сл. долази до губљења сугласника -*н*-, са напоменом да има веома велики број примера с поменутом промењеном групом. Непромењене групе:³⁵

- гд- : *гдѣ* I 18, 39; *гди* I 669,
- ий- : *ийица* I 414, 457; II 210; *ийичица* II 215,
- ич- : *ичела* I 89, 279; II 217; *ичеле* I 456,
- иш- : *ишеница* I 216, 224, 262; II 217; *ишеницѣ* I 518;
ишенично I 341; *ишеничный* I 98,
- вд- : *овде* I 264,
- нд- : *онде* I 264; II 155,
- гд- : *ягнѣнце* II 324; *ягняиина* II 324,
- вљ-³⁶ : *ѡсѡвляи* I 36; *ѡсѡвляенѣ*, *ѡсѡвляено* I 626; *наѡвляи*
II 128,
- дм- : *одма* I 18,
- сѣ- : *исѣвѣние* II 73; *исѣвляю* II 73.
- сий- : *Слабосѣ* II 247; *Милосѣ* II 109; *Стѡросѣ* II 263.

Промењена група -*ни*-:³⁷ *мејни* I 27, 30, 46, 114, 287, 662; *оумейни* I 139, 266; *меји* I 32; *смейни* I 20; *мејно* I 693; *ѡдмеиѣ*, *ѡдмеиный* I 627 и сл., поред *ѡмеинѣла* I 3.

§ 10. Појединачне најомене о гласовима

а) У сремском говору употребљава се облик *кумјанија* (са прелазом *о > у*).³⁸ Наш материјал има само облике са гласом *о*: *Комјанија* II 83; *Комјанийскій* II 83.

б) М. *комисија* у Срему се слуша *комесија*, насупрот стању у нашем материјалу где имамо само облике као, на пример, *Коммисија* II 83.³⁹

в) Насупрот стању у Срему где се чују и *концуларија* и *концеларија*, у нашем материјалу налазимо само данашњи књижевни облик.⁴⁰ *канцеларија*.

³⁵ Наведене сугласничке групе се често упроштавају у појединим војвођанским говорима, као и у осјечком говору. В. Николић, *Срем*, 333; Младеновић, *Извештај*, 246; Ивић, *Бан. Хере*, 333; Поповић, *Говор*, 156; Секереш, *Говор*, 140.

³⁶ Једино у данашњем придеву *дивљи* налазимо облике са промењеном сугласничком групом (*вљ > в*): *дивѣй койѣ* I 88; *дивѣй маѣараѣ* I 166; *голѣвѣ дивѣй* I 272; *дивѣй граѣаѣ* II 32; *дивѣ ѣрасе* I 677; *дивѣ лоза* I 665; *дивѣ маѣка* I 677; *дивѣ коза* I 214, *дивѣ слоковница* I 175; *Дивѣчина* II 32, 37; I 174 и сл. У говору Ковиља налазимо сличне облике. Уп. Младеновић, *Извештај*, 246.

³⁷ Сви српски војвођански говори, а такође и многи говори северне Србије познају ову црту. В. Ивић, *Бан. Хере*, 341; Младеновић, *Извештај*, 246; Поповић, *Говор*, 157, 200.

³⁸ Николић, *Срем*, 335.

³⁹ Николић, *Срем*, 335.

⁴⁰ Наравно, са *ј*. Николић, *Срем*, 335.

г) У Срему придев *сребрн* може да гласи и *сребрен*⁴¹. У овом делу долази само последњи цитирани облик: *Сребреный* I 482; II 261. Уп. и *Сребреникъ* II 261.

д) Као што се зна, у сремском говору, као и у западнијим бачким екавским говорима, именица *гомила* може да се јави и са елементом *р* (*грома* и сл.).⁴² Наш материјал само употребљава данашњи књижевни облик: *Гомила* I 251; II 30; *гомилъ* I 251.

ђ) М. облика *комендија* који се често говори у Срему налазимо савремени стандардни облик.⁴³ *Комедіа* II 83; *комедія* I 107.

ОБЛИЦИ

§ 11. Именице

а) Дат.-лок. једн. именица ж. р. на -а. Уместо алтернације *к : џ, г : з, х : с* код именица ж. р. чије се основе завршавају на задњонепчане сугласнике, особине данашњег стандардног језика, чешће налазимо дијалекатске облике са непромењеним поменути сугласницима.⁴⁴ дат.: *к вики* I 462; лок.: *у колевки* I 83; *оу войски* I 176, 447; *на войски* I 301, 607, 636, 538; *оу америки* I 91; *оу љшкы* I 313, 488; *оу рѣки* I 366; *оу кашки* I 506; *оу ноги* I 197, 294; *оу ногы* I 444; *оу книги* I 360, 458; *оу шйаги* I 243, 506,⁴⁵ поред *оу рѣцы* I 657; *оу рѣцы* I 702.

б) Инстр. једн. именица м. и ср. р. Ширење наставка -ом на рачун -ем, позната црта данашњих војвођанских говора, није заступљена у нашем материјалу.⁴⁶ Нпр.: *ключемъ* I 453; *ножемъ* II 152, поред *злашомъ* и *сребромъ* I 53; *хесѣйомъ* I 30 и сл.

в) Инстр. и лок. мн.⁴⁷ Поред многобројних облика који представљају црквенословенски утицај налазимо у овом делу (али много ређе) форме са новијим наставцима на -ма.⁴⁸

⁴¹ Николић, *Срем*, 334.

⁴² Николић, *Срем*, 335; Поповић, *Говор*, 159.

⁴³ Николић, *Срем*, 335.

⁴⁴ Овако је у Срему, у североисточном Банату, као и у говору Госпођинаца и у говору Бан. Хере. В. Николић, *Срем*, 340; Младеновић, *Извештај*, 247; Милетић, *Извештај*, 24; Поповић, *Говор*, 171; Ивић, *Бан. Хере*, 335.

⁴⁵ Све горе наведене речи које се завршавају на веларни сугласник, изузев речи *шйага*, имају у лок. једн. (као и у дат. једн., наравно) алтернацију сугласника у савременом стандардном језику. В. *Правойс*, 768.

⁴⁶ У Банату, Бачкој, као и у Срему преовлађује наставак -ом, са напоменом да се у западнијим бачким говорима очувало -ем. В. Поповић, *Говор*, 33—34; Ивић, *Банаш*, 151; Милетић, *Извештај*, 23—24; Николић, *Срем*, 336; Младеновић, *Извештај*, 247; Ивић, *Бан. Хере*, 334—335. Исто важи и за уметак -ови/еви: *шѣлѣвы* I 14; *шѣлѣва* I 14, поред топова I 118, 77, 327; топовы I 418. У говору банатских Хера чува се проширење -ев, али у Срему шири се -ов у „врло ограниченој мери“, са напоменом да у говору Сремских Карловаца, као и Ковиља -ев остаје. У Банату, напротив, -ов доминира. В. Ивић, *Бан. Хере*, 335; Младеновић, *Извештај*, 248; Николић, *Срем*, 338; Ивић, *Банаш*, 151; Милетић, *Извештај*, 24.

⁴⁷ Нема примера на -ма за дат. мн.

⁴⁸ У појединим именицама облици на -ма одражавају се, наравно, стари двојински облици.

инстѣр.: междѣ двѣма мѣсѣма I 112; междѣ двама моряма I 153; междѣ двѣма нейрѣйтелскимѣ армѣяма I 104; междѣ двѣма державама I 105; ногама II 179; своима рѣкама I 87. Уп. и очима разракима I 444; ѣредѣ очима I 469; очима своима I 48;

лок.: на ногама и рѣкама I 287; оу халинама I 414; на . . . оусѣйнама I 421; оу своимѣ рѣчма I 488. Уп. и оу очима I 748.

г) Напомена о роду. Именица глад употребљава се по деклинацији некадашњих и-основа, као и о-основа:⁴⁹ ѿ глады I 276; II 27; ѿ глади I 573, поред всенародный гладъ I 276; ѿ глада I 504.

§ 12. Заменице и ѣридеви

а) Личне заменице. Од облика мн. личних заменица поменућемо само данашње књижевне облике на -ма: междѣ нѣма I 37; междѣ нама I 410.

б) Ген. (ак.) једн. м. и ср. р. придевско-заменичке деклинације. Што се тиче народних облика, у нашем материјалу преовлађују дуже форме на -ога/-ега:⁵⁰ Нпр.: лѣбога I 30; цѣлога I 199; ѿбога I 80, 245; дрѣгога I 263, 463, 547; овога I 327; ѣравога I 385; дѣгога I 391; онога I 482; свега I 314, 462; милѣга I 670 и сл., поред свакогѣ I 388. Два пута се јављају облици по именичкој промени: Никаква ѣосла I 713, 715.

в) Облици множ. придевско-заменичке деклинације. Облик свију (ген. мн.) заменице сав долази у два примера: са свѣю I 412, 313.

г) Компаратив. Контаминирана компаративна форма одражава се у примеру: онѣ дѣжѣй браѣма свога I 310.⁵¹

д) Присвојна заменица нѣна употребљава се у примеру: нѣной армѣи (дат. једн.) I 423.⁵²

§ 13. Глаголи

а) Презент.

1. У 3. л. мн. глагола VII врсте у нашем материјалу се углавном употребљава завршетак -е, исто стање које се одражава у савременом стандардном језику:⁵³ седе I 42; не ѣамѣ I 80; виде се I 240; заводе I 371; воде I 384. Једини изузетак представља облик ѣражѣ се I 67.

2. У вези са завршетком 3. л. мн. глагола VI врсте можемо констатовати да се јавља у материјалу овога дела наставак -ду само у јед-

⁴⁹ Према *Правойису* налазимо исто стање и савременом књижевном језику. В. *Правойис*, 302.

⁵⁰ Однос употребе дужих и краћих облика у нашем материјалу јесте 28 : 1 у корист првих, готово 97% свих примера.

⁵¹ Сличне форме се налазе у североисточном Банату, у јужном Банату, као и у осјечком говору. В. Милетић, *Извѣшѣјај*, 26; Ивић, *Бан. Хере*, 338; Секереш, *Говор*, 142.

⁵² Као што је познато, употреба присвојне заменице нѣн и сл., представља црту источних, а заменица нѣи(х)ов западних сремских говора. У североисточном Банату, као и у јужном Банату, налазимо нѣин. В. Николић, *Срем*, 348; Милетић, *Извѣшѣјај*, 25; Ивић, *Бан. Хере*, 338.

⁵³ У сремском, банатском, као и у другим говорима, уместо -е у 3. л. мн. глагола VII и VIII врсте често налазимо -у, са напоменом да у Банату ова појава обухвата и VI врст. В. Николић, *Срем*, 349—350; Ивић, *Банатѣи*, 152; Ивић, *Бан. Хере*, 340; Милетић, *Извѣшѣјај*, 29; Младеновић, *Извѣшѣјај*, 248.

ном примеру (*оузыѡзнаѡ се* I 228)⁵⁴ и да се редовно чува завршетак *-ају* (*ѡродаю се* I 329 и сл.).⁵⁵

б) Имперфекат. Доста често налазимо облике имперфекта, који се углавном поклапају са одговарајућим у савременом књижевном језику.⁵⁶ Нпр.: *бѣхъ* I 21; *не можаше* I 553, 716; II 23; *моляше* I 23; *йомыляше* I 64; *стыюяше* I 264; *желаше* I 476; *говораше* II 152; *искахъ* I 21; *йроливашъ* ся I 530. *йомышляше* I 64.

в) Аорист. Употреба аориста ограничења је него употреба имперфекта, са напоменом да се употребљавају у овом материјалу само облици 1. л. једн.:⁵⁷ *йознадо* I 157; *дойдо* I 209; *реко* I 488; *найдо* II 279; *не могохъ* I 553; *найисахъ* I 240.

г) Придев трпни. Примерак *снешено яйце* I 168 указује на дијалекатски облик који је грађен према типу *носи́тии-ношен*.⁵⁸

д) Глаголске основе

1. У западном Срему, северном Банату, као и у зајаднијој Бачкој, глаголи III врсте имају инф. основу на -и, али у нашем материјалу редовно налазимо данашње књижевне форме са суфиксом -ну-.⁵⁹ Нпр.: *скинџи* I 4; *кренџи* I 5; *расџегнџи* I 49; *нагнџи* I 257; *иџкнџи* I 392; *кренџи* I 423 и сл.

2. У сремском говору, као и у бачком говору Госпођинаца, глагол *гледаџи* има двојачке облике презента, исто стање које се одражава у овом материјалу:⁶⁰ *погледаџи* I 358, поред *гледи се* I 388.

3. У језику нашег дела глагол *јахати* иде само по VII глаголској врсти, исто стање које се опажа у сремском говору, као и у говору Госпођинаца:⁶¹ *яишии* I 199, 508, 637, 645; *яишии се* I 388; *йреяишии* I 552; *йрояишии* I 641; ѿ *яишии* I 662; *яиш* I 384.

4. Редовно се јављају инф. форме типа (до)-несити: *јоднесити* I 57; 552; *донесити* I 210; *принесити* I 558; II 201; *преднесити* I 647.

⁵⁴ Наставак -ду јавља се у Срему, Банату, као и у Бачкој, са напоменом да у Срему долази -ду код свих осам глаголских врста. В. Николић, *Срем*, 350; Ивић, *Банат*, 152; Милетић, *Извештај*, 27; Поповић, *Говор*, 186; Ивић, *Бан. Хере*, 340-341.

⁵⁵ Наставак 3. л. мн. -*aju* само спорадично губи своје интервокално *j* у сремском говору, али у банатском -*aju* > *au* > -у. У говору Госпођинаца имамо очувано -*aju*. В. Николић, *Срем*, 350; Ивић, *Банат*, 152; Поповић, *Говор*, 186.

⁵⁶ Изузев облика *бијаше*, имперфекат не долази у сремском, као и у бачком говору. Поменуто време такође се не јавља у банатском говору. В. Николић, *Срем*, 352; Ивић, *Банат*, 151; Милетић, *Извештај*, 21; Поповић, *Говор*, 190.

⁵⁷ У војвођанским говорима употреба аориста углавном је ограничена на 3. л. једн. и мн., са напоменом за су облици 1. л. једн. веома ретки. Николић, *Срем*, 351; Ивић, *Банат*, 151—152; Милетић, *Извештај*, 28; Поповић, *Говор*, 190—191.

⁵⁸ Слични облици долазе у сремском, североисточном банатском, као и у појединим бачким говорима. В. Николић, *Срем*, 353; Милетић, *Извештај*, 28; Поповић, *Говор*, 194.

⁶⁹ В. Николић, *Срем*, 353; Младеновић, *Извештај*, 248; Милетић, *Извештај*, 28; Ивић, *Банай*, 155; Поповић, *Говор*, 199.

⁶⁰ Николић, Срем, 358; Поповић, Говор, 204. Према инф. *йогледати* јасно је да се ради о глаголу који се мења према VI врсти, као и у савременом књижевном језику.

⁶¹ Николић, *Срем*, 356; Поповић, *Говор*, 204.

5. У северној и западној Бачкој, као и у Банату, употребљава се инф. *расѣиѣи* и сл., исто стање које се одражава у језику нашег речника:⁶² *расѣиѣи* I 62, 262; *израсѣиѣи* I 45, 58; *расѣиѣи* I 34.

ИЗ СИНТАКСЕ

§ 14. Предлог *с* не употребљава се у нашем материјалу само са социјативом, него и с правим инструменталом, што се подудара са сремским као и о другим говорима.⁶³ Навешћемо прво примере правог инструментала. Нпр.: *халѣиѣи чейѣомъ чисѣиѣи* I 102; *ѣерговиѣомъ раниѣи се* I 160; *злайѣомъ или среброѣ хвалиѣи навесѣи* I 95; *зайворѣиѣи кључеѣи* I 453, поред: *шешиѣи с ѣерѣомъ оукрашенѣи* I 174; *с оловоѣи сѣиѣи* I 92; *онѣ мене с овиѣи хесѣиѣомъ ѣреварѣи* I 30 и сл.

§ 15. Налазимо конструкцију „за живѣиѣа“ у значењу „за време живѣиѣа“, која се сматра у данашњем књижевном језику мало архаична: *За живѣиѣа комѣ что завѣцати* I 55; *за живѣиѣа комѣ что ѡпредѣлити* I 315.

§ 16. У нашем материјалу ближа је конструкција *ѣредлог + ниѣиѣа* неголи ред речи у негацији који се налази у савременом стандардном језику: *безѣ ниѣиѣа* I 244; *За ниѣиѣи оучинѣиѣи* I 369, поред: *ни кѣ чемѣи* I 452.

ЛЕКСИКА

§ 17. Занимљиво је да се налази у овом речнику велики број речи које, према Вуку, представљају војвођанске лексичке појединости.⁶⁴ Све ове речи, изузев три (*аниѣа*, *ободаѣи*, *чисѣиѣи*) припадају „општем војвођанском“ лексичком фонду и тако оне потврђују наше претпоставку о пореклу аутора овога речника. Долазе у обзир следеће лексичке појединости:⁶⁵

*аниѣа*⁶⁶ хатарѣи, анта I 337

⁶² Поповић, *Говор*, 197; И. Поповић, (Извештај о испитивању српског екавског говора у Бачкој), Гласник Српске академије наука, Београд, 1949, књ. I, св. 3, 485.

⁶³ Николић, *Срем*, 366; Поповић, *Говор*, 227—228.

⁶⁴ Вук Стеф. Карачић, *Српски рјечник иѣиѣмачен ѣмачкиѣи и лѣиѣиѣиѣиѣи рѣѣѣиѣи*, У Београду, 1935 (скраћено: Вук, *Рјечник*).

⁶⁵ У овом материјалу има и много израза народног порекла, на пример: *рани вашѣи да ѣе оѣи* I 449; *кога ѣреба молиѣи не ѣреба га ѣсовѣиѣи* I 635; *ѣо чѣиѣи гѣиѣи сѣиѣи баѣиѣи ниѣиѣа* I 419 и сл. Поред тога, треба да поменемо да у овом речнику има неколико речи које се, према Вуку, употребљавају у крајевима, као, на пример, Дубровнику (*ѣавель* I 20), у крајини Неготинској (*оѣиѣи ѣриѣиѣиѣи салаѣиѣи сѣ елеѣиѣи и оѣиѣиѣи* I 428), у горњем приморју (*ѣкаиѣиѣи ѣаѣиѣиѣи, кой ѣкаиѣиѣи ѣиѣи* I 433).

⁶⁶ Ова реч се јавља само у Срему према Вуку (*Рјечник*, 5).

<i>аренда</i>	аренда I 380; оузимати подъ арендѣ I 380
<i>банкрои</i>	банкротомъ быти I 61
<i>бийанга</i>	Битанга II 6
<i>вармеѣа</i>	вармедья I 222
<i>веѣа</i>	Веня II 13
<i>гајде</i>	Гайды II 27
<i>галиба</i>	приводити кого оу галибѣ II 196
<i>заслуга</i>	Заслѣга II 60;
<i>играчка</i>	Играчка II 66
<i>комора :</i>	сія комора весма блажна I 189; коморица I 213; предняя комора I 644
<i>ларма :</i>	звонити наопакоу, на лармѣ I 314; на лармѣ звонити I 517; звоненіе на лармѣ I 517
<i>лѣиѣја :</i>	лѣтіа II 98; лѣтіе I 240; ѡбхожденіе явное съ лѣтіею I 398; ходъ съ лѣтіею I 605
<i>лоѣиѣа :</i>	Лопта II 100, лоптомъ играти II 100
<i>лоѣфра :</i>	Лотра I 652
<i>ободацъ :⁶⁷</i>	Ободацъ II 153
<i>оѣаклѣја :</i>	Опаклѣја II 155
<i>ѣаор :</i>	дворскій паоръ I 270; паорско сѣдло I 432; паоръ кой порцію свою оу новцѣ платья I 700; два паора I 717
<i>ѣацов :</i>	родъ пацовѣ I 91; великій пацовѣ, малый пацовѣ I 403; пацовый I 403; пацовѣ ловка I 403; Пацовѣ II 158
<i>ѣолак :</i>	на полакъ прегрѣсти; на полакъ распѣкнѣти ся; на полакъ преломити; на полакъ пресѣщи; на полакъ раздрати I 151; полакъ пеаено I 96
<i>ѣроба :</i>	Проба, ради пробы II 206
<i>рифъ :</i>	рифъ I 143; Рифъ II 233
<i>роѣѣе :</i>	ройты, галоны, гаитаны ѡконаца I 719; Ройты II 234
<i>сабовъ :</i>	Сабовѣ, кроячъ II 337 ⁶⁸
<i>сенайѣор :</i>	Сенаторъ II 243
<i>скаѣиѣја :</i>	скаѣіа I 61; скаѣіи в школѣ I 61
<i>ѣаки :</i>	я его таки познадо I 157; таки I 163, 185; таки мы паде оу очи I 171; садъ таки I 279; онъ таки оушао I 287; то таки прочѣти ся бѣдетъ I 295; абіе, таки, не медля I 501 и сл.
<i>ѣѣеразиѣе :</i>	Теразіа II 272
<i>фамилиѣја :</i>	фаміліа I 14
<i>форма :</i>	форма I 186; Форма II 295
<i>хайѣар :</i>	хатаръ, анта I 337
<i>хесѣай :</i>	пролазакъ хеспапа I 3; оваѣ хеспапъ не имать I 3; хеспапъ свезати, спремати I 136; хеспапа продаѣъ есмь I 9; хеспапъ на продаю ѡ дома до дома носити

⁶⁷ Према Вуку (*Рјечник*, 446), ова се реч чује у Будиму, као и у Сентандрији.⁶⁸ Погрешно штампано. Треба да буде 237.

	I 253; мѣняти ся хеспапомъ II 117; хеспапъ II 274; хеспапа II 303
цедуља :	Цед8ля II 304
цех :	Цехъ II 304; хехъ цеховый; цеховый майстеръ; по цехамъ I 706; оу цех8 I 94; не цеховскій посао I 94
ципела :	женска ципела I 189; Ципела II 304
чистац ⁶⁹ :	Чистацъ, трава II 309
штала :	шталла I 602; воловска штала I 375
шиковайи се :	ово седло на свакогъ коня шинк8е се I 388

ЗАКЉУЧАК

Детално проучавање језика који се одражава у речнику *Нѣмецкѣй и сербскѣй словарь* (1790) показује да се у њему налази, поред црквенословенског и руског, и доста народног материјала те је овај речник у ствари мешавина три језичка слоја: црквенословенског, руског и народног.

Што се тиче последњег, на основу наше анализе можемо констатовати да су дијалекатске особине које запажамо у овом делу углавном типичне шумадијско-војвођанске, с напоменом да се дијалекатски материјал јавља на фонетском, морфолошком, синтаксичком, као и на лексичком плану. У вези са особинама које чине основну карактеристику шумадијско-војвођанског дијалекта и које се налазе у нашем материјалу, можемо поменути следеће: низ примера непознатих савременом књижевном језику, у којима на месту некадашњег *јаѣа* стоји и (*гди, гнѣздо, сикира*; глаголи VII врсте типа *лейишии*; *николико*); контракцију *-ао* у радном глаголском придеву; дисимилацију по начину творбе (*мн > мл*) у прилогу *много* (*млого*); губљење *х* у већини случајева; секундарно *х* у облицима типа *хрвайи се*; промењену сугласничку групу *-ѣн-* у глаголу *меѣнуиши* (*меѣуиши*) и сл.; непромењени веларни сугласник у дат.-лок. именица ж. р. на *-а* наставак *-у* у 3. л. мн. презента глагола VII врсте; употребу наставка *-ду* у 3. л. мн. презента; употребу предлога *с* с правим инструменталом; лексичке појединости које се чују у Војводини. Али у језику овога дела неке особине познате данашњи говорима Војводине изостају: редовно долази екавски облик у глаголима типа *сејаѣи*, у предлозима *ѣреко, ѣред*, у префиксу *ѣре-*; чувају се сугласничке групе *гд-, ѣѣ-, ѣч-, ѣи-, вд-, нд-, -гд-, -дм-, -сц-, -сѣи*; *-ну-* остаје непромењено код глагола III врсте; изостаје тенденција уопштавања наставака тврдих основа там где се они од наставака меких основа разликују односом *о : е* и сл.

Занимљиво је да су поједине црте, нарочито лексичке (*анѣа, чистац*), које се налазе у овом испитиваном делу познате само сремском говору и оне нас упућују на сремски говор као извор свих горе поменутих дијалекатских црта, који је свакако био у основици народног говора аутора овога речника из 1790.

⁶⁹ Према Вуку (*Рјечник*, 854), ова се реч чује у сремском говору.

О ГРАФИЈИ И ПРАВОПИСУ ВУКОВЕ „ПЈЕСНАРИЦЕ“ ИЗ 1814. ГОДИНЕ

Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића

1. У овом раду испитане су граfiјске и правописне одлике Вукове „Пјеснарице“, штампане у Бечу 1814. године, што значи у вријеме када је наш дефинитивни реформатор данашње ћирилице¹ писао још у великој мјери традиционалном граfiјом и ортографијом. Оваква испитивања Вукове ћирилице, у његовим штампаним дјелима и аутографима насталим до 1818, имају несумњиво одређен значај за боље познавање саме азбучне реформе којом се Вук први пут представио јавности у свом *Рјечнику* поменуте године. Иако се о Вуковој ћирилици прије њене дефинитивне реформе заинтересовани читалац може добрим дијелом упознати из монографије Љуб. Стојановића², детаљна и организована испитивања у овом правцу свакако су потребна. Њима ће се установити не само Вуково приближавање дефинитивној азбучној реформи, већ и његова веза са Мркаљевом ћирилицом, односно постепено удаљавање како од ње тако и од традиционалног начина писања, које се огледа у дјелим писаца друге половине XVIII и прве деценије XIX вијека.³

У испитивању Вукове граfiје и ортографије пошло се овога пута, како је већ речено, од његове *Пјеснарице*, односно од фототипског издања овог дјела које је београдско Друштво за проучавање Доситеја и Вука приредило још 1958. године.⁴ Обиљежавање примјера, који се из *Пјеснарице* наводе као илустрација одговарајућих граfiјских и правописних одлика, вршено је на следеће начине:

¹ Као што је познато, корениту реформу ћириличног писма извршио је Сава Мркаљ 1810. године, док је Вук Караџић Мркаљеву реформисану азбуку још више усавршио 8 година касније (уп. др А. Младеновић, *Сава Мркаљ и његови прелиминарни у реформи предвуковске ћирилице*. — Годишњи Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 161—198).

² Уп. Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. — Београд — Земун, 1926, 90—91 и др.

³ Уп. већ цитирани рад А. Младеновића: *Сава Мркаљ . . .*, у нап. 1.

⁴ Уп. ово издање: *Мала просјонародња славно-сербска пјеснарица, издана Вуком Стефановићем*. — У Вијени. (У печатњи Г. Јоанна Шнирера), 1814, 10 (непаг.) + 11—120 + 1 (непаг.).

а) ПР = ова ознака упућује на то да је примјер узет из предговора *Пјеснарици*,

б) п = примјер узет из посвете *Пјеснарице*,

в) н = примјер узет из наслова појединих пјесама,

г) пог = примјер узет из поговора (*Примјечанија*) *Пјеснарици*,

д) ф = примјер узет из напомена (објашњења) испод текста појединих пјесама.

Уколико уз примјер нема ни једне од ових ознака, то казује да је одговарајући примјер узет из текста самих пјесама. Таквих случајева у овом раду има највише.

ГРАФИЈСКЕ ОДЛИКЕ

2. Вук у *Пјеснарици* употребљава следећа 32 слова: *а, б, в, г, д, е, ж, з, и, ј, љ, к, л, м, н, о, ђ, р, с, ш, ћ, у, ф, х, ц, ч, ш, џ, ј, ю, е, њ*. Изузев слова *њ*, које нема наравно, никакву фонетску вриједност већ само служи за стварање граfiјских комбинација ради означавања сугласника *љ, њ, ћ* и *ђ* (*љ, њ, кљ, гљ, дљ*), остали знаци (изузев *џ, ј, ю, е*) се употребљавају за обиљежавање одговарајућих гласова. Све те граfiје су једнофункционалне: означавају само по један а не по више гласова. Сугласници *ј, ћ* и *ђ* обиљежавају се на више начина: *ј, љ, — ћ, кљ, — дљ, гљ*. Консонант *и* означава се граfiјским комбинацијом *чж*. Граfiје *џ, ј, ю, е* Вук употребљава у *Пјеснарици* у њиховој традиционалној вриједности.

3. За обиљежавање самогласника Вук се користи стандардним знацима: *а, е, у, о, и*. Вокал *и* означава се, у врло малом броју примјера, и знаком *i*:⁵ *јнуарја* пр 22 (5)⁶, *нахија Кѡуѣрѣйска* ф 16 (23), поред *јнуарја* п 10 (8). На насловној страни *Пјеснарице* налазимо примјер: *У Виѣни*, док у осталим случајевима долази редовно *-и-*: *У Виѣни* п 10 (8), пр 22 (5), ф 116 (24). Јављање слова *i/I* у вриједности вокала *и* у *Пјеснарици* може се тумачити једино недоследношћу оних који су из Вуковог рукописа овога дјела, на ауторов захтјев, уклањали знак *i* и свуда га замјењивали словом *и* изузев у биљежењу групе *јо* (граfiјски *јо*).⁷

4. Самогласничко *р* Вук означава граfiјом *р* и комбинацијом граfiја *ер* : *врло* п (5 (13), 25 (12), ф 94 (7), 102 (21), *ѣрва* туга 49 (6), *ѣрво* добро 28 (19), *ѣрви* војно 28 (19), *ѣрвога* дахте ф (88 (15), *ѣрне* очи

⁵ У *Пјеснарици* ово слово има двије тачке, а ми га овдје, из техничких разлога, доносимо са једном тачком.

⁶ Први број означава страницу у *Пјеснарици*, а број у загради — ред на тој страници гдје се одговарајући примјер налази.

⁷ Познато је да је Вук писао Копитару тражећи од њега да унесе низ граfiјских измјена (а међу њима и ту да *i* замијени словом *и*) у рукопису *Пјеснарице*, који се тада налазио у Бечу ради штампања (уп. Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Сѣеф. Караџића*, 91).

61 (8), *црне руке* 41 (26), *црна књига* 52 (13), у *црно* доба 52 (13), *црн* . . . образ пр 21 (9—10), до *Црнога Мора* ф 18 (21), по *Црној Гори* пр 19 (16), на *црси* 79 (5), *црсиен* 60 (19), 61 (1), 79 (6), на *срце* 61 (10), на *срдашцу* 49 (7), (11), на *срцу* 49 (15), *четврти* пр 19 (13), *брже*—*болье* 93 (14), *мривога* 57 (12), *обршала* 57 (12), *држећи* 61 (21), *задржали* пр 14 (12), *одржати* н 117 (4), *обрве* 30 (18), 31 (1), *грло* 43 (10) *врсница* пр 13 (21), на *брдо* 28 (1), на *брду* 28 (2), *дрвље* 82 (7), *ејвци* 85 (2), *шрче* 113 (22), у *Тршићу* пр 19 (6), *шргаоћи* 52 (6), *шрговац* 41 (6), *бркови* 45 (8), *загрмilo* 54 (14), *Крсман* пр 17 (2—3), *зрно* 35 (5), *замрсио* 48 (7), *разсрдила* 49 (17), *шврда* 32 (4) и сл.

берзо иде 98 (7), *берже* 103 (13), *оберну* 111 (23), *црне очи* 66 (2), (3), 87 (7), *црне брке* 111 (28), *йо Церној Гори* пог 120 (23), у *церну* земљу 107 (7), *верло* 97 (4), 100 (8), *четверти* данак 111 (6), *четвертом* . . . *каясом* 103 (4), *јерва* 85 (6), (9), *јерво* пр 12 (26), *јерво* гледање 73 (9), *кралја јервовенчаног* 90 (20), *јерсиен* н 78 (8), *јерсиене* 111 (12), *златним јерсиеном* 79 (3—4), *сердце* 24 (13), 28 (23), на *сердашцу* 66 (11), у *црвеном* . . . *тетривану* 111 (19), *јошерже* 98 (21), *одишеча* 102 (25), 104 (5) и сл.

Вук је све ријечи изведене из коријена *срб* писао са *ер*, које је, свакако, изговарао као вокално *р* : *Србијанаца* пр 11 (4), *Сербљи* пр 12 (10), из *Сербие* пр 12 (16—17), у *Сербши* пр 14 (23), на *сербском* *езику* пр 14 (24—25), *Сербкиња* пр 20 (16) *сербски* *говоре* пр 15 (18—19), *сербски* *кнез* 89 (5), *Сербље* 93 (10), 118 (20) и сл.

Од ова два начина означавања самогласничког *р* Вук чешће употребљава *ер* = *р* (однос *ер* : *р* за обиљежавање вокалног *р* у Пјеснарици јесте 162 : 119 пута). Иначе, и са *ер* и са *р* означава се самогласничко *р*, као што је познато, у XVIII вијеку, у дјелима писаца старијих од В. Караџића.⁸

5. Сугласник *ј* Вук биљежи значима: *й*, *й/І*.

Графика *й* долази на крају ријечи и слога пред сугласником (и у морфема *нај-*). На примјер:

йой (њој) 24 (8), 79 (3), 102 (8), *гледай* 28 (15), *дай* 62 (14), 81 (9), *осйай* 62 (1), *чекай* 48 (22), *мой драги* 47 (13), *майци* 45 (10), у *зеленој* *шумици* 67 (21), *девојачкој майци* 32 (21), *славуй* 68 (19), *господи латинској* 93 (2), *край* . . . *Дунава* 24 (3) и сл.,

девојко 23 (4), 30 (2), *девојка* 32 (22), 29 (7), *девојку* 79 (9), 82 (18), *мајка*, 25 (16), 25 (20), *мајци* 39 (22), 57 (18), *мајко* 41 (14), *нейма* 73 (7), 81 (5), *неймаће* 89 (16), *войвода* 64 (8), (12), *шайку* 82 (8), у *шайци* 82 (9), *Сйойна* пр 17 (23), *Милојка* пр 17 (22), *Драгојла* 17 (19), *Радойко* пр 17 (12), *Райко* пр 17 (12) *Гойко* пр 16 (18), *Влайко* пр 16 (18) и сл., *највеће* *благодєяние* п 5 (16), *најчєше* п 5 (9), *највећа* *нужда* п 6 (4), *сина најмладьєга* 31 (4), *најйосле* 56 (1), *најмилиј* 70 (12) и сл.

Графика *і* (мајускулна варијанта *І*) употребљава се за обиљежавање групе *јо* и, што је рјеђе, у групама *еји* и *аји* :

⁸ Уп. нпр. код Ј. Рајића и С. Новаковића (А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, — Нови Сад (Матица српска), 1964, 30—31; А. Албин, *Јези. новина Сјєфана Новаковића* (1792—1794). — Нови Сад (Матица српска), 1968, 12)

ioй (њој) 24 (8), 79 (3), 102 (8), ioишї пр 11 (4), 16 (10), ioишїе 27 (17), iордама 88 (7), iордамом 88 (9), ioзунїца 97 (9), Боio пр 16 (14), шаio 70 (2), своioй пр 20 (24), 113 (14), 115 (22), своioм . . . руком 117 (15), моioй пр 12 (3), ївоioй 28 (17), Iове н 103 (6), Iови 104 (16), Iово 61 (15), 103 (7), (9), 104 (7), 105 (10, 11, Ioишї 74 (19) и сл., — сеїи 27 (11), (17), 80 (15), — раїи 88 (8), (поред примјера са аи, в. т. 6).

Писање групе *jo* са *io* није, наравно, ништа ново. Оно је карактеристика графичке низа писаца друге половине XVIII и прве деценије XIX вијека, тако да је у овом погледу Вук настављач једне већ добро устале традиције.⁹ Обилежаване групе *еји* и *аји* са : *еїи* и *аїи* Вукова је новина утолико што се обично сугласник *j* у међувокалском положају *e + и* и *a + и* испушта у писању у дјелима аутора предвуковске писмености.¹⁰

У замјеничкој форми *чиј* (*чији* — ном. једн. — мн. м. р.) графичка *i* означава — *j* на крају ријечи:

- 1) *Чиї* е перстен оног' и девојка 80 (3),
- 2) *Чиї* ли ће и двори дочекати 80 (11),
- 3) *Чиї* ли братац вином напоити 80 (13).

Десетерачки метар ових стихова јасно казује да се облик *чиї* не може читати двосложно (*чији*) већ само једносно и то са — *j* на крају, чиме се, иначе, одликује Вуков језик.¹¹

6. Писање група вокал + *j* + вокал.

а) *и(j)а* : *благодєянїя* п 5 (7—8), *високоїочїїянїя* п 3 (6), *Сербїянаца* пр 11 (4), *нахїя* пр 15 (24), *Мїяїї* пр 17 (7), *бїяїше* 28 (3) (20), *наїмїлїя* кошулѣ 30 (1), *ракїя* 43 (3), *судїя* 79 (23), *Иконїя* 101 (7), *Мїяїло* 103 (11), *дѣвєгїя* 111 (13) и сл., поред: *Лукиан* пр 11 10, *дєлїа* 74 (14), *їхїїцара* 111 (17), *кїрїчжїа* ф 94 (29), *Марїа* 56 (9), *їталиански* ф 116 (19) и сл.,

б) *и(j)е* : *нїе* п 7 (12), 51 (12), *нїесам* пр 11 (14), Ф 85 (22), *наїбєднїєму* п 7 (7), *їрїє* п 6 (3) и сл., поред : *свїєїї* п 5 (6), *рїєчї* п 8 (11), *добїєм* пр 13 (14), *Вїлоїїє* пр 16 (17), *Цвїєїїїн* пр 17 (17), *нїесам* пр 20 (20), *Сарайлїє* 26 (19), *Срїєм* 105 (10), (17), *убїє* 105 (25), *їлїєн* 118 (1), *смїєшнo* видити пог 120 (3), *лїєк* пог 120 (14), *лїєїа* девојка 28 (13) и сл.

в) *їју* : *у благодєянїю* пр 11 (4), *од свїю* пр 20 (1), *к їрїєсвєщєнїю* пр 14 (17), из . . . *їєрсїю* пр 15 (13), *їїю* 30 (14), пред *судїю* 79 (21), *са очїю* 100 (7), *їїєсїю* 109 (15) и сл.;

г) *їјo* : под *шєвїїєлїом* 30 (6),

д) *їји* : *Ангєлїи* 104 (9), по *Далмациї* пр 19 (14), *кадїи* 115 (2), *судїи* 79 (19), на *їїєсїи* 109 (17), *нахїи* 107 (19), *наїдрагocтєннїи* пр 12 (2—3), у *Сербїи* пр 14 (23), *Марїи* п 3 2 и сл.,

⁹ Уп. само нпр. већ цитирани рад др А. Младеновића: *Сава Мркаљ . . .* 165, 167, 168, 171, 172, 174, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191.

¹⁰ Уп само код Ј. Рајића и С. Новаковића (А. Младеновића, *О нар. јез. Ј. Рајића*, 33; А. Албин, *Језик новина Сїї. Новаковића*, 17—18).

¹¹ Уп. у првом издању Вуковог *Рјечника* замјеницу: *чиј*, *чија*, *чије* (*Срїски рјечник* (1818) у књици: *Сабрана дела Вука Караџића. Књига друга*, Београд (Прoсвєта), 1966, 901.

е) *оји* : *кои* п 5 (4), (12), *своим* јордамом 88 (9), *мои* конњи 105 (23), *сйои* пог 120 (7), *найои*ли 119 (4), *двои* 109 (9), *Боин* пр 16 (13), *Воин* пр 16 (17), *обои*ца пр 21 (15), али се *боим* 21 (25), *йрои*цу 37 (3), *освои*ше 60 (4) и сл.,

ж) *о(ј)е* : *Добри*воє 101 (22), *коє* . . . *вере* пр ф 18 (22), поред: *коє* п 5 (16), 24 (22), *коє*га п 7 (7), *коєи*шиа пр 13 (5), *своє* 114, (28), *добро* *моє* 28 (19), *моє*га пр 19 (5—6), *Благоє* пр 16 (12), *Видоє* пр 16 (15), *сйоє* 86 (4) и сл.,

з) *оја* : *Бо*йна пр 17 (18), *мо*я душа 32 (3), *йво*я душа 32 (7), за *кро*яча 41 (14), од *дево*лка 60 (2), *йо*яшу 63 (8), *Добри*во*я* 101 (21) и сл., и) *ојо* : (в. примјере у т. 5).

ј) *оју* : *ко*ю п 6 (1), *мо*ю Песнарицу пр 20 (14), *Льубови*ю 26 (6), *май*ку *йво*ю 36 (16), *йо*ю 53 (10), *сво*ю децу 116 (3) и сл.,

к) *аја* : *рас*ка*я*ла 58 (9), *сасйа*няња 67 (8), *ра*я 73 (14), *йосйа*йиши 107 1(18) и сл.,

л) *а(ј)и* : из *Кра*ине 109 (11), 110 (6), од . . . *Кра*ине 117 (21), по *Кра*ини 109 (24), у *Кра*ини ф 96 (16), на су*в*у *Кра*ину 117 (11), не *зай*иа 103 (17) и сл., поред (*ра*иу в. т. 5).

љ) *а(ј)е* : *дає* 109 (15), *обає*, поред: *издає* пр 19 (10), *хає* 34 (3), *Сарає*во 29 (17), 59 (7), преко *Сарає*ва 29 (2), *Сарає*вче 26 (18) и сл.,

м) *ају* : *сиса*юћи пр 15 (13), *чува*юћи пр 19 (4), *гледа*юћи 23 (6), *има*ю пр 12 (22), *йе*ваю пр 12 (11), *ка*раю 34 (17), *цве*йаю 53 (12) и сл.,

н) *еји* : (в. примјере у т. 5).

њ) *еју* : *се*ю 36 (4), 85 (10), 110 (23),

о) *уји* : *Ву*ица пр 16 (16), *Гру*ица пр 16 (18—19),

п) *у(ј)е* : *ує*ди ме 58 (15), *уєсй*' *ће* 40 (21), *гує* 86 (24), 97 (20) и сл., поред: *йредйочи*йуем пр 12 (5), *крагує*вачка пр 15 (24), *узй*суе пр 20 (6), *изй*скуе пр 21 (7), *ка*зуе 32 (15), 104 (6), *чує*ш 62 (24), *йуй*уе 58 (21) и сл.,

р) *ују* : *йосве*ћую п 5 (6), *до*чекую 44 (12), *уз*казую 45 (10) *сла*вую 68 (22) и сл.,

с) *ајо* : (в. примјере у т. 5).

У групама *вокал + ј + вокал* Вуково писање у *Пјеснарици* у поређењу са другим старим писцима, одликује се чешћим обиљежавањем консонанта *ј* писањем графички јотованог вокала у групама: *иа/и*я, *ие/иє*, *ое/оє*, *аи/аи*и, *ае/ає*, *уе/ує*, као и *еи*и.¹²

7. Обиљежавање групе *ј + вокал* на почетку ријечи или самостално.

а) *ја* — *я* : *я*о 25 (8), 64 (20 2х), *ябу*ка 27 (14), *яво*рина 42 (9), *яг*лук 119 (20) и сл.,

я (замјеница) 34 (3), 36 (10) итд.,

б) *ју* — *ю* : *ю*нак 28 (16), 55 (17), 100 (13), *ю*наци 24 (4), *юй*роске 43 (22) *юй*рос 64 (4), *юр*иш 118 (19) и сл.,

¹² Уп. одсуство писања *иє*, *аи* и *ає*, *ує*, *еи* и код Ј. Рајића и С. Новаковића (А. Младеновић, *О нар. јез. Ј. Рајића*, 32—33; А. Албин, *Језик новина Сй. Новаковића*, 17—18).

в) *је—є* : *єрбо* п 8 (8), пр 11 (15), *єдну* пр 12 (6), *єдан* 118 11, *єдно* 46 (14), 109 (10), *єднако* пог 120 (19), *єздимир* пр 17 (1), *єдва* 107 (23), *єрина* 101 (13) и сл.,

є замјеница 54 (5), 84 (2) итд.,
є глагол пр 14 (9), 43 (20) итд.,
јо јо, *јо* (в. примјере у т. 5).

8. Писање група сугласник + *јојовани* вокал.

а) сугл. + *я* : *Марян* пр 17 (4), *Миряна* пр 17 (21), *баряк* 44 (6), *обявљуе* 92 (25), *сяше* 102 (17), *узяйи* 102 (17) и сл.,

б) сугл. + *ю* : *божю* помоћ 102 (8), у *Загорю* 37 (5), на *Забрежю* 106 (3) и сл.,

в) сугл. + *є* : *йєваю* пр 12 (11), *йєвач* пр 19 (1), *девојка* 24 (9), *неверниче* 44 (10), *месечина* 56 (11), *ушєха* н 66 (14), *сєди* 71 (2), *сйарєшина* 115 (26) и сл.

9. С у г л а с н и к *ћ*. За обиљежавање сугласника *ћ* Вук се користио графijом *ћ*. На примјер:

а) *ћа* : *највећа* нужда п 6 (4), од *Качића* пр 12 (17), *браћа* 44 (18), *йрећа* . . . туга 49 (14), *Обилића* 89 (6), *јововића* 91 (4), *Краљєвића* 98 (12), *срећа* 118 (22) и сл.,

б) *ће* : *неће* 119 (5), (27), *ће* гл. 26 (7), пр 21 (11), *кићене* сватове 27 (2), код *куће* 36 (15), *кћери* 40 (6), (16), *цвєће* 38 (8), *йрећєга* друга 44 (22), *гриве йозлаћене* 51 (8), *шећер* 55 (1), *освиће* 108 (2), *гракће* 118 (11) и сл.,

в) *ћи* : *йодлећи* п 6 (13), *рећи* п 7 (11), 34 (2), *чийаюћи* пр 12 (20), *ловећи* 97 (25), *йрећи* 86 (19), *ниже Параћина* 91 (6), *доћи* 54 (18), *ићи* 99 (2) и сл.,

г) *ћо* : *ноћом* 39 (13 2х), *ваћов* 85 (6), 11, ф 85 (20),

д) *ћу* : *йосвєћую* п 5 (6), *хоћу* 41 (24), 71 (21), 79 (6), *нећу* 24 (22), *Пайраћу* 90 (21), о . . . *Обилићу* н 89 (3), *Марко Краљєвићу* 98 (20), *ноћу* 71 (18) и сл.,

ђ) — *ћ* : *већ* 61 (10), 87 (8), под *ноћ* 31 (6), *сву ноћ* 60 (8), *синоћ* 27 (3), 51 (2), *йомоћ* 102 (8), *ножић* 63 (23), *Пинйоровић* 113 (25), *Дєсйойовић* 105 (28), *Сйоић* пр 17 (16) и сл.,

е) — *ћ* + сугласник : *срећно* 58 (22), *већма* пр 13 (16), *ноћца* 57 (6), 28 (7), *могућним лџдима* п 5 (10), *найнєсрећниему* *состоянию* пр 19 (3) и сл.

У малом броју турских ријечи налазимо *кь* = *ћ* : *бекъар* 55 (20), ф 55 (22), *више Къуйрие* ф 100 (27), *нация къуйрійска* ф 16 (23)¹³, *Къурйоглу* ф 88 (17—18)¹⁴.

¹³ Уп. тур. *beğar*, *köğrü* (А. Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*. — Сарајево (Свјетлост), 1965, 127, 200).

¹⁴ Ради се о турском имену (уп. „Мус-ага био е брат Мехмед-аге Фочића првога Дахије Београдскога, а Бега е Новљанин (Алил-ага) из Босне из Новог: пак су нџи двојца, и трећи Къуртоглу, били, после смрти Хачжи-Мустай-Пашине, у Шабцу Дахиє . . .“ 88 (14—19).

Свега једном долази *иѣ* = *ћ* у примјеру *цвѣиѣ* 26 (8), што се може тумачити Копитаревом недоследношћу у замјењивању Вуковог рукописног *иѣ* са *ћ* приликом штампања Пјеснарице у Бечу.¹⁵

10. Сугласник *ђ*. Вук је сугласник *ђ* обиљежавао граfiјском комбинацијом *дѣ*. На примјер:

а) *ђа* : *ладѣа* 32 (20), *водица ладѣана* 37 (4), што сам *бледѣан ѣребледѣан* 50 (23), *зардѣло* 82 (20), *видѣаш* 86 (3), *ѣредѣа* 78 (6), *дѣаволе* 38 (11) и сл.,

б) *ђе* : *ѣредѣе* (= прије) пр 16 (3), *ѣродѣе* 48 (23), 118 (21), *видѣе* 36 (23), *додѣе* 52 (12), 53 (9), у твой *дѣердан* 57 (5), *надѣем* пр 12 (24), 100 (24), *надѣнула* 66 (17), брата *наѣмладѣега* 23 (8) и сл.

в) *ђи* : у *ладѣи* 26 (16), *ѣодѣи* 40 (6), (16), 41 (2), *ѣродѣи* се 43 (1), својој *госѣодѣи* 46 (5) и сл.,

г) *ђо* : *дѣого* 109 (23), 110 (12), на *дѣогаѣа* 112 (13), на *дѣогаѣу* 111 (26), *додѣоше* 79 (21), 104 (24) *надѣо* 27 (6), *ладѣо* 33 (3), *обидѣо* 100 (22) и сл.,

д) *ђу* : *дѣуегѣа* 111 (22), *ладѣу* 26 (15), *ѣедѣу* 50 (3), *медѣу* *људѣма* п 9 (4), *медѣу* *народом* пр 13 (10), *медѣу* *дойке* 75 (7), *измедѣу* пр 15 (21), *надѣу* пр 20 (19), *ѣредѣу* 78 (4), 101 (6) и сл.

ђ) — *ђ* : *ѣродѣ* се 73 (1), 101 (18).¹⁶

Само у личним именима *Ђурђе* / *Ђорђе* и *Анђелија* сугласник *ђ* се означава граfiјском комбинацијом *гѣ* : *Кара Гѣорђе* 119 (23) *Ангѣелио* 103 (22), *Гѣургѣеве* *Ступове* 90 (9), *Гѣургѣева* *ерина* 101 (13), *Гѣургѣева* *родѣака* 101 (14).

11. Сугласник *ѣ*. Вук означава комбинацијом граfiја *чѣс* : у *чѣсѣе* 99 (26), 114 (6), више . . . *Чѣсанова* ф 96 (17), *коѣончѣсио* 85 (13), од *мерчѣсана* 26 (15), *Мачѣсаре* 93 (10), у . . . *киричѣсиа* ф 94 (22), од *киричѣсиа* ф 94 (29), *хачѣсие* 74 (21), *чѣсѣбане* 106 (15), 107 (13), *чѣсѣбана* ф 106 (25), *покрай* . . . *чѣсѣгѣрице* 74 (6), после смрти *хачѣси-Мустай* *пашине* ф 88 (18—19).¹⁷

Обиљежавање консонанта *ѣ* граfiјском комбинацијом *чѣс* познато је нашој ћирилици и прије појаве Вука Караџића.¹⁸

12. Сугласничку групу *иѣи* Вук обиљежава најчешће са *иѣи* : *иѣио* п 5 (4), п 9 (3), *коѣиѣа* пр 13 (5), *ниѣиѣа* пр 14 (16), пр 20 (6), *неиѣио* 35 (6), *иѣиѣа* пр 21 (27), *иѣиѣано* 30 (5), *иѣиѣѣу* 48 (5), *ѣоиѣиѣена* *браћа* ф 18 (25), књигу *ѣроиѣиѣења* 114 (7), *иѣиѣи* пр 11 (4), (7), пр 16 (10), (11), *ѣоиѣиѣе* 27 (17) и сл.

У мањем броју примјера и знаком *иѣ* Вук означава групу *иѣи* : *ѣедрој* *милости* п 10 (3—4), *ѣедрој* *благодѣтелници* п 9 11, *ѣедро*

¹⁵ Уп. Љуб. Стојановић, *Животи и рад Вука Сѣеф. Караџића*, 91, В. и нап. 7.

¹⁶ У биљежењу сугласника *ђ* граfiјском комбинацијом *дѣ* Вук се подудара са Мркаљевом одговарајућом нормом писања овога гласа, као и са низом писаца прије Саве Мркаља (уп. А. Младеновић, *Сава Мркаљ* . . . , 192 и др.)

¹⁷ Неке од ових Вукових примјера помиње и А. Младеновић у раду: *Три ѣрилога ѣознавању граfiје наше иѣѣамѣане ћирилице ѣредѣуковског ѣериода*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица Српска), 1968, књ. XI, 187.

¹⁸ Уп. нпр. у дјелима П. Соларића 1804, 1809 (А. Младеновић, *Три ѣрилога* . . . , 185, 186).

(прил) п 7 (6), *ѿросвѣщава* пр 18 (4—5), у *ѿросвѣщеном* царству пр 14 (13—14). Графија *щ* могла би имати руски, односно рускословенски фонетизам у примјерима: *Сербскога общестѣва* п 7 (3), *сокровища* пр 12 (4), док би се у случајевима: у *ѿросвѣщенію* пр 15 (5), к *ѿросвѣщенію* пр 14 (17), могло радити не само о рускословенској већ и о српскословенској традицији у нашој писмености, при чему се онда, наравно, ради о изговору посљедња два примјера са *ишѣ*.

13. Сонанти *љ* и *њ*. За обиљежавање сонаната *љ* и *њ* Вук употребљава комбинацију графија *љѣ*, односно *њѣ*. На примјер:

а) *ља* — *ња* : *ѿрицѣљѣ* п 5 (12), *заборавља* п 9 (8), *скупља* пр 13 (3), *Смиљана* пр 17 (24), *воља* пр 21 (12), *љуља* 42 (10), *наздрављайши* 52 (19), *ошѣављайши* 64 (18), *желѣ* 70 (1), *кралѣ* 90 (27) *Земља* 105 (10) *хилѣду* 109 (15), *сабља* 109 (23), *сивуља* 118 (9) и сл., — код *свиња* пр 11 (17), *сумњайши* пр 12 (12), *Сѣраиња* пр 17 (16), *Сербкиња* пр 20 (16), *разишњайши* 27 (19), *младоженѣ* н 28 (14), *шумица ѿрњана* 37 (16), 38 (13) *мунѣ* 56 (17), време *сасѣаяња* 67 (8), *Бошњака* ф 72 (23), *Бошњци* 77 (19) и сл.,

б) *ље* — *ње* : *љѣша* п 7 (3), *даље* пр 12 (26), *слѣдујући* стихови пр (13—16), *Сербље* пр 16 (11), *боље* пр 18 (27), *зарукавље* 27 (10), до *земље* 50 (5), *одољѣши* 53 (1) *љѣшо* 82 (16), *љѣшоу* ф 101 (28) и сл., — *њѣму* пр 14 (4), по . . . *мњѣнију* пр 15 (3), *найомиње* пр 18 (7—8), у *њѣдра* 24 (8), *дѣвованѣ* 33 (12), (13), *ѿроклинѣ* н 35 (9), *коње* 63 (8), 63 (8), *каменѣ* 82 (7), *Сремкинѣ* 105 (27), од *Удбинѣ* 110 (28) и сл.,

в) *љи* — *њи* : *ѿрицѣљѣма* п 5 (8), *доброжелѣтѣљи* п 6 (8), *Сербљи* пр 12 (10), *Сербљину* пр 20 (4), по . . . *вољи* пр 20 (24), *наибольи* лов н 27 (20), у *кошуљи* 30 (4), *ѿошљи* 47 (2), *дивљи људи* 75 (4) и сл.,¹⁹ од *њи* п 5 (10), *књигу* пр 12 (22), међу *њима* 16 (11), под *њима* 24 (5), с *њим* 45 (17), *коњиц* 49 (12), *књиѣ* 52 (12), *вишњицица* 81 (3) и сл.

г) *љу* — *њу*: код *људи* п 5 (4), *љубили* п 6 (9), *закључио* пр 13 (5), у *љубави* пр 14 (5—6), *Богољуб* пр 16 (14), *Власѣољуб* пр 16 (17—18), *Љубивой* пр 17 (3—4), *љуба* 24 (12), у *ѿољу* 49 (19), *ѿрѣљу* 85 (10), *земљу* 93 (21), *Љубовића* 108 (13), (15), и сл.,²⁰ у *смошѣренју* пр 18 (1), у *разсужденју* пр 21 (17), *коњу* 28 (10), по *каменју* 40 (10), *данју* 72 (19), *ѿочинју* ф 94 (12) и сл.,

д) *љо* — *њо* : *Смиљо* 47 (21), *земљом* 50 (7), — *ѿослѣдњом* бедности п 7—8 (14—1), с *њом* 77 (1), (7), *дунѣом* 65 (14) и сл.

На крају ријечи и на крају слога *љ* и *њ* се обиљежавају као и у поменутих позицијама:

а) *смиљ* дѣвойка 42 (2), *смиљ* се круни 42 (3), — *коњ* н 30 (9), н 51 (1), 76 (6), *ѿушѣнѣ* 113 (19) и сл.,

¹⁹ У примјеру *сливе* 60 (5) (ак. мн.-уп. стих: Све се пушиш канда *сливе* сушиш) не ради се о *ли* — *љи*, јер Вук у I издању *Рјечника* (1818) има само облик *иљива* (стр. 921, в. и 772), већ се ради о форми са *-ли-* (*сливе*), што је, можда, одликовало Вуков језик из најранијег периода. Форма *слива* позната је разним нашим старим писцима (уп. *Рјечник хрвајскога или срѣскога језика*, Загреб (ЈАЗУ), 1955, књ. XV, 548—549).

²⁰ У наслову *ѿсѣме љовѣне* 23 (1) имамо једини примјер обиљежавања групе *љу* комбинацијом графија *љо*. Овдје се, свакако, ради о техничкој немогућности да се на устаљен начин оштампа наслов (недостатак мајускулне графије *ь*).

- сб : а) *сбиям* 87 (25), *сбило* 99 (18);
сч : а) *счейа* 97 (12);
тг : а) *ошговори* 79 (23);
б) *одговара* 86 (7), 82 (13), 80 (15), *одговор н* 87 (1) и сл.,

15. Веза основе и суфикса

- ок : а) *Сербкиња* пр 20 (16), *Сербкиње* ф 88 (21);
бс : а) *сербскога* п 7 (3), *сербску* п 9 (9), *сербски(х)* п 9 (12), на *сербском* *џику* пр 14 (24—25), *славено-сербска* *имена* пр 16 (12), *сербски* *кнез* *Лазар* 89 (5) и сл.;
бц : а) од *кобца* 98 (24), *врабци* 98 (24), *Шабцем* ф 88 (24), у *Шабицу* ф 88 (19), код *Шабца* н 117 (2);
гк : а) *лагка* *ладьо* 33 (3);
б) *лак*
гч : а) *другие* пр 15 (8);
дк : а) *риедко* п 9 (4), (8), *редки* п 7 (9), *йройоведке* ф 95 (11—12), *сладо* *е* *винце* ф 85 (24);
б) *слайко* *е* *винце* 85 (3);
дс : а) *госйодском* *части* 89 (9); *госйодску* . . . *вечер* 51 (3), *рода* *госйодска* 50 (22) и сл.;
дц : а) *сердце* пр 18 (16), 24 (13), на *срдцу* 49 (15), од *сердца* 86 (22), *око* *сердца* 86 (24), *сердцем* п 9 (13) и сл.,
б) *срце* 62 (11);
дч : а) *момче* *Београдче* 26 (16), 26 (17);
ждн : а) *нуждно* п 5 (14);
жк : а) *шежско* пр 15 (10), 97 (4), (24), *шежска* *буздована* 91 (19), *мушко* 78 (3), (5), *мушка* *чеда* 67 (5), *мушкога* *чеда* 47 (5), *шежским* *буздованом* 91 (15) и сл.;
б) *шешко* 68 (20), (21) . . .
жч : а) *йарожчиће* 62 (15), (19);
зк : а) у . . . *снизком* *тетривану* 111 (19);
кб : а) *Буљукбаша* ф 106 (18), *Буљукбашу* 108 (4), 107 (21), *Буљукбаше* н 106 (1);
слъ : б) *размишљаи* 29 (8), 99 (1), *измишљавао* пр 18 (15), *размишљения* пр 18 (10—11), *йошлы* 47 (2) и сл.;
сњ : б) *Боиньаци* 77 (19), 77 (22), *Боиньака* ф 72 (23);
стл : а) *одрасйла* пр 11 (18);
б) *расла* 23 (5), (6), (10), (13), *узрасла* 46 (12), 108 (19), *расло* 46 (14) и сл.;
стн : а) *йрисйрасйно* пр ф 18 (18—19), *жалосйни* *девер* н 52 (11), *жалосйни* *разстанак* н 61 (11), *жалосйна* *песна* н 113 (1), *найрадосйние* *видьење* н 80 (4) и сл.;
сћ : а) *чесће* 34 (19), *найчесће* п 5 (9);
тб : а) на *свайбу* 46 (25), 47 (1), (3), 77 (24), о *удайби* н 108 (6), о *џсенийби*, 100 (9), на *йросийби* 109 (14);
тств : а) *йрейййсйвовала* п 8 (9—10);

- тц : а) *оѣца* пр 11 (5), 90 (15), код *оѣца* 64 (19), два *оѣца* 64 (21) са . . . *оѣцем* ф 95 (25—26), *оѣцу* 83 (19) и сл.;
 б) *децо* 98 (14), *децу* 116 (3) од . . . *деце* 114 (4), *брацо* 1114 (2) и сл.;
- тч : а) *Жиѣчу* 90 (16);
- шб : а) *задуѣбину* 90 (11), (14), (19), 91 (14), (8), 90 (27), *задуѣбине* 90 (15);
- чск : б) *конь момачки* н 51 (1), *суд дѣвољчки* н 55 (3), *нахиѣ* . . . *Рудничка* пр 15 (24) и сл.;
- шск : б) *войвода влашки* ф 95 (31);
- шств : а) *сиромаштво* пр 12 (1).

16. Веза засебних ријечи

- сб : а) *с бегом* 72 (20), *с богом* 62 (1), (2) и сл.;
- сг : а) *с главе* 85 (6), *с града* 78 (12), (19), 79 (3);
- сд : а) *с душом* 116 (15), *с делиѣма* 97 (27) и сл.;
- слъ : а) *с љуѣиѣим* гласом 97 (23), и сл.;
- сњ : а) *с њм* 114 (18), *с њоме* 115 (18), *с њима* 106 (4), *с њим* 45 (17) и сл.;
- сч : а) *с чим* пр 14 (18).

Остали приједлози, у позицијама гдје постоје услови за гласовне промјене, пишу се непромијењено: *из њега* 76 (22), *низ њеѣарѣа* 27 (13), *из ње* 77 (6), — од *Качиѣа* пр 12 (7), од *каранѣила* 60 (3), од *ѣога* пр 13 (6), од *ѣредѣѣа* пр 12 (2), — *ѣред ѣобом* 62 (3), — *уз ѣоље* 31 (17), — *чрез ѣеаѣиѣу* п 5 (4—5), *кроз ѣлач* 48 (15), *кроз село* и сл.

У вези са писањем разних сугласничких група, гдје постоје услови за одговарајуће фонетске промјене у *Пјеснарици* преовлађује морфолошко писање, што је, наравно, у складу са традиционалном ортографијом.²² Тако се у вези засебних ријечи у писању не региструје ни једна одговарајућа гласовна промјена; у писању префикса и основе ријечи непромијењено се пишу групе: *бк*, *бѣ*, *док*, *дѣ*, *дс*, *дѣ*, *дх*, *зѣ*, *зѣ*, *сб*, *сч* а мјешовито, тј. и морфолошки и фонетски, групе: *зк*, *зѣ*, *зс*, *ѣг*. Док се фонетско писање у вези основе и суфикса огледа само у групама *слъ*, *шск* и *чск*, догле се са морфолошким писањем срећемо, у групама *бк*, *бс*, *бѣ*, *гк*, *гѣ*, *дс*, *дѣ*, *жѣдн*, *жѣч*, *зк*, *кб*, *сѣн*, *сѣ*, *ѣб*, *ѣств*, *ѣч*, *ѣб*, *ѣств*, а са мјешовитим у групама: *дк*, *дѣ*, *жк*, *сѣл*, *ѣѣ*.

ЗАКЉУЧАК

1. Графика у *Пјеснарици* из 1814. године својим добрим дијелом није ослобођена традиционалности (присуство слова: *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, затим

²² Уп. слично нпр. код Ј. Рајића (А. Младеновић, *О народном језику Јоваан Рајића*, 41—47) и Ст. Новаковића (А. Албин, *Језик новина Сѣеѣана Новаковића*, 35—40).

обилежаване вокалног *p* са *ep/p*, *ћ* = *дѣ*, *љ* = *лъ*, *њ* = *нь*, *јо* = *іо*, *иш* = *и/иш*, *чѣс* = *и*). Позната Вукова интервенција у овом погледу, прије него што је ова његова збирка пјесама ушла у штампу, показује да је првобитна графика у *Пјеснарици* била још више у складу са нашим традиционалним писањем.²³

2. У поређењу са реформисаном азбуком Саве Мркаља, коју је овај аутор, као што је познато, саопштио у свом *Салу дебелог јера* 1810. године, Вукова азбука је у великој мјери конзервативна. То се огледа у несамосталном биљежењу сугласника *j* (*ја* = *ја*, *ју* = *ју*, *е* = *је*), затим у недоследном, различитом писању овога консонанта (*й* = *j*; *i* = *j* у групи *јо*), као и групе *иш* (са *и* и са *иш*). Подударане са Мркаљевом ћирилицом огледа се у Вуковом досљедном обилежавану сугласника *ћ*, *љ* и *њ* граfiјским комбинацијама *дѣ*, *лъ* и *нь*, а такође и у писању група *еји*, *аји* са *еи*, *аи*, (поред *аи*), као и у употреби *-i* = *-j* (*чиі* = *чиј*), тј. у проширивању функције слова *i* на обилежаване сугласника *j* и ван групе *јо* какав је иначе случај био у нашој ћирилици до појаве С. Мркаља. У овоме се, свакако, огледа извјесна поступност у Вуковом прихватању Мркаљеве реформисане азбуке, јер је аутор *Пјеснарице* постепено прихватио Мркаљеву ћирилицу, ослобођену свих сувишних слова и коначно је усавршио 1818. године.²⁴

3. Поред извјесних граfiјских рјешења у вези са обилежавањем група *ије*, *оје*, *аје* и *ује* (са *из*, *оѣ*, *аѣ* и *уѣ*), што се не среће код старијих писаца²⁵, Вук у својој *Пјеснарици* употребљава једно значајно граfiјско рјешење. То је ослобађање слова *ћ* његове традиционалне двофункционалности (обилежавало је, као што је познато, гласове *ћ* и *ђ*) и свођење његове службе на означавање само консонанта *ћ*. Иако је у овом погледу Вук заправо настављач једног граfiјског поступка којим се, колико се за сада зна, први служио Павле Соларић у својим штампаним дјелима 1808. и 1809. године²⁶, Вуково прихватање и нормирање једнофункционалности слова *ћ* (= *ћ*) у *Пјеснарици* од 1814. године, несумњиво има одређен значај, јер је ова граfiја са поменутом функцијом нашла своје мјесто у његовој дефинитивно реформисаној ћирилици 1818. године, а у тој служби је остала и до данас у нашој азбуци.

²³ В. овдје т. 3 и нап. 7, као и т. 9 и нап. 15. Иначе, по Љуб. Стојановићу, Вук је у писму молио Копитара „да учини у рукопису (а ако је што већ наштампано, да прештампа) ове измене: 1. да избаци *иѣ* и свуда стави *ћ*; 2. да *л* и *н* нигде не умекшава са *ј*, *ју*, *ѣ* већ са *ь* (*љубов*, *њему*, *народња*); 3. да свуда избаци *ѣ* и место њега стави *е* (тј. *е* — С. Р.); 4. да избаци *і* и стави свуда *и*, осим гди се слива са писменом *о*; н. п. *іошій*. *іоі*“ (уп. Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Ситеф. Караџића*, 91).

²⁴ Уп. о томе и А. Младеновића: „Наша данашња азбука ослобођена је свих непотребних слова први пут реформом Саве Мркаља, јер је овај део његове азбучне реформе Вук, почев од 1814. а нарочито од 1818. године у потпуности и прихватио“ (*Сава Мркаљ* . . . , 193).

²⁵ Бар не код оних чија је граfiја детаљно проучена: код Ј. Рајића и Ст. Новаковића (уп. А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, 32—33; А. Албин, *Језик новина Ситефана Новаковића*, 17—18).

²⁶ Уп. А. Младеновић, *Сава Мркаљ* . . . , 185, 186, 187, 188.

УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ЈЕЗИКУ МИЛАНА Ђ. МИЛИЋЕВИЋА

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

Продирање конструкције састављене од везника да и презента на место инфинитива у српскохрватском језику је појава која у досадашњим радовима о развоју тога језика није довољно прецизно посматрана.

Располажемо у овом погледу до сада само, углавном, расутим импресионистичким опаскама, али не и прецизно сведеним статистичким подацима који би осветлили конкретну ситуацију у језику појединих писаца у прошлости.

Додуше, ипак поседујемо Маретићеве сумарне напомене о већој фреквенцији везе да + презент у делима писаца из источнијих крајева (као и у самим дијалектима источних предела).¹

Исто тако располажемо статистичким подацима у раду Михаила Стевановића о напоредној употреби инфинитива и презента са везником да.² Тамо је изнесен број примера са инфинитивом, односно са конструкцијом да + презент у разним синтаксичким везама у материјалу поцрпеном из дела осамнаест писаца деветнаестог и двадесетог века, представника разних регионалних типова књижевног језика. Ови подаци речито показују слику разних синтаксичких веза, али пошто се цифре дају у глобалу за све писце укупно остаје неосветљена варијација дуж временске као и дуж географске осе.

Сматрајући да је потребно унети више одређености у наша знања у тој варијацији, изабрала сам за почетак једног циклуса радова стање у језику Милана Ђ. Милићевића који може бити интересантан као представник севереносрбијанског амбијента у другој половини деветнаестог века.

Милићевићева позиција у светлости до сада познатих факата у знатној мери је кључна. Зна се, наиме, да је појава конструкције да

¹ Тома Маретић, *Грамаишка хрвајскога или српскога књижевног језика*, Загреб, 1963, 653.

² Михаило Стевановић, *Напоредна употреба инфинитива и презента са везником* Наш језик, Књ. V, св. 3—4, Београд, 1953, 91.

+ презент најчешћа на тлу уже Србије и то без њеног северозападнoг дела чији су представници у књижевности Лаза Лазаревића и Јанко Веселиновић. Очекивали бисмо, стога, да код Миличевића затекнемо слику феномена у настапању.

Колико сам материјал, потврђује овакву претпоставку, видеће се из података који следе.

Податке сам сакупила из следећих дела:

1. Зимње вечери. Приче из народног живота у Србији, Београд, 1879. 133 стр. (скраћеница ЗВ)

2. Краљевина Србија (Нови крајеви), Београд, 1884. XXXVIII + 418 стр. (Скраћеница КС)

3. Живот Срба сељака, Београд 1894, 200 стр. (ЖСС) Материјал ће се излагати по синтаксичким категоријама.

1. ФУТУР

а) Конструкције са инфинитивом

... говораше да ћеш ѿменуићи селу за цркву (14) ... сви ће нам ѿмоћи (14) Није се знало ко ће ѿриваићи и ѿродужићи моралну ѿековину (23) ... ѿа ћу ја ѿо суиѿра јамачно научићи (28) ... красан сѿомен који ће ѿрајаићи (30) Знаш да ће некад Србин ударићи (49) ... срце шайиало да ће дозваци Саву (56) ... зар ћеш ти раменом исѿравићи криву Дрину (77) ... ѿе ће гледићи ваиу срећу (80) ... нећеш ти умреићи (93) Ти ћеш одмах оићићи (99) ... где ће сала, ѿо свој ѿрилици остиаићи ... (128) Људи ће ови чувати ... (129) Када ће доћи (130) ... али да ће доћи ѿако знам ... (130) (ЗВ) ... ѿа ће сѿахилука нестиаићи (129) Песме које ће се чиѿаићи мало доцније (137) ... али ми ћемо и овде сѿавићи неколико речи (137) Овде ће се казати само оно шѿо није ѿамо (170) ... него ћемо ѿек леиѿмице ѿогледићи (296) ... крчећи ѿуи којим ће доцније ићи (296) Ова ће се ѿруга везати са жселезницом солунском (333) Можда ће мало сићи (339) ... да ће на нашој сѿрани остиаићи довољно (340) ... и ѿако ће се ѿиѿање Преѿолаца у нашу користи реиѿићи (340) ... да ће ѿамо ѿо нас ѿовољно исѿасићи (340) Сада ћемо ѿогледићи на сѿарину ... (373) Краљ је ѿу остиао цео дан наређујући шѿа ће ко радиићи (370) ... а ѿосле ће се разгледати округ ѿо округ (XV) ... која ће чиѿаоцу на много местиа олакшати (XIV/КС) ... ми ћемо ѿогледићи ... (1) ... држи се да ће од ѿога сѿока храмати (16) ... ако ће и она имати ... (132) ... онда се надају да ће се ѿе године ѿрстиеновати и удади (134) ... јер ће болейи уићи (197) ... којом ће се ожениићи или девојци суђеник за кога ће се удаићи (98) ... да ће му скоро умреићи оѿац и мајка (194) ... ће од ѿога најрадије јесићи (191) ... јер ће ... имати (190) ... на деѿеишу ће се оѿвараићи неке ране (199) ... лек ће му бићи ако се накади на ѿерје (189) ... ѿо деѿеишу ће јој излазиићи црвене ѿеге (189) ... шѿа ће се ѿкаићи ... (154) ... мисли се да ће деије остиаићи сулудо или ће имати ма коју махну (199) ... мишеви ће му грисѿи хаљине (199) ... од ѿога ће се сачувати ... (190) ... нићи ће заѿалиићи свеће воиѿанице (190) (ЖСС) итд.

б) Конструкције са презентом

... од *штога* доба они једва чекају кад ће да се виде (97) ... ко ће *први* да уђе у Ниш (123) (КС)

Ја ћу да умрем и *посвећиху* се (99) ... а *затим* је додавао: *огањ* ће да сагори сав *Књажеваци* (79) (ЖСС).

У прегледаном материјалу је нађено 216 примера футура са инфинитивом а свега 4 са презентом, а и од та четири примера два нису у излагању писца него у навођењу туђих речи.

в) Негирани футур

И у овој категорији употребљава се искључиво инфинитив:

У бога се уздам да се нећемо *посидети* (33) Неће *ни* више *паст*и на ум ... (85) /ЗВ/ За сами град ми се нећемо *враћати* *нај*траг у *истори*ју (92) ... *затим* се неће ни *кућна* *враћа* *отвори*ти (267) ... *но* *то* неће *ниш*ти *квари*ти (340) ... онда неће ни *тамо* *сметати* (340) /КС/ ... неће *јој* *де*ти *дуго* *проговори*ти (189) ... *никад* неће *покрени*ти (194) ... *де*ти *јој* неће *дуго* *живети* (190) ... *које* неће *зараст*и (189) неће они *прими*ти с онолико *вере* с колико ће *послушати* оно *што* *најобичнија* *гашара* каже (76) /ЖСС/.

2. КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЛАГОЛОМ ХТЕТИ

Као допуна глагола хтети напореда се јављају инфинитив и да + презент.

а) Конструкције са инфинитивом

... *хоће*ти *показати* колико се његови калени *примају* (6) *Бојим* се, *хоће* ова деца *штити*ти са својега незнања (31) *Није* он *никада* *хтео* *погледа*ти у лице (92) *Милети*а *ојет*и не *хоћаше* *посидети* *пр*лику (126) ... *ако* *хоће* и вода *однети* или *ва*тра *изгорети* (119) Он *хтеде* *по*ћи (ЗВ) *Године* 1389. *Сули*ан *Мура*и *хоће*ти *на* *Србију* *крене* (73) *Овим* је *хтео* *зайла*ти *Србе* (78) ... *нехоће*ти *границу* *сувише* *прима*ти *граду* *Нишу* ... (69) ... *али* на *ту* *же*љу *није* *нико* ни *главе* *хтео* *окрени*ти (69) ... *кажу* да *није* било *молбе* *коју* *бог* не би *хтео* *Деруни* *баби* *ис*ти (98) ... и *ојет*и не *хтеде* *гроба* *гради*ти (99) ... *нису* им *хтели* *казати* (181) О *слави* *домаћин* *хоће*ти *звати* на *свешто*, *шиље* *буклију* (267) /КС/ ... *али* се *већ* *власти*ти *нису* *хтели* *мешати* (36) *када* је *Богородица* *хтела* *родити* *Христ*а (122) ... а *које* би *хтело* *што* *јест*и (169) /ЖСС/.

б) Конструкције хтети + да + презент

Бројни примери са презентом указују да глагол хтети као и глагол желети у функцији допуне често захтевају модалну реченицу:

... и *суша* *хоће* да *свржи* *сваку* *тра*вку (4) ... *кмет*а *који* *шом* *пр*ликом *хоће* да се *разговара* са *суседним* *кмет*овима (34) ... *хоћемо* да се *по*бра*и*мо (36) ... да *човек* *хоће* да *ос*тави *рођенога* *бра*та (49) ... *скоро* *хоће* да се *разви*лазе (62) ... *хоће* *некад* да се *нашале* (99) ... да *гледаоцу* *хоће* *очи* да *ос*тану на *ној* (106) ... *хоће* *чемерно* да се *про*ве-*сели* (108) ... и *при* *свем* *шом* *није* *хтео* да *буде* *пој* (135) /ЗВ/ *Неки* *Лати*ф *бег* из *Лесковца* *хтео* је да се *на*метне за *гос*по*д*ара (115) *Народ* *при*ча да је *ђаво* *хтео* *шуда* да *наврати* *Нишаву* ... (173) ... *када* је

4. КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЛАГОЛОМ МОЋИ

а) Конструкције са инфинитивом

... *ишћа се једити*но може *куити*и (34) ... *ја да је за свако може* *ишћати*и (73) ... *ио је само шејтан* могао *узети*и (70) ... *не можемо ми* *чувати*и *ишвих* *усева* (68) ... *неће моћи* *радити*и (58) ... *није могао* *видети*и (52) ... *ио не може* *ошћати*и (52) ... *да су војници* *могли веровати*и (48) ... *а да ли ми можемо* *саити*и Турке (48).

... *како би се могла* *начинити*и *богомља* (3) ... *не можеш ни* *моити*ком *ошћати*и (2) ... *и могу* *ишћити*и *свакојаке* *сйоке* (2) ... *не могу доћи* с *војском* (125) ... *не могу овамо доћи* (125) ... *њига никакви* *керови* *не могу ошћати*и (130) ... *могли би* *гласи* *њини* *ишдрети*и *и кроза* *зид* (109) /ЗВ/ ... *ниш је* *могла* *изити*и, *ниш*и *коме* *дати*и *гласа* *о себи* (26) *Није се* *могло* *сазнати*и (26) ... *али их ја* *нисам* *могао* *ишћити*и (26) *Био је* *висок*, *кружан* *и* *ишао* *гласовити*и *да се* *кажу* *могло* *чути*и (65) ... *зима* *не може* *имати*и *силе* (107) ... *само му се* *могу* *наћи*и *ишемељи*и (113) ... *добију* од *цара* *ферман* *да* *могу* *начинити*и у *вароши* *цркву* (114) *Није се* *могло* *расшћознати*и ... (358) ... *али се* *снимци* *не* *могаше* *добити*и *ишаки* (359) ... *ишако се* *бар* *може* *мислити*и (359) ... *ио је* *све* *ишћо* *ја* *сад* *о* *њима* *могу* *казати*и (359) ... *да* *народ* *може* *наћи*и *среће* (361) *Уколико се* *она* *може* *ишћознати*и *ио* *ошћати*и (375) ... *а* *има* *бележјака* *ио* *којима* *се* *може* *мислити*и ... (380) ... *могле су се* *разделити*и *на* *две* *главне* *групе* (400) ... *ја* *нису* *могли* *ушћити*и *ишћога* *обичаја* (404) у *њој* *нема* *ни* *једне* *ишврде* *зграде* *која* *би* *могла* *дуго* *ишрајати*и (418) /КС/ *ја* *ише* *бе* *не* *могу* *гледати*и *да се* *мора*и *ишако* *сшара* (14) ... *могу се* *носити*и *и у* *оном* *крају* (37) ... *да се* *не* *могу* *дошћати*и *ишцем* (75) ... *који се* *није* *могао* *нашћудити*и (12) ... *може*и *чути*и *машћора* *човека* ... (107) ... *и у* *сшези*и *се* *је* *могло* *сшети*и *души* *место* (111) ... *колико* *ишћо* *с* *ишрага* *може* *скошћити*и (165) ... *и* *може* *нашћудити*и (177) ... *и* *меда* *можеш*и *сшћ*и *јесити*и (140) ... *ја* *ишћ*и *ишако* *би* *могао* *све* *чути*и *и* *видети*и (147) *Једино* *време* *може* *ишћу* *жшудњу* *ошћладити*и (148) *Могу* *шћати*и *и* *радити*и *с* *њима* ... (176) ... *о* *једном* *оброку* *можеш*и *ишјесити*и ... (197) ... *ише* *да* *може* *наћи*и *девојку* *и* *ошћенити*и *се* (199) ... *се* *не* *може* *ни* *ошћенити*и (199) /ЖСС/.

б) Конструкције са презентом

... *али* *није* *могао* *ни* *да* *виче* (10) ... *људи* *не* *могу* *сви* у *један* *мах* *да* *ишјезе* (3) ... *кадак* *се* *међу* *њима* *могла* *да* *чује* *и* *ишћоја* *ишала* (8) ... *али* *ни* *један* *не* *може* *ишћи*и *да* *ишћне* (13) ... *да* *се* *сшћоља* *нигде* *не* *може* *да* *ишћна* (14) ... *докле* *је* *коњ* *могао* *да* *сшћгне* (28) ... *не* *може* *сваки* *да* *разуме* (39) ... *ја* *иш*и *нису* *ишменути*и *сви* *који* *се* *на* *сабору* *могу* *да* *виде* (34) ... *не* *може* *иш*и *да* *се* *расшћане* (42) ... *а* *где* *не* *може* *да* *буде* *иш*и *нашћојавао* *бих* *да* *се* *ишбраше* *војници* (49) ... *једва* *може* *да* *види* (66) *Владика* *може* *да* *ишћи*и *мене* (60) *Никада* *не* *могаше* *да* *се* *досети*и ... (67) ... *ишћо* *може* *да* *изазове* *ишремешћај* (76) ... *ишћо* *може* *да* *донесе* *класу* (76) ... у *ишћину* *се* *не* *може* *свак* *ни* *да* *ишћне* (78) ... *да* *ово* *све* *може* *да* *види* (106) ... *него* *ево*, *не* *могу* *да* *ишјесим*и *добра* *своме* *дешћети*и (119) ... *али* *не* *могу* *да* *ишћети*и (131) /ЗВ/ ... *неки* *жшваће* *а* *не* *може* *да* *гушћи*и (72) *Сшћановници* *ишрошћског* *округа* *не* *могу* *сви* *да* *се* *наране* *у* *своме* *завишћају* (242) /КС/ *чардак* *или* *доксшћ*и, *сшћаја* *са* *свих* *сшћрана*

ошворена, али се може да заклопи кацима (1) . . . може да се види само у Мачви (10) . . . ће не може да се окреће (33) . . . од неког времена могу често да се виде зими на сељацима жути кожуси (41) . . . а тај добро-срећни расковник нико не може да нађе (78) . . . али се не може до њега да дође (78) . . . не може да среди на време (140) . . . ће не могу да накупе доста смока за зиму (107) . . . и све друге народне игре и забаве то се могу да виде (142) . . . може да хвати целу годину (144) . . . али тада више тога, може да буде врло лепо и топло време (143) . . . за то се може често да чује (143) . . . ће да не може никуд у тој да иде (180) Кад деће не може да сава . . . (196) . . . да жена не може да роди (197) /ЖСС/.

И код ове категорије се може наћи потврда о високој фреквенцији инфинитива, јер је у сва три обрађена дела нађено 206 инфинитива, а 47 презента.

Живојин Станојчић констатује да су у делу Ива Андрића подједнако обичне обе ове категорије.³

Михајло Стевановић је у поменутој расправи забележио да је код проучене групе писаца, претставника обе варијанте инфинитива као допуна глаголу моћи заступљен са 68⁰/₀, а да је да + презент са 32⁰/₀.

Код Милићевића проценат употребе инфинитива иде на 85⁰/₀ док је фреквенција да + презент доста ниска, односно свега 15⁰/₀.

5. КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЛАГОЛОМ МОРАТИ

а) Конструкција са инфинитивом

. . . и секретар би се наравно морао покорити (10) . . . морао би се он као кум поштарити за свираче (21) . . . морамо слушати (45) . . . мора бити да тај . . . (45) Тада су наше струје морале узмицати (55) . . . мора се шегити и сносити (81) . . . морали водити рачуна (83) Мора се зачудити . . . (66) . . . ја бих морала радити (111) . . . су морали ићи (111) . . . морали бегати (114) . . . мораће се обрадовати она нама (115) /ЗВ/ Зар смо морали чекају (12) . . . или сестра мора бити зашворена (26) . . . освајач је морао ударити (29) . . . ја тек онда крећати даље (29) . . . каква је морала бити судбина (29) Ниш се мораде предати Турцима (29) Једном се мора умрејати (66) Турци су морали ићи само један по један . . . (76) . . . Пожаревањани морали својом крвљу ошкитати (84) Срби су морали уштити Ниш Турцима (89) . . . али га врло брзо мораше уштити Турцима (90) . . . морало се пролазити . . . (102) . . . морају се или равнати назад или расшочити . . . (102) . . . мора се изнати (106) Многи морају оставити у залозу гуњ . . . (162) На првом месецу се мора поменути (166) . . . пошто смо доцније морали Турцима уштити (222) . . . али наскоро мораде се повући (296) /КС/ иако што мораше учинити (14) . . . један мора умрејати (79) Сасовдан мора бити у шест четириак (91) . . . зрно мора, што се оно рече, тајарски јурити (94) то мора но-

³ Живојин С. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића (функције синонимских односа)*, Београд, 1967, 168.

сиди млада или девојка . . . (106) . . . свакад мора болейи глава (122) . . . мора ие две свеће узети у руке (172) . . . колико да већ мора шкодиити (179) . . . мора даиити деиетиу сна . . . (196) Ово се мора радиити иајно (129) /ЖСС/.

б) Конструкције са презентом

. . . у веку мора ио ииоити да каже другојаче (10) . . . иу' се и Северјан мора да насмеје (41) . . . оно мора да буде (99) /ЗВ/.
. . . кроз која се као чобани за ситоком морају да веру (38) . . . ие јеси мора да оика иешике и за Цигане који ће јој свириити на свадби (136) /ЖСС/.

И код ове категорије број примера је у корист инфинитива, односно од укупно 63 конструкције јавља се само пет са презентом. У поређењу са стањем које је у поменутом раду приказао М. Стевановић разлике су доста значајне, јер је употреба код Милићевића чешћа за 25%.

6. КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЛАГОЛИМА ТРЕБАТИ, ВАЉАТИ И ВРЕДЕТИ

б) Безлично употребљен глагол требати са инфинитивом

. . . или кад би иребало оийеватиити иио ситаринско (18) Ову цркву или иреба сруиити или зайвориити (49) . . . и ииша иреба уиисати у шу рубрику (38) . . . људе иреба учиии (39) . . . кад зайиреба шу грађу иревлачиити (14) Јана коју иреба избавиити (126) /ЗВ/ . . . мислим да овде не иреба двоумиити (21) На Каменици нам се иреба уставиити бар један иренуиак (75) Још иреба иоменуиити (84) . . . иознаио је нама Ниши иреба оиимаиити иреко Горице (91) . . . али иребало би дуже иамо иоживеиити (148) . . . иребало би . . . и све боље ириче чуиити и зайисати (148) . . . иио иреба обновиити . . . (163) . . . зайим иреба иоменуиити . . . (167) . . . сад се иек сеије да је иребало кренуиити (98) . . . а иреба иоменуиити . . . (312) /КС/ . . . иреба само чуиити (12) . . . него иреба чиниити (13) . . . иреба наћи иейела са циганског огњиити (125) . . . иреба изнеиити све судове (122) . . . не иреба дуго остављаиити неначеио (13) . . . иреба ирву љуску наменуиити за месец јануар (177) Сад иреба насолити соли (177) /ЖСС/.

Од 41 конструкције са глаголом требати у безличном облику, само три пута се јавља презент: *. . . кад иио иреба да се свлачи из колико кола (ЗВ 15) Женско не иреба никада да ирими бога седећи (ЖСС 12) . . .*

Уз безлично употребљен глагол вредети нисам забележила презент а уз ваљати на 65 инфинитива забележена је само једна конструкција са презентом: *. . . а ваља овде рањена изнеиити (49) . . . кога ваља каишиговати (126) /ЗВ/ . . . коју ваља видеиити (1) Још ваља забележиити да у иланини Пасјачи . . . (403) . . . имају зайиси које би ваљало марљиво ирочиити (359) . . . најиосле ваља иоменуиити и оне који секу ћериич (243) . . . међу новим иековинама ваља на ирвом месцу иоменуиити иуије (160) Ваљало би шу моситарину укинуиити (163) Ваља иоменуиити леиу згра-*

ду (106) *Вреди за Ниш забележити и ове бројеве* (108) *Вреди и њих поменути овде* . . . (96) *Вреди видети ред* (106) *О реци Тојлици вреди рећи коју реч више* . . . (345) . . . *на њом њланинском билу вреди поменути ове више тачке* (340) *Вреди прочитати оно што онако лепо пише Ракић* (360) . . . *имају некаки записи које вреди прегледавати* (177) /КС/ . . . *ваља извадити мало* (97) . . . *не ваља се полевати преко руке* (14) . . . *и онда ваља подвикнути* (99) *Мртваца не ваља носити преко хаџара из места где је умро* . . . (122) . . . *али ваља чувати коси* (120) *у тај дан не ваља нишито радити* (125) . . . *ваља прочитати и чланак Г. Павла В. Поповића* (126) . . . *и тек тај лук ваља да се метне у хамајлију* (135) /ЖСС/.

7. ГЛАГОЛИ ПОЧЕТИ И ЊЕМУ ПО ЗНАЧЕЊУ СЛИЧНИ ГЛАГОЛИ У КОМБИНАЦИЈИ СА ИНФИНИТИВОМ И ПРЕЗЕНТОМ

а) Конструкције глагола почети са инфинитивом . . .

Поче жену говорити (28) . . . *и поче штошта радити* (32) *почео је народ готилама долазити* (34) . . . *и поче казивати* (36) . . . *сељаци почеше прилазити* . . . (36) . . . *и поче почити и служити* (44) . . . *почео је излазити у нека села* (89) . . . *да су се почели шалили у разговору* (72) . . . *и поче га чуваи* (103) . . . *сумрак се поче хваљати* (113) . . . *почне довикивати Јану* (113) . . . *поче удараи у решето* (101) . . . *већ поче бринути* (100) . . . *почне градити* (112) . . . *сама поче помисљати* (111) . . . *сами почну почити вино* (128) . . . *почну* . . . *и пиити* (128) . . . *почне казивати војводи Сирели* (129) . . . *и почне набрајати* (121) /ЗВ/ . . . *када су неки почели грдно љутии се и горети* (35) . . . *али одмах почну бежати* (69) *Ту су одмах љавоверни почели долазити на моштицу* (98) . . . *и почели га уређивати* (105) *Та места почећу рећати* . . . (271) . . . *и ошпочела биити се с Турцима који су Враћу држали* (298) *Срби почну нападати на Плачевицу* (299) . . . *нападну на Турке који почну измицати* (299) . . . *када се њак почну њијати* (354) /КС/ . . . *нико не почиње јесити* (12) *у новије време почели су сељаци носити рукаве с убраним нарукављем* (36) . . . *Чобани код сџоке почну јесити млека* (107) . . . *и кад се већ почне њећи ракија* (145) . . . *Девојке већ почињу носити фесове* (122) . . . *почели лужати у којешта и само њукаи* . . . (123) *Многи сељаци кад почну умивати се прекрсти се* (131) . . . *жене сељанке већ почињу љутии* (138) . . . *лиси почиње жутии и венуи* (140) . . . *људи почну разилазити се* (142) . . . *већ се почињу гледаи и даровати девојке* (144) . . . *и почне љисити вичуи* (161) . . . *жене не почињу ништа сноваи* (144) . . . *почну наново љушке љуцаи и сиремаи се* (167) . . . *почне он раздавати нафору* (171) . . . *пре него што почну ручаи* (171) *Чобани му се почну смејати* (180) . . . *почели јесити месо* (181) . . . *да би деце наскоро почело јесити* (194) . . . *почне кујати* (195) /ЖСС/.

б) Конструкције глагола почети са да + презент

У име бога да почнемо да пишемо поменик (35) . . . *почео је љрви да ошкојава и да љражи цркву* (19) /ЗВ/ *Турци су почели да се одујиру* . . . (КС 339).

в) Конструкције глагола стати са инфинитивом

... и *стиадоше жуборити* (27) *Козе ње стиадоше брсити* и *ломити* воће (67) *Сељаци стиану казиваи* (72) ... *ја је стиаде расити* (73) *Сељаци се стиану клеи* (78) ... и *стиане њако викаи* (81) ... онда *стиану на смрт* и *иући* (86) *Јана стиане њлакаи* (104) ... она *стиаде вероваи* (111) *Ситреља се стиане моли* (121) *Дедобарац се стиане њроити* (126) /ЗВ/ ... и *стиану њуцаи* (55) *Сељаци њих села стиану се домишљаи* (69) ... и *стиану се убијаи* и *клаи* са Србима (77) ... где *начине шанчеве* и *наново се стиану брани* (82) *Кад би се из Ситаре њланине стиао износити* сир (246) ... и *стиане њуби* га (330) /КС/ ... *њек када се стиане бројаи* као удавача (39) *Кад стиане нудити* (97) ... *ја стиану сви моли* се Богу (251) ... и *стиане служи* гологлав (152) ... *кад стиану носити* (269) ... или *се стиане њрзаи* (295) /ЖСС/.

Михајло Стевановић и Живојин Станојчић констатују уз овај глагол развој употребе да презент на штету конструкције са инфинитивом.

Међутим, код Милићевића употреба инфинитива преовлађује, а конструкција да + презент је заступљена са свега 4⁰/₀.

г) Глагол *узети* је забележен само у две конструкције и то са инфинитивом: *него изиђе и узме даваи нафору* (ЖСС 170) ... *узме викаи* (ЖСС 171).

8. НЕКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЛАГОЛИМА КРЕТАЊА

У досадашњем материјалу је откривен један пример инфинитива уз глаголе кретања у функцији намерне реченице: ... *одаи* *њођу њо селу звати* (ЖСС 150).

Овде доминирају конструкцији да + презент: ... (24) ... *њрво је свраи* да *види* школу (28) ... не *долазе* *момци* да се *браи*ме (37) ... *који је дошао да види* (34) ... *ја њоњрче да њрихвати* коње (125) ... и *њође да њозове* (93) /ЗВ/ ... ми *улазимо* у њих да их *ближе* *размои*римо *округ њо округ* (XXXVIII) у ову бању *долази* *мало свеи*а да се *лечи* (11) Овде *највише* *излазе* *Нишилије* и *Нишилике* да се *бањају* и да се *њеферише* (11) *Невольници* *долазе* *њу* да би *лека* *нашли* (23) ... *њојури* сам да *име њурско освейи* (64) ... оде чак у Цариград да *њражи* *зашити*и и *силе* (68) *Козјом стиазом уњи* се да га *њоробе* (75) *Милан је излазио* на *вис Хум* да *разгледа* *околин*у *Ниша* (85) *Тек њи*о је *бан њо* *разбоју* *стигао* да *руча њечење*, *сусити*гне га из *Бојника* *нењријаи*шељ (87) ... *сад* *идем* да *њлаи*и *главом* да *њо* (116) *Из њога* *села њуди* се *силази*ли на *Мораву* да *захваи*у *воду* (330) *Он није* *њишао* у *Софију* да *њражи* ... (341) /КС/ ... *њође* у *зуквицу* да се *склони* од *свеи*а (122) *Устиану* *сви* да се *моле* Богу (162) *Оњиду* *двојица* са *вол*овима да *оњсеку* *Бадњак* (160) *Он се већ уњи*и у *шуму* да *њражи* за *јело* ... (181) /ЖСС/.

9. РАЗНИ ДРУГИ ГЛАГОЛИ КОМБИНОВАНИ СА ИНФИНИТИВОМ ИЛИ С ДА+ПРЕЗЕНТ

а) У језику овога писца уз глагол знати, долази инфинитив: *Многи сељаци знају погађаћи* (ЖСС 76) . . . *вељаше за себе да не зна њороковаћи* (ЖСС 79) . . . *зна унакрси наздрављаћи* (ЖСС 156) . . . *који зна поменути све светишће* (ЖСС 151).

б) Глагол мислити поред инфинитива има као допуну и да + презент: . . . *и не мисли се враћаћи у ошарбину* (КС 25) . . . *где мисле кућу градићи* (ЖСС 11) . . . *од месеца где се мисли градићи воденица* (ЖСС 29) . . . *који мисли ићи цркви* (ЖСС 467) *Нико и не мисли да иде* (ЗВ 3) *Ми мислимо да живимо од сада још леише* (ЗВ 33).

в) И уз глагол смети јављају се и инфинитив и презент: . . . *да то не сме бићи* (ЗВ 40) . . . *не смедоше улазићи* (ЗВ 68) . . . *зато их не смедо ни чекаћи* . . . (ЗВ 68) . . . *а најоље нису смели изаћи* (КС 35) . . . *онда се с великом веровајношћу сме шврдићи* (КС 351) . . . *не сме се носити у недрима* (ЖСС 45) *Ушорником кад је мена не смеју се кошуље љраћи* (ЖСС 92) . . . *није смео ни којаћи блага* (ЖСС 79) *Неумивено не сме ником поливаћи* (ЖСС 131) . . . *ни изговорићи не смеју* (ЖСС 129) . . . *ни једна љушка не сме избацићи* . . . (ЖСС 168) . . . *ни један није смео рећи* (ЖСС 170) *Од великог четврјка до Сјасова дне не сме се нишита љраћи* (ЖСС 112) . . . *нишита не сме доћи* (ЖСС 195) . . . *не сме ићи на гувно* (ЖСС 192) . . . *не сме јести од даће нији гледићи у мрјваца* (ЖСС 192) *То нису смели ни да кажу* (ЖСС 115) . . . *нисам смео слободно да уђем* (ЗВ 14) . . . *али љред село нису смели да изађу и да почну* (ЗВ 8) . . . *али не смемо да се усудимо* (ЗВ 11) . . . *кад имају какав светица на који не смеју да раде* (ЖСС :2) . . . *ја не сме да мрдне* (ЖСС 180) . . . *не смеју да раде равно десет јулских дана* (ЖСС 138).

г) Глагол умећи се чешће комбинује са инфинитивом него са презентом: . . . *али је врло вешио умео одговараћи село* (7) . . . *Не уме казати* (90) . . . *уме љобећи* (121) . . . *сласти својих осећања* . . . *не умем ни описати ни исказати* (131) /ЗВ/ *и кад не уме љевати величанствено љйојеју* (109) . . . *који су нам умели казати* (317) /КС/. . . *који је умео градићи и буради и каце* (26) . . . *да умеју погађаћи* (77) . . . *ја љйојови, не умејући чијаћи она сљаринска слова* (78) *Ако се деси љу који шито уме љеваћи* (153) . . . *који је само умео љоучаваћи* (111) /ЖСС/ *Северјан уме да игра караћи* (39) . . . *ако који уме да види* (70) . . . *умео да зајамћи* (90).

р) Глагол волети и миловати јављају се и у једној и у другој вези: *Волм се и мучићи у Равњу* (УВ 105) . . . *сељаци гоштова сви врло милују слушаји онога ко казује* (ЖСС 76) . . . *како милују рећи сељаци* (ЖСС 135) . . . *јер је врло миловао да љисма даићи у местима мало знаним* (ЗВ 9) *Срби сељаци врло милују да имају деце* (ЖСС 199).

ђ) Уз глагол забранићи, краићи забележила сам инфинитив: . . . *у својој држави забранио љшаманићи ову гору* (ЖСС 85) . . . *осем недеље је оних светица када црква забрањује радићи* (ЖСС 91) . . . *да не краћи Србима градићи цркве* (ЗВ, 112).

е) Уз глагол *дајти* јавља се само инфинитив у функцији допуне: *Не дао бог сажелити* (18) . . . *ја каква је то црква што не да брајити* се (42) . . . *него йонавлаше да не да зайтирати својих усева* (102) . . . *ше ше му није дао сјаваити* (102) /ЗВ/ . . . *није дала Арнауитима сојузити* се са *турским чешама* (73) да у *ситарије* време Турци нису дали *удараити* *крстиове* (286) *Друго се нишита без марљивијег снимања не да йрочишати* (359) /КС/ . . . *и не да се йомусити* (125) . . . *шако да се не да који йокрити* га (127) . . . *да нам да Бог наша крсна имена славити* а не *заборавити* (139) /ЖСС/.

ж) Слично значење као глагол *дајти* има и глагол *дојусити*. Као допуна овога глагола забележила сам само инфинитив: *Ову је грађевину не само дојусити градити* (КС 103) . . . *ваитију да им се дојусити долазити* у *Врање на џазар* (КС 301).

з) Уз глагол *имати* напореда стоје инфинитив и презент: . . . *ја би се онда имало одашита одвојити* (40) . . . *имам шита и видеити* (84) (ЗВ) . . . у *Куришумлији* их није имао ко *ојраити* (372) . . . а *које се има где развтити* у *широким размерама* (13) . . . о *йом живоју* *Београђана* мало се *шита* има *казати* (109) . . . *има се још казати да је језик* . . . (137) /КС/ *Пушник* има да *йревали неколике косе* (ЗВ, 7) . . . *ја није имао где да зайтише* (ЗВ 43) . . . *него и ова ојтарбина наша мила* има да се *нада великим йоследицама* (КС 333) . . . *казује шита* има да *каже* (КС 78) . . . *свештеник* ако има *шита* да *сврши* (ЖСС 174) . . . *шу* се *казује* где *шита* има да се *куити* или *йрода* (ЖСС 141).

и) Уз глаголе *бојити* се и *йлашити* се забележен је само инфинитив: . . . *ја се свака ситрана боји шуцаити* се *морским јајима* (ЖСС 105) . . . *али се йлаше радити* *шај дан*.

ј) Уз глагол *усудити* се јавља се такође само инфинитив: . . . *ако се Лесковчани усуде градити* *шу* „*ђаурску богомољу*“ (КС 114), *овим је хшео заилашити* *србе* да се не усуде *никад више йоумити* да *свој ситари* *Нити йоираже* (КС 78).

к) Уз глагол *обавезати* се јавља се оваква конструкција: *Цар Лазар* се *йрви йуи* *обавезао* *Турцима*: 1. *йлаћати* на *годину йо хиљаду* *лишара* *сребра* у *име данка*. 2. *Даваити* *хиљаду* *коњаника* *војске* (КС, 29).

л) Уз глагол *досјети* јавља се инфинитив и конструкција са презентом: . . . а *досјесите йрипремити* *нама живима богашу* *жешву* (КС, VII) . . . *само још не беху досјели да шаване блайом* *облеје* и *доврше* *неке изнушрице* (ЗВ, 24).

љ) Уз глаголе типа *жури* се, *хитати* знатно је чешћа конструкција да + презент: *сваки се журио да нађе згодно* *месито* (ЗВ, 34) . . . *йохити* *да* да *извидимо* *кривицу* (ЗВ, 78) . . . а у *зору* *хити* да *виде* *шита* је (ЖСС, 1) . . . *жури* се да *боје йрећу* (ЖСС, 114), . . . *журио* се да *освоји* *сваки који је желео* *имати* *власи* (КС, 29) *Неколике јевројске државе йохитале* су да *наместе* . . . (КС 110).

м) И код глагола *гледа* јављају се инфинитив и да + презент као допуна: . . . *ше* *гледе* да *украду* и *йомузу* *шућу* *ситоку* (ЖСС, 15),

Многи су родитељи своју децу гледали да одведу у школу први пут на часни понедеоник (ЖСС, 25) . . . ја га исмејава и гледа унашћеним га (ЖСС 15).

н) Уз глаголе: осути, устезати се, научити, присести, лећи, шкодити, заборавити, пропустити — забележила сам само инфинитив: . . . дочекаше Божић ме осуше жуцају још ноћу (ЖСС 168), . . . шаки људи нису се устезали Лазина пророковања причају и најозбиљнијим државницима у Београду (ЖСС, 77). Сипарац Сипењ је научио читати сам . . . (ЖСС, 82), приседну ручају . . . (КС, 72) . . . ја иза тога легну спавају (ЖСС, 16) овде не шкоди поменути две речи . . . (КС, 181) . . . није пропустио описати (КС, 226), умало не заборавих казати . . . (КС, 247).

њ) Уз глаголе: остати, дочекају, покушати, спремити се, наваливати, сипарати се, смерати, наумити, забележен је само по један пример везе да + презент: Они остану ти да преноће (КС, 371) . . . и сиромас није дочекао да види српску заставу на граду Нишу (КС, 69) . . . а после су покушали да је ојеш заузму али без успеха (КС, 85) . . . спреми се да иде (ЗВ, 63) . . . није више ни наваливао да је иражи (ЗВ, 114) . . . он се много сипарао да је увери (ЗВ, 109) . . . јављајући му шта Турци раде и шта смерају да раде (КС 292) . . . науме да се обратиме (ЗВ, 33).

Уз глаголе за које је забележен само по један пример не могу се изводити никакви закључци без детаљне анализе и осталих Милицевићевих дела.

10. НЕМОЈ + ИНФИНИТИВ

Уз прохибитивни облик немој стоји инфинитив:

Немо га шући . . . (ЗВ, 79) Немој ти одмах исати моме оцу (ЗВ, 54) . . . немој заборавити (ЗВ, 64) . . . али ми више немојте доказивати (ЗВ, 119) Немојте му одмах казати, говораше он (КС, 293).

11. КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПРИЛОШКИМ, ПРИДЕВСКИМ И ИМЕНИЧКИМ ИЗРАЗИМА НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА

а) Прилошки изрази + инфинитив . . .

. . . које није ласно исказати (36) Није ласно ојити два сахата (3) Није му било ласно ни хлебом се заранити а толи одвојити што (8) Својим је ласно дочекају и подвортити (58) Ласно је окренути јачу (102) /ЗВ/ . . . да би било наручније служити се књигом (VIII) . . . нама је данас тешко погодити (14) . . . а где било достојније подити храм слободи него овде (79) Ма колико да је њу тешко чувати десет година је тешко изгубити повраћити (79) . . . ја је човеку мило поћи по њему (101) За оваког је још рано бринути се о гробу . . . (101) Како би им ласније било држати земљу (177) . . . да је било тешко разумети (105) . . . али је тешко дока-

зайи (106) . . . корисније би било *йроучийи* (227) Овде би било најйравилније *ишйамйайи* сва имена оних јунака (121) Није ли овде *йуишо уийийайи* . . . (230) . . . кад *йоменух црновунце* вредно је *йознайи чийаоце* (244) . . . и којим је најйрече било Турцима *йрилазийи* (286) Ласно је замислийи како је било Врањи . . . (279) Најйоузданије би било *ићи* од Иванове куле (353) За *шо* је најйрече овде *казайи* (149) Међу *сийаинама* у *шойличком* округу било би у реду најйре *йоменуийи* Хисар (351) /КС/.

б) Уз израз *немайи* кад три пута се јавља инфинитив, а једном презент: *Вама који немадосйе* кад *йричайи* својих мука (VII) *Када наново зайламйи* немамо се кад ни *сейийи* хлеба (72) . . . али их немамо кад *йрочиыйайи* (359) /КС/ *Нема* кад ни главе да окрене (ЗВ 49)

в) Придевски изрази + инфинитив

. . . а они су већ *йодобни* мрейи сва *йројица* (23) . . . *ниий* је била *кадра йворийи* . . . (112) — /ЗВ/, за *йе* најйрейке дужни смо *захвалийи* . . . (X) . . . била *йриморана усийийи* Србији (69) . . . био *йриморан* *везайи* се . . . (89) . . . као сам ја *йринуђен* *радийи* (148) . . . су *йесаровци йринуђени* *осйавийи* (232) . . . био *срећан* . . . *наћи* . . . (418) /КС/.

д) Поред ових облика забележила сам и везе са презентом: . . . и *науман* да се *йовлачи* (ЗВ, 130) . . . и да смо увек *ради* да *живимо* у *йријайељсйву* (КС, 341).

д) Именички изрази са инфинитивом

. . . а *имадосйе* *славу йоложийи* за њу главу (7) . . . *имао* сам *радосийи* *йеийи* се на Миџор и *йако* *разгледайи* (XII) *Вама који је доживесйе* *радосйи* *гледайи* *йековину* (VII) . . . да је још и сада *гроза сећайи* се *йога* (102) . . . на Медведник је *милина йогледайи* (133) . . . *йа* *зайо* он *има йраво* *найлаћивайи* (162) *Жалосйи* је *слушайи* какве су *йоследйе* (301) . . . Тако немају *йошйебе* *йадаийи* у *дугове* (313) . . . с *кога* је *милина йогледайи* (353) . . . *давала йовода* и *йрилике* *родољубима* *задужийи* се (366) /КС/ . . . овако обично зову где је обичај *звайи* на *славу* (150). У *Сйаром Влаху* обичај је *увесйи* *вола* у *кућу* (173) . . . обичај је . . . на *йај* *колачић* *мазайи* (177) . . . и кад буде време *йрисйавийи* да се *йеку* . . . (159) . . . *има* *силу* *јайиийи* *људе* (177) /ЖСС/.

ђ) Знатно је нижа фреквенција оних конструкција са презентом . . . *йа* *зайо* они *имају* *йраво* да *йасу* и да *бр/йе* *ишйогод* *њихова сйока* *милује* (68) . . . *него* *зайо* *ишйо* сам *мало йрилике* *имао* да их *чујем* и *забележим* (411) *Осећам* *врло* *милу* *дужносйи* да се *шойлом* *захвалношћу* *оудужим* (XXII) . . . и *дужносйи* *ми* је била да *нове* *крајеве* *размийрим* и *йроучим* (XII) *Неће* *бийи* од *ишйеи* да овде *йоменемо* *йонешйо* из *йричања* (286) /КС/.

Код свих изрази непотпуно значење огледа се врло ниска фреквенција допуне да + презент. У прегледаном материјалу нађено је 68 инфинитива а свега 9 презента.

Јасно је да постоје само две области у којима је презентска конструкција широко распрострањена. То су везе са глаголима кретања (и с њима сродним типом журити, хитати) и везе са глаголом хтети у његовој основној модалној употреби.

Табеларни преглед изнесеног материјала

	Инфинитив	да + презент
Футур	216	4
Хтети	23	27
Желети	20	5
Моћи	206	47
Морати	58	5
Требати	38	3
Ваљати	65	1
Вредети	7	—
Почети	49	3
Стати	23	—
Узети	2	—
Глаголи кретања	1	28
Хитати, журити	2	5
Мислити, поумити	6	3
Смети	16	7
Умети	11	3
Волети, миловати	5	5
Дати	10	—
Допустити	2	—
Имати, немати	9	6
Знати	5	—
Забранити, кратити	3	1
Бојати се, плашити се	2	—
Усудити се	2	1
Везати се	2	—
Доспети	2	—
Глодати	1	2
Осути	1	—
Устезати се	1	—
Научити	1	—
Присести	1	—
Лећи	1	—
Шкодити	1	—
Заборавити	1	—
Пропустити	1	—
Остати	—	1
Дочекати	—	1
Покушати	—	1
Спремити се	—	1
Наваљивати	—	1
Старати се	—	1
Смерати	—	1
Наумити	—	1
Немој	5	—
Прилошки изрази	38	—
Немати кад	4	—
Придевски изрази	9	4
Именички изрази	17	5

Изнети подаци знатно изненађују у вези с оним што је речено на почетку рада, јер показују да је употреба инфинитива доследније очувана него што би се могло помислити на основу чињенице да је проучени писац из северне Шумадије у другој половини XIX века.

Односе у овом погледу илустроваће статистичко поређење употребе инфинитива и да + презент код Милана Ђ. Милићевића са стањем код осамнаест писаца, претставника регионалних типова књижевног језика XIX и XX века:

	Инфинитив		Да + презент	
	18 писаца	Милићевић	18 писаца	Милићевић
Моћи	206%	260	97	47
	68%	85%	32%	15%
Морати	69	58	34	5
	67%	92%	33%	8%
Почети узети стати	88	79	55	3
престати	61,5%	96%	38,5%	4%
Смети	15	16	4	7
	79%	70%	21%	30%
Изрази	23	68	13	9
непотпуног значења	64%	88%	36%	12%

Искрсава питање у којој мери је ситуација коју затичемо код Милићевића одраз народног говора његовог краја с у којој књишки манир.

У првом случају могло би се помислити на закључак о брзом ходу развоја у току једног века, а у другом било би умесно упитати за којим се то узорима повео Милићевићев манир. Све ће се ово моћи расветлити онда када будемо имали податке сличне овде изнесенима и за низ других писаца из тога времена, а из разних крајева, а такође и из других периода, ранијих и доцнијих.

У идеалном случају добили бисмо слику постепеног надирања све гушће фреквенције конструкције да + презент, идући од истока, или југоистока, као западу или северозападу, но није сигурно да ће слика показати тако доследну правилност. Могуће је да општу поступност прелаза у времену и простору наруше поједини извори са специфичном ситуацијом.

И за самог Милићевића у овом тренутку још је преурањено да опредељујемо да ли он чини део опште слике или је један од пунктова који се у њој издвајају.

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ ЂОРЂА ПОПОВИЋА ДАНИЧАРА

§ 1. Језик Ђорђа Поповића Даничара досада није проучаван. Овај познати српски публициста, књижевник, преводилац, лексикограф завршене гимназије (Ср. Карловци, Врбас, Сегедин, Загреб, Беч) дипломирао је на правном факултету у Бечу. Годинама је био интимни пријатељ Јована Јовановића Змаја, Светозара Милетића и Ђуре Јакшића, као и многих других истакнутих личности књижевног и јавног живота XIX века. Касније се разишао са Змајем и Милетићем због својих конзервативних политичких погледа. Године 1876. прелази у Србију, у Београд, где и умире 1914.

Износећи биографске податке о нашем писцу М. Костић констатује: „Даничар је био један од најистакнутијих а и најспособнијих Срба свога времена“ . . .¹

Даничар уређивао је у своје време најбоље и најпознатије српске часописе: *Седмицу*² и *Даницу*³, око којих је окупио најзначајније српске писце.⁴

Из плодне и разноврсне делатности Ђ. Поповића Даничара поменућемо да је једно време са Јованом Ђорђевићем уређивао *Српски дневник*. Објавио је следећа дела: *Немачко-српски речник*, *Српско-немачки речник*, *Историју српског народа*, *Историју Црне Горе*, као и расправе *Кнез Милош Велики*, *Бачки Буњевци* и *Шокци* и др. Превео је *Сервантесовог Дон Кихота*, *Љермонтовљевог Јунака нашег доба*, *Гогољеве приповетке* и др.

У периоду плодне сарадње са Ђуром Јакшићем и Јованом Јовановићем Змајем измењао је бројна писма. Ми ћемо се овде позабавити језиком писама која је Даничар упутио овој двојци наведених писаца.

¹ *Преписка Ђуре Јакшића*, приредио Др Милан Костић (Државна архива НР Србије, књ. I, св. 1), Просвета (Београд 1951), 1—505, стр. 470 (скраћено: Костић, *Преписка Ђуре Јакшића*).

² *Недељни лист „за науку и забаву“*; излазио у Новом Саду 1852—1858. године као прилог *Србског дневника*.

³ *Лист за забаву и књижевност*; излазио у Новом Саду 1860—1872. године. Ђорђе Поповић, издавач и уредник, је по називу листа прозван „Даничар“.

⁴ У листовима су сарађивали многи српски књижевници: Јован Стерија Поповић, Јован Јовановић Змај, Јаков Игњатовић, Јован Илић, Ст. Вл. Каћански, Ђура Јакшић и др.

Писма Ђури Јакшићу објавио је Др Милан Костић⁵, а писма Змају Младен Лесковац у заједници с Иванком Јовичић.⁶

Нашу грађу чине сва објављена писма. Даничарева писма Ђури Јакшићу носиће ознаку Ј и број под којим су објављена у наведеној књизи, а писма упућена Змају — З с редним бројем који имају у књизи.

Ђорђе Поповић Даничар Ђури Јакшићу

- Ј 18 — Нови Сад, 26. децембра 1857, стр. 70—72.⁷
- Ј 23 — Нови Сад, 4. маја 1858, 78—79.
- Ј 31 — Нови Сад, 24. септембра 1859, 88—89.
- Ј 35 — Нови Сад, 20. јуна 1860, 96—97.
- Ј 37 — Нови Сад, јуна 1860, 100—101.
- Ј 44 — Нови Сад, 19. јануара 1961,⁸ 109—111.
- Ј 56 — Загреб, крајем септембра или почетком октобра 1861, 128—129.
- Ј 59 — Загреб, крајем октобра 1861, 132—134.
- Ј 66 — Нови Сад, 24. децембра 1861, 144—145.
- Ј 68 — Нови Сад, 7. јануара 1862, 146—147.
- Ј 72 — Нови Сад, 15. фебруара 1862, 150—152.
- Ј 82 — Нови Сад, почетком маја 1862, 164.
- Ј 84 — Нови Сад, средина маја 1862, 166—167.
- Ј 95 — Нови Сад, 3. јула 1862, 181.

Ђорђе Поповић Даничар Јовану Јовановићу Змају

- З 6 — Нови Сад, 18/30. маја 1856, стр. 7—9.⁹
- З 10 — Недатирано (претпоставља се да је написано 1857. године),¹⁰ 12—14.
- З 28 — Нови Сад, 29. јануара 1861, 32.

Иако је изложена грађа релативно уска, мишљења смо да ће ипак пружити довољно података, да се стекне општи увид у језички и правописни поступак овог писца.

У овом раду нам је циљ да укажемо на више елемената: с једне стране то су црте које Даничарев језик везују за старију славеносрпску епоху (њени трагови су у различитом степену присутни у језику свих војвођанских писаца шездесетих и седамдесетих година прошлог века) и, с друге стране, морамо евидентирати присуство дијалектизама (они су карактеристични за језик војвођанских писаца истог времена). Осим наведених проблема бавићемо се и оним цртама које су у другој половини XIX века улазиле у књижевни језик, а данас су архаизми, као и случајевима када је у савременом књижевном језику дозвољено двојство.

⁵ *Прејиска Ђуре Јакшића*.

⁶ *Прејиска Јована Јовановића Змаја*, I, Матица српска (Нови Сад 1957), 1—380 (скраћено: Лесковац — Јовичић, Змајева прејиска).

⁷ Стране на којима су објављена писма у књизи — Костић, *Прејиска Ђуре Јакшића*.

⁸ Уп. напомену приређивача о датуму настанка овог писма (Костић, *Прејиска Ђуре Јакшића*, 112).

⁹ Странице из књиге: Лесковац — Јовичић, *Змајева прејиска*.

¹⁰ Лесковац — Јовичић, *Змајева прејиска*, 9.

ГРАФИЈА И ПРАВОПИС

§ 2. Вукову реформу су углавном прихватили представници млађе генерације војвођанских књижевника и интелектуалаца. Њима припада и Ђорђе Поповић Даничар.¹¹ Међутим одређени број писаца који припадају истој генерацији није ни шездесетих ни седамдесетих година прошлог века у потпуности усвојио Вукову азбуку у правопис.¹²

У првом броју свога листа Ђ. Поповић се обраћа сарадницима и читаоцима овим речима:

„Моје је уверење, а и многих других, да је за србски језик нови или јотовски правопис најудеснији.“ И даље: „Међутим, примаће се у „Даницу“ чланци, који су на којом другом ортографијом писани.“¹³

Наш писац је у својим аутографима које смо прегледали доследно искоришћавало Вукову азбуку, осим у следећим случајевима: *юче* З 6; *ѡвою* З 6; *оѡружо* З 10; *уѡрани* З 6; *смейењаче божии* З 6; *часѡѡ* З 10¹⁴ (поред: у (на) *часѡѡ* Ј 34,44).

Бројни примери у истом извору показују да се за писање наведене гласовне групе искоришћавају: *ѡвою* З 6 (и: З 10, Ј 31, итд.), *ѡезију* З 6, *гаѡјају* З 6, *ѡричају* З 6, итд. Писање *ј* у позицији између вокала углавном долази по правилима савремене правописне норме (в. о томе у одељку *Фонетика*), док употреба *ѡ* у сличној вредности није више нађена.

§ 3. Консонантске групе у сложеним и изведеним речима у којима у говору долази до једначења консонаната по звучности и по начину творбе чешће су писане по традиционалном (морфофонолошком) правопису.

Префикс + основна реч

бс: *об/ѡаѡи* Ј 44;

бш: *обѡириѡи* Ј 66, *обѡириѡе* Ј 66;

дк: *одѡад* Ј 59, *ѡадѡад* Ј 59;

дп: *ѡодѡуно* Ј 18, *ѡредѡлаѡе* Ј 68, *ѡредѡлаѡѡника* Ј 44, 72, *ѡодѡору* Ј 44, *ѡодѡори* Ј 18;

¹¹ Тек од 1860. године у Србији су се и државна издања могла штампати Вуковим правописом. У школама је, међутим, и даље остала обавезна стара ортографија. Најзад су 1868. године (у Војводини 1871) укинута сва ограничења на употребу Вуковог правописа (уп. А. Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Просвета, Београд 1948, 72—73).

¹² Најстарији Игњатовићеви аутографи (настали од 1850—1857) писани су старом азбуком. Прва штампана Игњатовићева дела (Летопис Матице српске од 1854—1856, као и роман *Ђурађ Бранковић* штампан у Митрополитско-гимназијској типографији у Ср. Карловцима 1859. године, такође су штампана старом азбуком. Старија слова се јављају, али не доследно, и у роману Милан Наранѡић (1860. и 1863. год.). Игњатовић у рукописној грађи спорадично искоришћава старији начин, обележавања појединих гласова (углавном ѡ и ѡѡ) све до 1879. године. Дела, пак објављена у Поповићевој Даници (1860). године и у Јавору (1862) штампана су Вуковом азбуком.

¹³ Поштованим читаоцима, Даница (Нови Сад 18603, стр. 2).

¹⁴ Претпостављамо да овде ѡ има своју функционалну вредност — старији писци су употребљавали исту реч с два различита значења: *часѡѡ* и *део*.

дс: *йредситои* Ј 18;
 зп: *исйуниити* Ј 31, *усйишеш* Ј 35, *исйлаћујем* З 6 (х 22), Ј 68,
расйусйиити Ј 56;
 зс: *бесмрийија* З 28, *расудийи* З 6;
 зт: *усййреба* Ј 66;
 зх: *узхйиеш* Ј 18;
 зч: *исчекивао* Ј 44; *расчйиим* Ј 72;
 сб: *збунио* Ј 56, *збогом* Ј 82, 84, *згоде* Ј 44, *згоду* Ј 44;
 сг: *згрешийи* Ј 72;

Основа + суфикс

бс: *србске* Ј 31, *србских* Ј 31 (х 2), *србској* З 10, *србски* З 28;
 бч: *Шабчанин* З 10;
 бш: *саобийићу* З 10, *саобийиити* Ј 66, *убийише* Ј 59, *саобийишо*
 Ј 84;
 гч: *другчије* З 6;
 дк: *йрийоведку* З 10, *найоследку* Ј 18, 31, 44, 56; *доходка* Ј 44,
редко Ј 44;
 зц: *човекомрцу* Ј 18;
 стн: *извесйно* З 6 (х 2), Ј 84;
 сћ: *чешће* Ј 18, *дошашће* Ј 23;
 тб: *женидбу* Ј 72.

Асимилација консонаната по звучности као и асимилација по месту творбе (које се у говору неоспорно врше) огледају се само делимично у нашем материјалу. Случајеви морфофонолошког начина писања су бројнији. По овој особини Даничар се везује за старије војвођанске писце.¹⁵

§ 4. Даничар је у облику *умро*, држећи се очигледно постојеће правописне традиције, вокалност гласа означавао писањем графије *ь*: *умрѣо* З 10, 44.¹⁶

¹⁵ Владан С. Јовановић, *Гаврило Сйефановић Венцловић*, Српски дијалектолошки зборник, 2, 176—178 (скраћено: Јовановић: Венцловић); Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска (Нови Сад 1964), 41—43. и 44—47 (скраћено: Младеновић, Рајић): Александар Младеновић, *Графијска и језичка исйишйивања рукописа Досйијеја Обрадовића*. — Ковчежић. Прилози и грађа о Вуку (Београд 1961), 146 (скраћено: Младеновић, Доситеј); Милован Сучевић, *Језик у делима Досйијеја Обрадовића*, Извештај православне велике гимназије ср. карловачке за школску годину 1913/14, у Сремским Карловцима, 62/1914, књ. 55, 17—18 (скраћено: Сучевић, Доситеј); Јован Кашић, *Језик Милована Видаковића* (Нови Сад 1968), 28—32 (скраћено: Кашић, Видаковић); Јован Јерковић, *Језик Јакова Игњайовића* — докторска дисертација (рукопис), Нови Сад 1971, Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду, т. 42 (скраћено: Јерковић, Игњатовић).

¹⁶ Обележавање слоготворне функције фонеме *р* у суседству вокала има своју традицију код писца северно од Саве и Дунава (уп. Младеновић, Рајић, 30. и нап. 69; Кашић, Видаковић, 25; Војислав В. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, (Нови Сад 1964), 23—24 (скраћено: Илић, Радичевић); као и рад А. Младеновића: *Три йрилога йознавању графије наше шйшамйане ћирилице йредвуковског йериода*, Збор-

У осталим забележеним примерима вокално *p* се не пише на традиционалан начин (карактеристичан за друге старије војвођанске писце):¹⁷ *се жрѣйвовайи* Ј 72, *несѣрѣљиво* Ј 44, *крѣй* З 6, *србској* З 10, *човекомрѣцу* Ј 18, *држати* Ј 31, *хрвайских* Ј 31, итд.

ФОНЕТИКА

§ 5. Вокал *a*

а) Употреба предлога *с/са* у Даничаревом језику подједнако је обична: *с Омер Пашом* З 6, *с оѣвореним челом* Ј 72, *с овом цедуљом* З 10, *с с ума* Ј 54;

— *с ѿобом* Ј 35, 44, 56, *с ѿога* Ј 31, 44, *с ѿе сѣране* Ј 72 84, *с њима* З 10, *с њим* Ј 31, 44, З 10, *с ведрим челом* Ј 31, *с концем* Ј 35, *с кесом* Ј 35, *с Новаком* Ј 66, *с ѿим* Ј 72, итд.

поред: *са одама* З 10, *са егземѣларом* З 10;

— *са Даницом* Ј 66, 72, *са Новаком* Ј 72, *са Толдијом* З 10, *са Кара Махмујом* З 10, *са ѿецивом* Ј 72, итд.,

и очекивано: *са мном* Ј 18, *са снајом* Ј 84, *са снахом* Ј 59, *са здрављем* Ј 35, 56, *са судбином* Ј 72, *са самим Богом* Ј 72.

б) Предлог *к* увек долази без *-а*: *к њему* З 6, *к врагу* Ј 68.

в) И други предлози, као и неки префикси, могу доћи са *-а* и без њега: *уза се* Ј 44, *уза моје и ѿвоје ѣријашеље* Ј 44, поред: *уз све ѿ* Ј 72, *уз своје сѣање* Ј 44, *уз ѿ* Ј 44, *уз ѿебе* Ј 84;

— *обавезни* Ј 44 поред: *обвезујем* Ј 84; уп. и *обзираи* (љз) Ј 44.

§ 6. Замена *јаѣа* у нашој грађи нешто се разликује од стања у екавском делу књижевног језика. Одступања су ограничена на одричне облике глаг. *јесам* и неке глагола VII врсте. Међутим ми ћемо изнети забележене примере свих категорија у којима у војвођанским народним говорима долази до икавске замене јата, а што може да буде условљено фонетским (1) или морфолошким (2) околностима.¹⁸

1) а) *нису* З 6, *ниси* З 6 (х 2), Ј 37, 59, *нисам* Ј 35 (х 2), Ј 44 (х 3), Ј 37, итд.

поред: *несам* З 10, Ј 18 (х 3), *неси* З 10, *несу* Ј 18.¹⁹

ник за филологију и лингвистику, IX, Матица српска (Нови Сад 1968), 189—190). И Вук је овако бележио слоготворност *p* у суседству вокала (Рјечник I). Овакво обележавање карактеристично је и за неке српске писце 80-их година XIX века (уп. Платонъ Кулаковскій, *Вукъ Караѣичъ, Њо дѣиѣлностѣ и значѣнѣ въ сербској лиѣературѣ*. — Москва 1882, стр. 219: Јерковић, Игњатовић, т. 43).

¹⁷ Игњатовић у делима из шесте деценије прошлог века вокалност *p* обележава додавањем неке посебне вокалске графеме испред или иза *p*: *жерѣива, Сербѣје, искреснуо* и сл. (Јерковић, Игњатовић, т. 43), што га везује за старије војв. писце (Младеновић, Рајић, 30—31; Доситеј, 140; Кашић, Видаковић, 25).

¹⁸ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у ѿѿокавско наречје*. Матица српска (Нови Сад 1956), 70 (скраћено: П. Ивић, *Дијалектологија*).

¹⁹ Код Игњатовића је, сасвим ретко, могуће *неје* (Јерковић, Игњатовић, т. 46). Б. Радичевић је употребљавао и облике: *несам, неси, несмо, несу*, али увек *није* (Илић, Радичевић, 59). Појава *е* у наведеном глаголу карактеристична је за говоре с доследном екавском заменом *јаѣа*: већину говора косовско-ресавског дијалекта и говоре призренско-тимочке зоне (П. Ивић, *Дијалектологија*, 100. и 112).

б) где З 6 (х 2), Ј 18, 59, 84, итд., Овде З 6, 10, Ј 18, 23, 31, 35, 66, 84, итд. догде З 6.

в) Група *гнѣ-* у одређеним лексенамама (*гнездо, гневан*) обично у војв. дијалекту даје *гни-* (П. Ивић, Дијалектологија, 70). У забележеном примеру имамо извршено јотовање: *гњев* Ј 35.²⁰

2) а) Код глагола VII Белићеве врсте у облицима добијеним од инфинитивне основе понекад налазимо *и* *йрема* и у презентској основи: *желеџи* Ј 18, *желео* Ј 18; *нећу морайи* ни *йред* ким *црвенџи* Ј 18; *видџи* Ј 35, 37, 56, *гидео* Ј 44, З 10, *завидџи* Ј 72; *оболео* Ј 23, *йреболеџи* Ј 23, *заболело* З 6;

поред: *желемо* Ј 35, 37; *корџи* Ј 18; *ишџедџи* Ј 72; *живџи* Ј 44.

Међутим у презенту глагола *живџи* долази до усвајања *е* из инфинитивне основе: *живем* Ј 31, *живџи* Ј 31, *не живе* (3. л. сг.) Ј 59.

б) Префикс *йрѣ-* долази као *йре-*: *йрейсџи* Ј 82; *йрейоручио* Ј 23, *йрейоручџи* Ј 59; *йреболеџи* Ј 23; *йрекидам* Ј 56; *йређем* Ј 72, итд.²¹

в) У војв. нар. говорима место изворног *йри-* може да дође *йре-*.²² Код нашег писца је редовно *и*:²³ *йриџоведала* З 10; *йрисџаје* Ј 84; *йриџисџаџи* *џоме* Ј 59; *йриџознавања* Ј 44; *йриџерала* Ј 44; *йризџаџи* Ј 37, 72, итд.

г) *йре* З 6, Ј 31 (х 2), 37, 59 (х 3), 84 (х 2), итд.²⁴

д) Предлози *йред* и *йреко* редовно долазе у екавској форми:²⁵ *йреко* Ј 56, *йред* Ј 72.

ђ) Према данашњим формама *осим/осем* Даничар има само *осим* (Ј 31, 66, З 28).²⁶

§ 7. Једначење и сажимање вокала

а) Гласовне групе *ао, ео, уо* остају непромењене:²⁷ *имао* З 6 (х 2), Ј 37; *мисао* З 6; *казао* З 6, Ј 44; *могао* З 10, Ј 44; *џосџао* Ј 18; *џо-*

²⁰ Облик забележен и код Ј. Игњатовића (Јерковић, Игњатовић, т. 46).

²¹ Старији војв. писци такође имају скоро доследно *йре-*, односно сасвим изузетно *йри-* (уп. Младеновић, Рајић, 62; Сучевић, Доситеј, 12; Кашић, Видаковић, 44; Илић, Радичевић, 59; Јерковић, Игњатовић, т. 46).

²² Берислав М. Николић, *Сремски говор*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, сепарат 2, 312—313 (скраћено: Николић, *Сремски говор*); Павле Ивић, *О говорима Баната*, Јужнословенски филолог, XVIII, 155 (скраћено: П. Ивић, *Банат*); Иван Поповић, *Говор Госиоџинаца у свџлостџи бачких говора као целине*, САН, посебна издања, књ. CLXXV (Београд 1968), 42 (скраћено: Поповић, *Госиоџинци*).

²³ До мешања наведених префикса долази у већој или мањој мери и код других војв. писаца (Младеновић, Рајић, 62; Сучевић, Доситеј, 12; Кашић, Видаковић, 43—44; Илић, Радичевић, 59—60; Јерковић, Игњатовић, т. 46).

²⁴ Поред обичнијег *йре* могућа је јекавско/икавска форма *йрије* у језику Б. Радичевића, М. Стојадиновић Српкиње и Ј. Јовановића Змаја (Илић, Радичевић, 56), као и у језику Ј. Игњатовића (Јерковић, Игњатовић, т. 46).

²⁵ У Срему су могући и ређи икавизми (Николић, *Сремски говор*, 313).

²⁶ Рајић има *осем* поред ређег *осим*, а Игњатовић као и наш писац — искључиво *осим* (Младеновић, Рајић, 63, нап. 208; Јерковић, Игњатовић, т. 46).

²⁷ У војв. нар. говорима контракција наведених група доста је честа (П. Ивић, *Дијалектологија*, 75). У делима старијих војв. писаца наведене гласовне групе углавном остају неизмењене (уп. Јовановић, Венцловић, 203—204; Младеновић, Рајић, 68—69; Сучевић, Доситеј, 13; Кашић, Видаковић, 49). Нешто млађи војв. писци: Б. Радичевић, Змај и Игњатовић — употребљавају и контраховане облике (Илић, Радичевић, 64—65; Јерковић, Игњатовић, т. 52).

сао Ј 18; као Ј 18 (х 2), 23, 44; *ишебао* Ј 59; *очекивао* Ј 44; *ошмиао* Ј 44; *надао (се)* Ј 44, итд. *бринуо* Ј 23; *ирионуо* Ј 68; *видео* З 6, Ј 31; *иочео* Ј 31; *оболео* Ј 35.

б) У једином забележеном примеру и медијална група *ae* остаје неизмењена: *деветинаесџа* З 10.

§ 8. Губљење вокала

а) Одређене заменице, поред јединог несажетог примера, долазе у сажетом облику:²⁸ у коме Ј (18 (х 2); од кога Ј 18; у своме Ј 18; из (код) *ивога* Ј 18, 31, 37; у (*ио*) *ишвоме* Ј 66, 72; итд., поред: *ишвојега* З 10.

б) Инфинитив и глаголски прилог садашњи чувају крајњи вокал:²⁹ *мислији* З 6, *ишмаији* З 6, *гледаји* З 10, *лагаји* Ј 44, *ири-мији* Ј 56, *издаваји* Ј 59, итд., *чишајући* Ј 66, *ишежећи* Ј 44, *осишављајући* З 6, *осећајући* Ј 44, итд.

§ 9. У низу непроменљивих речи могућа је појава покретних и секундарних вокала (о овој појави у категорији променљивих речи биће говора приликом прегледа дефлекције). У језику нашег аутора стање је следеће: *дваиуија* Ј 59 — *други иуи* Ј 23; *сада* Ј 18 (х 2), 23 (х 2), 31, 35, 44, 56, 59 (х 3), 66 (х 3), итд. — *сад* Ј 59, 66, 68, *досада* Ј 37, 44, 59, 84, *засада* Ј 37, 84; *кад* З 6 (х 4), Ј 18, 35, 44, 56, 66 х 3), 84 (х 2), итд., *никад* Ј 18, 35, З 6 — *икада* Ј 72 и покрајински облик: *каде* З 6, Ј 37; *нији* Ј 18, 35.

Код једног броја речи поред књижевних облика забележели смо и дијалекетизме (неки од њих су карактеристични за говорни и песнички језик): *али* З 10, Ј 18 (х 3), 31, 35 (х 3), 37, 44, 59, 72, итд. — *ал'* З 10, Ј 35; *или* Ј 44 (х 2) — *ил* З 6 (х 2), *ил'* Ј 44; *јеси ли* Ј 31 (х 2), *је ли* Ј 31 — *је л'* Ј 35, *хоћел'* Ј 59.

Уп. и дијалектизам: *јера* Ј 31 поред: *јер* Ј 18, 23 (х 2), 35 (х 2), 37, 44, 56, 72, итд.

§ 10. Консонант х

а) Фонему *х* Даничар најчешће правилно употребљава. Иницијална позиција: *халине* З 6, Ј 44; *ходи* Ј 72; *хабера* Ј 31; *хрвайских* Ј 31; *хоће* Ј 35, 44; *хонора* Ј 37; итд., поред: *рани* (3. л. сг. од глагола *хранити*) Ј 23.

Медијална позиција: *Чеха* З 6; *махни се* Ј 18; *духом* Ј 44; *са снахом* Ј 59, *снаха* Ј 72; *дохойка* Ј 44; итд.

Финална позиција: *мишљах* З 6; *бих* З 6 (х 2), Ј 44, итд.; *мах* З 6; *их* Ј 37; *дух* З 10; *хшедох* З 10; *других ваздушних* З 28; *сиромах* Ј 44; итд., поред: *сиром* З 10.

²⁸ Контраховани облици (-оје- > -о-) су знатно чешћи и код других старијих војв. писаца (Младеновић, Рајић, 69—70; Кашић, Видаковић, 50; Илић, Радичевић, 65; Јерковић, Игњатовић, т. 53). У Доситејевим штампаним делима крајњи облици су обичнији, док у његовим писмима чешће налазимо неконтраховане облике (Младеновић, Доситеј, 151).

²⁹ У сремским и бачким говорима поред обичнијег облика књижевног језика чују се и са редукованим -и (Николић, *Сремски говор*, 318; Поповић, *Госпођинци*, 192—193).

б) Замена *x* гласом *j* долази у једној речи, која као дублетна форма улази у књижевни језик: *снају* Ј 56 (*x* 2), 66, 68, *са снајом* Ј 84.

в) Група *xv-* није увек постојана: најчешће је сачувана, али долазе примери с губљењем *x-*, односно група се своди на *ф-*: *хвайшове* Ј 18, *хвалио* З 6, *хвала Богу* Ј 82; поред: *вала Богу* Ј 59, 68; *фала* Ј 37.

г) Речи од основа *рва(ч)-* и *рђа-* долазе са паразитским *x-*, дакле испред вокалног *p* у иницијалном положају: *хрви*, *Ђуро*, Ј 72; *од хрђе* Ј 35, *хрђави* . . . *људи* Ј 44.

У вези са фоненом *x* можемо констатовати да се у језику нашег писца само делимично огледа ситуација војв. нар. говора у којима је, као што је познато, овај глас углавном елиминисан из система.³⁰ Слично стање налазимо и код старијих војв. писаца.³¹

§ 11. Консонант *j*.

а) И у језику Ђ. Поповића Даничара овај глас може да буде нестабилне артикулације.

У групи *-оји (-) j* скоро редовно изостаје:³² *кои* (Н ср.) З 6, Ј 18, *кои* (Н. пл.) З 6, 10; *йвоих* З 6 (*x* 2); *сйоим* З 10; *своих* Ј 18, *о своми* Ј 18; *мои* Ј 18, *моих* Ј 18 (*x* 2); *йвоим* Ј 28, *у йвоим* Ј 18; *йредсйои* Ј 18; итд., поред: *који* Ј 31, *којих* Ј 84; *йвојим* Ј 44.

б) Појава секундарног *j* забележена је у групама *ио* и *ое*:³³ *бијографију* Ј 31; *йојеша* Ј 66, *йојезије* Ј 59; поред: *йрейоручио* Ј 23; *йримио* Ј 23, 35; *добйо* Ј 37; *био* Ј 31, 35; *осйавио* Ј 35; *жалио* Ј 37; *йојеша* З 10, *йојезију* З 6, *йојетична* З 10.

³⁰ У војв. нар. говорима овај глас је углавном елиминисан из система (П. Ивић, *Дијалектологија*, 72. и 77; *Банай*, 149; Николић, *Сремски говор*, 325; Поповић, *Госпођинци*, 143. и другде).

³¹ Слично је стање и код старијих војв. писаца: Јовановић, Венцловић, 172—173; Младеновић, Рајић, 76—77; Сучевић, Доситеј, 16—17; Кашић, Видаковић, 53—54; Илић, Радичевић, 70—71; Јерковић, Игњатовић, т. 56).

³² Нестабилна артикулација *j* и неусклађеност правописне норме доводиле су до неуједначености и код истог писца. Уп. Маретићеву констатацију: „За *j* у средини ријечи мислим да нема правила како се изговара, народ по свој прилици изговара *j* и *и*, па и исто чељаде у истој ријечи изговара сад *ји* сад *и*, нпр. *бројити* и *броити*, *најојити* и *најоити*, Рајић и Раић итд.“ (Томо Маретић, *Грамајшика хрвајскога или српскога књижевног језика*, Загреб 1963, 110 (скраћено: Маретић, *Грамајшика*). И у Вуковом *Рјечнику* II (1852), па и у другим његовим делима, постоје бројни примери ове недоследности: *йераица* — *йерајица*, *Раић* — *Рајић*, *Сйоичевић* — *Сйојичевић* и др. Уп и сличне примере код Ђл Радичевића и Ј. Игњатовића (Илић, Радичевић, 73; Јерковић, Игњатовић, т. 57).

³³ Маретићева опаска којом замера Вуку што између *и* и *о* изоставља *j* говори да се ради о фонетској појави: . . . „што је писао нпр. *диоба*, *видио*, *чинио*, *говорио* итд. У тим и сличним ријечима чује се *j* тако јасно да то нико не може порицати.“ (*Грамајшика*, 45). Позната су у прво време и Вукова колебања: . . . „донијо, цијо, бијо о остале овакове ријечи писао сам овако (с *j*) зато што се после каже донијела, донијело, цијела, цијело, бијела, бијело, бјељи итд.“ (Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник* (1818), Просвета, Београд 1966, XVIII). Појава секундарног *j* у језику Ј. Игњатовића је нешто шире заступљена: *-еја/-еа-*, *је-/е-*, *ју/иx* (Јерковић, Игњатовић, т. 57).

§ 12. Разједначавање консонаната

Групе *мн-* и *-мњ-* остају неизмењене у језику нашег писца:³⁴ *мно́го* З 10, Ј 84; *сумње* Ј 18, 44; *несумња́м* Ј 18.

§ 13. Метатеза консонаната

Именичка заменица за лице долази редовно без иницијалног *иј*:³⁵ *ко* З 6, Ј 35; *ико* Ј 35; *нико* З 6 (х 2).

§ 14. Консонанти *с* и *з* испред палаталних консонаната у бачким говорима прелазе у *ш* и *ж*.³⁶ Код нашег аутора се не огледа наведени утицај нар. говора: *с њима* З 10, *с њим* З 10, *с њом* Ј 66.³⁷

§ 15. У народним говорима може да дође до упрошћавања неких конс. група.³⁸ У језику старијих војв. писаца њихово упрошћавање је ретко,³⁹ као, уосталом, и код нашег писца: *где* З 6, Ј 18, итд.; *јсваи́ти* Ј 18; *овде* З 6, 10, Ј 23, 31, итд.; *мејну́ти* З 6, *мејти* З 6; *оста́вља* Ј 18, *оста́вља* Ј 37; *ио́йрављај* Ј 66.

До упрошћавања долази само у групи *-всѣв-*: *чу́всѣвом* Ј. 44.

§ 16. У књиж. језику могућа су образовања од основе *среј-* и *срећ-*. Даничар употребљава облике са *иј* у основи: ⁴⁰ *срејан* З 6, Ј 35; *несрејни* Ј 82; *злосрејник* Ј 35; *срејно* Ј 72.

³⁴ У народним говорима долази до разједначавања консонаната: (—) *мн-* > *Госиођинци*, 154), Вук је дуго групу *мн* у прилогу *мно́го* и речима изведеним од ње изговарао као *мл* (М. Стевановић, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, *Анали Филолошког факултета*. Вуков зборник, II, Београд 1965, 219 (скраћено: Стевановић, *Карактер дијалектизама*); код Игњатовића паралелно долази *мн* и *мл*, односно *вн* (Јерковић, Игњатовић, т. 64; Олга Банковић-Тодоровић, *Белешке о језику и стилу Јакова Игњатовића у роману „Васа Решићкић“*, Наш језик, књ. XII н. с., св. 7—10, 255—256 — скраћено: Банковић, *Васа Решићкић*).

³⁵ Рајић најчешће употребљава *и́ко*, поред ређег *ко*: код Видаковића су обе форме подједнако заступљене, а Доситеј има искључиво новији облик *ко* (уп. Младеновић, Рајић, 75—76; Кашић, Видаковић, 57; Сучевић, Доситеј, 34). Код Вука налазимо оба облика, а Игњатовић има свега 4 пута форме са *иј-*, и то у делима с почетка рада (Вук Стеф. Караџић, *Сабрана дела Вука Караџића*, књига друга, *Српски рјечник* 1818. Приредио Павле Ивић. Просвета, Београд 1966 (Поговор, 19—186), стр. 117 — скраћено: П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику*; Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Грамајички системи и књижевно-језичка норма* (Београд 1964), 279 — скраћено: Стевановић, *Савремени српско-хрватски језик I*) наводи да се у језику новијих писаца облици са *иј-* налазе углавном у хрватском културним центрима. Маретић у својој граматици, по свој прилици, даје предност облику без *иј-* (*Грамајика*, 197). У граматици колектива заребачких аутора наводе се самоформе са *иј* (Иван Брабец, Мате Храсте, Сретен Живковић, *Грамајика хрватско-српског језика, IV*, прерађено издање (Загреб 1961), 94). Правопис (*Правопис српскохрватског књижевног језика. Са јрваоисним речником*, Нови Сад — Загреб 1960 их као равноправне.

³⁶ Поповић, *Госиођинци*, 26. и 156.

³⁷ У језику Ј. Игњатовића спорадично се огледа утицај нар. говора (Јерковић, Игњатовић, т. 58).

³⁸ Николић, *Сремски говор*, 333; Поповић, *Госиођинци*, 156; П. Ивић, *Банај*, 147; за остале штокавске говоре уп. рад Зведане Павловић-Стаменковић, *Консонанске секевце у ијокавским дијалектима*, Прилози проучавању језика, IV, Нови Сад 1968, 69—131.

³⁹ Уп. Младеновић, Рајић, 78; Сучевић, Доситеј, 17; Кашић, Видаковић, 57; Јерковић, Игњатовић, т. 65.

⁴⁰ Б. Радичевић употребљава облике од основе *среј-* (Илић, Радичевић, 75); код Видаковића и Игњатовића долазе обе основе (Кашић, Видаковић, 88; Јерковић, Игњатовић, т. 60), као и у језику М. Стојадиновић Српкиње и Ј. Јовановића Змаја (Илић, Радичевић, 76).

МОРФОЛОГИЈА

§ 17. Датим и локатив сингулара

У свим нађеним примерима извршена је алтернација $\kappa : \psi$ и $\text{г} : \text{з}$ у наведена два падежа именица -а основа:⁴¹ *о владици* З 10; *йо . . . йоруци* Ј 18; *йо свој йрилици* Ј 18, 44; *на муци* Ј 37, 59; *крийици, есйейици . . . науци* Ј 59; *на услузи* З 10; *йо заслуги* Ј 18.

§ 18. У инструменталу сг. именица м. и ср. рода долазе искључиво наставка књижевног језика:⁴² *срцем* Ј 18; *са здрављем* Ј 35, 56; *концем* Ј 35; *са Јавором* Ј 72; *именом* Ј 44.⁴³

У примеру: *са Толдијом* (З 10) ради се о промени по -а основама (уп. и пример: *Толдија* ће се до нове године почети штампати Ј 18).

§ 19. Генитив плурала

а) Код именица прве врсте искључиво налазимо облике књижевног језика:⁴⁴ *од моих вршњака* Ј 18; *србских вештака* Ј 31, *наших вештака* Ј 31; *ондашњих йознаника* Ј 31; *од меценаша* Ј 44; *досадашњих йријашеља* Ј 18; *до духова* Ј 84; *до . . . резултата* Ј 84; *од бројева* З 10; *5 шабака* З 28; *10 дана*; итд.

б) Именице друге врсте углавном имају наставак књиж. језика: *неколико сйойина* Ј 72; *16 година* Ј 66, *ових година* Ј 72, *йравих година* Ј 72; *йрагигомичних йрейона* Ј 84; *йесама* Ј 84; *4—5 недеља* З 6; *фиорина* З 28; итд.

Међутим забележили смо и архаичан облик: Гледај за *йей ран божих* да накупиш браће Чеха за књигу Каћанинову. З 6

Овде се, вероватно, ради о устаљеном изразу, фрази.⁴⁵

⁴¹ У народним говорима резултати II палатализације уклоњени су у знатном броју именица (П. Ивић, *Дијалектологија*, 72; Николић, *Сремски говор*, 339—340; Поповић, *Госйођинци*, 171). Утицај нар. говора огледа се и у језику Даничаревих претходника и неких савременика (уп. Младеновић, Рајић, 87; Сучевић, Доситеј, 26; Кашић, Видаковић, 63—64; Јерковић, Игњатовић, т. 68; Миливоје Павловић, *Језик у йрвим йесмама Змаја Јована Јовановића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, III, Београд 1923, стр. 173 — скраћено: Павловић, *Змај*). У језику, пак, Б. Радичевића извршена је доследна промена наведених консонаната, изузев једном у именици слуга: слуги (Илић, Радичевић, 76.)

⁴² Као што је познато у великом броју штокавских говора долази до продирања наставка тврде промене у категорију именица чија се основа завршава палаталним консонантом (уп. П. Ивић, *Дијалектологија*, 75; *Банаш*, 151; Николић, *Сремски говор*, 336; Поповић, *Госйођинци*, 161).

⁴³ Наставак -ем у инструменталу именице *име*, као и у још неким именицама ср. рода, долази код Доситеја, Видаковића и Игњатовића (Сучевић, Доситеј, 24; Кашић, Видаковић, 78; Јерковић, Игњатовић, т. 69).

⁴⁴ Облици без наставка су веома чести код старијих војв. писаца (Младеновић, Рајић, 88; Кашић, Видаковић, 65—66). Радичевић и Змај имају често облике као *шкољак*, *гусал*, што се не може третирати као архаизам, мада у извесној мери указују да су им форме без наставка блиске (Илић, Радичевић, 68).

⁴⁵ Наставак -ах у овом падежу искоришћавају многи писци из Војводине у XIX веку (Кашић, Видаковић, 66; Илић, Радичевић, 100; Јерковић, Игњатовић, т. 70). Око његове употребе у књиж. језику водиле су се велике расправе. С великом жестином су у прошлом веку, нарочито у западном делу нашег књиж. језика, изношени аргументи у његову одбрану и против њега (уп. Људевит Јонке, *Борбе око књижевног облика именичког генийива множинне* у 19 сйолећу, Зборник за филологију и лингвистику, I, Матица, српска, Нови Сад 1957, 94—114).

У примеру: од првих *жвѣѣ* (Ј 37) данас бисмо у овом падежу имали непостојано *-а-* у другом слогу.

§ 20. У језику нашег писца доследно је извршено једначење плуралских падежа: датива, инструментала и локатива.⁴⁶

Датив: — *ѣриложницима* Ј 44, *засѣуѣницима* Ј 66; — *ѣсмама* Ј 18, *ѣежњама* Ј 44, *ѣарама* Ј 68;

Инструментал: — *очима* Ј 72; *ѣсмама* Ј 18; *са . . . манама* З 6; — *речима* Ј 35;

Локатив: — *у . . . лисѣовима* З 10; *о ѣријаѣѣлѣма* Ј 18; — *на вечерама* Ј 66; *у банкама* Ј 35; *у новинама* Ј 31; *у . . . иконама* Ј 18; — *у . . . сѣварима* З 10.

§ 21. Напомене о облицима и о роду појединих именица

а) Вук у Рјечницима (I, II) даје дублетне облике именица за означавање припадника српске народности: *Србин* и *Србљин*. Наш писац је усвојио искључиво прву основу: *Србин* Ј 31 (х 2), *у Срба* Ј 72, *Срби* З 28.⁴⁷

б) Двосложне хипокористичне формације м. рода у Н сг. редовно имају *-а*: *Јова* Ј 23; *Аѣа* Ј 31; *Јаша* Ј 72; *Ђока* Ј 18, 35, 56, 59, 66, 72.

У косим падежима се мењају по обрасцу *-а* основа: *Сѣѣву* (А сг.) Ј 31; за . . . *Чакру* Ј 31.

в) *Пой(а)* се мења као именица м. рода: *ѣоѣа* (Н сг.) З 6; *ѣоѣа* (Г сг.) З 10, Ј 31; *ѣоѣу* (Д сг.) З 6.

г) Именицу *новаѣ* наш писац употребљава само у облицима плурала:⁴⁸ *немају новаѣа* Ј 59, *немам новаѣа* Ј 59, *не могу ѣослаѣѣи новаѣа* Ј. 59, *неиѣѣи новаѣа* Ј 84; *на новѣе* Ј 23.

⁴⁶ Деклинација војв. говора одликује се чувањем старих наставка И и ЈI пл. м. и ср. рода (с коли, по шорови), а Бачка и Срем чувају још и старији ЈI пл. именица ж. рода на *-а(х)*: у новина и сл. (Уп. П. Ивић, *Дијалектологија*, 75, и 78). Сви старији писци поред наставка књиж. језика и наведених карактеристичних војвођанских форми имају већи број старих наставка — I промена: *-има*, *-ама*, *-ма*, *-ом*, *-и* (Д), *-има*, *-и*, *-ама*, *-ма*, *-ми* (И), *-има*, *-и(х)*, *-ма*, *-ама* (ЈI); II промена: *-ама*, *-ма* (Д), *-ама*, *-ма* (Д), *-ама*, *-ами*, *-ам* (И), *-ама*, *-а(х)*, *-ами*, *-ам* (ЈI); III промена: *-има*, *-ма*, *-ам* (Д), *-има*, *-ма*, *-ми*, *-и* (И), *-има*, *-ма*, *-ми*, *-ем*, *-ех* (ЈI) — с напоменом да спорадично могу да дођу и неки други наставци (уп. Младеновић, Рајић, 96; Сучевић, Доситеј, 27. и 29; Кашић, Видаковић, 71; Илић, Радичевић, 102—103. и 104; Јерковић, Игњатовић, т. 75. и 76; Банковић, *Васа Решѣкић*, 256—257).

⁴⁷ О употреби и раширености облика од основе *Србљ-* писао је С. Матић (О облику „Србљѣ“, Наш језик, књ. IX н. с., св. 1—2, 47—53). О његовој употреби Матић закључује: „Облик *Србљѣ* употребљава се данас, и употребљавао се у извесној прошлости, у Срему и Славонији.“ (Исто, 47). Други војв. писци познају облике обеју основа (Младеновић, Рајић, 100, с напоменом да су облици од основе *Србљ-* обичнији; Сучевић, Доситеј, 22; Кашић, Видаковић, 75; Јерковић, Игњатовић, т. 78 — код овог последњег облици од основе *Србљ-* карактеристични су за почетак књиж. рада, док су касније преовладали облици основе *Србин*).

⁴⁸ Рајић, такође, има само множинске облике; Видаковић, Радичевић и Игњатовић употребљавају облике оба броја: *новаѣ*, *новѣа/новѣи*, *новаѣа* (Младеновић, Рајић, 103; Кашић, Видаковић, 76; Илић, Радичевић, 91; Јерковић, Игњатовић, т. 78).

д) Према књижевном *мецена* и *ризик* Даничар има облике: *мецен* (Н сг.) Ј 44; *на свој ризико* Ј 44 (тал. *risico*).

ђ) Именица *доба* је средњег рода; једини пример показује да се она не мења ни код нашег писца:⁴⁹ пак од оно *доба* *доба* ни гласа ни трага о њему, (З 6).

§ 22. Сразмерно често код нашег писца долазе енклитичке заменице у А сг. с предлозима:⁵⁰ *на ме* З 10, *за ме* Ј 84; *на ње* Ј 95; *за се* Ј 84; поред: *на мене* Ј 84, *у мене* Ј 84, *за мене* Ј 72; *за њебе* Ј 23, 31, 37, 44, *у њебе* Ј 18; *за себе* Ј 35, 84; *на њега* Ј 56.

§ 23. Заменичко-придевска деklinација

а) Генитив (акузатив) сг. м. и ср. рода

Дужи облици су знатно фреквентнији од краћих (однос 11 : 1 за дуже).⁵¹

-ога/-ега : *њвојега* З 10; *од силнога њосла* Ј 18; (*за*) *њвога* З 6, Ј 18, 31, 37; *осим њога* Ј 31 (х 2); *књижевнога листа* Ј 31; *од сѡтарога друга* Ј 31; *на овога или онога* Ј 44; *код онога чуда мога лањскога* Ј 72; итд.

-ог/-ег : *овог месеца* Ј 35; *на овог или оног* Ј 44.

б) Завршеници у дативу и локативу сг. м. и ср. рода су следећи: -ом/-ем, -оме, односно -ему.

Датив : — *нашем* З 6; *њошњеном* Ј 18; *сваком* Ј 18;

— *моме* Ј 18; *њошњеноме* Ј 23; *њоме* Ј 59; *друго* Ј 59;

Локатив : — *у њом* Ј 18; *у његовом* Ј 18; *у онаком* Ј 18; *у сваком* З 10; *у ком* Ј 72;

— *у њвоме* Ј 28; *у каквоме* Ј 18; *у коме* Ј 18 (х 2);

— *на чему* Ј 35, 59; *у (на) свему* Ј 18, 59.⁵²

§ 24. У нашој грађи забележили смо само мањи број облика придева (уз један пример заменице) по именичкој промени. То су следећи примери: Јеси ли сада мало *ведрија* духа, или још *мрачна* . . . ? Ј 31;

⁴⁹ Она се не мења код највећег броја писаца источне зоне српскохрватског језика (Ср. Ковачевић, *О именици доба у нашем језику*, Наш језик, књ. II н. с., св. 7—10, 246—255).

⁵⁰ П. Ивић констатује да је ово особина западних говора (по њему граница иде западном Србијом). И Поповић изричито казује да у бачким екавским говорима нема енклитичких облика уз предлоге, али да долазе у бачким буњевачким говорима (уп. П. Ивић, *О говору Галићкојских Срба*, Српски дијалектолошки зборник, XII, Београд 1957, 204—205; Поповић, *Госпођинци*, 182). Старији војв. писци употребљавају замен. енклитике у А уз предлоге (Младеновић, Рајић, 104; Кашић, Видаковић, 79; Павловић, Змај, 174; Јерковић, Игњатовић, т. 79).

⁵¹ У језику Доситејевих писама бројнији су дужи облици (Младеновић, Доситеј, 156); код Рајића у приближно истом односу долазе обе форме, док су код Видаковића и Игњатовића фреквентнији краћи облици (Младеновић, Рајић, 105; Кашић, Видаковић, 80; Јерковић, т. 80).

⁵² „Што се тиче . . . заменичких облика датива (локатива) са завршетком -у као *нашем* I, они се јављају данас у оквиру оне варијанте књижевног језика који је у употреби у западним крајевима наше земље; код говорних представника из наших источних крајева они се не јављају.“ (Милка Ивић, *Једно њоређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком*, Зборник за филологију и лингвистику, I, Матица српска, Нови Сад 1957, 119 — скраћено: М. Ивић, *Једно њоређење*).

тако ти имена *божија* Ј 35; у *бољу* стању Ј 35; Ко нема *већа* срца но што га миш има Ј 37; да будем кадар примити се *јача* посла Ј 56; *џамейну* је доста памети Ј 72; у *какову* животу Ј 31.

Примери су у генитиву (5), дативу (1) и локативу (2).

Ограничени број примера јасно казује да је дистрибуција ових наставака потпуно нарушена у Даничаревом језику.⁵³

§ 25. Напомене о неким облицима заменица и придева

а) Какоће заменице граде се од три основе:

Примери: *какав* З 10; *какову* Ј 18, З 6; *џакав* Ј 35; у *какоме* Ј 18; *какве џакве* Ј 44; *некаквој* Ј 11; *никаква* Ј 31; *никакав* Ј 35 и др.

поред: у *какову живоџу* Ј 31; *џаково дело* Ј 31; за *џакове људе* Ј 72; у *онаковом* Ј 18;

поред: *ако је џака* З 6; у *џаким сџварима* З 10.

Изнети примери показују да су најбројнији облици *џакав* и сл., знатно ређи од основе *џаков*, док дијалекатски облици — *џаки* долазе у два случаја.⁵⁴

б) Из творбе придева указаћемо само на образовање *божиј*. Оно је прошлом веку било обично, а данас се третира као архаизам:⁵⁵ *човече божиј* Ј 31; *сметјењаче божиш* Ј 36; поред: *човече божији* Ј 35.

§ 26. Презент

а) У 1. лицу сг. глагол *моћи* долази искључиво с наставком књижевног језика:

(*не*) *могу* Ј 23 (х 2), 44, 59, 72, 84 (х 2), итд.⁵⁶

⁵³ Она је нарушена и у Вуковом и Даничићевом језику (Маретић, *Грамајка*, 204. и 495). Игњатовић их веома ретко употребљава, а забележени су само облици генитива (Јерковић, Игњатовић, т. 84). Процес губљења ових форми присутан је код војв. писаца већ од средине прошлог века, судећи према језику Ј. Игњатовића и Ђ. Поповића Даничара. Уп. с овим у вези констатацију М. Стевановића: „Иако се у ранијим периодима развитка наше нове књижевности, код писаца средине XIX века и нешто каснијих, у језику Вука Караџића, реџимо, и његових непосредних следбеника, врло често срећемо с именским облицима описних придева и у зависним падежима, — као и у данашњем говорном језику наших културних центара, поготову екавских области, ти су облици све ређи.“ (*Савремени српскохрватски језик* I, 265).

⁵⁴ У Срему долазе двојаки облици: *џака-* и *џак-* (Николић, *Сремски говор*, 348—349). И други војв. писци граде наведене заменице од све три основе, али се разликују по фреквентности облика појединих основа. Видаковић има најчешће *џаков*; код Рајића, Доситеја, Видаковића, Радичевића и Игњатовића доминира *џакав* (Младеновић, Рајић, 110. и нап. 379; Доситеј, 157—158; Кашић, Видаковић, 86; Илић, Радичевић, 149; Јерковић, Игњатовић, т. 85; Банковић, *Васа Решеткић*, 258).

⁵⁵ *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска — Матица хрватска (Нови Сад — Загреб), 1967, књ. I; 1967 (А — ешифирати се); 1967, књ. II (ж — косиште); 1969, књ. III (косјерић — огранути) — скраћено: *Речник* МС—МХ.

⁵⁶ Аналошко преносење наставака из других глагола има широко ареу простирања у нар. говорима (Николић, *Сремски говор*, 350; Поповић, *Госпођинци*, 190). Код Игњатовића само једном забележили *можем* (Јерковић, Игњатовић, т. 89).

б) Сви забележени примери 3. л. плурала улазе у норму савр. књиж. језика:⁵⁷

- *ишраже* З 6, *веле* З 6, *налазе се* Ј 18, *раде* Ј 59;
- *иричају* З 6, *гаијају* З 6, *нейреијају* З 10, *ишошурују* Ј 35, *иознају* (се) Ј 37, 59, *морају* Ј 59, *имају* Ј 59, *немају* Ј 59, *ишребају* Ј 29, *дају* Ј 59 (поред: *иодаду се* Ј 31);
- *не иишу* Ј 59, *ипређу* Ј 84, *могу* Ј 18 (х 2), *иошљу* Ј 31, 3 10, *не иомогну* Ј 18.

§ 27. Аорист и имперфект

а) У војв. нар. говорима дошло је до веома сужене употребе аориста (она је углавном сведена на ређе примере 3. лица).⁵⁸ Код нашег писца забележили смо следеће примере овог глаг. облика:

1. л. сг. — *не одговорих* Ј 18; (*не*) *дођох* Ј 18, 56; *не смедох* Ј 18; *добих* Ј 35; *не могох* З 10, Ј 18; *имадох* З 10; *не иисах* Ј 44; *не заборавих* Ј 59; *одужих се* Ј 66; *хитедох* З 10;
2. л. сг. — *чу* Ј 18; *мораде* Ј 84;
3. л. сг. — *ииса* Ј 59; *одржа* Ј 66;
3. л. пл. — *дойаше* Ј 84 и *дойадоше* Ј 18; *зайворише* З 6; *ронише* З 10.

Двадесетак примера овог глаг. облика говоре да је он још жив у језику нашег писца; највећи број облика 1 л. сг. условљен је грађом — у писмима доминира ово лице.⁵⁹

б) У нашој грађи нашли смо свега један пример имперфекта: *мишљах* З 6.

У језику војв. писаца — Даничаревих претходника и савременика, стање је следеће: код Рајића је веома редак (Младеновић, Рајић, 120), а у језику М. Видаковића „сасвим обичан“ (Кашић, Видаковић, 94); Сучевић, међутим, изричито каже: „Имперфекат је у Доситеја најобичније прошло време; налази се чешће него аорист и плускванперфекат.“ (Доситеј, 38). Радичевић га нема као живу категорију, а код Игњатовића се ретко јавља (Илић, Радичевић, 133; Јерковић, Игњатовић, т. 92).

Војвођански народни говори не знају за имперфект.⁶⁰

⁵⁷ Наставак -ду у војв. говорима могу имати глаголи свих осам врста; у њима долази и до аналошког преношења -у код глагола VIII и VIII врсте (П. Ивић, *Дијалектологија*, 75; *Банай*, 152; Николић, *Сремски говор*, 350; Поповић, *Госпођинци*, 18. и 186). Код других старијих војв. писаца долазе дијалекатски облици, али сразмерно ређе од књижевних облика (Младеновић, Рајић, 116—117; Кашић, Видаковић, 91—92; Сучевић, Доситеј, 37—38; Јерковић, Игњатовић, т. 89).

⁵⁸ П. Ивић, *Дијалектологија*, 75; Николић, *Сремски говор*, 351—352.

⁵⁹ У језику Ј. Рајића и М. Видаковића, као и у Доситејевим писмима овај је облик доста чест (Младеновић, Рајић, 119—120; Доситеј, 158; Кашић, Видаковић, 94—95; Јерковић, Игњатовић, т. 91).

⁶⁰ Војв. нар. говори га немају (П. Ивић, *Дијалектологија*, 75; *Банай*, 151; *Сремски говор*, 352; Поповић, *Госпођинци*, 190).

§ 28. Плусквамперфект

Даничар овај облик гради од перфекта помоћног глагола *бићи* и радног глаг. придева: *си . . . био . . . оишиао* Ј 59; *би . . . били* *йоздравили* Ј 31.

§ 29. Потенцијал

а) Највећи број регистрованих примера улази у норму савр. књиж. језика: (*ја*) *бих имао* З 6; *бих . . . шукао* З 6; *рекао бих* З 6; *бих . . . молио* Ј 59; *бих . . . дао* Ј 23, 35; *бих . . . могао* Ј 35, 44; *женио бих се* Ј 68; итд.,

ићи би се . . . зачудио Ј 56;

би могло . . . йоднеићи Ј 72;

бисмо . . . кварили Ј 59.

б) У два примера за 2. л. сг. имамо познато ширење аналошких облика према 1. и 2. лицу плурала: *не би си йогодио* З 10; *могао би си узеићи* З 10.⁶¹

в) Аналошко преношење форме *би* у сва три лица сингулара и плурала нисмо забележили.⁶²

г) У два примера нашли смо облике *йоиенцијала II* (потенцијал пом. глаг. бити + радни глаг. придев): *био бих . . . йисао* З 6; *не би био . . . сйоредио* З 10.⁶³

§ 30. Глаголски прилози

а) Глаголски прилог садашњи је чест у нашој грађи.⁶⁴ Гради се од глагола импрефективног вида по правилима књиж. језика: *осйаваљајући* З 6; *йежећи* Ј 44; *осећајући* Ј 44; *не могући* (ти помоћи) Ј 44; *чишјајући* Ј 66; итд.

⁶¹ Ова тенденција је најшире била заступљена у језику војв. писаца друге пол. XVIII века, али је писци с овог терена познају и у другој половини XIX века (Александар Албин, *Потенцијал и облици бисам, биси, бису*, Зборник за филологију и лингвистику, XI, Матица српска, Нови Сад 1968, 18. и 20).

⁶² „Врло широко распрострањење и ван граница овог дијалекта (шумадијско-војвођанског, Ј. Ј.) су . . . и уопштавање облика *би* као помоћног глагола у свим лицима потенцијала (ми би дошли).“ — П. Ивић, *Дијалектологија*, 72—73. Старији писци имају често би за сва три лица оба броја (уп. Младеновић, Рајић, 125; Сучевић, Доситеј, 39; Кашић, Видаковић, 97—98; Илић, Радичевић, 145; Јерковић, Игњатовић, т. 97). Вук, такође, употребљава и *би* за 1. и 2. л. пл. (Николић, *Однос данашњег тиршишког говора према Вуковом језику*, Јужнословенски филолог, XXVI, св. 1—2, 165—166). За савремени говорни језик уп. Лалевићев суд: . . . „те смо већ данас добили широку употребу и код образованог света облика *би* за сва лица оба броја кондиционала.“ (*О ујоијеби облика бише*, Наш језик, књ. IV н. с., св. 9—10, 336).

⁶³ Маретић оваква образовања назива „кондиционал за прошлост“ (*Граматишка*, 298). Њега унесе у своју граматику Брабец—Храсте—Живковић (*Граматишка*, 125—126). Стевановић појаву овог облика у граматикама хрватских аутора објашњава тиме што их је Маретић, описујући Вуков језик, унео у своју Граматику; други аутори су их одатле преузели (*Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте*, Наш језик, књ. XIV н. с., св. 4—5, 211).

⁶⁴ О његовој употреби у војв. нар. говорима П. Ивић каже: . . . „прилог времена садашњег непознат је или бар редак“ . . . (*Дијалектологија*, 75). Старији писци га, међутим, употребљавају (Младеновић, Рајић, 120—121; Сучевић, Доситеј, 4041; Кашић, Видаковић, 98—99; Јерковић, Игњатовић, т. 99).

У следећа два примера Даничар овај облик гради од инфинитивне основе на коју додаје презентски наставак са 3. л. пл. + *ћи*: *давајући* Ј 44; *издавајући* Ј 44.⁶⁵

б) Глаголски прилог прошли образује се наставком *-вши*:⁶⁶ *йроменивши* Ј 18; *врайивши се* Ј 59; *узевши* Ј 84.⁶⁷

§ 31. Напомене о глаголским основама

а) Глаголи треће врсте чувају *-ну-* у инфинитивној основи: *окренући* Ј 23, *окренуо* Ј 72, *бринуо* Ј 23, *дирнући* Ј 35, *йрионуо* Ј 68, *йошгннући* Ј 83, *бубнући* З 6, *клонући* Ј 35.⁶⁸

б) Глагол извинити се (Ј 18) улази у књижевни језик.⁶⁹

в) Глагол *бити* — *будем* има облике књиж. језика: *буди* Ј 23, *буде* Ј 31, итд.⁷⁰

в)

даћи: не *даш* Ј 31, *дају* Ј 59 поред: *йодаду се* Ј 35;

дойасћи: *дойадоше* Ј 18 поред: *дойаше* Ј 84;

знаћи: *знам* Ј 18, 72, *знаш* З 10, Ј 23, 31; *йознају* Ј 37;

изићи: *изиђе* З 10, *изишао* Ј 31;

имаћи: *имам* З 10, Ј 18, *имаш* З 10 (х 2); *немам* Ј 23; *имају* Ј 59; *имадох* З 10;

морайћи: *мораде* Ј 84;

(*йо*)*сylaйћи* |

(*йо*)*сylaйћи*: *шйљеш* З 6 поред: *шаље* З 10, *йошаље* З 10, *шаљем* Ј 35 поред: *йошљем* Ј 23, 68, *йошљи* З 10;⁷¹

рећи: *рекнем* Ј 23, *рекнеш* Ј 84;

(не) *смесйћи*: не *смећем* . . . с ума Ј 23, 59;

сйјајйћи: Код нашег писца забележили смо само старију форму: *сййојайћи* Ј 72.⁷²

⁶⁵ Код Игњатовића су оваква образовања доста честа (Јерковић, Игњатовић, т. 99).

⁶⁶ Рајић, Видаковић, Радичевић и Игњатовић имају оба наставка: *-в*, *-вши* (Младеновић, Рајић, 121; Кашић, Видаковић, 99—100; Илић, Радичевић, 143; Јерковић, Игњатовић, т. 100). Доситеј употребљава само облике на *-вши* (Сучевић, Доситеј, 40); Вук редовно *-вши* (изузимајући глаголе: доћи, поћи, ући), а Даничић у Старом завету само *-в* (Маретић, Грамајшица, 229).

⁶⁸ У Срему се, што зависи од месних говора, ови глаголи наизменично мењају по III и VII врсти (Николић, *Сремски говор*, 355—356). У говорима сев. Бачке и Баната доследно се јавља *-и* (П. Ивић, *Дијалектологија*, 77—78; *Банай*, 155).

⁶⁹ До мешања основа код овог глагола долази и у језику људи који иначе владају књиж. говором; ово се рефлектује и у језику појединих писаца (Уп. Милановић, *О нејравилним облицима глагола извинййћи (се)*, Наш језик, књ. VIII н. с., св. 5—6, 145—150). И у језику других војв. писаца је као и код нашег аутора (Младеновић, Рајић, 128; Кашић, Видаковић, 102; Јерковић, Игњатовић, т. 105).

⁷⁰ Говори Срема и Бачке имају облике и од основе *будн-* (Николић, *Сремски говор*, 356; Поповић, *Госйођинци*, 190). Рајић и Игњатовић граде облике од обеју основа, а Видаковић као и наш писац (Младеновић, Рајић, 129; Јерковић, Игњатовић, т. 107; Кашић, Видаковић, 102).

⁷¹ Наведене форме познају говори Срема и старији војв. писци (уп. Николић, *Сремски говор*, 356; Младеновић, Рајић, 64; Доситеј, 150; Кашић, Видаковић, 46; Јерковић, Игњатовић, т. 48).

⁷² У Бачкој долазе облици обеју основа: *сйјај-* и *сййој-*, што налазимо и код Видаковића и Игњатовића (Кашић, Видаковић, 37—38; Јерковић, Игњатовић, т. 45).

СИНТАКСА

§ 32. Ред речи

Даничарев ред речи разликује се од уобичајеног у савр. књиж. језику. Зато ћемо му посветити више пажње.

а) Атрибут и именица

Присвојна заменица (придев) обично стоји испред именице коју одређује:⁷³ *за његову мржњу* Ј 18; *Душанове њошомке* З 10; *на његово место* Ј 18; *своим њесмама* Ј 18; *њвоју њесму* З 6 (х 3); *њвоје њесме* Ј 18; *мој гњев* Ј 35; *његово надгробно слово* З 6; итд., поред: *лисѝ његов* Ј 59; *осѝавка Медаковићева* Ј 18; *човече божиј* Ј 31; *на редакцију Дневникову* Ј 31; *незгоде новинарске* Ј 18; *њисмо њвоје* Ј 59; *њесме њвоје* Ј 59; *књигу Каћанинову* З 6; *хумор судбинин* З 10, *Ђуро мој* Ј 72; итд.

И у осталим случајевима обличнији је редослед: *аѝрибуѝ + именица*: *у врбов клин* Ј 18; *свака ѝрилика* Ј 18; *цео свет* Ј 18; *љубазни Ђоко* Ј 18; *ѝамеѝан човек* З 6; *ћорава ѝосла* З 6; *други ѝрилог* З 10; *за ѝе сѝвари* З 28; *овога ѝосла* Ј 18; *ѝокојни владика* Ј 37; итд., поред: *мука жива* Ј 44; *на вечерама госѝодским* Ј 66; *у сѝању другом* Ј 59;

Примери с два (више) атрибута:

с ѝе сѝолашње сѝране Ј 84; *ѝо ѝвом ѝоследњем ѝисму* Ј 72; *данашње ѝвоје сѝање* Ј 44; *сав свој доходак* Ј 44; *луди крабоѝиски сабор* Ј 56; *друге какве заслуге* Ј 56; *ову ѝвоју ѝесму* Ј 66; *његово надгробно слово* З 6; *других ваздушних сѝвари* З 28; *коју ѝвоју ѝесму* З 10; *због самих своих досадашњих ѝријашеља* Ј 18; итд.

поред: *нову снају моју* Ј 56; *ѝвоја сујеѝа сѝисаѝељска* З 6; *леѝу гаѝку црногорску* З 10.

б) Енклитика углавном заузима ону позицију која је уобичајена у источном делу наше језичке територије:⁷⁴

Радонић је отишао у Темишвар Ј 18; *Киш је све овде* Ј 18; *а јунаци се познају на муци* Ј 59; *јер је ценсура данас строга за новине* Ј 72; *Донде се стрпи.* Ј. 66; *С тога сам почео некоја дата купити* Ј 31; *па ме је за тебе питала* Ј 31; *Редко се кад нађе мецен* Ј 44; *Чему се никад надао нисам* Ј 44; *То ѝи морам опет казати.* Ј 44; *Ја се надам.* Ј 56; итд.

поред: *Но опет се она одржа!* Ј 66; *Исто тако овде је и Јошка Бошковић,* Ј 18; *Нека се ја толико са здрављем утврдим да будем кадар*

⁷³ Пишући о реду речи, Пера Ђорђевић (*О реду речи у српском језику*, Глас СКА, 53, 167—273) закључује да у случају кад је одредба посесивна реч, она се обично налази иза именице (н. д., 200). Ово се може сматрати одликом Вуковог и Даничијевог језика (Маретић, *Грамаѝика*, 455—456). У савременом, пак, језику постпозитиван положај присвојне заменице (придева) је редак (Људевит Јонке, *Књижевни језик у теорији у пракси*, Загреб 1964, 69—70).

⁷⁴ Маретић је уочио како је место енклитике у новоштокавским говорима доста слободно (*Грамаѝика*, 469—470). И. Брабец (*Енклиѝика — ѝија је ѝо?*, Језик, XII, 5 (Загреб 1965), 143—151) се залаже за Маретићеву „слободу“ у распореду енклитика. С ѝим се не слаже Ст. Бабић (*Лингвистѝика и логика Ивана Брабе а*, Језик, XII, 5 (Загреб 1965), 151—158) јер сматра да енклитика мора да заузме прво место иза наглашене речи.

примити *се* јача посла Ј 56; Јуче једва одужих *се* са Даницом Ј 66; С те стране није *и*е дакле брига. Ј 66; У томе није *се* Киш најискреније показао. Ј 72; Па зато данас пишем *и*и . . . Ј 31; не смеш јаду дати маха, нити бацити *се* у кајање Ј 59; ако би ти у каснијем времену морао *се* *обзираи*и на овога или онога Ј 44.

Последња четири примера данас би била необична.

в) Глагол нешто чешће него у савременом језику заузима последње место у реченици:

Твоје „Косово“ у Србским Н. *чи*и~~а~~о сам. Ј 18; . . . да би тежио и од мене *о*и~~р~~о~~с~~и~~и~~и~~и~~и *се*. Ј 44; Ја сам писао у Нови Сад, да програм мало ужи *начини* . . . Ј 59; . . . а ја ћу гледати да те по заслуги *наградим*. Ј 18; Колико бих дао, да ти могу новаца *и*о~~с~~ла~~и~~и, Ј 23; . . . опет баш не могу сада то *у*чи~~и~~и~~и~~и. Ј 23; Реци и сам, је ли то било лепо од тебе, никоме се од нас овде никада *не* *јави*и~~и~~. Ј 31; Мојим заступницима шта сам знао *каза*и~~и~~. Ј 66; итд.

Међутим, обичнији су примери:

На сваки начин одмах ми јави, чим дођеш у Београд. Ј 23; . . . као што може бити од старог друга. Ј 31; . . . да неморам ја додавати новаца. Ј 37; Знам, да си нестрпљиво од мене очекивао писма, Ј 44; . . . пошао сам тражити другде лека. Ј 44; Сада ти не могу послати новаца, Ј 59; Само се стрпи донде Ј. 59; . . . пак ме онда ти препоручи у Сумраковцу за наследника себи. Ј 68; итд.

г) Глаголска допуна (уз један изузетак) увек долази иза управног глагола:⁷⁶ могу казати Ј 44, 72; не могу помислити Ј 66; морам казати Ј 66; морам грдити З 6; Немој се срдити. Ј 18; хтео слати Ј 18; није могао *и*и Ј 18; морам плаћати З 28; се може . . . дигнути Ј 68; итд.,

поред: завидети неумем, а уем се жртвовати Ј 72.

д) Сви нађени примери конструкције *и*редлог + заменица сложена с везником *ни* улазе у књиж. језик:⁷⁷ *ни и*ред ким Ј 18; *ни и*о *и*и~~и~~о Ј 37, 44; *ни од кога* Ј 44.

§ 33. У деклинацији именских речи акузатив сг. мушког рода прве промене може бити једнак генитиву (у означавању нечега живог) или номинативу (неживо). Наш писац је у два случаја занемарио ове разлике:

Ту ћеш да добијеш . . . још и екстра хонорар, *кога* можеш на што ти воља потрошити. З 28; По свој прилици имају новаца, премда опет по броју предплатника, за *кога* ми Ђорђевић писа, да га Даница има, не могу држати, да је каса *и*о~~и~~и празна. Ј 59

⁷⁵ „Једна од заједничких одлика Вуковог језика и језика осталих писаца почетка XIX века (што значи и оних „Славјаносербских“) јесте стављање глаголских облика, нарочито облика инфинитива, на крај реченице.“ (М. Ивић, *Једно и*оређење, 123). Ово је одлика и Игњатовићевог реда речи (Јерковић, Игњатовић, т. 111).

⁷⁶ Код Вука и Ј. Игњатовића глаг. допуна долази чешће испред управног дела предиката (М. Стевановић, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, Јужнословенски филолог, XXVI, св. 1—2, 141; Јерковић, Игњатовић, т. 111).

⁷⁷ Игњатовић поред облика књиж. језика има и форме: *и*ред *ним* и сл. (Јерковић, Игњатовић, т. 110).

§ 34. Везници

а) Код Даничара смо нашли употребу везника *е*. Овај везник је некада долазио у узрочним, изричним и саставним реченицама, док се данас његова употреба третира као архаизам и дијалектизам (Речник МС—МХ).⁷⁸

Примери: јера иначе хоћемо ми твоји пријатељи овде држати, *е* си се од нас понео Ј 31; да не мисли свет, *е* те је нестало у Шумадији! Ј 35; Мислио сам, *е* у таквој неби ти, колико си сметањак, толико луд био, да би и од мене зазирао; Ј 44; Мишљах, *е* си увек био паметан човек . . . З 6.

б) Покрајинског карактера је и везник *оли* који је забележен у једном примеру:⁷⁹ јера иначе хоћемо ми твоји пријатељи овде држати, *е* си се од нас понео, *оли* напоследку на нас заборавио. Ј 31

У нашем примеру има значење *или*.

§ 35. Заменице

а) Употреба заменице *себе* долази по правилима књижевног језика:⁸⁰

Све ти на вољу остављам и *себе* нећу ничим извињавати Ј 18; Можеш и мене у *себи* псовати Ј 18; Сад ћу моћи око *себе* погледати Ј 66; пак ме онда препоручи у Сумраковцу, за наследника *себи* Ј 68; онда ћеш се ти сам већ морати за *се* старати Ј 84; што сам за *себе* можеш рећи Ј 84; Држим за *себе*, да бих ти помогао и чим другим Ј 35; итд.

б) У народним говорима, али и у савременом говорном и писаном језику, употреба заменице *свој* не долази увек по правилима књиж. језика.⁸¹ Највећи број примера из наше грађе улази у норму савр. књиж. језика:⁸²

. . . али Киш неседи више у *својој* кући, већ је ову дао под кирију Ј 31; ни самом Јолесу није ништа о *својој* намери говорио Ј 72; . . . пак проклињеш и мрзиш цео свет и очајаваш напоследку и због самих *своих* досадашњих пријатеља Ј 18; Сад сам овде ово други месец, и ако ћу да *своје* стање само са санитетске стране посматрам . . . Ј 56; итд.

поред: Сад збогом и љуби *твога* Ђоку Ј 82; али осим тога гледај, те ми што више о *твојој* судбини јави Ј 31; па зато сада пишем ти, да ми пошљеш вкратцџ *твоју* биографију Ј 31; Онда се надам и тебе видети и нову снају *моју*. Ј 56; а имаш поља довољно, да у сваком обзиру покажеш *твој* дух З 10; *Мојим* заступницима шта сам знао казати. Ј 66.

⁷⁸ Спорадично га употребљава и Ј. Игњатовић (Јерковић, Игњатовић, т. 113).

⁷⁹ Вук га везује за југозападне крајеве (Рјечник II).

⁸⁰ . . . „да се *себи*, *свој* употребљава место *мени*, *мој* итд. — нема ни у Госпођинцима нити уопште у бачким говорима“ . . . (Поповић, *Госпођинци*, 232). Код Игњатовића поред обичнијих облика књиж. језика, долазе и сасвим ретко дијалекатски облици (Јерковић, Игњатовић, 4. 145).

⁸¹ Д. Вушовић, *О ујошреби заменице свој*, Наш језик, књ. I (1933), св. 8, 238—240; М. Стевановић, *О ујошреби заменице свој*, Наш језик, књ. II н. с., св. 1—2, 9—25.

⁸² И старији писци показују ово колебање (Младеновић, Рајић, 142; Сучевић, Доситеј, 51—52; Јерковић, Игњатовић, т. 144; за Вуков језик уп. Маретић: *Грамајика*, 502).

в) Напоредна употреба везника *што* и заменице *који* условљена је и временом и територијом. Старији писци су радије употребљавали *што*, док је данас у источном делу српскохрватског језика обичније *који*.⁸³

У језику нашег писца долазе обе могућности:

Данас добијем твоје писмо, *што* си ми га преко Ђорђевића писао. Ј 56; Бар мени се од његових Ђулића, *што* их је у Јавору саопштио . . . Ј 84; За *Краљицу* и ону песму, *што* ми је остала још од Седмице Ј 35; као што је било у рукопису, *што* је и сада у мене Ј 18; Сад имам и ја коју менгуру, *што* ми дође од предплате Ј 68; итд.

поред: Киш се венчава у четвртак, који први дође, Ј 68; да ти изгубиш своју слободу, *коју* си досада себи на част и славу сачувао Ј 44;

и: да је то мука жива за човека, *који* хоће, да је самосталан Ј 44; Узима млађу сестру Личанина, *која* је сад у Бечу. Ј 66

г) Заменица *којешта* долази у значењу „бесмислица“, „глупости“ (1) и „различите ствари, различите појаве“ (2). Док у првом значењу долази и данас, с другим значењем су је употребљавали старији писци.⁸⁴

(1) па кад си ти још ђабласт, да онако којешта лупаш З 6;

(2) Изгубио сам то писмо, пак неznam сада, шта си ме којешта питао. З 6

§ 36. Глаголи

а) Инфинитив / презент + да

„Дубок продор конструкције да + презент као супститута инфинитива у наш језик пада у раздобље после Вука. На будућим истраживачима остаје да утврде у коликој је мери ово везано за премештање културног центра Срба у Београд у другој половини XIX века.“⁸⁵

Наш писац поједине глаголе и изразе допуњује искључиво инфинитивом:⁸⁶

Ја не смедох штампати. Ј 18; ћеш . . . моћи испунити Ј 35; умеш . . . писати Ј 35; бих . . . желио дати Ј 37; а он је имао прилике видети и гледати Ј 37; пошао сам тражити Ј 44; Ја сам њу наставио издавати Ј 59; немогу послати Ј 44; шта сам знао казати Ј 66; немогу помислити Ј 66; Ако си рад што за мене знати, могу ти казати Ј 72; али бар нећеш никад морати признати Ј 72; али ти не пропусти казати му Ј 84; немогу заборавити јавити Ј 84; итд.

⁸³ И. Грицкат, *Релативно који и што*, Наш језик, књ. XVI н. с., св. 1—2, 32—48 (као и овде наведену литературу). Видаковић релативне реченице везује заменицом *који* кад се односе на лица, а када нису у питању лица — у подједнаком односу долазе *што* и *који* (Кашић, Видаковић, 26). Игњатовић и за предмете и за лица радије употребљава *што* (Јерковић, Игњатовић, т. 145).

⁸⁴ М. Ивић, *О значењу заменице којешта*, Наш језик, књ. V н. с., св. 9—10, 341—346.

⁸⁵ Павле Ивић, *Александар Младеновић: О народном језику Јована Рајића* (приказ), Зборник за филологију и лингвистику, X, Матица српска (Нови Сад 1967), 224.

⁸⁶ Код Игњатовића долазе обе допуне, али је инфинитив обичнији (Јерковић, Игњатовић, т. 150).

б) У значењу футура II долази и презент с префиксом уз⁸⁷ и ако само узхѣиш, наћи ћеш те узроке ласно Ј 18; ако усѣишеш, немој да буде без прилога Ј 35; па кад усѣреба . . . пустићу је у свет Ј 66.

§ 37. ЛЕКСИКА

Док је проценат страних речи у језику војвођанских писаца у првим деценијама прошлог века (код неких и касније) био веома висок⁸⁸, код Даничара смо, међутим, забележили само мањи број варваризама. Највећи број отпада на позајмљенице из турског језика (што посебно изненађује), нешто је мањи број германизама и позајмљеница из мађарског језика, као и оних речи које га везују за старију епоху развоја књижевног језика:

Примери:

— абер Ј 37 и хабера Ј 31; балик З 28; батал Ј 56; (под) кирију Ј 31; курталишеш Ј 44; левентовање Ј 56 (реч могла доћи и преко мађарског језика); мангуру Ј 68, мангура Ј 84; ћара Ј 44; цевап Ј 44.

— вексле З 6; (у) квартир Ј 31, 72; моловати Ј 72; (на) урлабу Ј 56; ферлагерехт З 6; цајта З 6; (200 ф.) шевегунга З 28.

— нинч Ј 68; рацки (поета, стихотворац) З 6, 10.

— вештак (= уметник) Ј 31 (х 2), вештака Ј 31; благодетеље Ј 44; епијску (песму) З 10; оминозном (Сумраковцу) Ј 18; мниме (благодарности) Ј 44; поштењејша (душа) Ј 23; поздравље (А пл.) Ј 31, 37; ћесар Ј 56.

Потребно је нагласити да се стиче утисак да употреба наведених лексема (бар највећег њиховог броја) има своју посебну оправданост — даје један интимнији тон. Не треба, међутим, заборавити да нашу грађу чине писма упућена блиским пријатељима.

ЗАКЉУЧАК

Језик Ђорђа Поповића Даничара у писмима насталим од 1856. до 1862. године сврстава нашег аутора у ред следбеника Вукове језичке и правописне реформе. Даничар припада групи млађих војвођанских писаца који су, прихватајући начела Вукове реформе, у функцију књи-

⁸⁷ Ово је одлика и бачких говора (Поповић, *Госпођинци*, 206), а и језика старијих писаца (Младеновић, Рајић, 124—125; Доситеј, 159; Кашић, Видаковић, 128; Јерковић, Игњатовић, т. 151). Овако је футур II исказивао и Вук (Маретић, *Грамајка*, 614; П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику*, 135). Данас се ова форма, бар у источном делу српскохрватског језика, третира као архаизам (Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамајка и књижевни језичка норма*, II, Синтакса (Београд 1969), 668—671; *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, Јужнословенски филолог, XXVI, св. 1—2, 113).

⁸⁸ Уп. Кашић, Видаковић, 139; Јерковић, Игњатовић, т. 164; Банковић, *Васа Решеткић*, 268—269; М. Храсте, *Слани елементи у хрватском или српском народном и књижевном језику*, Радови Славенског института, 3 (Загреб 1958), 53.

жевног језика уносили свој говорни језик — старајући на тај начин екавски тип нашег књижевног језика.

1) У графици и правопису констатовали смо спорадичну употребу одређених слова црквене азбуке (*ю, њ, ѝ, џ* = *ј*), као и чешће писање консонатских група у сложеним и изведеним речима по начелима морфофонолошког (традиционалног) правописа. Ово, пак, сведочи да се правописна норма не прихвата ни брзо ни лако (уп. Даничарево настојање да као „најудеснији“ прихвати Вуков јотовски правопис — § 2).

Стари генитив плурала који долази у једном примеру (пет ран божих), аналошко ширење облика 1. и 2. л. пл. у 2. л. сг. потенцијала (неби си погодио), као и употреба везника *е* и *оли* — представљају целокупан списак особина које нашег писца везују за писце краја XVIII и прве половине XIX века.

2) За старију фазу развоја српскохрватског језика нашег аутора везују следеће особине: разлике у употреби гласа *ј* према стању у савременом књижевном језику (често испадање овог гласа из групе *ои*: *кои*, *моих* и сл.); облици од основе *Србљ-*; сразмерно честа употреба енклитичке заменице у А сг. с предлозима; знатно фреквентнија употреба *-ога/-ега* у Г (А) сг. заменичко-придевске деклинације; основе *каков* и сл.; придевско образовање *божиј*; жива употреба аориста; облици потенцијала II (био бих писао); старији ред речи (глагол, посебно инфинитив, долази често на крај реченице); *ишћо* у релативним реченицама; *којешћѝа* у значењу „различите ствари, различите појаве“, као и доследна употреба инфинитива у функцији допуне непотпуних глагола и израза.

Све наведене особине својствене су и Вуку и другим писцима XIX века, али су данас у источном делу наше језичке територије изгубиле своју узурелност.

3) Дијалектизми, којих у односу на њихову појаву у језику неких Даничаревих претходника и савременика нема много, тичу се углавном познатих особина војвођанских народних говора.

Замена *јаѝа* уз малобројна одступања долази по правилима књижевног језика (ретки су икавизми у типу *живѝо*, док примери *несам* и др., односно *живѝем* везују нашег писца за говоре са доследном екавском заменом *јата* — већину говора косовско-ресавског дијалекта и говоре призренско-тимочке зоне). Употреба фонеме *х* такође је најчешће у складу с књижевном нормом (ретки су примери њенога губљења и свођења *хв-* на *в*, односно *ф*; забележена је и појава паразитског *х* испред вокалног *р* у иницијалном положају у речима *рѝа-* и *рђа-*). Дијалекатска је појава *ј* у групама *ио* и *оѝ*, као и облици *ѝаки* и употреба, *мој*, *ѝвој* уместо *свој*.

Даничарев језик је близак основи нашег књижевног језика, те с тога и данас делује живо и блиско. У нашој грађи постоји и мањи број колоквијализама (у грађи реченице, избору лексема), што је условљено карактером наших извора.

Слободан Н. Ремейић

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГОВОРА СРБА У КЛАДЊУ И ОКОЛИНИ

*Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића*

УВОД

У овом раду дат је опис говора српског становништва у Кладњу и његовој непосредној околини. Поред Кладња, радом је обухваћено још седам села. Ковачићи и Кула леже јужно од Кладња, на граници између кладањске и оловске општине. Југоисточно од Кладња налази се село Коњевићи, а на источној страни су Вучинићи. Старич лежи сјевероисточно од Кладња, док су на сјверозападној страни Врановићи и Младово. Пречник испитане области износи петнаестак километара. Огромну већину становништва у кладњу представљају муслимани (преко 90%), док мањину чине Срби, послератни досељеници из околних села. Мијешано становништво срећемо и у Старичу.¹

Грађу за овај рад почео сам да сакупљам још као студент III године. Сваког љета сам по неколико дана вршио теренска испитивања. Приликом сакупљања материјала нијесам имао посебних проблема, а посао ми је олакшавала чињеница да више од половине становништва лично познајем. На сваком кораку наилазио сам на добар пријем и безрезервно излагање у сусрет свим мојим молбама. Познаници су ми радо, често самоиницијативно, проналазили нове информаторе. Информаторе сам тражио и на сеоским зборовима, свадбама и другим свечаностима.

Сви моји информатори старији су од 50 година и углавном представљају најстарије становнике својих села. Млађе информаторе нијесам узимао у обзир, јер на њих више утичу средства јавног информисања (завршена је електрификација села, па је мало домаћинства без радио-пријеника).

Запазио сам да говорници, ако примијете да их неко прислушкује, настоје да свој говор „доћерају и уљешавају“, што ми је понекад ства-

¹ Мјеста из којих доноси материјал обиљежаваћу даље скраћеницама: Кл — *Кладањ*, Ков — *Ковачићи*, Ку — *Кула* (два сеоцета — *Велика Кула* и *Мала Кула*), Коњ — *Коњевићи*, Вуч — *Вучинићи*, Ст — *Старич*, Вр — *Врановићи*, Мл — *Младово*.

рало посебне проблеме. Наиме, информатор почиње да употребљава изразе које ријетко чује, а готово се никада њима не користи у свом свакодневном говору. Природно је да такве изразе често погрешно изговори. Приликом разговора са сељацима забиљежио сам, између осталих, и ове примјере: „*извинише сесити*“ (мјесто изолите сјести), „*йикѝрѝ кѝла*“ (мјесто паркирао кола), „*куѝила сам сѝну зѝмљойѝрѝс*“ (мјесто земљопис). Није искључена могућност да говорник мање познату ријеч у два маха различито изговори.

Имајући све ово у виду, најрадије сам неупадљиво прислушкивао разговор, а забиљежену грађу, према потреби, провјеравао код одабраних информатора. Споменућу неке од њих: Бранка Васиљевића из Куле, Саву Станишића (95) из Вучинића, Микаила Мајсторовића (70) из Старича, Матију Крунића (70) из Ковачића, Јелисију Станишића (70) из Коњевића. Примјери које сам забиљежио у Кладњу углавном потичу од Ђурђе Реметић (87) и Борислава Јовичића (60).

ПОРИЈЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Становништво овога краја новијег је поријекла. Кладањски муслимани су дошли из других крајева Османлијског царства, када је ово слабило и губило те области.² Отуда многе муслиманске породице из Кладња и околних села везују своје поријекло за Будим, Ужице³, Ваљево. Појединци знају да су им преци досељеници из београдског пашалука, послје српско-турских ратова почетком прошлог вијека.

Поједина муслиманска презимена говоре о скором преласку у ислам. Тако срећемо презиме *Ѓѝјачић*, вјероватно према женском имену *Гојача*.⁴

Српско становништво представљају досељеници из Херцеговине и Црне Горе. Већина памти своје поријекло, знају одакле су дошли и претка који се први доселио у овај крај. Појединци знају само то да су им „*сѝтари дошли из Ерцеговине*“, „*Црне Горе*“ или „*из неког краја*

² Ђорђе Пејановић, у књизи *Сѝтановнишѝтво Босне и Херцеговине*, Научна књига, Београд, 1955. каже: „Муслиманске масе (аутохтони исламизирани Срби и Хрвати, затим славенизирани досељеници из бивших турских области у Хрватској Далмацији, Славонији, Србији и Угарској, и најпослије (у мањем броју) досељеници са истока из балканских и оријенталних турских области (углавном чиновници, војници, занатлије, трговци)) заузеле су, око 1865. године, у апсолутној већини, широку област централне, јужне и источне Босне омеђену, углавном, линијом: идући од Добоја, широким појасом са лијеве стране Босне, до изворишта Босне захватајући срезове: маглајски, тешањски, жепачки, зенички, височки, од извора Босне до Коњица, од Коњица, широким појасом с лијеве стране горње Неретве, до извора Неретве, кроз Подриње, до Вишеграда, од Вишеграда, обухватајући Кладњ, Тузлу, Градачац и Грачаницу до Добоја.“ (стр. 22).

³ „*Мѝја фѝмелија је жѝвѝјела у Ужѝку, ѝа је ѝрѝѝѝјерѝна из Срѝбије ѝ Босну*“ — ријечи су једног кладањског муслимана.

⁴ *Мѝјо Алићевѝћ*, зешдесетогодишњи становник Кладња, каже: „*Ѓѝјаѝићѝ (Гојачићѝ) су од Ѓурѝѝѝа (село код Олова), скѝро су ѝрѝшли у ѝслам, ѝѝд хѝн(им) је ѝрѝзиме од Ѓѝјка*“.

ће никад није сјала *турска нога*“. Српске породице су се досељавале обично појединачно, а разлози селидбе су различити. Бјежали су од крвне освете, или су напустили родни крај у потрази за бољим животним условима. Већина њих није дошла из постојбине директно у мјеста у којима данас живе, него су долазили преко Гласинца, гдје су се задржавали одређено вријеме, а онда настављали пут у данашњи крај. Поједине породице су се задржале на Гласинцу. Отуда данас имамо исте фамилије на Гласинцу и у овом крају. То су, прије свега, Голубовићи⁵ на Вучинићима, Тамбурићи⁶ у Старичу, Крунићи⁷ у Ковачићима, Зорановићи⁸ у Вучинићима, Коњевићима и Кладњу.

Велики број досељеника промијенио је презиме приликом сеобе из Херцеговине и Црне Горе, узимајући презиме према имену претка који је први напустио старо огњиште. Тако, на примјер, у Ковачићима живе Милетићи, који су „из Црне Горе“ пошли као Боровине, а ново презиме су добили по Милети, првом Боровини који се доселио у ово село. Други су очували презимена под којим су се селили из постојбине. Др Р. Јеремић наводи неколико таквих досељеничких фамилија. То су: Ђерићи⁹ (Врановићи), Миловићи¹⁰ (Старич), Пелемиши¹¹ (истомимено село код Кладња), Реметићи¹² (Ковачићи, Кладан и околина Тузле).

Српско становништво Кладња и јужно одатле називају Ерама, јер је некада владало мишљење да је тај крај спадао у Херцеговину. Обичај је у овом крају да се удовци и сада често жене Херцеговками.

Поставља се питање шта је са старим становништвом? Старији муслимани причају о „*харању куге ђо Босни*“, која није поштеђела ни овај крај. Познате су им и побуне непослушних ага и бегова, као и свирепе репресалије државних власти; све је то погађало недужно становништво које се смањивало и уступало мјесто досељеницима.

Корисно би било испитати топониме овога краја, јер називи појединих мјеста подсјећају на становништво из доба прије турских освајања. То су, између осталих, имена муслиманских села: *Миланковићи*, *Гдјаковићи*, *Гђсалићи*, *Брајдјевићи*, а према Олову налази се муслиманско село *Пејровићи*. У муслиманском селу Паучу постоји стећак са натписом „*А СЕ ЛЕЖИ САВА ЈОВАНОВИЋ*“.

Са друге стране, појединим мјестима имена су дали досељеници према топонима бивше постојбине. Планина *Кдњух* је, највјероватније, добила име према *Коњухе* (име за село и брдо у Васојевићима)¹³, дио

⁵ Миленко Филиповић, *Гласинац*, Српски етнолошки зборник, Београд (Српска академија наука), 1950, 383 (скр. Филиповић, *Гласинац*).

⁶ Филиповић, *Гласинац*, 389.

⁷ Ихто, 393.

⁸ Исто, 415.

⁹ Ристо Јеремић, *О пореклу сјановништва тузланске области*, Гласник Географског друштва, Београд, 1922, свеска 7. и 8. 152. (скр. Јеремић, Тузл.)

¹⁰ Јеремић, *Тузл*, 152.

¹¹ Исто, 152.

¹² Исто, 152.

¹³ Исто, 144.

периферије Кладња — *Вийаљ*, према *Вийаљев До* и *Вийаљеви Долови* код Требиња, или *Вийаљина* у Конавлима.¹⁴

РАЗЛИКЕ У ВЈЕРИ И РАЗЛИКЕ У ГОВОРУ

Евидентна је разлика у говору Срба и муслимана Кладња и његове околине. Ни говор муслимана није јединствен. Већина муслимана чувају сугласник *х*, не разликује *ч* и *ћ*, односно *и* и *ђ*, чувају мјестично стари акценат (*водѣ, женѣ, обайаљен, зафркајѣ*), имају знатан проценат екавизама (*сѣно, млѣко, врѣме, дѣшѣлина, дѣше, нѣсам, смѣшино*), чувају групу *сугл + рје*, ново и јекавско јотовање углавном није спроведено у њиховом говору. Осим тога, у говору муслимана може се чути група *ић* у примјерима као што су: *ићѣне, зѣићѣр, ђгњѣићѣ*. Због наведених разлика потребно је говор муслимана посебно испитати.

О говору ове области мало је писано. Професор Павле Ивић овај крај третира као подручје источнохерцеговачког дијалекта.¹⁵

Иван Брабец у свом испитивању говора тузланске области обухвата муслиманско село Гојсалиће код Кладња и сам Кладањ.¹⁶ Његови примјери регистровани у Кладњу потичу од информатора муслиманске припадности.

Одређујући источну границу ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта, Далибор Брозовић каже: „Гојсалићи југоисточно од Кладња још су релативно врло изразити представници ијешћ. дијалекта. На одсјеку од Сарајева до међа тузл. области на Криваји граница ијешћ. дијалекта ишла би од западних обронака Романије према Кладњу (управо Гојсалићима), с тиме да котлина код Олова (на Криваји) остаје цијела у ијешћ. дијалекту“.¹⁷

Прије свега, Гојсалићи се не налазе „југоисточно од Кладња“, него сјевероисточно од споменуте вароши. Осим тога, не спомињу се сусједна српска села ни њихов говор.

ФОНЕТИКА

1. Вокали

Овај говор зна за само пет вокалских фонема, као и, иначе, говор источне Херцеговине (уп. Пецо, Херц., 32).

1. Вокал *а*

¹⁴ Исто, 144.

¹⁵ Д-р Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. — Нови Сад, Матица српска, 1956, 130—131.

¹⁶ Иван Брабец, *Главније фонетске особине говора у тузланском крају*, Питања књижевности и језика, Сарајево, 1957/58, књига IV и V, свеска Б, 46 (скр. Брабец, ТО).

¹⁷ Далибор Брозовић, *О проблему ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта — Хрватски дијалектолошки зборник*, Загреб, 1966, књига 2, 169 (скр. Броз, Ијешћ.).

²¹ Исту ситуацију налазимо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 37—38). У говору тузланске области „говорио увијек“ -еро и -ерица (Брабец, ТО, 64).

б) *сѣдок* (свједок — Ку, Вуч), *сѣдѣчила* (Ков).

Сугласничка група *џџ* се, по правилу, не јотује: *џџѣйко* (Ку, Вр), *џџѣйков син* (Коњ), *џџѣјѣйѣло* (Ст).³⁵ Изузетак је име *џџѣйко* (Ку).

29. Уснени сугласници се врло ретко јотују по јекавском јотовању. У овом говору не могу се чути примјери: *џџѣсма бџџѣси*, *мџџѣсио*, *вџџѣра*, *мџџѣсец*, већ редовно: *џџѣсма* (Вуч, Ков), *џџѣвѣм џџѣсну* (народна пјесма), *џџѣсиѣк*, *џџѣбџѣсе* (Ков, Ку), *Бџџѣлѣн* (Ков, Коњ), *Бџџѣла* (Ков, Ст), *Бџџѣлѣшница* (Кл, Ку, Ков), *Бџџѣлава* (Коњ, Вр), *Бџџѣлевине* (микро-топоним — Ков, Ку, Вуч, Коњ), *мџџѣшина* (Ков, Коњ), *мџџѣра* (Ст, Ков, Вр), *мџџѣрила* (Коњ, Мл), *нџџѣрило* (Мл, Ст), *мџџѣсѣц* (Кл, Ку), *мџџѣсѣчина* (Ст, Ку, Ков), *нџџѣсиѣили* (Вуч, Кл), *нџџѣсиѣћена* (Ку, Ст, Ков), *немој'* штѣ *зџџѣриѣи* (Ст), *дџџѣсиѣа* (Коњ, Ст), *нџџѣсиѣи* (Ст, Ку, Ков), *вџџѣшала* (Вр), *не вџџѣрѣј* (Ку), *вџџѣрѣнѣи* Стџџѣпан (Вр, Ст, Коњ), *вџџѣнчала* се Мара (Вуч), украду, па велѣ *џџѣнџѣра* (Вр).

30. Примјери са извршеним јотовањем:

а) *мје* > *мџе*: *гџмџело* је сву драгу ноћ (Ков), неће вџшѣ *гџмџѣи* (Ст).

б) *џје* > *џџе*: *џџѣиџџѣ* млиџеко (Ков), *џџѣиџџѣ* (Ст), *џџѣиџџѣ* меџа (Нл), нећу га вџшѣ *џџѣиџџѣи* (Коњ), *џџѣга* (Ку, Ков), *џџѣгавѣ* цура (Мл), *џџѣгавѣ* лице (Ку).

в) *вје* > *вџе*: не *џџѣвџело* дџџѣдџѣ (Ков), не мереш *џџѣвџѣи*, па ѣто ти (Коњ), *џџѣвџѣи* (Ст, Ку).³⁶

31. Ново јотовање је досљедно спроведено:³⁷

а) *сиџ+џ>џџ*: *џџѣиџѣ* (Ков, Кл, Вр), *џџѣиџѣ* (Коњ, Вр, Вуч, Ков).

б) *зд+џ>џџ*: *џџѣџѣ* (Коњ, Ку, Ст, Ков), *гџџѣџѣ* (Кл, Ст, Коњ).

в) *џџ+џ>џџ*: *џџѣџѣ* (Ков, Ку, Ст), *бџџѣ* (Ков), *бџџѣ* (Ков, Ку, Кл), *кџџѣ* мѣсо (Вуч).

г) *д+џ>џџ*: *сџѣ* (Вр, Ков, Мл), ѣ мој *рџѣџѣ* (Ку), говеџѣ *џџѣџѣ*.

д) Јотовање уснених сугласника досљедно је спроведено. Потврду за то налазимо у примјерима: *гџмџе* (Ст, Коњ, Вуч), *гџџѣ* (Мл, Ку, Ков), *сџѣџѣ* (Коњ, Вуч), *дџѣџѣ* (Ст, Ков, Вуч), *дџѣџѣ* (јабука — Коњ, Ст), *кџѣџѣ* млиџеко (Ков).

ђ) *с+џ>џџ*: *џџѣи* (Ков, Коњ, Вр, Ку), *џџѣ* вџѣра (Ков), *џџѣџѣ* (Кл, Ков), *џџѣџѣ* (Мл, Коњ, Ст), *сџѣџѣ* (Ков, Ст), *џџѣџѣџѣ* (Ст, Ков), *џџѣџѣџѣ* (прекосутра — Ст, Коњ), *сџѣџѣ* се (Ку), *сџѣџѣ* дџѣнѣр (Мл), *сџѣџѣ* се неџто (Вр), *сџѣџѣ* баја (Ков).³⁸

³⁴ Упор. Пецо, Херц., 64; Вушовић, Херц., 15—16; Вуковић, П-Др., 45.

³⁵ Група *џџ* остаје најчешће неизмијењена и у говору Змијања-Драгољуб Петровић, *Неке особине говора Змијања, Извѣшѣјај о научноисџѣраживѣчком раду*, Годишњѣк Филозофског факултета, у Новом Саду, 1967, књига Х, 566.

³⁶ Код муслимана сам забиљежио: *џџѣџѣло*, *џџѣџѣи*, не мере се драга моја, *џџѣџѣи* свако.

³⁷ У ијекавскопѣшѣавском дијалекту ново јотовање је „најслабије џџѣведено код лаџѣџѣла“ (Броз, Иџѣш., 137). У говору клаџѣнских муслимана: *кџѣџѣ* млеко, *дџѣџѣ*, *дџѣџѣ*, *дџѣџѣ* коџе, *сџѣџѣ*.

³⁸ Слично је и у другим говорима: Пецо, Херц., 63; Вушовић, Херц., 17; Вуковић, П-Др., 45.

лук (рахатлук — Ст, Ков, Ку), *сиџија* (Ков, Кл), *Файра* (Ков, Вуч).
-х: *ала* (Ст, Ков), *ћула* (Ков).

Сугласник *х* се често замјењује другим сугласницима.

35. Замјену сугласника *х* сугласником *к* имамо на крају ирјечи у првом лицу једине аориста и имперфекта: *йрѣбик* мотику (Ков), *дѣдок* (Ков, Кл, Ст), не *могок* (Ст), *нѣмак* нѣ динара (Ку), *легок* (Ст, Ков), *слѹшак* (Коњ, Ку, Вуч), *йричак* (Вр, Ков), *наћок* (Ст, Кл, Ков), *дѣбик* (Ст, Вр, Мл, Ков), *шићак* му главу разбит (Ков).⁴¹ Супституцију сугласника *х* сугласником *к* срећемо и у лексеми *Христос* (*Кристос* се рѣдѣ свој браћи Србима) (Ков).

36. Сугласник *г* мјесто *х* срећемо у облицима генитива замјеничко-придјевске деklinације: ја добријег *ѣраа* (Мл), *нѣма* бѣлѣг људѣ (Ст), *како* *иг* нѣје срамота (Ку). У говору источне Херцеговине замјену сугласника *х* сугласником *г* имамо и у интервокалном положају у облицима имперфекта (Пецо, Херц., 74). Слично је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 35).

37. Супституцију сугласника *х* сугласником *ј* срећемо у примјерима: *Мијѣлѣдѣн* (Ку, Кл, Ст, Ков), *мијѣлѣскѣ* *лѣти* (Мл, Ков), *Мијѣјло* (Мл, Ков, Коњ), *нѣјов* син (Ст).

38. Сугласник *в* мјесто *х* имамо у сљедећим примјерима: *сѣвојѣран* ти ѣвај *лѣмун* (Ков), *суваѣрак* (Ков, Кл, Ку), *сѣвѣ* *дѣво* (Ку), *скѣвѣно* је воће (Вр), *вала* му *сѣрѣву* саљевати (Коњ), *бѣва* ко мѣва (Вуч). У наведеним примјерима *в* је добијено фонетским путем. Наиме, губљењем *х* створени су услови за настанак билабијалног *у*, које ће се послије развити у лабиодентално *в*.⁴²

Сугласничка група *хв*

39. Група *хв*, не чује се у овом говору. Мјесто ње срећемо сугласник *ф*: *фа*ла ти, Матија (Ков), *йофали* га (Ст), *уфаѣи* је (Мл), *уфаѣили* јазавца у гвожђа (Ку), *йрифаѣи* (Ст, Ков, Ку), поред *уваѣили* су га (Коњ), *кѣ* га привати (Ков).

Сугласник *ф*

40. Док у говору источне Херцеговине овај сугласник постоји само код једног дијела становништва (код становника који чувају сугл. *х*) уп. Пецо, Херц., у овом крају сугласник *ф* чувају и Срби и муслимани.⁴³ Дакле, фонема *ф* је стабилна у говору Срба: *сѣфра* (Коњ, Кл, Ст), *фѣрман* (лице које ради са запрежном стоком — Ков, Ку, Кл, Вуч), *фѣнер* (Ков, Вуч, Мл), ни *фѣринѣ* (Вуч), *нѣма* *фајдѣ* (Ку), *Фран-*

⁴¹ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 73—74; Вуковић, П.-Др., 35.

⁴² Муслимани кладањског краја, иначе, знају и за секундарну употребу сугласника *х*: *хѣно*, *хѣво*, *хѣшо*, *хага*, *хѣмића*, *мѣкко*, *лажко*, *хѣћѣ* *хѣћи* (иде, иди).

⁴³ Говор Пиве и Дробњака не зна за употребу овога сугласника (Вуковић, П.-Др., 27).

44. Сугласник *j* се добро чује на крају ријечи, иза вокала *a*, *o*, *y*: *ѝричāj* (Ст, Ков, Ку), *знāj* (Ст, Ку), *ѝричекāj*, *ддчекāj* (Кћ), *рāj* (Мл, Вр), *гүрāj* (Ст, Коњ), *слүшāj* (Ку, Ков, Ст), *нѐмāj* брѝгѐ (Вуч), *ѝрићерāj* (Ст, Коњ), не *зафркāvāj* (Коњ) — *Ддббj* (Ст, Кл), не *ббj* се сине (Ку), *зāvбj* (Ст, Коњ, Мл, Вр), *нāйбj* коња (Вуч), благо *сѝārбj* мајци (Ков), *ддбар брбj* (Ст) — *лүмѝүj* ти и даљѐ (Ст), *чүj* (Ку, Ков), *слāvүj* (Вр, Вуч, Кл), не *ашикүj* дијете (Вр), *ѝрѐкүj* му моитку (Вуч), *зākүj* то за врата (Мл) (види исто Пецо, Херц., 84).

45. Секундарно *j* се јавља између вокала *и* и *о*, с тим да му се артикулација креће од *j* до *и*:⁴⁶ *рāдиjо* (Ст, Вр, Коњ), *ћѐ си бѝjо?* (Вр), *ѝдсиjб* (Вуч, Ков), *крѝиjб* (Ст, Мл, Коњ), *нāмучиjо* (Ку), *нāмјесѝиjо* (Мл), *ддбиjо* (Ст, Ков, Вр), *нāбавиjо* (Ку, Ков), *сākриjо* (Ст, Коњ), поред: *говдrио* (Мл, Коњ), *врāиrио* (Ст, Ку), *ддбиrио* (Вуч), *ѝлāиrио* (Вр).

46. Сугласник *j* се губи у интервокалном положају, између вокала *о* и *е*: *чдѐк* (Ков, Ку, Кл, Ст, Вуч), *двде* магарāдѝ (Ст), *мде* дѝвце (Мл), *ѝвде* јāње (Ку), ала се *бдѐ* (Коњ), *Рāдивое* (Ст, Ков, Ку), *дбое* (Вр, Ст).⁴⁷

47. *J* се губи у финалном положају у императиву, када се нађе иза вокала *и*: *сѝ*, *Цвѝjо*, *сѝ* (Ков), *ѝи* (Мл, Ков, Ст), *нāѝи* се ти, *нāѝи* (Вр), *ѝрѐбѝ* куком од лѐд (Вуч), сāмо се тѝ *смѝ* (Коњ), *сākрѝ* бруку (Ку). „Ако се нађе између два палатална вокала, *j* се губи и . . . настаје сажимање“, каже Вуковић за говор Пиве и Дробњака (Вуковић, П-Др., 42). Исто је то и у овом говору: тѝ си мој и *бдѝжи* (Ков), *чѝ* ти во смѐтā? (Вуч), *нѝчѝ* сине (Вр), *свāчѝ* посо (Мл), *нѝчѝ* (Вуч, Ков, Ку), *нāјвѝеѝиѝ* момак (Коњ), *свѐдно* (Ку).

Сугласник *л*

48. Сонант *л* се чува на крају ријечи у сљедећим ријечима нашег поријекла: *бѝјел* (Ст, Ков, Вр), *дбал* ко леденица (Ку), *кāl* (Ст, Вуч), *бдл* (Вуч, Ст), *ждрāl* (Ст, Коњ, Мл), *нāгал* је прѐвишѐ (Коњ), поред — *кāо* (Ков, Ку).⁴⁸

Л је увијек неизмијењено у финалном положају у ријечима страног поријекла: *āmāl* (Кл, Ко), *бāшāl* број (Ков), *бдкāl*, *āлкобл* (Кл, Ков), *мāршāl*, *генерāl* (Ст, Ку), *āнћел* (Ков, Вуч, Мл), *Арāнћел* (Ст, Ков, Вуч). Исту ситуацију имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 90).

Сугласничке групе *шѝ* и *жд*

49. Срби у Кладњу и околини јесу штакавци. Увијек је: *шѝүцā* ми се (Ст), *шѝѐне*, *шѝѐнāд* (Вр, Ков, Вуч), *гүшѝишѝер* (Вр, Ку, Ков, Коњ), малог ми пѐчила *гүшѝѝѝрица* (Ков), *шѝāй*, *шѝāйина* (Ст, Вуч, Ков) *ѝдѐ* на *шѝакама* (Кл), *шѝѝѝдиша* ти је он (Коњ), *шѝѝѝдѝ* (Ков, Ку),

⁴⁶ Исту ситуацију имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 85—86), док се у говору Пиве и Дробњака увијек чује пуно *j* (Вуковић, П-Др., 43).

⁴⁷ Упор.: Пецо, Херц., 85; Вуковић, П-Др., 43.

⁴⁸ Тако је и у другим говорија: Пецо, Херц., 90; Вуковић, П-Др., 37.

4. *иш* > *ви*: *љвѣиш* (Ков, Ку), *немā* је *љвѣиш* данас (Вр).

Струјни сугласници *с* и *з* испред палаталних сугласника једначе се са *ш* и *ж*: *иѣиш*е ћу навратити (Ков),⁵¹ *дѣи* је *иш*љме (Ку), ено кошуљѣ на *иш*лемену (Вр), *иш*љгѣ (Вуч) . . . ако се Неђо *раж*љѣиш (Ков), ево се *раж*љѣиш (почиње побољшање времена — Коњ).⁵²

Исто тако, и у сандхију долази до изједначавања сугласника:

1. *дк* > *иш*: *иѣиш* *комѣн* (Ков), *сā*ће *киша* *ѣиш* *Кладња* (Вр), *иѣи* *кућѣ* (Ку).

2. *ѣи* > *иш*: *сакрѣ* се *иѣиш* *иѣиш* (Мл), *иѣиш* *иѣиш* (Ков), *иѣиш* *Палаку* (Кл), *иѣиш* *Побрњачом* (Ков).

3. *дс* > *иш*: *кош* *суда* (Вуч), *ѣиш* *ѣиш* *сина* (Ков), *немāш* *ништа* *ѣиш* *сѣла* *вишѣ* (Вуч), *немā* посла *кош* *Сулѣ* (Мл).

4. *сњ* > *иш*: *и* *иш*ма (Вуч, Коњ), *и* *иш* или *ѣи* воду (Ку), *и* *иш* је *и* *ѣи* *и* *иш* (Коњ), *сиш*и *и* *иш* (Вуч).

5. *зњ* > *жњ*: *нѣ* мере *брѣж* *иш* (Ков), *иш* *иш* (Ст).⁵³

52. Дисимилација сугласника

1. *бѣ* > *вѣ*: *Авѣлā*(х) (Ков, Кл, Ку, Вр), *нāвѣиш* (Ст, Ков).

2. *мн* > *вх*: ено је ко *Тāвниш* (Ков), ко да си *бѣи* у *иш*вниш (Ку), *иш*внишкā врата (Ст).

3. *мн* > *мл*: *ниш* ти *иш*гова *нāјамниш* (Ков), *раѣиш* ко *нāјамниш* (Вр), *млѣи* је то (Мл).⁵⁴

4. *мњ* > *мљ*: *сумљам* ја да је *иш*кѣ (Коњ), *ѣиш*кѣ (Ку, Ков).⁵⁵

5. *иш* > *вк*: *кљвко* (Коњ, Ст, Вуч), *кљвче* (Вр, Коњ, Ку), *иш*вк је л *ѣиш*кѣ кућу?.⁵⁶ (Ков), поред: *иш*фк (Ст), *иш*фкā кућу (Ку).

6. *иш* > *виш*: *сā*ће *ѣиш*ѣнчача (мисли се на *кишу*, која ће падати цијелу седмицу (Коњ), *ѣиш*а (седмица — Ков, Ку, Мл, Вр).⁵⁷

И у овом говору група *же* > *ре* у презентским облицима глагола моћи: *мѣре* л, *лѣво* (Ков), *нѣ* мере (Ст, Коњ, Вуч), *нѣ* *мереш* (Ку, Вуч), *мѣремо* (Коњ, Вт, Мл), *мѣрем* (Ков, Ку, Ст).⁵⁸

Овај говор зна и за примјере са извршеном и за примјере са неизвршеном другом пататализацијом задњонепчаних сугласника: *пиши* *мāјци* (Вр), у *зāдрузи* (Ков, Ку), *сѣи* му је у *вѣјци* (Кл), на *муци* сам ти *вѣиш*кѣ (Вуч), поред: понеси то *сѣи* (Ков), на *вāги* (Мл, Вуч).⁵⁹

⁵¹ Регистровао сам и облике: *иѣиш*е (Коњ), *зā* *иѣиш*е (Ков).

⁵² Упор. Пецо, Херц., 95.

⁵³ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 47).

⁵⁴ Особина позната и другим говорима: Пецо, Херц., 97; Вушовић, Херц., 27; Вуковић, П-Др., 39.

⁵⁵ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 97; Вуковић, П-Др., 41;

⁵⁶ Појава присутна и у другим говорима: Вушовић, Херц., 27; Пецо., Херц., 98; Вуковић, П-Др., 28.

⁵⁷ Упор. Пецо, Херц., 98.

⁵⁸ Исту ситуацију имамо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 99).

⁵⁹ Слично колебање срећемо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 100).

⁷¹ Упор. Пецо, Херц., 108.

58. Колебање сам забиљежио код следећих примјера: *ѣање* (Ков, Мл), *маље* (Ст), *смраде коње* (Ку), (Ков), поред: *ѣању* (Ст, Ков), *маљу* (Ков, Ст, Вуч), *смраду* (Ку), *коњу* (Ст, Вр).⁷²

59. Код личних имена увијек је *е* у вокативу: *Лѣзѣре* (Ков, Ку, Кл), *Млађене, Милане* (Коњ, Мл), *Миломїре, Радиславе* (Ков), *Милоше Душане* (Вуч, Коњ., Ков), *Милсаве* (Ков, Ку).

60. Именице на *-ић* имају у вокативу наставак *у*: *е* мој *млађићу* (Ст), *ћ* си ти *сѣсїрићу* (Ков), мој *ноњићу* (народна пјесма), *момчићу* (Ков, Ку, Ст), *шта те нѣма, црнковићу* један? (Коњ).⁷³

61. Инструментал јединине често има наставак *ом* и иза палаталних сугласника: *с љчишѣлом* (Ков, Вр, Мл, Вуч), за *ѣањом* (Ков, Ку), удри *маљом* (Коњ), *кључом* (Ку, Мл), за *коњом* (Вр), поред: за *ѣањем* (Ков), *кў ћеш то с коњем?* (Вуч).⁷⁴

Презимена на *-ић* творе INSTR. јединине наставком *-ем*: *С Тѣдоровићем* (Вуч), *с Милеишићем* (Ков), с Миланом *Савићем* (Ку).⁷⁵

62. И овај говор зна за остатке старе деклинације именице дан. У називима празника срећемо старе облике генитива и локатива: до *Ђурђева дне* (Ку), прије *Петїрова дне* (Ков), до *Никољу дне* tВуч) . . . О *Никољу дне* (Ков), О *Јовању дне* (Ст, Ков), О *Лучину нѣ* (Ку),⁷⁶ поред: до *Ђурђева да̀на* (Вуч), прије *Никољда̀на* (Коњ), до *Јовањда̀на* (Вуч, Ку), око *Лучинда̀на* (Ков).

63. Лична имена (двосложни хипористици) на *о* са дугоузлазним акцентом имају промјену именица а основе: *ѣво Нѣђе* (Ков), дај то *Слоби* (Коњ), *Пѣри* (Коњ, Ков), *идѣм од Свѣтїѣ* (Ку), нѣма *Томѣ* (Вуч), од нашѣг *Вѣлкѣ* (Ст), *Вѣлки, Нѣђи* (Ст, Ку, Ков), *Бѣжси, Драги* (Ков, Руч), поручи јој по *Млађи* (Кл). Сличну ситуацију имамо у ијекавско-шћкавском дијалекту, мада тамо није страна *о* ддклинација наведених хипокориста (Броз, Ијешћ., 158).

Множинна

64. Именице типа *рог, бог, бег* у множини имају проширење основе уметком *ов*: засели ко *бѣгови* (Ков), живѣ ко *бѣгови* (Ку), ја *ко̀лики* су му *рѣгови* кумїм те *бѣгом* (Вр), *стигли љл҃гови* (Мл).⁷⁷

Колебање сам нашао у следећим примјерима: *вўци* (Кл, Вуч, Ков), рђави *знѣци* (Коњ), поред: *вўкови* (Ст, Мл, Коњ), *знѣкови* (Ков).⁷⁸

Код именица са завршенима на *ц, ч, ш, ж* срећемо колебање између уметка *ов* и *ев*: *сїуѣжови* (Мл, Вуч), *ноѣжови* (Вр, Коњ), поред: *ноѣжєви* (Мл, Ков), *мїшеви* (Вр, Ст, Ку, Ков), *сїуѣжєви* (Ку, Ков).⁷⁹

⁷² Веће колебање срећемо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 113—115).

⁷³ Тако је и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 115).

⁷⁴ Колебање је присутно и у другим говорима: Пецо, Херц., 116—117; Вушовић, Херц., 36—37; Вуковић, П-Др., 51.

⁷⁵ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 51).

⁷⁶ Када употребљавају имена православних празника, муслимани се обично користе само придевима: О *Мийїрову*, прије *Петїрова*, О *Јурјеву*.

⁷⁷ У пивскодробњачком говору имамо: *бѣзи* поред *бѣгови* (Вуковић, П-Др., 52).

⁷⁸ Облици *вўци* и *вўкови* напореда постоје и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 118) и говору Пиве и Дробњака (Вуковић, П-Др., 52).

⁷⁹ Упор. Пецо, Херц., 117.

Генитив множине

65. Именица *мјесец* има генитив множине *мјесџџи*: *пѣт мјесџџи* (Ков), *џсам мјесџџи* (Мл).

Колебање између наставака *а* и *и* срећемо у примјерима: *џмā љџаду мрāвā* (Ков), *џоздрāвā, минџџā* (Ков, Коњ), рјеђе: *минџџи* (Мл), *џоздрāвџи* (Вуч), *сџла мрāвџи* (Ку).⁸⁰

66. Стари облици генитива долазе уз бројеве: *џсам сџџџи* (Ков), *џџаду џџнāр* (Ст). Тако је и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 119).

Именице средњег рода

67. Именица *дијџџе* има у једнини двојаку парадигму. Код већине представника овога говора у косим падежима срећемо проширену основу: *џво џџџџџа* (Ков), дај то *џџџџџу* (Ку), отишла је *џ џџџџџом* (Вуч). У Врановићима, Младову и Старицу ова именица мијења се и као село: нуту *џнога џџџа* (Мл), реци *џџџу* (Вр), *џ џџџом* (Ст, Мл, Вр), поред: *џво џџџџа* (Мл), *з џџџџом* (Вр).⁸¹

68. Именице *с* основе *небо* и *чудо*, када имају своје нормално значење мијењају се као именице *село* и *џоље*: из *вџдра нџба* (Ков), тај *чџда стварā* (Ку), кажу да су *гџре трџ нџба* (Вр). Међутим, чују се и облици са проширеном основом, под условом да наведене именице имају пренесено значење: *на небџсима* (Ков), *са небџсā* (Коњ, Ст), *вџди ти бџџџ(х) чџдџсā* (Вуч).⁸²

69. Именице *јаје*, *бјџланџе*, *џсуманџе* имају у једнини у косим падежима проширење основе: *кокоџијџџ џāџџа* (Ков), *у џāџџу* (Ку), *сāмо од џсумāнџџџа* (Кл), то је *од бјџланџџџа* (Вуч). Именице *бјџланџе* и *џсуманџе* имају множинску парадигму као колективне именице *на ад*: *мџтни јџш двџџ бјџланџāџџи* (Ст), *штā би од џнџ(х) џсумāнџāџџи* (Ков).

Именица *раме* има проширење основе и у сингуларској и плуралској парадигми: *баџају кāмена с рāмена* (Ку), *џмā широка рāмџна* (Коњ).⁸³

70. Имена младунчади проширују основу на сугл. *џџ*: *џџ џāџџџа* (Ков, Ст), *јāрџџу* (Мл), *џџлџџу, џџдрџџџу* (Ст, Коњ), *вџди финог џџлџџа* (Вуч). Ту долазе и именице: *кџусџе, чџџāџе, аџвāнџе*⁸⁴ (домаћа

⁸⁰ Слично колебање налазимо и у другим говорима: Вуковић, П-Др., 52—53; Вушовић, Херц., 37—38; Пецо, Херц., 119).

⁸¹ Овдје се ради о утицају говора муслимана, код којих су ови облици готово потисли облике: *дијџџџе* (дете), *дјџџџџа* (дијџџџа).

⁸² Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 55).

⁸³ У говору источне Херцеговине именица *раме-рамо* може да у једнини има промјену као именица *село*, док у множини увијек има проширење основе (Пецо, Херц., 120).

⁸⁴ Упор. Пецо, Херц., 122.

животиња): пџи се љутог чѣлѣдѣша (Мл), нѣмѣ бѣлѣг ајвѣнчѣша (Коњ).

Ове именице имају у номинативу множине наставак *ад* и мијењају се у множинској парадигми као именице женског рода на сугласник: што си отишо од *јарѣдѣ*? (Јов), лако ти је з добрим чѣлѣдима (Ку).⁸⁵

Именице женског и мушког рода на -а

71. Вриједно је споменути то да се код појединих личних имена женског рода у дативу и локативу јавља придјевски наставак: реци *Мѣленѣ* (Ков), пошѣлѣ *ѣо Јѣленѣ* ѣглу (Вуч), поручила је *ѣо Дѣвнѣ* (Кл), не вјеруј *мѣлѣ* (ов), *на мѣлѣ* се кола *сѣдмѣ* (Ку).

72. Двосложна лична имена са дугоузлазним акцентом имају у вокативу наставак *о*: *Оло*, *Вѣјо*, *Дѣсо*, *Вѣро* (Ков, Кл), *Крѣсѣ*, *Сѣко* *Нѣдо* (Вуч, Ков), *Зѣро*, *Мѣлко* (Ку), *Рѣдо*, *Пѣшро* (Ст, Коњ).⁸⁶

73. Вокатив је једнак номинативу код свих двосложних личних имена са краткосилазним акцентом: *Вѣра*, *Олга* (Ков, Кл), *Зѣрка* (Вуч), *Мѣлка* (Коњ), *Бѣрѣ* (Ков, Коњ).⁸⁷

74. Вокатив је једнак номинативу код двосложних имена са дуго силазним акцентом и свих тросложних и вишесложних имена, без обзира на акцент: *Сѣвка* (Коб, Ку), *Вѣнка* (Ков, Ст), *Рѣнка* (Ков, Ст, Мл), *Мѣлѣјка*, *Рѣдѣјка* (Вуч, Ков, Коњ), *Мѣлена*, *Јѣлена* (Коњ, Ков), *Вѣдосава*, *Мѣлосава* (Ст, Ков, Вуч).

75. Лична имена на -ица имају вокатив на -е, али често и једнак номинативу:

а) *Вѣрице* (Ков, Кл), *Рѣжице* (Вуч), *Мѣлице* (Коњ).

б) *Мѣлица* (Ков), *Дѣница* (Ков, Вуч).⁸⁸

Примијетио сам да се други тип вокатива обично употребљава када је у питању дозивање на већу раздаљину.

75а. У генитиву множине наилазимо на колебање код именица код којих треба да се јави непостојано а: *бѣкѣвѣ* (Коњ, Ков), *лѣкѣвѣ* (Вр), код *Лѣкѣвѣ* (Ков), поред: *бѣкви* (Мл, Вуч), *лѣкви* (Коњ, Ст).

76. У овом говору чују се и ријетки остаци старе деклинације у генитиву множине: много *крѣшѣк* (Вуч), нѣмѣ *јѣбѣк* (Ков), рѣд *гѣдѣн* (Ку), седам *ѣлѣд* (Вр).⁸⁹

77. Именице *рука* и *нога*, у Врановићима и Младову, поред стандардних облика у множини, имају, истина рјеђе, необичне наставке:

⁸⁵ У Ковачићима сам чуо облик *гѣвѣдѣ-нѣмѣ* Десини(х) *гѣвѣдѣ*, дошо *си* од *говѣдѣ*.

⁸⁶ Упор. Пецо, Херц., 123.

⁸⁷ Упор. Пецо, Херц., 123.

⁸⁸ Слично колебање имамо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 123—124).

⁸⁹ Вуковић наводи примјере: *ѣд сѣоѣѣн*, *ѣдз годѣн*, (Вуковић, П-Др., 57), а Пецо облике генитива од именица: *сѣоѣѣина*, *годѣина*, *крушка* (Пецо, Херц., 126). Остатке старог генитива имамо и у ијекавскошћакавском дијалекту (Броз, Ијешћ., 157).

шѐс парй нѡгѡвѧ, вйди му нѡгѡва, нуту му рѡкѡвѧ, на нѡгѡвима. Оваква парадигма је обична у говору Бирча на чијој периферији се налазе поменута села.⁹⁰

Именице женског рода на сугласник

78. Именица *майи* углавном се не употребљава код Срба, изузев акузативског облика *майер* у служби псовке⁹¹, док именица *кѡи* овдје гласи *шѡер*.⁹² била сам *кѡ шѡери* (Вр), ја пошла *сѧ шѡери* (Ков).

И остале именице женског рода на сугласник имају у инструменталу једине углавном наставак и: је л ђво с *мѧси*? (Ков), ђнеш мѧсо с *кѡси* (Вр).⁹³

79. У генитиву множине ове именице обично имају наставак -и: нйшта без зймскй нѡѡй (Ков), ймо је млѡго *шѡери* (Лл), стрѧ(х) ме мртвй(х) *кѡси* (Ку), нѧмѧ вйшѧ *кокѡи* (Ст), поред: сломиѡеш ми ђво мѧло *кѡси*јѡ (Вр), штѧ бй *оѡ кокѡи*јѡ (Ков).⁹⁴

Замјенице

80. У сингуларској парадигми личних замјеница првог и другог лица нема одступања од књижевног језика: дајте *ми* то дрво (Коњ), то је он дѧо мѧни, а не *ѡѡби* (Ков), штѧ је *ѡѡби* данас (Вр). У инструменталу множине сачувани су стари облици: бок с *нѧми*, бок с *вѧми* (Ков), поред: бок с *нѧма* бйѡ и свй анѡели божй (Вуч): поред: с *нѧма*, с *вѧма* (Ков, Вр, Мл).

Замјеница трећег лица *она* у дативу често има партикулу *зи* дај ти то *нѡзи* (Ст), кѡ да то *нѡзи* кажѧ (Ков).

81. У генитиву и акузативу множине осим облика *њиг*: пушти тй *њиг* (Ков), бјѡжи тй *ѡѡ њиг* (Ст) и *њи(х)*: дај ти *њи* вамо (Ку), нйшта *ѡѡ њй* (Вр), имамо и облике: *њија* и *њиа* (> *њиа*: нѧмѧ *њија* (Коњ), бѡж *њиа* (Вр).⁹⁵

82. Присвојне замјенице: *мој*, *ѡвој*, *свој* имају углавном сажете облике у парадигми: *мѡга* сйна (Ков), *ѡѡга* посла (Ст), *мѡме* јѧду (Ку) *ѡѡме* проблему (Мл), у *мѡм* случају (Вр), поред: је л то од *мѡјѡг* или *ѡѡјѡг* јарма? (Ков).⁹⁶

⁹⁰ Бирач је област у источној Босни, чији обронци допиру до Кладња, на сјеверној и сјевероисточној страни. Гранична мјеста су Врановићи, Младово и Стариц.

⁹¹ Исто тако је и у говору Пиве и Дробњака (Вуковић, П-Др., 58), Муслимани Кладња и околине чувају старе облике ове именице: *ѡѡ майерѧ*, дај то *майери*, с *майерѡм*, шта ти ради *майи*?, а вокатив је увијек *майи* или *майи*.

⁹² Код муслимана: *кѡй*, *шѡй*, *хѡй*, *ѡй*, *шѡер*, *ѡер*.

⁹³ Слично је и у другим говорима: Пецо, Херц., 128; Вуковић, П-Др., 58.

⁹⁴ Колебање је познато и другим говорима: Вуковић, П-Др., 58, Пецо, Херц., 128.

⁹⁵ Муслимани имају и облике: *ин*, *хин*, за генитив и датив. Упор. Броз, Ијешћ., 158.

⁹⁶ Пивскодробњацки говор не зна за несажете форме (Вуковић, П-Др., 59), док у говору источне Херцеговине постоје и једни и други облици (Пецо, Херц., 137).

83. За означавање посесије у трећем лицу једнине употребљавају се замјенице: *његов*, *-а*, *-о*, *њен*, *-а*, *-о*, *њезин*, *-а*, *-о*: *џво је њена мајка* (Ст), *а шта ће ти њезина марама* (Вуч), *њезин опанак* (Ков), *његов син* (Ку), *у њезиној кући* (Мл), *његовџа сина* (Кл).⁹⁷

84. Показне замјенице у номинативу једнине гласе: *џвај*, поред *џви*, *џај*, поред *џиј*, *џнај*, поред *џни*: *чиј ти е џвај коњ?* (Ков), *џббар џви гра* (Мл), *џиј* (Коњ, Мл), *ку ћеш с џијм џаволом?* (Вуч), *џнај* ће доћи (Коњ), *дошо џни момак* (Ку).⁹⁸ У генитиву једнине увијек је присутна дужина *џвога*, *џџга* (Кл, Ков, Мл, Ст), *џнога* (Ков, Ку, Вуч).

85. Показне замјенице *овакав*, *џака*:, *онакав* у номинативу једнине имају облике ном. множине: *ваки*, *џаки*, *наки* : *ваки чџек* (Коњ), *џаки јунак* (Ков), *наки младџи* (Вр), поред: *овакав џосо* (Ков), *онакав коњ да цркну* (Ку).⁹⁹

86. Показне замјенице за количину: *оволики*, *џолики*, *онолики* гласе: *волики*, *џолики*, *нолики* : *џолики магарац* (Ков), *нолики труд* (Ку), *џолика брига*, *па ништа* (Ст), *волика жена* (Вр).¹⁰⁰

87. Неодређене замјенице гласе: *накав*, поред *наки* и *неки*, *нека*, поред *нака*, *неко*, поред *нако*: *накав момак* (Коњ), *наки шумар* (Кл), *нака учитељица* (Вр), *нако дијете* (Ку), *неко магаре* (Ков), *нека пура* (Мл), Наравно, чују се и књижевни облици: *некакав љџб је укро* (Вр), *некакво ждрџјело се изгубило* (Ков).

Придјеви

88. Присвојни придјеви од властитих имена *Васо*, *Неђо*, *Рајо*, *Драго*, *Перо*, *Аџо*, *Свеџо* и сл. творе се наставком *-ин*: — *Пџрино пашче* (Вуч), *Рајине чџзме* (Коњ), *з Драгинџм капом* (Ку), *у Свеџинџ кући* (Ст). Ови придјеви имају деклинацију само по одређеном виду *Неђинџ* сина (Кл), *Свеџинџ* џетету (Ст), *на Пџринџ* коњу (Мл), *Вељкинџ* шоферу (Ков).

90. Иначе, придјеви одређеног вида имају скоро увијек краће облике у деклинацији *џџџџ* вола (Ков), *сраџџ* врџмена (Ку) *лијџџ* ли џбичаја (Ст), *на џаџџ* коњу (Мл), *у џџџ* послу (Вуч).¹⁰¹

91. Придјеви на *-ов*, *ев*, *ин* имају у косим падежима једнине углавном облике одређеног вида: *маџинџ* сина (Ков), *Пџринџ* цуку (пса — Коњ), *на Маџковџ* и *Раџковџ* пџљу (Ку), *са бџковџ* листа (Ст), *од џџџџ* и *џџџџ* дрвета (Вуч).

92. Потврду за парадигму по одређеном виду (осим назива празника — види т. 62). срећемо и у примјерима: *на букову листа* (Ков), *од џџџџ* пања (Ку).¹⁰²

⁹⁷ Упор. Пецо, Херц., 138.

⁹⁸ Код муслимана: *џвај*, *џнај*, *џва*, *џна*, *џво*, *џно*. Упор. Брабец, ТО, 64.

⁹⁹ Код муслимана: *џваки*, *џнаки*, *џвака*, *џнака*, *џвако*, *џнако* Упор. Брабец, ТО, 64.

¹⁰⁰ Код муслимана: *џволики*, *џвлики*, *волихни*, *еволихни*, *еволикаџки*, *воликаџки*, *џолихни*. Упоред. Брабец, ТО, 64.

¹⁰¹ Упор. Вуковић, П-Др., 62—64.

¹⁰² Већу заступљеност облика по неодређеном виду имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 144).

Бројеви

Глаголи

9 Прилози проучавању језика

107. Вуковић наводи у пивскодробњачком говору рјечце: *дѣла* и, рјеђе, *ѣла*, *да́ну*, *ану*, *нѹ*, као средства за ублажавање заповијести. Рјечцама *дану*, *ану* и *ну* додаје се рјечца *дер* (или *де*), опет у служби ублажавања заповијести.¹¹⁵

У вези са наведеним рјечцима, у кладањском говору имамо следећу ситуацију. Рјечца *дѣла* (никада *ела*) употребљава се у случају поновљене заповијести, као опомена да се захтијевана радња мора извршити: *дѣла*, *јѣди* већ једном (Ков), *дѣла ра́дише*, *дѣла у́ише* (Коњ).

Чује се *нѹдѣр*, али у смислу *дај* или *види* (гледај), и то увијек самостално: *нудер'* — значење јој се одређује према контексту: *нудѣр ми то* (дај ми то — Коњ), *нѹдѣр тучѣ* (види туче, бију се — Ст).

Рјечце *дер*, *де* (и *дера*) врло су фреквентне и додају се облицима императива да ублаже заповијест: *да́јдѣра* ми то (Коњ), *ѹожу́риде* (Вуч), *до́ђидѣ* ма́ло ра́није (Кл), *на́ђидѣ* ка́мѣн (Ст), *ѹову́циде* ми *дрѣа* (Мл).

У другом лицу множине рјечца *де* убацује се међу основу и наставак: *да́јдѣше* (Ков, Ку), *ѹомо́зидѣше* (Коњ).

Имѣерфекат

108. Овај говор готово да и не зна за употребу имперфекта. Регистровао сам само два примјера од глагола хтјети: *шћак* му главу разбит (Ков), *шћак* ти доћ (Ку).¹¹⁶

Аорист

109. За разлику од имперфекта, аорист је у овом говору врло фреквентан: *ѹа́док* на сре́д лѣваде́ и *сла́мик* руку (Ков), *до́бик* (Мл) (види примјере у § 35), *ѹро́ђе* тѣ, Јово, ко нѣко твој (Кл), *си́аде*, *ѹси́аде* (Коњ, Вуч), *говори́смо* (Ку), *ѹси́ричасѣ* (Вр), *ѹаба ра́дисмо* (Ст), *не́масмо* ни парѣ (Вуч), *бо́гами* тѣ не *до́ђе* (Ков), *не на́ђоше* они говеда (Ст).

Инфинитив

110. У Младову и Врановићима чује се инфинитив без *-иш*: ајмо се *ку́ѹа*, немој ми *ѹри́ча*, немој *оѹи́ска*, мо́ре л се *ћу́шка*, немој се *гу́ра*, мора́м га *че́ка*, немој се *мѹ́чи*, ајмо *ра́ди*, не мере се *ѹчи*.¹¹⁷

Иначе, напореда се употребљавају краћи и пуни облици инфинитива глагола и на *-ти* и на *-ћи*, с тим да су краћи облици чешћи: оћеш *до́ћ* (Вр), *немо́ј* се *ѹгра́ти* са својом главом (Ку), *ра́диш*, *ѹра́чаш* (Ков, Ст), *разговáraш* (Ст), *зайвáraш* (Вуч), поред: зар ћеш му *ѹри́чаш* (Вуч), ја ћу *до́ћи*, па ћеш *ѹи́* онда отићи (Ков).

Глаголски Ѣридјев Ѣриш

111. Глаголи прве и четврте врсте творе придјев трпни само наставцима *-н*, *-на*, *-но*: нѣје *ѹдзѣ́н* (Вр), је л *ѹрѣзѣ́н ѹлазник* (Ку), то је *доби́јено* на лутрији (Кл), *ѹрѣ́бен* ко папче (Мл). И глаголи пете врсте творе трпни придјев на исти начин: *рѣзано* је једном (Ков), *зайиса́но* је теби (Коњ).

¹¹⁵ Вуковић, П-Др., 70.

¹¹⁶ Имперфекат се боље чува у пивскодробњаачком говору (Вуковић, П-Др., 71) и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 153). У ијекавскошћакавском дијалекту имперфекат „није ни издалека онако чест као у говорима херцеговачког типа, али је знатно чешћи него у говорима западно од Босне и није као тамо сведен на *биши* и окамењене примјере из фолклорне књижевности“ (Броз, Ијешч., 159).

¹¹⁷ Појава је позната говору Црмнице — Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књига IX, 558—561.

112. Колебање између наставака *-н* и *-и* имамо код глагола шесте врсте: *ће* она удата (Вр), *продато* је све (Ков), *овце* су продане (Ку).¹¹⁸

113. Глаголи: *довести*, *вести*, *носити* имају трпни придјев *довезен* балван (Вр), је л *жито донешено*? (Ков), *ношено*, *ношена* (Ков, Ку, Ст), поред — *извезена* марамица (Вуч).¹¹⁹

Глаголски ѝрилози

Глаголски ѝрилог ѝрошли

114. За глаголски прилог прошли чуо сам примјере од глагола: *рећи*, *видјети*, *бити*, *ићи*: *магџарче* један, *ником* нѣ *рекавши*, *што* си то *реко*? (Ков), *стџо* једна, *ником* нѣ *рекав*, *кажѣм* ти ја *њѣму* (Вуч), *даџо* би му *шѣр* не *виђавиши* *момка* (Ст), *тѣ* си то *купиџо* и не *виђавиши* *дџо* *тада* *вола* (Коњ), *идшав* *Кладњу* има једна *пећина* (Ков). Прилог *иошав* (пошам) све више се осјећа као приједлог *ѝрема*. Примјери за прилог прошли од глагола *бити*: он *ће* *доћи*, *нѣ бивши* да је *заборавиџо* (Ков), *дађу* ти то, не *бивши* да *заборавѣм* (Вуч) *долазе* само у условним реченицама и немају праву службу глаголског прилога.¹²⁰

115. Глаголски прилог садашњи је врло фреквентан у овом говору: *прко(х)* *радећ* (Ст), *слоник* се *ѝрчећ* (Вр), поред: он *ће* и *умријѣти* *радећи* на путу (Ку), оно *дијете* *ће* *црћи*, *дѣрѣћи* се (Мл), *бјѣжѣћи* (Коњ), *ѝражѣћи* (Ков, Ст) и сл.

Сложени глаголски облици

Фуѝур

116. Ако се енклитика помоћног глагола *хтјети* нађе иза глагола који се мијења, без обзира на то да ли се завршава на *-ти* или *-ћи*, имамо футур као прост глаголски облик: *дођу* ја (Вр), *исѣћи* ти *пѣту* (Ков), *ређу* (Ков, Ку, Мл, Коњ), *доџићеш* ти *своѣ* (Коњ), *дођѣраћѣ* (Ку, Ст) и сл.¹²¹

Примјери са пуним инфинитивом: ја *ћу* *доћи*, па *ћеш* ми *рећи* *шта* *ћемо* *радиѣћи* (Ков), *ћеш* ли *вѣћ* једном *ѝстајаѣћи* (Ку). У овој позицији (тј. када се енклитички облик глагола *хтјети* нађе испред инфинитива) напореџо са пуним среће се и *крѣи* инфинитив: *ка* *ћеш* *доћ* *бџлан*? (Кл), *сутра* *ћу* се *јаѣвиѣ* (Ков), *нећеш* ти *мѣни* *стално* *ѝто ѝрѣчаѣ* (Мл).

¹¹⁸ Више колебања имамо у говору источне Херцеговине (Пеџо, Херџ., 158). Напоредну употребу наставака: *-н*, *-на*, *-но* и *-и*, *-ѣа*, *-ѣо*, *шта* ивише тенденѣју потискиѣања наставака: *-н*, *-на*, *-но* имамо у говору *кладањских* *муслимана*: *раџбѣи ѣнѣђѣр*, *ѝрѣѣѣа* *кућа*, *ѝрѣѣѣо* *вино*.

¹¹⁹ У *пивскоџробњачком* говору: *донѣшен*, *оџнѣшен* (Вуџовић, П-Др., 73), али: *мѣзен*, *вѣзен* (П-Др., 74). У говору источне Херџеговине: *донѣшен*, *довѣжен*, али и *довѣзен* (Пеџо, Херџ., 158).

¹²⁰ Пеџо у говору источне Херџеговине региструје само *рѣкаѣши* (Пеџо, Херџ., 158), док у *пивскоџробњачком* имамо: *рѣкав* и *рѣкаѣши* (Вуџовић, П-Др., 73).

¹²¹ Упор.: Пеџо, Херџ., 155; Вуџовић, П-Др., 75.

¹²⁶ Код муслимана и одјеноћ (одједном).

Драго Ђујић

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА У БЈЕЛОПАВЛИЋКОМ ГОВОРУ

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

УВОД

Бјелопавлићи су племе у Црној Гори које се налази у доњем току ријеке Зете, од њеног поновног изворишта на Глави Зете до Спужа. Источно и сјевероисточно од Зете племе захвата побрђа планински вијенаца Лисца и Прекорнице. Са западне и југозападне стране Бјелопавлићи се граниче Пјешивцима и селима Катунске нахије (Загреда и села Доњег Загарача — Лазарев Крст, Јабукe, Плана и Билећа) а са југоисточне Пиперима.

Према непотпуним подацима¹, племе Бјелопавлићи је формирано негдје у 15, и 16. стољећу. Све до краја 18. и почетка 19. стољећа племе је заузимало само брдовите предјеле данашњих Бјелопавлића, док је насељавање Бјелопавлићке равнице, која је напуштена вјероватно доласком Турака у ове крајеве, извршено крајем 18. и почетком 19. стољећа. У периоду конституисања племена мијешање становништва са овог подручја са становништвом на западу и сјеверозападу одавде, дакле са херцеговачким становништвом, вјероватно је било доста интензивно. Иначе, то је оно бурно вријеме турске експанзије, период пада Црне Горе и ових крајева под турску власт. Брдским — сјеверним и сјевероисточним насељеним дијелом племена пролазио је у средњем вијеку каравански друм Оногошт (Никшић) — Подгорица (Титовград) — Скадар, који је, истовремено, био веза између Дубровника и Рашке, односно Србије. Тај пут је свакако имао значајног утицаја на мијешање становништва херцеговачког и овог краја. Отуда је и могућ утицај промјена које су око 15. стољећа, и даље, настајале у млађим новоштокавским херцеговачким говорима на говор Бјелопавлића.

¹ Петар Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци — племена у црногорским брдима*, ЗДЗБ, 166; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Бгд., 1952, 76—77, 381.

У досадашњим дијалектолошким истраживањима говора Црне Горе нема много података о говору Бјелопавлића.² На основу оскудне литературе о њему није лако установити ни којој групи говора припада овај говор. Тек на основу теренског испитивања може се установити да он по многим особинама припада групи источноцрногорских говора, али по акценатском систему он одступа од ових говора, у том смислу је доста самосталан, али и доста близак васојевићком, што је и раније установљено.³ У својој *Дијалектологији* проф. П. Ивић га увршћује у дијалекте са старом акценатуацијом, иако има сва четири акцента.⁴ Милан Решетар, који је први извршио научну класификацију акцената црногорских говора⁵, није дао прецизније податке о акценту Бјелопавлића. Према њему, могло би се закључити да је акценат овог говора непренесен. (Он у штокавским говорима налази три акценатска типа: непренесени, пренесени са кратких крајњих отворених слогова и потпуно пренесени акценат, о чему М. Пешикан каже да је у каснијим дијалектолошким истраживањима остало непотврђено).⁶

Нешто више података о акценту бјелопавлићког говора наћи ћемо у раду Д. Петровића о акценту Пјешиваца⁷, гдје каже да је у Доњим Пјешивцима "са крајњег отвореног слога ликвидиран, сем у енклизима, уз врло ријетко чување окситонезе, а доњопјешивачка акценатуација се углавном поклапа са бјелопавлићком."⁸

Када је ријеч о говору Бјелопавлића, треба констатовати чињеницу да се овдје не ради о јединственом акценту. У том погледу Бјелопавлићи су подијељени на два дијела: сјверозападни дио, онај према Горњим Пјешивцима, има претежно акценатуацију херцеговачких говора, и источни дио Бјелопавлића, а то је више од 4/5 насељеног дијела племена, који има друге акценатске карактеристике. Граница између ове двије зоне иде линијом: Добро Поље — Мијокусовићи и излази на Купиново и Међеђе. Западно од те линије је подручје са претежно херцеговачким акцентом а источно — подручје које има посебан акценат. По осталим језичким особинама ове двије зоне су углавном јединствене,

² Бјелопавлићи говор није монографски обрађен. Ипак, о њему се може наћи нешто података, посебно у сљедећој литератури: М. Решетар, *Die serbokroatische Betonung südvestlicher Mundarten*, Беч 1900 (у даљем тексту: *Betonung*); Р. Бошковић, *Извјештај о говору Озринића*, ГЗС II (1935), 27—36; М. Стевановић, *Систем акценатуације у шиперском говору*, СДЗБ (1940), 71, 83—84, 92, 97, 104, 106 (у даљем тексту: Пипери); П. Ивић, *Дијалектологија срискохваског језика, Увод и штокавско наречје*, МС, Н. Сад 1956, посебно стр. 57, 157, 160 и 166 (у даљем тексту: *Дијалектологија*); М. Пешикан, *Староцрногорски средњекатунски и љешански говори*, СДЗБ XV (1965) 3, 17, 23. („Бјелопавлићи говор одликује се од говора СК—Љ пре свега својом четвороакценатском системом и својим специфичним делимичним преношењем акцента, а и другим, нарочито акценатским особинама“). У даљем тексту: СК—Љ; Д. Петровић, *Прилог познавању акценатског система у пјешивачком говору*, Зб. за филологију и лингвистику IX, Н, Сад 1966, посебно стр. 129—132.

³ М. Стевановић, Пипери, 71.

⁴ П. Ивић, *Дијалектологија*, 57.

⁵ М. Решетар, *Betonung*.

⁶ М. Пешикан, СК—Љ, 3.

⁷ Д. Петровић, н. рад, 130.

⁸ В. о овоме и М. Пешикан, СК—Љ, 3.

те се може говорити о дијалекту Бјелопавлића, о говору Бјелопавлића, који чини самосталну дијалекатску цјелину у односу на друге говоре Црне Горе. Но, овдје ће бити говора само о акценту источног, већег дијела Бјелопавлића.

Заједничке особине бјелопавлићке акцентуације, оног дијела о којему је ријеч, јесу сљедеће:

— задржава се старо мјесто акцента, изузев што се " са крајњег слога повлачи у виду ' односно ', у зависности од квантитета вокала претпоследњег слога⁹;

— у складу са тим, постоје сва четири акцента, од којих ^ може стајати у свим положајима, " на свим слоговима сем посљедњег слога ријечи са више од једног слога, а ' и ' само на претпоследњем слогу пред кратким посљедњим;

— на крајњем слогу нема узлазних акцената;

— овом говору није познато староцрногорско преношење акцената (типа: Јбо и сл.);

— чува доста старих дужина, а има и нешто нових;

— изражена је тежња за акцентовањем другог слога од краја ријечи.

С обзиром на чињеницу да су Бјелопавлићи са југоисточне, јужне и скоро цијеле западне стране окружени дијалектима који припадају старијим новоштокавским говорима, са врло мало млађих новоштокавских карактеристика, а само са сјеверне и сјеверозападне стране херцеговачким говорима (горњопјешивачким и жупским) — интересно је размотрити доста широк и јак утицај херцеговачке акцентуације на говор Бјелопавлића. Ово тим прије што од 15. стољећа на овамо, а вјероватно и нешто раније, упркос израженим миграцијама у том периоду и мијешању становништва херцеговачког и овог подручја, није било обимнијег досељавања у овај крај становништва са подручја млађих новоштокавских говора. За подручје према Горњим Пјешивцима и Жупи никшићкој не би било спора о непосредном утицају нових акцената. Можда је овдје значајну улогу имала и оријентација становништва, због политичких а дијелом и географских прилика, према Никшићу у периоду турске владавине. Вјероватно су одређен утицај имали и бјелопавлићки катунци на подручјима са пренесеним акцентом (а нијесу искључене и неке аутохтоне новине, као, уосталом, у свим говорима). То би значило да би се могло говорити о „доношењу“ нових акцената са херцеговачког подручја а не о његовом „усељавању“ доласком живља, јер тог доласка, у периоду када су акценатске промјене биле значајне, а и касније, није ни могло бити, посебно не стога што је у том периоду племе заузимало кршевити, непродуктивни дио земљишта, чија је економика била веома неразвијена и према томе крај непривлачан за усељавање. С друге стране, познато је да је турска инвазија изазивала помијерање становништва ка западу и сјеверозападу, што се овдје наставило чак до седамдесетих година прошлог стољећа.¹⁰

⁹ В. о овоме код П. Ивића, Дијалектологија, 157.

¹⁰ П. Шобајић, н. дј. 207—210, и даље.

Како је истакнуто, Бјелопавлићи имају двије акценатске зоне — западну, претежно херцеговачку, и источну — бјелопавлићку. Граница између ове двије зоне, нешто изразитија, како је речено, иде од Доброг Поља на исток према Мијокусовићима, који имају претежно бјелопавлићку акцентуацију, затим на сјевер до Купинова и даље до Међеђе (в. карту). Ова два села имају углавном херцеговачку акцентуацију. Пожар такође има претежно херцеговачку акцентуацију. Сјеверно од Пожара, у Рошцима, акцентуација је такође херцеговачка, са мање елемената бјелопавлићке него у Пожару. Као у Рошцима стање је на цијелом подручју западно од линије означене као граничне. Добро Поље, јужно од Пожара, типичан је пример прелазне зоне, са пунијом мјешавином бјелопавлићке и херцеговачке акцентуације; и ту је кратки силазни акценат на крајњем слогу у енклизима доста чест.

Према овоме, Шобајићи, Баре Шумановића и Подвраће припадају чисто бјелопавлићкој акцентуацији. У Шобајићима сам само у два примјера нашао кратки узлазни акценат ондје гдје би у источном дијелу Бјелопавлића требало да буде кратки силазни: *Виђи, Бџидаре* (у Бјелопавлићима: *Божидаре*), *ћџ сџ*; *За колике љре се, Бџидаре, мџже сџић?* А мислим да је и то утицај Никшића (јер су браћа човјека који је казао ове реченице дуго живјела у Никшићу). Источно од граничне линије нијесам нашао других примјера херцеговачких утицаја више него је то карактерично за општу акцентуатску ситуацију у цијелом источном дијелу Бјелопавлића, чак ни у Кујави која је у непосредном сусједству са доњопјешивачким селом Загорком (у којему је акцентуација бјелопавлићка¹¹).

У одбрани акцента именица нијесам означавао одакле су примјери узети, јер је цијело подручје о којему је ријеч акценатски углавном компактно.

А К Ц Е Н А Т И М Е Н И Ц А

А. ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

1. Једносложне именице м. р.

а) Именице са " у ном. синг.

Акценат ових именица у бјелопавлићком говору углавном се слаже са акцентом у књижевном језику. Већина њих задржавају кратки силазни акценат из ном. синг. и у осталим падежима оба броја:¹² *браћ-браћа-браћу-с браћом, раћ-раћа-раћу-с раћом*. Међутим, овдје није мали број и именица које у генитиву, дативу, инстр. и локативу имају кратки узлазни акценат: *кџ-кџа-кџу-с кџем- о кџу, крџ-*

¹¹ М. Пешикан, СК-Љ, 3, Петровић, н. рад, 130.

¹² Исп.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, 216 (у даљем тексту: ССЈ I).

¹⁷ Исп.: Д. Вушовић, ДИХ, 41; Б. Даничић, *Српски акценити*, СКА Бгд 1925, 20 (у даљем тексту: Акценити).

дуги силазни акценат из јединине скраћују у множини у ¹⁷: *гра̋д-гра̋да-гра̋дови-гра̋дб̋а-гра̋довима*, *ре̋д-ре̋да-ре̋дови-ре̋дб̋а-ре̋довима*, *кн̋ез-кн̋еза-кн̋језеви-кн̋јез̋а-кн̋језевима*, *нѡж-нѡжа-нѡјезеви-нѡјез̋а-нѡјезевима*.¹⁸

Неке од ових именица у дат., инстр. и лок. имају " умјесто на првом — на претпоследњем слогу: *возов̋има*, *ножев̋има*.

У лок. синг., уколико се уопште употреби овај облик, акценат је узлазни: *ѿо гра̋ду*, *у ѿра̋гу*, дакле са предлогом испред¹⁹ (најчешће је, међутим, *ѿ гра̋д*, *ѿ ѿра̋г* и др. у значењу локатива).

Именице: *крѡв*, *мѡс(ѿ)*, *сѿдѡг* и сл. у синг. задржавају ѿ још у акузативу; у ген., дат., инстр. и лок. је ' док је у вок. " : *крѡва-крѡву-крѡв-крѡве-с крѡвом-о крѡву*, *мѡсѿа-мѡсѿу-мѡс(ѿ)- мѡсѿе-с мѡсѿом- о мѡсѿу*. У множини ове именице имају ", с тим што у генитиву имају два последња слога дуга: *крѡвѡв̋а*, *мѡсѿѡв̋а*. Тако је: *крѡва-с крѡвом-о крѡву*, *мѡсѿа-с мѡсѿом- о мѡсѿу*, *сѿдѡга-са сѿдѡгом-о сѿдѡгу*. Именица *ѿуѿи* у ген., дат., инстр. и лок. има ' : *ѿуѿа-ѿуѿу-с ѿуѿем*.

И ове именице у плуралу имају кратки силазни акценат.

У падежима са којима иду предлози: *над*, *ѿод*, *ѿред*, *у*, *ѿри* и још неки акценат се са именица преноси на предлог, као кратки силазни: *ѿдѡ ѿуѿем*, *н̋ад гра̋дом*, *н̋а гра̋д*, *ѿ б̋рк*, али не и увијек²⁰.

2. Двосложне именице мушког рода

а) Именице са " на ѿрвом слогу у ном. синг.

Већина ових именица задржавају акценат ном. сингулара у свим облицима оба броја, и то на првом слогу: *м̋еѿар-м̋еѿра-м̋еѿру-с м̋еѿром-м̋еѿри-м̋еѿра̋-м̋еѿрима* (и: *м̋еѿр̋има*), *ѿр̋сѿѿен-ѿр̋сѿѿена-ѿр̋сѿѿену-ѿр̋сѿѿеном-ѿр̋сѿѿени* (*ѿр̋сѿѿенови*)-*ѿр̋сѿѿен̋а* (*ѿр̋сѿѿенѡв̋а*)-*ѿр̋сѿѿенима* (*ѿр̋сѿѿеновима*), *в̋ак̋ѿи* (у Градини: *в̋ак̋е̋ѿи*)-*в̋ак̋ѿа-в̋ак̋ѿу-с в̋ак̋ѿом-в̋ак̋ѿи-в̋ак̋а-ѿ̋а* (у Градини: *в̋ак̋е̋ѿ̋е̋ѿ̋а*). Ова именица у ген. синг. често има ' : *в̋ак̋ѿ̋а*. Тако је и: *П̋еѿар-П̋еѿра*, *св̋екар-св̋екра*, *ч̋еѿаљ-ч̋еѿља*²¹. Исти је случај и са другим именицама из ове групе са непостојаним а.

У ову групу Ј. Вуковић у пивском говору убраја и именице *кѡреѿи* и *ѿдмол*²², са кратким силазним акцентом у ном. синг. У Бјелопавлићима је, међутим, акценат ном. синг. ових именица кратки узлазни: *кѡреѿи*, *ѿдмол*, али у осталим падежима, изузимајући акузатив синг.; гдје је акценат као у ном. синг., оне имају " на претпоследњем слогу.

Код М. Стевановића (ССЈ, I) има: *мѡзак*, *вѡсак*²³. У Бјелопавлићима ове именице имају узлазни акценат: *мѡзак-мѡзга-мѡзгу-мѡзгом*, *вѡсак-вѡска-вѡску-вѡском* и тд.

¹⁸ М. Стевановић, ССЈ I, 214.

¹⁹ Уп. са овим стање у Црнцима код М. Стевановића, Пипери, 84, гдје је акценат као и у Бјелопавлићима.

²⁰ Тако је и код М. Стевановића, Пипери, 85, и код Ј. Вуковића, *Акценаѿи говора Пиве и Дробњака*, СДЗб X, 10 (у даљем тексту: Пива).

²¹ В. о овоме код М. Стевановића, ССЈ I, 218.

²² Ј. Вуковић, Пива, 210—211.

²³ ССЈ I, 218.

Код Ј. Вуковића је: *кaнiйāр-кaнiйāра*²⁴, као и код Вука²⁵. У Бјелопавлићима је: *кaнiйāр-кaнiйāра* (врло ријетко: *кaнiйāра*), и свуда ^ на другом слогу од почетка.

Именице: *с'еднiк, вāздyх* и још неке из ове групе имају акценат као и горе набројене (*йр̄сiйēн, вāкaйi, м̄шaр* и др.): *с'еднiк-с'едника-с'еднику-с'едником-с'едници-с'едницима* итд.

Именица *влāснiк* најчешће се може чути са ^ на крајњем слогу: *влāснiк-влāсника-влāснику*, и у множини: *влāсници* итд. (али у ген. пл.: *влāсникā*).

Именица *чдeк* у пл. има: ном. *љyди*, ген. *љyдi*, дат., инстр. и лок.: *љyдима*, акуз. *љyде*, вок. *љyди*, дакле — све силазни акценти.

Именица *Ср̄бин* у ген. пл. има ^: *Ср̄бā*, али се она понаша као јесносложна именица (Ср̄б).

Овдје спадају и неке именице м. рода на -а, као: *Л̄ека* (м. име), *Јāкша, К̄ша, гāзда, д̄ца* (не: *хdца*) и низ других. Ове именице задржавају ^ из ном. у свим падежима синг. изузев генитива, гдје имају е: *гāзде-гāздā-гāздāма, д̄це-д̄цā-д̄цāма* итд.

Именица: *йдсā*, има у осталим падежима синг., сем у акузативу, кратки узлазни акценат: *йдсa-йдслy-йдслom*.

Именице: *сiйāрaц* и *јāрaц* имају књижевни акценат (*сiйāрaцa-сa сiйāрцem, o сiйāрцу, јāрaцa-јāрцem-o јāрцу*). Овдје нема оног скраћивања које се сусреће у Пиперима.²⁶

б) Именице са ^ на *йр̄вом или другом слогу у ном. синг.*

Једна група ових именица задржава акценат ном. синг. у свим падежима једнине: *лāкайi, йр̄дзор, ф̄едер* и др. са промјеном у множини у том смислу што неке, као: *лāкайi* (у Градини: *лāке^айi*) добијају ^: *лāкiйови-лāкiйовā-лāкiйовима* (и: *лакiйовiма*).

Друга група ових именица у осталим падежима и једнине и множине има '. Изузетак од овога су акузатив и вокатив именица које означавају предмет-ствар, код којих је у тим падежима ^, и дат., инстр. и лок. пл., гдје је ^ на претпоследњем слогу: *сeљāк-сeљāка-сeљāку-сeљāче (сeљāче, један)-сeљāком-сeљāцима*.

Посебну морфолошку групу чине именице типа: *Мāрко, Јāнко, шyра*, и др., међу којима лична имена задржавају ^ из ном. синг. у свим падежима. Именица *шyра* акценат из ном. синг. такође задржава ^ у свим падежима једнине, док јој је множина другачија: ном., ак. и вок. -*шyре*, ген. *шyрā*, дат., инстр. и лок. -*шyрāма*.

Ни код ових именица се не сусрећемо са преношењем акцента на предлог.

в) Именице са ' на *йр̄вом слогу у ном. синг.*

Ове именице можемо подијелити у неколико групе:

1. Већина њих у ген. синг., и даље у осталим падежима, имају ^ на претпоследњем слогу: *Тyрчин-Турчина-Турчину-с Турчином*. У мно-

²⁴ Пива, 213.

²⁵ Српски рјечник, II изд. (Нолит, 1969), 262.

²⁶ В. М. Стевановић, Пипери, 87—88.

г) Именице са ' на њрвом слогу у ном. синг.

Овој групи припадају именице типа: *сѣѣранац-сѣѣранца-сѣѣранцу-са сѣѣранцем*, *масак-маска-маску-са маском*, *борац-борца-борцу-са борцем* и др.

У множини ове именице у ном. и ак. имају ' : у ген. и вок. ѿ, а у дат., инстр. и лок. " : *сѣѣранци-сѣѣранца-сѣѣранима-сѣѣранце-сѣѣранци*, *борци-бораца-борцима-борце-борци*, дакле — само у ном. и ак. пл. имају акценат ном. сингулара, дуги узлазни.

Друге именице из ове групе, као што су: *гајѣан, народ, раздвој, закон*, у једнини имају другачије акценте: ген., ак. и вок. : *гајѣана-гајѣане-гајѣани*, *нарѣда-нарѣде-нарѣди*, *раздвоја-раздвоје-раздвоји*, *закѣна-закѣне-закѣни*, дат., инстр. и лок. : *гајѣану-гајѣаном, нарѣду-нарѣдом, раздвоју-раздвојем, закѣну-закѣном*. Оне у ном. пл. такође имају кратки силазни акценат: *гајѣани, нарѣди, раздвоји, закѣни*, дакле непре-несени акценат. У осталим падежима плурала: *гајѣана-гајѣанима-гајѣане, нарѣда-нарѣдима-нарѣде, раздвоја-раздвојима-раздвоје, закѣна-закѣнима-закѣне*, — дакле у ген. пл. ѿ на првом а у осталим падежима " на претпоследњем слогу. Тамо одакле прелази ' остаје дужина.

Својом морфолошком структуром издвајају се хипокорѣистици који ' из ном. синг. задржавају у свим падежима једнине (у множини се у виду хипокорист. не јављају): *сѣѣрико-сѣѣрика-сѣѣрику-са сѣѣриком*, *баѣо-баѣа-баѣу-са баѣом*, затим: *Вују-Вуја-Вују, -са Вујом, Јѣво-Јѣва-Јѣву-са Јѣвом*. Наравно, у вокативу долази ѿ: *сѣѣрико, баѣо, Вују, Јѣво*.

Ни код ових именица нијесам забиљежио преношење акцента на предлог, како се, на примјер, сусреће код им. м. р. код којих је, у другим говорима, извршено тзв. староцрногорско преношење акцента (јер овдје, како је речено, нема те врсте преношења).³¹

3. Вишесложне именице мушког рода

а) Именица са " на њрвом слогу у ном. синг.

Именице са " на првом слогу у ном. синг. овај акценат задржавају у свим паддржима оба броја, и то на првом слогу. Такве су: *маѣнасиѣр* (чешће: *маѣмасиѣр*), *иѣријашѣл*, *мјѣшиѣанин* (и: *мљѣшиѣанин*), *гѣаѣанин*. У пл. именице на -анин имају дуг претпоследњи слог у ном., ак. и вок. : *мјѣшиѣани-мјѣшиѣане-, гѣаѣани-гѣаѣане*, у ген. последњи и претпоследњи: *мјѣшиѣана, гѣаѣана*, а у дат., инстр. и лок. трећи отпозади: *мјѣшиѣанима, гѣаѣанима*, дакле увијек је дуг први слог иза основе.

На исти начин се понашају и им. м. р. које се завршавају на -а или -е: *владѣка-владѣкѣ-владѣци-владѣку-владѣко-с владѣком, сѣѣрѣшина* (никада: *сѣѣрѣшина*)-*сѣѣрѣшинѣ-сѣѣрѣшини-сѣѣрѣшину-сѣѣрѣшино-са сѣѣрѣшинѣм*, затим: ном. и ак. -*Дрѣго(ј)е*, ген. -*Дрѣгоја*, дат. и лок. -*Дрѣгоју*, инстр. -*Дрѣго(ј)ем*. (Код личних имена нема дужина). У мно-

³¹ Испореди са овим стање у СК-Љ, 61.

скоро у ' : *ѣријѣцац*, и која нема вокатива синг.). Акценат ове именице у множини је: *ѣријѣцци-ѣријѣца̑цѣ-ѣријѣццима-ѣријѣцце-ѣријѣцци*. Остале именице из ове групе, међу њима, нпр., *Арба̑нас*, *Кай̑а̑и̑и̑ћ* (топ.), *Дра̑г̑у̑и̑и̑н*, *Милу̑и̑и̑н*, *дома̑и̑н*, затим неколико других — у свим косим падежима јединице имају " на претпоследњем слогу: *Арба̑на̑са-Арба̑на̑су-Арба̑на̑ше-с Арба̑на̑сом*, *дома̑и̑на-дома̑и̑ну-дома̑и̑не-с дома̑и̑ном*, *Милу̑и̑на-Милу̑и̑ну-Милу̑и̑не-с Милу̑и̑ном* итд. У множини, оне које је имају, у ген. имају ^ на претпоследњем слогу, а у осталим падежима ", на слогу на којему имају акценат у ген. синг.: *дома̑и̑ни-дома̑и̑на̑-дома̑и̑ница-дома̑и̑не-дома̑и̑ни-с дома̑и̑ница*. То је карактеристика врло великог броја именица, и не само именица, у бјелопавлићком говору.³⁴

д) Именице са ' на ѣрет̑и̑оследњем слогу у ном. синг.

Међу овим именицама нашао сам их највише са наставцима *-ац* и *-ак*. Такве су: *кома̑ра̑ц*, *ѣовјет̑а̑ра̑ц*, *ѣу̑и̑на̑ц*, *Шума̑ди̑на̑ц*, *доб̑и̑и̑ак*, *доб̑а̑и̑ак*, *бре̑жу̑лак* и др.

Акценат ном. синг. ове именице задржавају у свим облицима јединице сем у вок., па затим у ном. плурала. У вок. синг., ген. и вок. пл. оне имају ^ : *кома̑рче-кома̑ра̑ра̑*, *кома̑рци*, *ѣовјет̑а̑рче-ѣовјет̑а̑ра̑цѣ*, *ѣовјет̑а̑рци*, *ѣу̑и̑нче-ѣу̑и̑на̑цѣ*, *ѣу̑и̑нци*, дакле са обавезно дуга два последња слога у ген. плурала.³⁵

У дат., инстр. и лок. плурала ове именице имају " : *кома̑рци̑ма*, *ѣовјет̑а̑рци̑ма*, *ѣу̑и̑нци̑ма*, са дужином испред ".

Б. ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА

1. Једносложне именице женског рода

Овој групи припадају именице четврте врсте са ^ у ном. синг. и именица *см̑и̑*, дакле са " у ном. синг. Међу именицама са ^ су: *но̑ћ*, *к̑ћ̑ер* (*ћ̑ер*), *к̑р̑в*, *мо̑ћ*, *мо̑с(ѣ)*, *вла̑с(ѣ)*, *ма̑с(ѣ)*, *сла̑с(ѣ)*, *с̑и̑ва̑р*, *гла̑д*, *гле̑ћ*, *же̑ћ*, *ка̑и*, *зб̑б*, *ж̑уч*, *ѣи̑* (*ва̑и*) и још неке.

У ген. синг. једне од ових именица задржавају акценат номинатива, па и даље у осталим падежима јединице: *ча̑с(ѣ)-ча̑си̑-ча̑и̑шу*, *с̑и̑ва̑р-с̑и̑ва̑ри-с̑и̑ва̑ри* (инстр.), *гла̑д-гла̑ди-гла̑ћу*, *сла̑с(ѣ)-сла̑си̑-сла̑и̑шу*, *же̑ћ-же̑ћи̑-же̑ћу*.³⁶

Оне именице из ове групе које у јединици у свим падежима задржавају ^ имају тај исти акценат и у ном. плурала: *с̑и̑ва̑ри*, *ма̑си̑и*, *гла̑ди*, *сла̑си̑и*. У осталим падежима множине имају ^ или " : ген.- *с̑и̑ва̑ри̑*, дат., лок. и инстр. — *с̑и̑ва̑ри̑ма*. Исто је и са *сла̑си̑* и др.: *сла̑си̑и̑-сла̑си̑и̑ма* и др. Друге пак, оне које у ген. и осталим падежима синг. имају ", у множини у ном. имају " или, понекад, ', а у осталим падежима имају

³⁴ В. о овим именицама код М. Стевановића, ССЈ I 222.

³⁵ В.: М. Стевановић, ССЈ I, 220—221; Ј. Вуковић, Пива, 221—222; Г. Ружичић, Плевља, 123—124, М. Стевановић, Пипери, 100.

³⁶ Уп. са овим: М. Стевановић, ССЈ I, 247, Пиперски, 128—129; Ј. Вуковић, Пива, 242—244; Даничић, Акценти, 70—79; Б. Милетић, *Црмички говор*, СДЗБ IX, 407 (у даљем тексту: Црмички).

слѣдњем слогу³⁹: *двѣ-двѣца* (рјеђе: *двѣца*)-*двѣцама* (рјеђе: *овѣцама*)-*двѣце*, *црква-црквама* (рјеђе: *црквама*)-*цркве*, *банде-бѣнѣдѣ-бѣнѣдѣма-бѣнде*. Код именице *ћерка* множина је: ном. ак. и вок.- (к) *ћѣри*, ген.- (к) *ћерѣ*, дат., инстр. и лок.- (к) *ћерѣма*.

При преношењу акцента на предлог, у виду ", на мјесту гдје је био е остаје дужина: *ѹ бѣнду*, *нѣ сѣрѣну*, *ѹ вѣјску*, *зѣ црѣву* и др.

в) *Двосложне именице ж. р. са ' на љрвом слогу у ном. синг.*

Овдје спадају именице типа: *змија*, *вѣда*, *нѣга*, *лика*, *зѣмља*, *сѣрѣма*, *жѣна*, *лѣза*, *жѣља*, *сѣсѣра* и низ других.

Као и код Даничића⁴⁰, у ак. и вок. синг. ове именице имају ". Код Дан. је датив *вѣди* (уп. и Ј. В., Пива, 228). Овдје је, међутим, *вѣди* (са продуженим "). Код Стевановића, у Пиперима, све ове именице имају у ном. синг. " на првом а неке на посљедњем слогу.⁴¹

У ном. пл. ове именице имају ": *змије*, *нѣге*, *вѣде* и др. (Тако је и код Ј. В., Пива, 228).

У ген. пл. неке имају ^ а неке ": *змија*, *лѣзѣ*, *сѣсѣра*, *зѣмља*, затим: *жѣнѣ*, *кѣзѣ* и сл., са доста примијетном узлазношћу првог, дугог, слога (скоро: *жѣнѣ*, *кѣзѣ*).

Вок. пл. ових именица има ": *жѣне*, *кѣзе*, дат., ак., инстр. и лок. ' : *жѣне*, *кѣзе*, *женѣма*, *козѣма* (примјећује се понегдје и: *женѣма*, *козѣма*, али ипак преовлађује ').

г) *Двосложне именице ж. р. са ' на љрвом слогу у ном. синг.*

Ове именице у ген. и инстр. синг. имају ^ на наставку: *кума-кѹмѣ-кѹмѣм*, *ћѣва-ћѣвѣ-ћѣвѣм*, *вѣлада-вѣлѣдѣ-вѣлѣдѣм*, *зима-зимѣ-зимѣм*, *слива* (ракија шљивовица)-*сливѣ-сливѣм*, *лука-лѹкѣ-лѹкѣм*, *вила-вилѣ-вилѣм* (митол. личност, иначе: *вила-кућа* и: *вила-пољопривр. алатка*), *дѹга-дѹгѣ-дѹгѣм*, *шѹга-шѹгѣ-шѹгѣм*, *сѣрѹја-сѣрѹјѣ-сѣрѹјѣм*. У вок. синг. финални акценат је иницијални: *кумо* итд. У осталим падежима једине задржавају акценат номинатива.⁴²

У ном. пл. ове именице имају акценат ном. сингулара. У ген. пл. имају ^ на крајњем слогу, дакле као и у ген. синг.: *вѣра*, *дрѹга*, *слива*, *ћѣва*. Дуги силазни акценат ове именице имају и у вок. пл., али на првом слогу, и без дужине, док у дат., инстр. и лок. пл. имају ": *вѣра*, *шѣма*, *лѹкама*, *дрѹгама*, *вилѣма*, *вѣлѣма*, *кѹлѣма* и др.

Акценат са именице може бити пренесен на предлог испред, али само на предлоге на и у: *нѣ сѣрѹју*, *ѹ шѹгу*. (У другом примјеру именица је у функцији локатива: у тузи).

³⁹ Уп.: М. Стевановић, ССЈ I, 248, Пипери, 119—123; Ј. Вуковић, Пива, 229—230; Б. Милетић, Црмички, 406—407; Д. Вушовић, ДИХ, 46—47; Г. Ружић, Пљевља, 137—139.

⁴⁰ Акценти, 6.

⁴¹ Пипери, 117—119.

⁴² Уп.: М. Стевановић, ССЈ I, 249, Пипери, 119 и 131 (именице на ос(т) са " на крајњем слогу); Ј. Вуковић, Пива, 229—231.

Постоји, међутим, и тип *ѡѣћине-ѡѣћина-ѡѣћинама, ѡрљине-ѡрљина-ѡрљинама*.

У енклизи ове именице, скоро досљедно, имају " на крајњем слогу: *ѡѣћинѣ су ѡѣ, жуѡинѣ е ѡѣ* и сл.

Као што се види, ове именице не задржавају, као ни у књижевном⁴⁵, ' из ном. синг. у свим падежима.

Овдје нема преношења акцента на предлог, а то је, због тога што немају иницијални акценат, и нормално очекивати.

г) Именица са ' у ном. синг.

Ни именица овог типа нема много.⁴⁶ Међу њима су: *маѡина, ку-жѡина, одѡва* и још неке.

Ове именице акценат ном. синг. имају и у дат., ак. и лок.: *одѡви-одѡву, маѡини-маѡину*. У ген. и инстр. синг. имају ^ на крају: *одѡвѣ-с одѡвѣм, кужѡинѣ-с кужѡинѣм, маѡинѣ-с маѡинѣм*. У вок. имају силазне акценте: *ѡѡво, маѡино, кужѡино*.

У ном. и ак. пл. имају ', у ген. ^ на посљедњем слогу, у дат., инстр. и лок. " на посљедњем, а у вок. ^ на претпосљедњем слогу: *маѡине-маѡинѣ-маѡинѣма-маѡине*.

У енклизи је и овдје " на крајњем слогу: *кужѡинѣ су ни* (нам) *блѡзу, одѡвѣ су ѡѡиле*.

Нема преношења акцента на предлог.

V. ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

1. Једносложне именице средњег рода

Ових именица је свега неколико⁴⁷: *ѡѡѡ, ѡклѡ, злѡ*. У једнини оне свуда задржавају акценат номинатива.

У множини именица *злѡ* има у генитиву ^: *зѡлѡ* а у осталим падежима, као и друге из ове групе именица, има ": *злѡ-* (ген. *зѡлѡ*)-*злѡма, ѡклѡ-сѡѡѡкала-сѡѡѡклѡма* (и: *сѡѡѡклѡма, ѡклѡма*). Именица *ѡѡѡ* нема ген. пл., иначе: ном., ак. и вок.-*ѡѡѡ*, дат., инстр. и лок.-*ѡѡѡма*.

У проклѡзи акценат са ових именица прелази на предлог у виду ' : *ѡѡ ѡѡ, ѡ злѡ, ѡ ѡклѡ, ѡѡѡ ѡѡ* итд.

М. Стевановић налази овај акценат и у Црнцима⁴⁸ и тумачи га утицајем бјелопавлићког акцента. О овим именицама говори Даничић (Акценти, 58—61), Ј. Вуковић, у Пиви, о њима не говори, А. Пецо, у Херц., такође.

⁴⁵ Уп.: М. Стевановић, ССЈ I, 249; Ј. Вуковић, Пива, 233—241; Д. Вушовић, ДИХ 47; Г. Ружичић, Пљевља, 139.

⁴⁶ Уп. о овим именицама: М. Стевановић, ССЈ I, 249 (гдје каже да ' остаје у свим падежима), Пиперски, 126 и 132; Ј. Вуковић, Пива, 240; Д. Вушовић, ДИХ, 47; Г. Ружичић, Пљевља, 139.

⁴⁷ Види и код М. Стевановића, Пипери, 104.

⁴⁸ М. Стевановић, Пипери, 104.

2. Двосложне именице средњег рода⁴⁹

а) Именице са " акцентом, као *р̂ало*, *г̂рло*, *бр̂аи̂(и̂)сѣво* и др., у свим облицима и једнине и множине задржавају силазне акценте, само неке " из ном. синг. у генитиву пл. дуље у ^: *г̂рла-* ген. *-г̂рл̂а*, *р̂ала-* *р̂ал̂а*, и оне, као и остале, имају на посљедњем слогу дужину (именица *бра(и̂)сѣво* и на претпосљедњем: *бр̂а(и̂)сѣ̂ва̂-бр̂а(и̂)сѣво*).

б) Нешто су бројније именице са са ^ у ном. синг.: *гр̂бље*, *сн̂б̂ље*, *р̂бље*, *гра̂ње*, *ш̂р̂ње*, *бс'е* (*бсје*), *кл̂ас'е* (*кл̂асје*), *гр̂бж̂е*, *бл̂аго*, *зл̂аи̂то*, *и̂р̂асе* и низ других.

Све ове именице ^ из ном. синг. задржавају у свим падежима једнине: *гр̂бља-гр̂бљу-гр̂бљем* и др.

Већина ових именица су збирне и ријетко имају множину, у њеном правом значењу, а ако је имају, — тада задржавају дуги силазни акценат номинатива сингулара. Изузетак су дат., инстр. и лок. неких именица, гдје је ": *гр̂бљ̂има*, *сн̂б̂љ̂има* и сл.

Именица *и̂р̂асе* и др. са наст. *-ад* у ном. пл. у множини имају ": *и̂р̂ас̂ад-и̂р̂ас̂ади-и̂р̂ас̂адима* (и: *и̂р̂ас̂адма*), *ј̂ун̂ад-ј̂ун̂ади-ј̂ун̂адима* итд., дакле као у књижевном језику.

Понекад се акценат преноси на предлог: *з̂а и̂рас̂ад*, *к̂(д) ш̂ел̂ади* и сл.

в) Именице са ` у ном. синг. најмање су бројне. Такве су: *и̂дље*, *ж̂и̂и̂то*, *ј̂у̂и̂ро* и још неке. (У књижевном језику, већина ових именица има "). Ове именице ` из ном. синг. задржавају у бјелопавлићком у свим падежима једнине, изузев у вок., гдје је ": *и̂дље*, *ж̂и̂и̂то* итд.

У множини именице *и̂дље* и *с̂ело* имају слѣдеће акценте: у ном. и ак. `: *и̂д̂ла*, у ген. ^: *и̂б̂л̂а*, *с̂ел̂а*, у дат., инстр. и лок. " на претпосљедњем слогу: *и̂о̂љ̂има* и у вок. " на првом слогу: *и̂д̂ла*.

Код ових именица нема преношења акцента на предлог.

г) И двосложне именице ср. са ' у ном. синг. нијесу бројне: *вр̂аи̂а*, *и̂р̂ло*, *дру̂и̂и̂во*, *гр̂б̂и̂ло*, *д̂еб̂ло*, *с̂и̂а̂бло*. У једнини оне, осим у вок., гдје је ^, задржавају ' у свим падежима, и то на истом, првом слогу.

У множини имају ном. и ак. типа (*вр̂аи̂а*, *д̂еб̂ла*, *с̂и̂а̂бла*), ген. *вр̂аи̂а̂*, *д̂еб̂а̂л̂а*, *с̂и̂а̂б̂а̂л̂а*, и дат., инстр. и лок. са " на претпосљедњем слогу: *вр̂аи̂и̂ма*, *д̂еб̂л̂и̂ма*, *с̂и̂а̂б̂л̂и̂ма*.

У енклизи у ном. пл. је ": *вр̂аи̂и̂ су за̂и̂в̂ѡрена* . . .

Акценат се са неких од ових именица преноси на неке предлоге: *н̂а вр̂аи̂а*, *у̂з вр̂аи̂а*, *и̂р̂ед вр̂аи̂а*, али: *у д̂еб̂ло*, *на с̂и̂а̂бло* и др.

3. Вишесложне именице средњег рода

Ове именице, по правилу, имају силазне акценте. Мало их је које имају `, као: *ди̂ј̂е̂и̂е*, *гли̂ј̂е̂и̂о* (*д̂ли̂ј̂е̂и̂о*), *вес̂е̂ље*, а још мање их је са дугим узлазним: *раз̂ви̂ће*, *кр̂во̂и̂ро̂л̂и̂ће* и сл.

Именице *гли̂ј̂е̂и̂о* и *вес̂е̂ље* (чује се и као: *вес̂е̂ље*) у свим падежима једнине изузев вокатива, гдје је " на првом слогу, имају акценат номинатива. Именица *ди̂ј̂е̂и̂е* овај акценат задржава још у акузативу а у

⁴⁹ О акценту ових именица види: Ј. Вуковић, Пива, 247; Б. Милетић, Црмнички, 404; М. Стевановић, Пипери, 105 (тамо је: *гр̂бж̂е*).

— друґи. Па сеља́ци мйшљау да смо мй блага́ нашли. А то́ е бйо ђбичај да ћуп с ви́ном ста́вљау уз гла́ву мрца. И оґе́ је бйла гомйла у коју́ смо нашли луба́њу са здра́вијем зу́бйма.

(Перута Јовановић, 49, Кујава)

Не могу́ се с'ѣтит коли́ко е бра́става́ бйло. Са́д и(х) йма́ ви́ше. А по́чем је се́ло до́било йме́ — не зна́м, бо́гами. Код Јо́ва свра́ти, је́р би ти ђн зна́ рѣћ ко́ко йедан. Ни́ко Ку́совац је на́писа књи́гу и ка́же да Лаза́ревића́ йма́ мло́го у Бо́сну и Ђрце́говину . . . Оно́ ће́ су Ба́ре — ту́ ти живе́ Јова́новићи, ђко́ шко́ле су Попо́вићи. Од стари́не су Лаза́ревићи о́вје.

(Лука Вучић, 86, Шобајићи—Вражегрмци)

Та́ман бље́смо до́шле з Гра́да, ка́д а́оли че́ка́ је́дно мо́мче, с'еди́ ту́наке, ка́ ти́ ће́ си са́д. Ш́ њй́м јо́ш је́дан. Велй́м ја́: „Дова́ти да не с'еде́ без ра́кйе, ту́н“. „С'ѣди, ле́ба ви, што́ е мло́го — мло́го е“ (вели он). „То́ е сли́ва, ли́па е, по́пйћете“.

(Плана Томашевић, 58, Косови Луг)

НАЈВИШЕ УПОТРЕБЉАВАНА ЛИТЕРАТУРА

Белић, А., *Дијалектии источне и јужне Србије*, СДЗБ I (1905).

Вујовић, Л., *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVIII (1969).

Даничић, Ђ., *Српски акценити*, СКА, Пос. изд. LVIII (1925).

Милетић, Б., *Црмички говор*, СДЗБ IX (1940).

Пецо, А., *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV (1964).

Ружичић, Г., *Акценатаиски систем йлеваљског говора*, СДЗБ III (1927).

Стевановић, М., *Савремени српскохрватски језик I*, Научно дело Београд, 1964.

1

ПРИЛОГ РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТСКИХ ГЕОГРАФСКИХ ТЕРМИНА

|

Захваљујући изврсној књизи др Јозефа Шица (*Die geographische terminologie des serbokroatischen*), српскохрватска лексичка литература је још пре 13 година добила исцрпну студију о географској терминологији. Др Јозеф Шиц је одлично оценио важност ове материје већ самим избором овакве теме, а многобројни цитати из његове књиге, које налазимо у великој броју публикација не само славистичких, служе као најбољи доказ да је овакав рад дошао у правом моменту да понуни осетну празнину наше лексичке литературе.

Грађа која чини овај чланак настала је на тај начин што сам годинама на маргинима ове исте књиге исписивао речи које се тамо не налазе. Током времена накупио се довољан број географских термина који нису обухваћени књигом др Ј. Шица.

Поред тога што употпуњује књигу Ј. Шица, циљ објављивања ове грађе има и другу сврху. Наиме, мислим да би за савремене потребе истраживања лексичког фонда било потребно да се приступи организованом раду на прикупљању грађе за речник српскохрватских географских термина. О потреби овакве књиге не треба много говорити, довољно је напоменути да смо ми на пољу израде термилолошких речника једна негде на почетку.

Овај чланак, настао на маргинима запажене књиге Ј. Шица, показује нам уједно да се још много апелатива из ове тематске скупине налази на терену и да би вредело приступити таквом послу. Нарочито би било среће мноштво географских термина везаних за рељеф. Најбољи пример за овакву тврдњу представља рад Мате Пижурице, који обухвата лексику Роваца у Црној Гори, необично богату географским терминима, од којих већи део није забележен ни у једном нашем речнику.

Уз овај кратак увод о грађи која следи, напомињем узгред неколико опсервација у вези са овом тематиком. Питање навођења тачног ареала уз сваки појам намеће се као необично важно. На пример, било би врло интересантно утврдити који су типични географски термини за равнице као што су Војводина и Славонија, па те исте термине поредити са терминима из изразито планинских региона наше земље. Очигледно је да се у Војнодини налазе више географских термина типа бара, него у Црној Гори, која као изразито планинска земља фактички

и нема толико бара као Војводина. Међутим, поређењем ареала географских термина *брег* и *брдо* у Војводини и Црној Гори дало би свакако занимљиве резултате, јер у Војводини се оба ова термина и физички разликују од истих таквих термина у Црној Гори. Исто тако, одсуство једног термина у једној области и његова изразита фреквенција у другој области, пружају корисна запажања и за историју наших колонизација и за ареалну лингвистику.

Посебан проблем би представљао истраживање, да их тако назовем, „скривених“ географских термина. Наиме, ови географски термини, од којих су многи већ давно изгубили своју апелативну функцију, налазе се иза придева, који их ближе одређују. На пример: у говору села Вајске, која се налазе у Војводини поред Дунава, не постоји апелатив *вреница*, али га налазимо у неколико микрохидронима типа; Мала вреница, Велика вреница, итд. Или: у области Бихора у Србији постоји микротопоним *Божин њреб*, код кога ова последња реч представља ишчезли апелатив *њреб* у значењу *крчевина*. Даље, микротопоним *Бабин рњ* у околини Враћа у Србији је по својој семантици сличан микротопониму *Бабин нос* који се исто тако среће у нашем ономастичком систему. Микротопоним *Јаков рог* на Сувој планини, исто као и претходни (рњ и нос) носе у својим синтагмама речи које су већ давно престале да постоје као географски термини. Оваквих примера има врло много, само је тешкоћа у томе што је за њихово откривање потребно више времена.

Најважнији проблем представља ипак тачна дефиниција географског термина. Другим речима, треба врло прецизно одредити које све речи долазе у обзир за овакву тематску скупину. На пример, да ли називи појединих врста обрадиве (или необрадиве) земље такође припадају геораској терминологији? За ову категорију речи постоји врло обимна литература. Примера ради набројаћу неколико, У Лесковачкој Морави: *кручаџа* (земља), *џлавуша*, *смуга*, *џригор*, *шивурна*, *смлачна*, *камениџица*, *мрџица*, *гладиниџина*; у Имотском: *лугуља*, *црљеница*, *гњилац* у Кучима у Црној Гори: *дебелица*, *џржина*; у Унцу (Босна): *сига*, *најлавак*, *лончаруша*, *расџовача*; у Бјелајском Пољу (Босна): *буавица*, *бујадара*, *мрџуља*; у Ресави (Србија): *фубреџара*, *џењуша*, *кулисача*, *моравка*, *џегавача*; у Попову у Херцеговини: *бухавица*, *гладиниџина*, *јабаниџа*, *мургуља*, *џежаниџа*, *чакљина*, итд. итд.

У географску терминологију би требало рачунати и неке метереолошке изразе, као што су: *молава* — непогода на Косову, *моч* — влажно време у Жумберку у Хрватској, *заљвица* — кишовито време у Попову а у Херцеговини, *наливица* — плусак на острву Суску у Далмацији, ко и све називе ветрова, чија етимолошка анализа може да нам открије правац кретања словенске колонизације.

Називи сувоземних и водених комуникација такође долазе у обзир као географски термини: *ногосџуй* — прека стаза у Бјелајском пољу у Босни, *суљаница* — стрми пут у Качеру у Србији, *џочила* — синоним за исту реч на планини Тари, *лениџа* — главни друм, такође у Качеру, *џрогон* — пут за стоку у селима око Суботице у Војводини, *џролазник* — синоним за претходну реч у Лужници Србији, итд.

Приложена грађа обухвата 276 географских термина. За већину је дата и етимологија, углавном на прасловенском нивоу, док је један део остао без објашњења. Руководећи се основном идејом да треба пре свега дати грађу која ће послужити заинтересованој научној јавности, нисам улазио у дубље етимолошке и семантичке (ни словенске, ни компаративне индоевропске) анализе, у жељи да овај материјал учиним што пре приступачним лингвистима, који у последње време све више пажње усмеравају ка овом проблему. Сав материјал је црпен из штампаних извора, осим „Лексике ровачког говора“ Мате Пижурице, чије се рукопис налази у Институту за лингвистику у Новом Саду.

У овом моменту, када у осталим словенским земљама постоје посебни географски речници (или се налазе у припреми за штампу), желим да нагласим да овај мој чланак представља покушај да се наша лингвистичка јавност заинтересује за овакав подухват, који нам се намеће као хитна потреба. Појава речника српскохрватских географских термина отворила би сасвим нове хоризонте за упоредна лексичка истраживања, које прелазе границе славистике у најширем смислу речи.

1. **АВРИК** — бујан густиш, обично поред воде, у Ровцима у Црној Гори (М. Пижурица). Без паралела у нашем ономастичком систему. Етим. < тур. *havli* (*avli*) у значењу *са маљама*? Фонетска промена слична као и у следећим примерима: *devele* > *devere*; *mayasil* > *majasil*?
2. **АЛИЈА** — ненасељено, необрађено земљиште, раније спахијско, доцније општинско или државно. Ареал: Србија (Горње Драгачево, Шумадија — Реч. САНУ, I, 83). Етимол. тур. *hali* у значењу *пуст, ненасељен* (Шкаљић, 304).
3. **АЛИЛУК, АЛИЛУЧИНА** — ненасељено место, пусто, напуштено земљиште. Ареал: Босна (Височка нахија, Гласинац — Филип. 279; Филип. 114, 120). Етим. < тур. *halilik*.
4. **АНТА** — међа, *tumulus terminalis*. Ареал: углавном Војводина (највише у Срему) и ваљевски крај у Србији (према АРЈ). Занимљиво је да је овај мађарски географски термин заменио постојећи словенски термин *хумка*. (О овоме подробно у дисертацији аутора „Дримоними Фрушке горе“, Нови Сад 1965, рукопис). Етим. < мађ. *hant* у значењу *бусен, брежуљак*.
5. **АТ** — постоји само у микротопонимији Војводине у значењу *благо узвишење, брежуљак*. Постоје многобројне паралеле, као што су: Мали ат, Велики ат, Дебели ат, итд. Етим. < мађ. *hát* у значењу *леђа*, топонимијски сличан нашем географском термину *хрбаи* (Види: V. Mihajlović, *Adalékok a serbhorvát scókins*, 75).
6. **БАИР** — падина, страна брда. Ареал: Србија (у делима Змаја, М. Шапчанина Ђ. Поповића), Хрватско приморје, Босна (Поуње, Грмеч) — Реч. САНУ, I, 245. Од топонимијских примера треба поменути село Баир код Новске у Хрватској. Етим. < тур. *bayır* у истом значењу (Код Шица исто, само што је овде наведен танији ареал).
7. **БАЈЕР** — стрма обала, руб уз воду, уз рупу (Финка, Рад на . . . 22). Ареал: Хрватска, Војводина. Етим. — као и претходна реч.

8. БАРЊАК — врста врела у Поуњу у Босни (Карановић, 524). Упореди микро-топонимијске примере: Барњак — бунар у селу Ваган у Србији, у плуралном облику — Барњаци — њиве у селима Врби и Заклопачи у Подибру у Србији (Павловић).
Етим. < *бара* + 'ак.
9. БАШТИНА — поред познатог значења, у Кучима у Црној Гори је забележено да значи и сву родну земљу. (Ердељановић, 44). Упореди *башча* — врста земље у Попову у Херцеговини (Мићевић, 7—8).
Етим. < тур. *bahçe* — врт, *hortus*.
10. БЕЗДАН — бунар у селу Нови Карловци у Срему (саоп. Никола Депало). Упореди топоним Бездан на Дунаву у Војводини.
Етим. **bez-dъnъ*.
11. БЕЗДАНИЦА — дубока јама, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Етим. **bez-dъnica*.
12. БЕЏАЛИНА — рупчага, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Без топонимских паралела.
Етимологија?
13. БИСТЕРНА — врста бунара за скупљање кишнице у безводним теренима Далмације и Херцеговине (податак из путописа Др Милана Јовановића по Италији, Речник САНУ, I, 574).
14. БИСТИЈЕРНА — исто значење као и претходна реч. Помиње се већ у XV веку (Арј, I, 332). Ареал — исти.
15. БИСТЕРНА — исто значење као и претходне две речи.
Етим. < лат. *cisterna*. Сугласник *б* у првом слогу дошао је аналогијом према *бистра* (вода).
16. БЛЕКА — *terra non lavorata* (Шупук, 321). Ареал: Далмација (Шибеник)
Етимологија?
17. БЛИНЦА (ЛИНЦА) — каљуга, прљава локва, у Ровцима (Пижурица). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етим. ? Можда је ипак у вези са географским термином *блиња* у значењу *низина у коју се вода сипаче*? Или је постао од придевске основе *глинци* — ?
18. БОБИЈА — 1. Заравњено, плећато голо брдо 2. Старо, преисторијско гробље 3. Гомила, хрпа (Реч. САНУ, I, 668). Ареал: 1. Србија, Војводина; 2. Србија (Ресава, Ваљевска Тамнава), Црна Гора (Пижур.); 3. Србија (Подриње), Војводина. У свим наведеним областима јавља се и као микротопоним.
Етимологија?
19. БОГДАНАЦ — „У неким брдским селима око планине Озрена за извор се каже *богданац*, пошто га бог даје.“ (Ђоровић, Св. Сава, 250).
20. БОР — камењар, литице, „тврђе“, у Никшићком Пољу у Црној Гори (Петровић, 125). Аутор ове збирке микропонима из Црне Горе сасвим правилно примећује придевски „детерминатори Јасикови, Љескови и Липови упућују на закључак да не може бити говора о боровима *pinus*.“ Н. И. Толстој у свом најновијем раду о словенској географској терминологији наводи реч *бор* из Црне Горе у значењу *урвина у којој се види дно*. Међутим, семантичка вредност ове исте речи коју наводи Петровић до сада није била позната у Црној Гори, нити ма где другде на територији српскохрватског језичког подручја. Захваљујући изврсној књизи поменутог Н. И. Толстоја сазнајемо да се ова црногорска реч слаже у значењу са полеском речју *бор*, која, поред значења *шума*, означава још и „небольшая возвышеность, холм, сопка (Н. И. Толстой, 23). У светлу ове семантичке вредности апелатива *бор*, постоји врло реална могућност да су садашњи индустријски град Бор у источној Србији, као и топоним Бор код Иванграда у Црној Гори, постали управо од овог значења. Да је ова тврдња тачна најбољи доказ представља чињеница да наш ономастички систем не трпи чисте фитониме. Изузетак од овог правила ипак има, јер налазимо топониме типа Трешња, Јабука, Брест, али у толико малој мери у односу на скоро апсолутно доминантну већину сификалних облика (Трешњевац, Јабуковац, Брестовац) да то свакако не утиче на речени закључак. Најзад, пода-

так да од скоро 30.000 насеља у Југославији налазимо само два топонима који гласе Бор, довољно јасно гори о томе да је овде у питању оронимијска основа бор — брдо.

21. БРАНИШТЕ — забран, у Србији (Лужница, Николић, 6, 7, 26). Упореди у овом раду апелатив *йрейовед*, где констатијемо исти идеосемантички моменат.
22. БРДЕЉАК — мало брдо, у Височној нахији у Босни (Филиповић, 640).
23. БРЕМАНА, мн. — „Стеновите греде које прелазе с једне обале на другу“ на реци Дрини у Босни и Србији (Реч. САНУ, I, 147).
Етим. Поистовећивање именице *бреме* са последицом — отежаном пловидбом на реци Дрини?
24. БРИЖДАЛИНА — слаб извор, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етим. < гл. *бризгајти*?
25. БРИНА — 1. Стрмен, обронак, стрма страна ка води 2. Клисуре, јаруга 3. Гола земља на којој ништа не расте (Реч. САНУ, II, 174). Ареал: 1. Далмација, Босна (Поуње, Карановић, 483); 2. Хрватска (Завршје), Далмација; 3. Хрватска (Дивосело у Лици).
Етим. По мишљењу Даничића (АРЈ, I, 650) можда од италијанског *brina* у значењу *слана*. Упореди ипак албански апелатив *brina* у значењу *рог*.
26. БРНО — врста меће, насип обрастао травом, у Попову у Херцеговини (Мићевић).
Етим. Код Шица постоји само облик *брна*, коју он, позивајући се на Розвадовског, изводи из облика **бгъпа*.
27. БРЧКОТА — плитко место у реци где се прелази, брод, у Шумадији (Павловић Ј.) Упореди: Брчко — топоним на реци Сави у Босни и апелатив *брчкавица* код Була у значењу *Weg der von vielen Regen oder geschmolzenem Schnee plätschert*.
28. БУБАН — врста бунара, удубљења у земљи где се скупља изворска вода (Реч. САНУ, II, 229). Ареал: Србија (Ибар, Лепеница, Расина, Ужице, Студеница). Постоје многобројне микротопонимијске паралеле широм Србије, а нарочито у Качеру, Подибру, околини Светозарева, итд.
Етим. Основа *бубан* је пре свега хидронимијска и обухвата врло широки ареал од Балтичког мора до наших крајева (Топоров В. Н., Нескільки илиријско-балтијских паралела у балтијских језиках). Међутим, И. Поповић сматра да је овде у питању ономастичка основа.
29. БУКАЛО — вир, место у реци где је најдубље, у Косово-метох. дијалекту (Елезовић).
Етим. Упореди *бук* код Шица.
30. БУКАЉ — „Кад извор избацује много воде“, у Дивоселу у Лици (Реч. САНУ, II, 265).
Етим. Реч је настала асоцијацијом на шум који који производи вода. Види *бук* код Шица.
31. БУКВАРА — „Извор у који се умеће шупаљ трупац од врбе, букве или липе.“ Ареал: Србија (Ресава, Мијатовић, 115). Нема топонимијских паралела.
Етим. упореди суфикс -ара код микротопонима у сличној функцији: *врбара*, *дудар*, *детелинара*, итд.
32. ВАЛУГА — „Место улегло, утоглицца у земљи, јама, рупа“, у Тимоку у Србији (Станојевић, Прилози, 180).
Етим. < рум. *valea*?
33. ВАЉЕ — место прекривено великим камењем, ваљем, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Упореди микротопоним Ваље у Херцеговини, који представља врх једне планине. (Ђурић). Истој основи вероватно припада и микротопоним Ваљови у Србији.
Етим. < гл. *ваљати* (*wälzen*).
34. ВИСУЉАК — мали вис, у селу Слапница у Босни (Филиповић, Вис. нах. 562).
Етим. *вис* + *уљак*, упореди *књиж. брежуљак*.

35. ВОДЌДЕРИНА — бразда или усек који начини вода кад се слива, корито бујице, потока и сл.; бујица (Реч. САНУ, II, 74); земљиште које је вода однела, у Ровцима (Пижурица).
36. ВОДЌПАБА — „Слив, предео са којег се вода слива у једну реку, језеро или море.“ (Реч. САНУ, II, 744).
Етим. < *vodoradja.
37. ВОДОТЕК, ВОДОТЕЧ, ВОДОТОК — водени ток, струја (Реч. САНУ).
38. ВОДОТОЧИНА — увала којом у време поплава тече вода, у Ровцима (Пижурица).
39. ВРЕМЕЊАК — повремени поток, у Босни (Унац, Грмеч).
40. ВРЕМЕЊАШ — „Поток који има воде само за време јачих повадања“, Арал: Бјелајско поље у Босни (Рађеновић, 131, 216).
41. ВРУТАК — извор, врело. Арал: Црна Гора, Хрватска, Босна (Реч. САНУ, III, 94).
Етим. < гл. *врети* (Безлај, Фасмер).
42. ГМАЈИНА — сеоски пашњак у Поуњу у Босни (Карановић, 589) и Глини у Хрватској (Реч. САНУ, III, 376).
43. ГМАЈНА — исто значење као и претходна реч. Арал: Лика (АРј, III, 213).
Етим. < нем. *graben* у значењу *заједнички*. Очигледни утицај администрације Војне границе. Упореди наш микротопоним Заједница, кога врло често налазимо у Србији и Војводини.
44. ГЊАЛА — „глиб као гњечкавина“, у околини Шибеника у Хрватској (Л. Зоре).
Етим. < гл. **гњати*, који у оваквим облику није сачуван у данашњем лексичком фонду. Упореди глагол *гњавити*, диј. придев *гњаван*, итд.
45. ГРАЈА — ограда од трња, у Хрватском Приморју (Шепић А. 282).
Етим. **gordja*
46. ГРЕДАР — „... закала кроз планину те дође у један гредар.“ (Из народне приповетке „Златни коњ“, Чајкановић, Срп. нар. 18, 22).
Етим. **gręda* + аг аналогично према не баш тако честим микротопонимским облицима Липар, Каменар (Камењар).
47. ГРИБА — бразда, јарак или путељак међу гредицама у врту, у Нину у Далмацији (Маштровић, 432). Без топонимских паралела.
48. ГРИВА — у Речнику Белостенца „међа међу виноградима“ у Далмацији. Упореди микротопоним Грива у Србији код Алексинца 1875. год. и истоветни топоним (више пута) у околини Новгорода у Русији (Указатељ, 124).
49. ГРУДИНА — „Хрпа камења зарасла у шибље што настаје при крчевини и чишћењу њива.“ у Херцеговини (Дедијер, 321). Облик Груда налазимо доста често у нашем ономастичком систему и то углавном уз придеве (Мека груда, Дуга груда, Хусејинова груда, итд.), али за облик Грудина не постоје паралеле.
Етим. **grudina*.
50. ДЕЈА — део, пропланак, тераса, уздигнуто и оцедно место око села, потес, у Косовско-метох. дијалекту у Србији (Елезовић, I).
Етим. **deľ* или румунски *deal* у значењу *брдо*?
51. ДОЛА — „драга гледања с бријега ... Дола није свагда исто што и долина“, у Нину у Далмацији (Маштровић, 130). Без паралела.
Етим. **dola*.
52. ДОЛЧИНА — „Свака већа пониква у којој је дно плодно“, у Хрватској (Хирц, Југоз. 181).
53. ДУБЕНИЦА — бунар са мртвом водом, у Старој Црној Гори (Ердељан. 374).
Етимологија је у вези са глаголом *дубити*, али семантички није јасно зашто то представља „мртву воду.“
54. ДОЉАНАК — мали до у селу Солаковићи у Босни (Филиповић, Вис. н. 342).
Етим. **dol'ъпъкъ*.

55. **Дуга** — „поправна, блажа коса“, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). У истом крају се појављује и као чест микротопоним. Етим. вероватна метафора (примењена на рељеф) од речи *dolii lamina*, једна од накривљених дашчица од којих се праве бачве. Према Будманију порекло ове речи треба везати за италијански апелатив *doga* у истом значењу (АРЈ, II, 861). Међутим, ареал ове топонимијске основе говори против овакве етимологије. Наиме, поред микротопонима Дуга, заступљеног углавном у Црној Гори, треба поменути да микротопоним Дужина срећемо и на територијама где се не би очекивало италијански утицај.
56. **ДУЛО** — „Рупа откле извире вода“, у Славонији (АРЈ, II, 883); удубљење у стени, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Упореди следеће примере: Дуловиште — гора у Србији код Кнежевца (АРЈ, II, 883), Дуловача и Дулов поток у области Качера, такође у Србији. (Додуше, ова два последња примера би могла бити и од хипокористика Дуло, Душан, али, с обзиром на *дуло* уствари означава извор, вероватније је да Дулов поток значи „изворски поток“, него поток неког Дула, Душана). Етим. **duxъlo*. Упореди наш апелатив *душница* у значењу *рупа на бачви са ситражње ситрање кроз коју одушује зрак кад се у њу лијева*. (АРЈ, II, 905).
57. **ЂЕРИЗ** — каљуга, најчешће поред стаја и торова, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Упореди извор Ђериз у Железнику код Београда (Николић) и микротопоним (дримоним) Ђирис у Фрушкој Гори (Мхајловић). Етим. < тур. *geriz* (< перс. *kāriz*) у значењу *одводни канал од нужника, бање и сл.; каналисани појок или уопште појочих који иројиче кроз авлију или башчу* (Шкаљић, 249).
58. **ЕРЕНДА** — блатњава и мочварна земља, у северној Далмацији (АРЈ, III, 30). Без топонимијских паралела. Етимологија? Ни остала значења ове речи не пружају никакве могућности за решење етимологије: *еренда* — длака од говецета, *еренда* — ситно на еренду „изрендисати“ (Реч. САНУ, V, 232). Можда није на одмет овде додати да постоји патроним Ерента у Лици.
59. **ЖАЊ** — „Жањевима“, „пријеливима“ или „брзајама“ називају се места са малим таласима где „вода само трепти“, како кажу сплавари. То су плићаци са ситним каменним подлогама. Од више Фоце па до Вишеграда зову их „жањ“, даље доле зову их „пријелиб“ или „брзаје““. (Дероко, Дрина, 16). Етимологија ове речи везује се за глагол **žeti*, **žьmьpъ*, који у нашем језику није сачуван у овом облику, већ само у сложеној форми *сажејти*, *сажмет*. Постаоак овог географског термина у вези је са основним значењем глагола (*са*)*жејти* у значењу *зайворити*, *сјиснути*, у овом случају, конкретно, *оне-могућити нормалан ток реке*.
60. **ЖАР** — „Лопух (*Nymphaea lutea*) расте по *жаровима* (то су мјеста око Скадарског језера, која плави вода) и *плићацима*.“ (Јовићевић, Склад. јез. 184). Упореди: Жар — микротопоним у Пољаници у источној Србији (Николић, 151), Жари — заселак у Ибру (Илић, Ибар, 656), брдо и шума у селу Пределе у Гокчаници (Павловић), Жарина — извор у селу Миращевац у Лепеници у Србији (Дробњаковић, 170). Наведено значење (место које плави вода) отежава приступ на решавању етимологије овог географског термина. Постоји могућност да је овде у питању следећи семантички развитак: жар// гар — искрено место помоћу ватре плодан терен добијен муљем из Скадарског језера? С друге стране, близина албанске границе и неоспорни утицај албанског језика на црногорске дијалекте, упућује нас на албански географски термин *zall* у значењу *иљунак, ђесак, речно коришће, обала*. Међутим, овоме закључку се противе горе наведени микротопонимијски примери, које налазимо у областима где албански утицај није евидентан.
61. **ЖВАЛА** — понор, у Дубровнику (Симдик, 5). Ареал ове речи, која може да гласи и ЖВАЛО, упућује на Приморје. Упореди апелатив *жвало* код Л. Зореа у значењу *ошвор, ошворен крај* на мрежи (Реч. САНУ, V, 310). Етимологију ове речи треба везати за очувану синтагму *вучје жвало*, код које друга реч представља синоним апелатива *јдрело*.

62. ЖИВОБАРА — „Живобаре су извори поред самих река и потока“ (Павловић, Ваљевска Тамнава); „То су места где је површина земље подводна“, у Гласинцу у Босни (Филиповић, 22).
Етимологија је у вези са хидронимијским придевом *жив* и његову бинарну опозицију *мрљава*, који на терену означавају текућу и стајаћу воду.
63. ЗАВАТИНА — заузето земљиште од стране општине или државе, у Левчу и Тамнави у Србији (Мијатовић-Бушетић, 113).
Етим. **zavatina*.
64. ЗАДЕВ — „Место у реци где је потонуо чун, лађа и сл. преко кога се током времена наслагао песак“, у Банату у Војводини (Реч. САНУ, V, 672).
65. ЗАДЕВА — „Задеве сметају пловљењу лађе“, Бачка (Војводина).
66. ЗАЂЕВ — „Стена у води за коју се закачи мрежа ради бољег улова“ у Стону у Далмацији (Реч. САНУ).
67. ЗАЂЕВА — камен у води, на Скадарском језеру у Црној Гори (Јовићевић, 200).
Етим. **zadēva*, упореди глагол *задеваји* у старом значењу *закачиши*.
68. ЗАЈЕДНИЦА — непокретна имовина родова, у Горњој Пчињи у Србији (Филиповић). Овакав апелатив постоји и у другим крајевима Србије, а нарочито често се среће као микропоним.
69. ЗАОСТРОВАК — „Што и полуостров, т. е. комад који е заостровио или ти слуги островом бити“, (С. Милутиновић-Сарајлија, *Историја*, 451).
70. ЗАЛИШИНА — неплодно, напуштено земљиште у Поуњу у Босни (Карановић, 650).
Основа *лис-*, *лиш-* у нашем ономастичком систему означава терене без вегетације, за разлику од основа типа *косм-* која представља шумовите локалитете.
71. ЗАПЕЊАК — „Пећница, често једва приметно удубљење испод стене или већег камена, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Етим. види *јећ* код Шица (стр. 46).
72. ЗАПОДАК — зараванак између крша и хриди, у Црној Гори (Л. Зоре).
Етим. види *јод* у овом раду.
73. ЗАСЕЉАК — „Назив у Команима у Црној Гори за сасвим мала насеља (Ердељановић, Ст. Ц. Гора, 163). Упореди апелатив *заселак* у истом значењу.
74. ЗАСКОК — „Тераса у стени из које је тешко изаћи; места где стока — овце или козе, заскачу — уђу, али се не могу повратити“, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Етим. < види *скакави* у овом раду.
75. ЗАТИШЈЕ — „Корито Моравино покривено је обично песком и шљунком, а ређе (по затишјима) блатом“, у Србији (Младиновић).
76. ЈГАЛО — талог, нанос земље, у Ровцима у Црној Гори (М. Пижурица).
Код Шица постоји само једно значење: *meeresküste* (стр. 81).
77. ИЗДУШАК — „Место на брду, где се „издушује“ — излази на врх,“ у Ровцима (Пижурица).
Етим. **yz-dusъkъ*.
78. ЈАЖВИНА — канал за одвођење воде, у Ровцима (Пижурица).
Етим < *јазвина*, или контаминацијом *јазга* + *јазвина*.
79. ЈАФАТ — насеље. Овај апелатив је изгледа распрострањен само у Гласинцу у Босни (Филиповић, 168).
Етим. < тур. *yafta* — цедуља, писмена исправа (Шкаљић, 357). Код ове турске позајмице констатујемо исту појаву као и код речи *ћујуклија* (дијалекатски у значењу *власник*), која је настала од турског апелатива *ћујук* (*kütük*) у значењу *главна* (грунтовна) *књига* (Види: В. Михајловић, Из српскохрв. дијалекатске синонимике, стр. 204).
80. ЈЕЗЕРИНА — „Место које у време поплаве плави вода,“ у Ровцима у Црној Гори (Пижурица); „Свака пониква, којој је дно водом напуњено, или ју она заплављује“, у југо-западној Хрватској (Хирц, 183).
81. ЈЕЗИК — комад земље сличан језику (АРЈ, IV, 646); земљиште оивичено шумом, потоцима, путевима и сл. у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Упореди: Језик — ороним у Пиви, Језичац — микропоним у Лици (Трујић,

Топ. рјеч.), хидроним Jezychouch (Језичевац), потврђен 1250. године (Dickemann, Studien, I, 161), Језичка долина — микротопоним у Врањској Пчињи (Николић, 188).

Овај географски термин постао је, као и наведени *грива*, по узору на неке речи из анатомске лексике.

82. ЈУРИЈА — сеоска земља, утрина, у Тимоку у Србији (Првановић, 71). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етимологија (< лат. агеа) коју предлаже цитирани Првановић захтевала би аргументовано фонетско објашњење о преласку слога аг- у ју-.
83. КАДИЈА — „стојена која се окомито спушта у море“, на острву Жирју у Далмацији (Финка, 191). Без паралела у топонимастици.
Етимологија?
84. КАЛУЖА (ЛОКАВАЊ, ЛОКАЊ, РОВАЊ) — „... то су рупе ископане у земљи ради нечега другог, те кад падне киша, задржи се по мало кишнице, на што стока свраћа и пије,“ у Херцеговини (Ђурић, 1117). (Код Шица постоји само реч *каљужа*).
85. КАМАЉ — „У многим селима поред Качера има узвишења названих *камаљ*, те изгледа да је ово име опште за узвишење извесног облика, чини ми се за она узвишења што преовлађују у овој области и која су јаче издвојена, више увучена у сеоски атар,“ (Качер, 742).
Етимологија? Можда се код другог дела сложенице (ако је она уопште то) ради о познатој предсловенској основи *мал-* у значењу брдо, шума?
86. КАПУЛИНА — пећина. Овакав апелатив забележен је само у Тимоку у месту Кожељ. (Станојевић, Прил. 183).
Етимологија ове речи се не може извести на основу данашњег румунског лексичког фонда. Без обзира што постоји безброј примера типа *carul cîmpului*, *carul coastei*, *carul codrului* сама реч глава (*carul*) не може се довести у везу са данашњим значењем пећине. Међутим, у Речнику Луја Бакотића читамо реч *кајуља* у значењу *други желудац (на десној страни од једнака ђред бурагом)*, која би могла да послужи као база за разумевање овог географског термина. Очигледно је да је реч *кајуља* преузета из неког романског језика, јер апелатив *carulus* постоји у латинском језику у значењу *мртвачки лијес, сандук* (Дивковић, Лат. рј. 116). Полазећи од тога да латинска реч, као и наше позајмљено *кајуља*, садрже у себи основну идеју неког шупљег инструмента или тела, у том случају није тешко повезати ове две речи са нашим географским термином *кајулина* у значењу *пећина*. С обзиром на близину румунске границе, решење уласка ове речи у наш лексички фонд треба ипак потражити у румунској дијалекатској лексцији. Најзад, суфикс -ина се може објаснити као последица наслањања на нашу реч *пећина*.
87. КИЉАН —, У Црној Гори . . . неће ни да ледине остављају ни да узору бразду као границу, него побијају мале камичке у правој линији . . . те камичке зову Црногорци *киљан*.“ (АРј, IV, 952); пободен мрамор у Пиперима (Ердељановић, 341). Упореди микротопоним Киљан Савов у Кучима (Ердељ. 93).
Према АРј. етимологија „непозната постања.“ Можда би решење требало тражити преко основе *кељ-* која се доста често среће у нашем ономастичком систему?
88. КИТА — врх брда или планине, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Доста честа микротопонимска основа, која се подједнако јавља и као хидронимска и као оронимска основа: Китина вода — извор у селу Ђурковица код Лесковца у Србији, Китина главица — ороним у Куњој Главици у Херцеговини (Ђурић), Китка — извор у селу Вишење код Лесковца у Србији, Китке — више пута микротопоним у истом крају (Николић), Кичица (< Китчица) — брдо у Бјелопавлићима у Црној Гори (Шобајић), Кита — планина у Херцеговини и планински врх у Србији (АРј, V, 15), итд.
Етимологија прасловенске речи **кута* није ни до данас решена. Међутим, сви етимолози су до сада углавном узимали *киша цвећа* (или чега другог) за основно значење, а не и значење овог географског термина који је још у употреби у Црној Гори. (Види *киша* код Фасмера, Преображенског, Славског, Махека).

89. КЛИК — брдо што се спушта у поток (околина Београда, APj, V, 70); усамљен, усправно постављен камен на хоризонту, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Примери су многобројни широм земље, а налазимо га и у са придевима: Брђански клик, Грабовити клик, Дугачки клик, итд.
Етим. *klykъ < *клайи* (Фасмер, II, 256).
90. КЉЕШТИНА — „Тешко проходне шкрапе; каменито земљиште; једва проhodан пут,“ у Ровцима (Пижурица). Упореди: Кљештевац — микротопоним у Србији код Крагујевца, Кљештик — микротопоним, такође у Србији (APj, V, 95), Кљештевица — микротопоним у Орашцу у Шумадији, ороним у истој области (Ердељановић, Етн. грађа, 55), брдо код села Шутца у Качеру (Павловић, итд.).
91. КОДРА — мало узвишење, обично обрасло шумом, у Приморској нахији у Црној Гори (Јовићевић, Геогр. терм. II, 314).
Овај географски термин налази се само у једном делу Црне Горе, што јасно упућује на позајмицу из албанског језика. Упореди алб. < kodru — шума.
92. КОЗЛИ — „Остенци који местимично стрче из воде, виде се, али се опет поред њих може проћи.“ Забележено у области бивше Соколске нахије у Босни (Павловић, 314).
Очитљива метафора за нешто рељефно, избочено. Идеосемантика је свакако у вези са козјим роговима. Упореди апелативе: *козла* — дрво на плуту, уколано у плаз и у гределу, *козлац* — у истом значењу, итд.
93. КОЛОВРАТ — „врста врела у коме се вода посувраћа,“ у Црној Гори (Станић, Ускочка . . . 68). Упореди микротопоним Коловрат у истом крају; два засека у Босни код Тузле; планински вис у Србији (APj, V, 216).
Етим. *kolovortъ.
94. КОЉАТ — „У Мокрој Њиви, у Пиперима и Кучима ово је чест топоним, а означава дубљу рупу, обраслу најчешће жбуњем и тешко проходну: Смајов кољат, Кољат од Босница, Кољат од Кућишта.“ (Петровић Д. Микротоп. Никш. 131).
Етимологија?
95. КОТЛОВАР — „Округли вир у коме се вода кружно креће,“ у Ровцима (Пижурица). Реч *кошао* се доста често среће у нашем ономастичком систему: Котао — пашњак у селу Орашје у Херцеговини (Ђурић), Котловара — пашњак у селу Мухадбегова Присјека у Саничкој жупи у Босни (Карановић, 296), Котлови — део села Горња Биоча, такође у Босни (Филиповић), итд. Реч *кошао* се сматра позајмицом из готског на прасловенском нивоу, а у географској терминологији представља метафору за долине као и реч *бачва*.
96. КОШЉА — „Под слаповима су дубоки вирови и удубљење . . . Ова удубљења су кошње, а то су гигантски лонци. Дуж Горњих Кошаља има безбројно много ових кошља, у којима се . . . хвата риба пастрмка,“ у Соколској нахији у Босни (Павловић, 427).
Вероватна метафора од именице *кош*.
97. КРИЖ — камен који се лако цепа, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Много топонимијских паралела: Криж — осам села у Хрватској и велики број микротопонима типа: Крижевац, Крижевица, Крижевићи, итд.
Етимологија ове речи би се могла повезати са једним ретким значењем глагола крижати — *резати* (дуњу, јабуку, сир, итд. на кришке, APj, V, 590), па на тај начин апелатив криж оврставамо у исти ред са географским термином типа *окрумак*, *цепац*, *лишник*.
98. КРАЈ — назив за најмање насеље у Пиперима у Црној Гори (Ердељановић, 261). Види код Ципа следећа значења: Rande, Ende; Gegend, Ufer.
99. КУЊ — коса. у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 110).
Етим. < алб. *kunj* у значењу узвишење, вис (Георгијевић, Нар. етим. 128; види и чланак Др Идриза Ајетија: Studime leksikore sqiptare-sllave, Gjurmime albanologjike, Prishtinë 1968.
100. КУМСАЛО — нанос, муљ, у Качеру у Србији (Павловић, 22).
Етим. < тур. *kumsal* у значењу *исак*. Упореди *кумсал* — апелатив у околини Ужича у истом значењу (APj, V, 871).

101. ЛАЗБА — тераса у стени, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Упореди микротопониме у истој области: Залазба, Липова лазба, Миланова лазба, Милетина лазба, Васиљева лазба, Лазбе, итд.
Етим. < *lazьba.
102. ЛАКА — таласаста површ по ливадама; продо у Старој Црној Гори (Ердељановић, 154).
Етим. < *volka (Шиц, 38).
103. ЛАСТВА — „Ако између камена или љути има траве или горе, то је ластва,“ у Попову у Херцеговини (Мићевић, 20); подзидана уска њива у Црној Гори (Јовићевић, Геогр. терм.).
Етим.? Упореди руски апелатив *ласта* у значењу плоскост, низменност, равнина. Према Лучићу (Хистор. топогр. 286) овај географски термин је влашког порекла.
104. ЛАП — „... бавећи се у риту (у, лаповима“ као што кажу рибари), крупан морун ...“; „... шаран који долази из далеких румунских „лапова“ — ритова обрастлих трском, локвањем и другим воденим биљкама ...“ (Петровић Мих. Бердап. риб. 6, 19); „Оно што вода уопште наплави, зове се лап“, у неким деловима Фрушке горе у Срему (Шкарић, 254).
Етимологија?
105. ЛАШОР — врста ублова, начињених људском руком, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 265). Упореди микротопим Лашор у истом крају (мртва вода у Бајицама и Бјелошима и убао са мртвом водом и селу Очинићима). Ван овог краја нема топонимијских паралела. Ердељановић је ову реч сматрао влашком и предложио етимологију *lacus + șor*. Мало чудно изгледа што у данашњем румунском ономастичком систему (судећи према Ј. Јордану) нема овакве основе.
106. ЛИЗАЛО — „Место где низ стене тече вода“, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Осим микротопонима Лизала у истој области, нема топонимијских паралела.
Етим. < гл. *лизати* (Iechen; lambo).
107. ЛИНЦА, види БЛИНЦА
108. ЛИСНИК//ЛІШЊАК — парцела под шумом у личном власништву, у Ровцима (Пижурица); врста камена што је сложен као на листе (АРЈ, VI, 110). Доста чест топонимастички апелатив: Лисник — микротопоним код Шапца, Београда, Крагујевца, итд.
Етим. *listьnikъ и listьn'akъ.
109. ЛИТАК — „Исто што и литица“, у Црној Гори (Л. Зоре). Упореди топоним Литица код Т. Ужица у Србији (Реч. места).
Етим. *lūtьkъ код Шица (према Фасмеру).
110. ЛОЗА — шума, код Подунавских Хрвата у Аустрији (Брабец, 115) исто значење и у Жумберку (Скок). Судећи по следећим примерима из микротопоније, апелатив *лоза* се не појављује самостално: Лозни до и Лозници у Херговини, Лозовик — топоним и микротопоним у Србији, Лозовита коса, такође у Србији, итд.
111. ЛОКАЊ, види КАЛУЖА у овом раду; мала локва у Црној Гори (Ердељановић, 533).
Етим. види код Шица *локва* (стр. 64).
112. ЛОМ — „Гомила, прекривена ломом (ломином), ламутином (врста пузавице),“ у Ровцима (Пижурица). Врло често се среће у топонимији.
Етим. *lomъ.
113. ЛОМИНА — „Крш где нема ни трага странама, а камо ли пута,“ у Црној Гори (Л. Зоре).
Етим. < *lomina (Brechen). Упореди наш израз *крш и лом*, где су употребљена два географска термина блиска по семантици.
114. ЛОПАРИЦА — мала долина, у Ровцима (Пижурица). Апелатив *лопар* се доста често среће у нашем ономастичком систему и то углавном као оронимијска основа. Иначе, с обзиром да је *лопар* синоним речи *лопаша*, и овај географски термин треба третирати као метафору.

115. ЉУТ — „Тако се зов у велики крш где су наслагани и поређани многи блокови кречњака тако да се држе један за други; љут се каже и за поједине велике станце камене и за непороходни крш уопште.“ Ареал: Попово у Херцеговини (Мићевић, 20).
Етим. вероватни остатак синтагме *љуџи камен*. Слично мишљење и у APj, VI, 330).
116. МАЈИНА — „... што се сеоске куће налазе међу брдима, у некој *мајини* (подв. В. М.), откуда се и данас за сеоске куће на левој обали Обнице, често пута каже: „Лако је њима у оној *мајини*, па им ветар и друге непогоде не могу ништа да досаде.“ У Колубари и Подгорини у Србији (Павловић, 768).
Етимологија се у сваком случају везује за апелатив *мах*, а не за турску, односно италијанску реч *mainare* у значењу *увићи веширила* (Поповић Б. Тур. реч. 59).
Према тачном запажању Т. Маретића (APj, VI, 383) *маина* значи *ишишину*, па таква етимологија не долази у обзир, „јер се баш једра спуштају кад је јаки ветар, а не кад је тишина.“ Међутим, далеко је прихватљивија словенска етимологија, ако се узме у обзир да је именица *мах* у неку руку синоним за именицу *вешар*. Тачније речено, *мах* се у неким нашим текстовима помиње заједно са ветром и као да појачава познато значење ветра као природног елемента. (APj, VI, 373). Ипак, етимологија није сасвим јасна и то управо због одсуства префикса (или суфикса), јер би се очекивао облик сличан речи *завештрина*.
117. МАКВА — „Плодна равница крај реке или баре,“ у Левчу (Мијат.-Буш.), ливада поред реке или подводница, у Белици у Србији (Миајтовић, 83); Мртваје или моравишта зову се *младе*, *макве*, *шойила*, у Пожаревачкој Морави (Миладиновић, 8). Упореди хидроним Макве — десне притока Ибра (Џивић, Осн. 72).
Основа *мок-* није баш нарочито фреквентна у нашем хидронимијском систему. Далеко чешће се јавља основа *мокр-*. (Примере од ове основе види код Безлаја, II, 30).
Етим. < *маку*, -џве.
118. МАНГУРА — „Риба је тада прилегла по дну реке, обично у мангурама, неравнинама по дну.“ (Петровић М. Ђердап. рб. 20). Упореди село Мангурићи у Босни (APj, VI, 443).
Етим. < тур. *mangur*, *mankir* < монголски *māngun* — новац (Шкаљић, 445). Треба ипак рећи да монголска реч монго значи *сребро* и *новац*, Монгол-орос тољ., 244).
119. МЕТЕХ — приватна шума, забран у Пиперима у Црној Гори (Ердељ. 345, 429). Нема топонимијских паралела.
Етим. < грч. *μετόχιον* — манастирска земља.
120. МИЖДАЛИНА — „Гдје вода из земље мижди, помало избија“, у Црногорском Приморју (Јовићевић, 69). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етим. < гл. *миждаџи*, *миждџи* у значењу *ромињаџи*, *сиџиџи* (киша).
121. МИЉАК — географски термин употребљен у извештају Максима Ратковића, ексарха београдског митрополита 1733. године у значењу *иљско добро*, *грунџ* (Витковић, 321).
Етим. < тур. *mülk* у значењу *иљсед*, *власџ* (Шкаљић, 464).
122. МЈЕСТО — „Земљиште изнад главног села са новим насељима,“ у Пиперима у Црној Гори (Ердељан. 263)
123. МЛАКВА — мочвара, у Саничкој жупи у Босни (Филиповић, 301). (Иста реч постоји и у књижи Шица, само што нема тачног ареала). Етим. Вероватна контаминација речи *макве* и *млака*.
124. МОРАВИШТЕ — „Мртваје или моравишта зову се млаке, макве, топила,“ у Пожаревачкој Морави (Миладиновић, 8). Упореди микротопоним Вардариште у Јужној Македонији, који је исто тако могао да буде апелатив. (Види: В. Михајловић, Суф. -иште, 144).
Етим. < река Морава.
125. МРАМОР — „... је белег на месту нечије погибије. То је најчешће обичан камен мало издуженог облика, а поставља се на месту на коме се погинуло нађе глава ... У Пиперима и у Кучима се у овој семантичкој вредности употребљава и реч киљан ...“ (Петровић Д. Микротоп. Никш. Поља, 134). У

- топонимији налазимо неколико села са називом Мрамор: код Какња и Тузле у Босни и код Приштине и Прокупља у Србији; Мраморак у Босни и Војводини; Мраморац у Србији, итд. (Реч. места Краљ. СХС, 278).
 Етим. < *мрамор* (< грч. *μαρμαρος*) овде у значењу *сиоменик*.
126. МУЉАК — речни нанос, у Тимоку у Србији (Станојевић, Тимок, 442, 447). Упореди апелатив *муљага* у Зети у Црној Гори у значењу *песковита земља* (Јовићевић, Зета, 411).
127. МУЛИНА — „У Пјешивцима у Катунској нахији мулина је ситан песак који се употребљава за малтерисање кућа. У Пиперима и Кучима то је, међутим, облутак, бубуљ.“ (Петровић, Микротоп. 135). Изгледа да је Решетар погрешно регистровао ову реч као *мулина*. Упореди *мулина*-апелатив у Пољцима у Далмацији у сличном значењу, У Ровцима у Црној Гори *мулина* означава земљу која садржи камен *мулињак*, а *муло* — место са кога се одроњава овакав камен. (Пижурица).
 Етимологија < муљ?
128. НАВООДАН — „Што и повоодан, потоп,“ код Симе Милутиновића-Сарајлије (Истор. 465). Облик *навода*н налазимо само код једног кајкавског писца (АРЈ, VII, 758). Очигледно је да је Сима Милутиновић-Сарајлија желео да буде језички коректан, те је због тога написао овај географски термин са два *о*, мада је више него сигурно да се у његове време није тако изговарало.
129. НАКЛОНАК — место одакле се види одређени предео, у Ровцима (Пижур.) Нема топонимијских паралела.
 У књизи Шица налазимо хидронимијски апелатив *накља* (< па-кљ-ја) а овај географски термин представља ороним.
130. НАНИЈИЦА — низбрдица у Косовско-метох. дијалекту; нанижица у говору Роваца (Пижур).
 Етим. < на + *ниж*(е) + *ица*, сличне идеосемантике као и код књижевне речи *низ-брд-ица*.
131. НЕРИМ//НЕРИН — „Ријеч нерим (нерин) код нас означава земљиште између борине и дола,“ у Старој Црној Гори (Ердељановић, 631). Једну паралелу налазимо у истој области: Нерин — село у Заљути (Исти, 135, 630). На жалост из горњег текста је немогуће одредити прецизно значење овог географског термина, јер Ердељановић (који иначе често даје исцрпна објашњења за ретке апелативе) нигде у књизи не објашњава значење врло занимљивог географског термина *борина*. Цитирам то место, из кога се, у крајњој линији, бар види да се овде ради о географском термину: „... Претинска ластва (у њој има једна „борина“ у којој су по предању „о првом боју“ на Трњанима похватили 70 турских бегова...“ (У селу Прентин Дол, исти, 669). Иначе, за реч *нерин*, која се у целој књизи појављује само овај пут, Ердељановић цитира свога информатора А. Лубурића. Пођимо од тога да је географски термин *борина* семантички сличан поменутом термину *бор* и да, према томе, *нерин* означава земљиште између брда и долине (или неког рељефа). По свој прилици да се овде ради о земљи која није за обрађивање, наравно, полазећи од етимологије **пегуљ*, Пресудне аргументе за овакву етимологију пружају нам сачувана значења глагола *рикнути*: *рикнути жижом* — *избацити, родити*; *чистијити*, *гријати*, *изгријати* (снег, ђубре на земљи). (АРЈ, XIV, 29—30). Према томе, слободно преведено, географски термин *нерин* би значео место на терену непогодном за домаћу привреду, место где пољопривредне културе не успевају. С друге стране, облик *нерим* се апсолутно не уклапа у ово објашњење, па га зато сматрам необјашњивим.
132. НОВИНА — „Гдје је слабија земља, пусти се неколико године да прележи у ледина и послје тога изгледа и буде као новина. Такву земљу зову тежаница,“ у Попову у Херцеговини (Мићевић, 8); неискрчена земља у Ибарском Колашину (Лутовац, 18).
 Етим. придев нов + ина, упореди лат. *novale*.
133. НУГА — „У осам села „угао“ је најчешће ливада или њива која се увлачи међу брежуљке и само је на својој „основи“ отворена,“ у Никшићком Пољу у Црној Гори (Петровић, 135). Историјски се овај географски термин јавља

већ почетком XVI века (1513). године) у Лици, а топоним Нугао (Нугал) у облику в Нуглу у Истри већ 1405. године (Мажуранић, V, 763).
Етим. < угао (Еске, *angulus*).

134. НУГО — „Сужени део њиве или ливаде,“ у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).

Етим. види претходну реч.

135. ОБАРАК — њива у низини, у Попову у Херцеговини (Мишевић, 8); „Обарци су ниско, подводно земљиште поред текућих или стајаћих вода“, у Никшићком Пољу (Петровић) и Ровцима (Пижурица); земљиште ограђено и одређено за пашу, у бившој „Турској Хрватској“ (APj, VIII, 307).

Етим. < *ob-barъкъ.

136. ОБЕР — „Тешко приступачни камењар, најчешће без икаквог растиња,“ у Никшићком Пољу у Црној Гори (Петровић, 135); „Омање узвишење као слеме или венац,“ у Старој Црној Гори (Ердељановић, 164, 498); „петлова креста“ у Речнику Вука Караџића; у Речнику Луја Бакотића налазимо два значења: врх брега и петлова креста (Бакотић, 651). Исти географски термин може да гласи и *хобер* (код Петровића и Ердељановића).

Етимологија?

137. ОБИЈАЧИНА — ливада са травом лошег квалитета, у Ровцима (Пижур.). Према тачном објашњењу М. Пижурице, назив је настао према изразу „обијати бубреге“ (приликом кошења такве траве).

138. ОБОЈАК — мала парцелица, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Једине топонимијске паралеле представљају топоними Обојак и Обојковина (оба у Босни, APj, VII, 422—23).

Ако се овде уопште ради о метафори за обојак (*Fusstuch*), онда је ипак неразумљив мотив да једна земљишна парцела асоцира на ову конкретну именицу.

139. ОБОР — простор испред куће, у Дубровнику (Синдик, 46). Ова основна се среће доста често у нашем ономастичком систему: Обор — микротопоним на планини Дели-Јован у Србији, Обори — мтоп. у селу Пружатовцу, такође у Србији, Оборине — мтоп. села Церовца у Херцеговини, Оборишта — део села Мека Груда, такође у Херцеговини (Ђурић) Оборци — топоним код Доњег Вакуфа у Босни, Оборњача — топоним у Војводини, Оборово — село у Хрватској (Им. места Југославије, 292), итд.

Захваљујући изврсној чланку М. Мајзнера (Орање-оборавље) решена је етимологија овог апелатива, који се до појаве овог рада сматрао „тамног постања.“ (APj, VIII, 425). Анализирајући и друге језике (лат. *urbs* < *urbo* — плугом обележити; француски *fermer* — утврдити, затворити, итд.), аутор документовано доказује да је „мађијска радња претходила техничкој: прво су се људи осигуравали браздом, а тек после су почели подизати плот . . . Стога *обор* значи прво оборено место намењено боравишту било за стоку, било за људе.“

140. ОБРУЧ — „Истурени, избочени део узвишења, део стране, а не врха,“ у Ровцима (Пижурица). Изгледа да од ове оронимијске основе постоје врло мало примера. Упореди: Обруч — врх више Гробничког Поља у Херцеговини, Обручар — брестуљак у Далмацији код Задра (APj, VIII, 474—75).

Етим. вероватна метафора на округли део брда или врха неког рељефа. Упореди географски термин *венац*.

141. ОГОН — „У њиви оно између два разора (слог, *Ackerbeet*), у Речнику Броз-Ивековића. Нема топонимијских паралела.

Етим. *ob-gowъ.

142. ОДЕРИНА — вододерина, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Нема топонимијских паралела.

Етим. *ob-derina.

143. ОДИЈАЛО — „Окнаста вртача са понорима,“ у области Коритнице у Србији. Ово је уједино пример за овакав географски термин, јер не постоји никакве друге паралеле, ни у топонимији, ни у апелативној лексици.

Етимологија?

144. ЂКЈУК — нагли завијутак на цести, путу или стази, у каставштину у Хрватској (Јардас, 398). Без топонимијских паралела.

Етим. *ob-kl'ukъ.

145. ОКЛЕТ, ОКЛЕТАЦ — „... значи клизав, оно што клизи ... Израз који се примењује и на стене, које се лако цепају,“ у Соколској нахији у Босни (Павловић, 422). Упореди топоним Оклетац код Ужица у Србији.
Етимологија?
146. ОКОЛИШТЕ — округао пропланак, у Ровцима (Пижурица). Упореди микро-топоним Пашино околиште у истом крају, Околишта — планина у месту Анцелату у Зети, Околиште — више топонима и микротопонима у Србији, Херцеговини и Босни (АРЈ, VIII, 843).
Етим. *ob-kolišće. С обзиром да реч *окол* у Пољичком статуту значи *војничко њабориште* (Мажуранић, VI, 820), није искључено да је овај географски термин постао као метафора на утврђени град, који се у то време увек налазио на тешко приступачним брдима и планинама.
147. ОКРУМАК — долина испресецана јазовима, у Совцима у Црној Гори. Наш топонимијски систем не познаје овакву основу. Изгледа да се етимологија може разумети само тако ако се повеже са глаголом *крунићи* (Brocheln, pflücken).
148. ОМАР — ситна гора, шума; гај, опкољен ливадама, у Дробњацима у Црној Гори; ситна гора смрчева (АРЈ, VIII, 906); шума у Ровцима (Пижурица). Изгледа да се у топонимији овај географски термин појављује као искључиви друмним (термин из дисертације В. Михајловића, Дримоними Фрушке Горе), јер свуда представља шуму: Омар — шума на Црном врху и Ожаљ-Рештеву у Србији, Сирови омар — шума на Равној гори, Омарје — шума на планини Чемерно, Зечевића омар у Гласинцу, Дебели омар у Ровцима, итд.
Етим.?
149. ОМЕТИШТЕ — остаци некадашње куће, кућиште, у Херцеговини (АРЈ, VIII, 916); у плуралном облику — *ометишћа* — трагови ранијих насеља, такође у Херцеговини (Дедијер, 292). Према Маретићевом мишљењу ова реч је „нејасног постања.“ Међутим, ако се за основу ове речи узме глагол *месити* (Vegere), онда није тешко одредити тачну етимологију. Наиме, семантичку мотивираност треба тражити управо у томе да је *ометишће* пометено, очишћено огњиште, односно, пребивалиште које је из неких разлога напуштено.
150. ОМРКО — подручје које не огревава сунце, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Нема топонимијских паралела.
Етим. *ob-mъrkъlъ.
151. ОРЕПАК — мала парцела, у Ровцима (Пижурица). Оваква основа се не среће у нашем ономастичком систему.
Етим. *ob-гъръкъ — метафора на животињски реп.
152. ОРМАН — шума, у Височкој нахији у Босни (Филиповић, 480). Примери: Орман — микротопоним у селу Буштрењу код Враћа у Србији (Николић) топ. негде у Србији, планина у једној народној песми (АВЈ, IX, 172).
Етим. < тур. orman — шума. Судећи по овим примерима, овај апелатив се среће само у неким деловима Босне и Србије.
153. ОРНИЦА — долина у селу, најчешће ограђена, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Основно значење овог апелатива је *ораћа земља*. Иначе, то је необично чест микротопоним који налазимо широм целог српскохрватског језичког подручја.
154. ОСЕЛИНА — братствени или сеоски комун, у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 230, 227).
Етим. *obsedlina.
155. ОСИЕК, ОСИЈЕК, ОСЕК, ОСИК — „Ограда, бит ће кашто и ограђено мјесто гдје стоје или у пчелара, итд.“ (Мажуранић, VI, 845); „Мјесто турске речи *удуш*, која се свуда у Херцеговини употребљава, у Габели и то у селу Грабовцу чуо сам ријеч *осијек*, у Херцеговини (Дедијер, 272); „Одељени комадић земље ограђен зидом, служи за држање крмака,“ на Приморју (Скок, Сл. и ром. 81). За разлику од речи *осека* (Ebbe), корен ове речи чини глагол *одсећи* (Abschneiden).
156. ОСОЈНИК — „Стрмина, најчешће оголела,“ у Ровцима (Пижурица). Постоје многобројне паралеле широм читаве земље од основе *осој* — (Осојина, Осојна,

Осојно, итд.), али облик *осојник*, по свој прилици постоји само у овом црногорском говору.

Етим. < од — сој (према И. Поповићу, Шиц, 32).

157. ОЧАГА — „Одвојени кракови реке су *очаге* . . . Бара Ждраловаца отиче *очагом* Језавом у Тамнаву,“ (Павловић, Ваљ. Тамнава, 302); „Кад се Сава повуче у користо вода остаје по очагама . . .“ (Исти, 407).

Ареал: Ваљевска Тамнава у Србији.

Етимологија је свакако у вези са турском речи *ојак* (< *осак*), која има следећа значења: димњак, огњиште; кућа, дом; породица, колено, род (Шкаљић, 499). Тешко је рећи на који начин је наш географски термин замењен овом турском речју, а још је теже решити на који начин је ова иста турска реч ушла у наш лексички фонд као географски термин. Можда би решење требало тражити управо у значењу *колено*, *род*?

158. ПАДАЛИШТЕ — привремено циганско насеље, у Колубари и Подгорини у Србији (Павловић, 460, 461); конак, ноћиште, у Речнику Стулића; зборно место, у Дубровнику; табор, логор у нашим старим текстовима; долина, место за окупљање у Тимочко-лужничком дијалекту (АРЈ, IX, 552). Примери из топонимије: Падалиште — пашњак у Херцеговини, микротопоним у Србији код Алексинца, Смедерева и Београда.

Етим. < гл. *йадайти* (на конак, преноћиште).

159. ПАЛУЧАК — „Равничице у долинама брдских речица, у Колубари (Павловић, 373); мала неправилна ливада, а може значити и сваку ливаду близу какве воде. Чест микротопоним у нашем ономастичком систему. (Види примере у АРЈ, IX, 592).

Етим. *palqсѣкъ.

160. ПАЉ — место где је сагорела шума, у Ровцима (Пижурица). И овај географски термин, као и поменути *омар*, односи се углавном на бивше, или још постојеће шумске масиве.

Етим. < гл. *йалити* (anzünden; incendio).

161. ПИШТАЛИНА — место где истиче врло мало воде, у Ровцима (Пижур). Етим. < гл. *йишиџаити*, чије значење је забележено у Речнику Стулића *йомало йосџаџаити влажан* (АРЈ, IX, 890).

162. ПИШТЕЉАК, ПИШТЕЊАК — врело, у Саничкој жупи у Поуњу у Босни (Филиповић, 288; Карановић, 590, 623).

Етим. < гл. *йишиџаити*.

163. ПИШТЕТ — локва која се цеди из земље, у Херцеговини (Ђурић, 1116). Топонимијски примери: Велики и Мали Пиштет — два села у Црногорском Приморју, Пиштет — микротопоним код Сплита у Далмацији (АРЈ, IX, 890). Треба нагласити да ова реч има врло редак суфикс -ет, запажен управо код географских термина *голей* и *врлей*. Етимологија као и претходна реч.

164. ПИШТОЛИНА — „Локва, задоласто земљиште у коме често има воде,“ ареал: Златибор у Србији (Мићић, 438). Без паралела у нашем ономастичком систему.

Основа је у сваком случају иста као и код претходних речи, само што је овде у питању други суфикс: -алина, -олина.

165. ПИШТОЉИНА — „Место где „пишти“ вода, подводно и баровито место,“ у Косовско-метох. дијалекту (Елезовић, II, 78); подводно земљиште, у Белици у Србији (Мијатовић, 10).

166. ПЛАМ — пропланак, у Пиперима у Црној Гори (Ердељановић, 391). Нема топонимијских паралела.

Етимологија, вероватна контаминација између речи *хлам* — и честе топонимијске основе *йлан-*.

167. ПЛАТИЈА — „Неприступна стијена, говори се у Морачи у Црној Гори,“ (АРЈ, X, 17); омања висораван у Старој Црној Гори (Ердељановић, 601). Од паралела приводим само два примера: Платије — зараванак у Братоножићима у Црној Гори и микротопоним у Србији код Каргујевца.

Т. Маретић сматра да је порекло овог апелатива нејасно. Међутим, с обзиром да је ова реч фиксирана само у Црној Гори, може се претпоставити да је овде у питању романска позајмица. Полазећи од тога да микротопоним Платије

представља висораван, није тешко извући закључак да је овде у питању романска (вероватно млетачка) реч основе *plat*, која означава равне терене. (Упореди латинско *platea* — улица, француско *plateau*, итд.) Наставак *-ија* би могао доћи аналогично према другим речима или географским терминима типа *сапртија*.

168. ПЛИША — песковита плишина, у Нину у Далмацији (Маштровић, 447). Из топонимских примера може се навести само село Плишићи код Цриквенице (Реч. места, 327).
Етим. **plesa* (Шиц, 62).
169. ПЉОШТАРА — „Дрењани и Грабовчани своје равније и насељене делове зову *љошићара*. Баре и мочварна земљишта зову се *јолој*. Тако свако село око ових бара насељено место зове Пљоштара, а потолито и неподесно за обделавање Полој,“ у Ваљевској Тамнави у Србији (Павловић, 397).
Етим. **plosk-* (Шиц, 64).
170. ПЉОШТАК — спруд у реци, у Тимоку у Србији (Станојевић, Прил. 187).
Етим. као и претходна реч.
171. ПОДВОРАК — место у песку где извире речна вода, добра за пиће, у Шумадији (Павловић J. 71).
Етим. **pod-vorъkъ* (Шиц, 66).
172. ПОД — зараван на низбрдци, у Црној Гори (Станић, 68). Примери из истог краја; Бегановића под (село), Микића Под — заселак, Орића под — микротопоним; у области Рама у Босни: Кадин под, Питоми под (Филиповић), Церов под у Ријечкој нахији у Црној Гори (Јовићевић), итд.
Основно значење овог географског термина је *заравњено јило*.
173. ПОДИНА — зараван на некој коси; растрта површина стога; богатство, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Изгледа да је овај географски термин био познат и у Србији, јер га налазимо у микротопониму Крива подина (Мишковић, Топ. реч. 101).
Етим. **podina*.
174. ПОДВОДНИК — подводна ливада, у Крајишту и Власини у Србији (Николић, 36). Нема топонимских примера.
Етим. **pod-vodnъnikъ*.
175. ПОДВОДНИЦА — ливада поред реке, у Белици у Србији (Мијатовић, 83). Без примера у топонимији.
Етим. **pod-vodnъnica*.
176. ПОЛИЦА — уска тераса у стени, у Ровцима у Црној Гори (Пижур.). Топонимске примере налазимо управо на овом терену: Полица је један део територије Васојевића и селу у Братоножићима (АРЈ, X, 598). У плурадном облику: Полице — заселак код Сјенице и Новог Пазара у Србији, село код Требиња у Херцеговини и Клања у Хрватској (Реч. места, 327).
Етимологија ове речи се везује за реч *јол* (која у значењу *јайлос* постоји у руском језику) + суфикс *-ица*, који се прилично често среће код географских термина. Семантички је ова реч скоро идентична са географским термином *јодина*.
177. ПОНОВ — искрчена земља, у Кучима у Црној Гори (Дучић, 45).
Етим. види *новина* у овом раду.
178. ПОРОЈ — „... се зове кад придође неки поток па за час нанесе нанос и прође. Реч *јорој* би значила *бујица*. У говору се чује: „Дојде порој и однесе,“ или: „Дојде порој и нанесе камење,““ (Николић, Из Лужнице ... 335) Без паралела у нашем ономастичком систему. Упореди македонски микротопоним *По-роиште* у Мијаџима. (Филиповић).
Етим. **poкојъ* (<**ryti*).
179. ПОСЕЛИЦА — мало село, заселак, у Речнику Вука Караџића; „Ако се неко из села одесли... онда остали називају ту његову кућу *заселица* или *јоселица*“, у Херцеговини (АРЈ, X, 902); сеоце у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 26).
180. ПОСЕДАК — „Прича се како су се онда свађали међу собом, не пуштајући да стока једног прелази у *јоседак* другог,“ у Врањској Пчињи у Србији (Николић, 176).
Етим. **poсеѡѡкъъ*.

181. ПОСТУП — високо стање воде, у Височкој нахији у Босни (Филиповић, 13).
Етим. *postopъ.
182. ПОТОЧУЉАК — мали поток, у селима Вишњица и Зајезда у Височкој нахији (Филиповић, 341, 575). Нема топонимских паралела.
183. ПОЧИВАЛО — назив за место где се обично одмара када се носи неки терет, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Изгледа да ова основа није нарочито фреквентна у топонимији, јер налазимо само два примера: Почивала — два пута у Херцеговини и Почивалац, у истом крају (Ђурић).
Етим. *počivadlo.
184. ПРЕДИО — већа једница насеља, у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 27). Упореди топониме: Предјел код Фоче у Босни, словеначки топоним Предел код Марибора (Реч. места, 336), румунске примере типа predeal, итд.
Етим. *perdělъ.
185. ПРЕДЈЕЛ, ПРЕДЈЕЉКА — „Села се деле на крајеве, како се овде рече „предјеле или предвеље“,“ у Унцу у Босни (Раченовић, 17).
Етим. *perdělъ.
186. ПРЕЗДАНКА — „Долази само уз дубоку јаму : јама презданка, тј. врло дубока јама, у Нину у Далмацији“ (Маштровић, 449). Нема топонимских паралела.
187. ПРЕПОВЕД — шумски забран, на острву Лошињу (Скок, Сл. и ром. 52). Нема топонимских паралела.
Упореди словеначки глагол prepovedati у значењу *забраниити*, руско *зайоведник* у значењу *забран* итд.
188. ПРИЈЕСЛОН — „Село (Слатица, прим. В. М.) је „пријеслонито“ . . . налази се у „пријеслону“ краја пута за . . . Зирати су по долу и по странама испред кућа, понајвише „пријестранци“ и „пријеслон“,“ у Височкој нахији у Босни (Филиповић, 563, 575). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етим.
189. ПРИЈЕСТРАНАК, види објашњење под *пријеслон* и код Шица *пријестранак*.
190. ПРИКРШИЦА — испаша на кршу, у Гласинцу у Босни (Филиповић, 217).
Без паралела у топонимији.
Етим. *prikrŕšica (<кргъхъ).
191. ПРИПЕТИЦА — мала узбрдица, у Црној Гори (Л. Зоре).
Етим. *pripetica.
192. ПРИПОР, ПРИПОРАЦ — узбрдица, у Ровцима (Пижурица). Недостају топонимске паралеле.
Етим. Упореди апелативе: на-пор, за-пор, придев у-пор-ан, итд.
193. ПРИПОРАК — страна страна (брда или планине), у Боровници у Босни (Филиповић, 597). Од примера из топонимије наводимо само микротопоним на планини Дели-Јовану који гласи Припур. (Вокал у месту етимолошког о свакако је влашка креација).
194. ПРИПОРАЦ, види ПРИПОР
195. ПРЛО — „Гола коса, страна где се одроњава камење или земља; страна која се „прља“ (одроњава),“ у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Јавља се и као микротопоним.
Етим. *prŕghŕlo (види *прлина* код Шица, 49).
196. ПРНАР — ситна шума, у Врањској Пчињи (Николић, 109).
Етимологија је свакако у вези са глаголом *прхати*. Међутим, у нашем данашњем језику глагол *прхати* има само једно значење — *леиети*. Судећи по значењима чешког глагола *prchat* и пољског *pręchas*, који поред *леиети* значе још и *бежати*, постоји реална могућност да је овај географски термин у источној Србији сачувао ово друго значење. У нашем лексичком фонду налазимо још једну реч (вероватно да није једина) која чува ову стару семантику. Наиме, дивља лоза се у Херцеговини каже *прхавица* (Симоновић, 501). Ако бисмо хтели ову реч да објаснимо од глагола *прхати* у данашњем значењу, наишли бисмо на несавладиве тешкоће. Међутим, ако се претпостави да је овај глагол у прошлости имао исто значење као и у два поменута словенска језика, у том случају нам није тешко да објаснимо порекло речи *прнар* и *прхавица*. Особина младе лозе да се привије (то јест, расте, бежи у висину) може се поредити са младом шумом чији изданци такође „првају“ — *израстају* у

- будућу праву шуму. Још бољи пример истоветне идеосемантике налазимо у руском лексичком фонду: реч *ласѿар* (оно што извија из биљке) се у овом језику каже *ѿбег*, где опет констатујемо глагол *бежашѿи*.
197. ПРОСЛОП — раселина, распулина, у Црној Гори (Станић, 69). Примери из топонимије: Прослоп — микротопоним у истој области; топоним у Босни код Тузле; долина у Србији код Ваљева; брдо у Босни код реке Дрине (АРЈ, XII, 414).
Етим. **prosolpъ*?
198. ПРОЦИЈЕП, види ЦИЈЕПАЦ. Упореди: Процепак — извор у селу Лопушник у Србији (Јовановић, Млава).
Етим. **proscъpъ*.
199. ПРПАК — „Место где је млада шума исечена, па извија млада гора, млада шума,“ у Тимоку у Србији (Станојевић, Прил. 194). Бео топонимијских паралела.
Етимологија?
200. ПРУЖИНА — површина, простор, у Нину у Далмацији, (Маштровић, 449).
Етим. **prōžina*.
201. ПУЧ — „То је кад се између великих стена нађе каткад такав шкрип да су му стене и дно и зидови, те садржи по неколико кубних метара воде,“ у Херцеговини (Бурић, 1117); студенац, бунар у текстовима од XIII века (АРЈ, XII, 608).
Етим. < лат. *puteus* — бунар.
202. ПУСТАЛИЈА — утрина, заједничко сеоско земљиште, у Белици у Србији (Мијатовић, 18).
Реч је настала свакако контаминацијом наше речи *ѿусѿа(ра)* и турске речи *алија*.
203. РАЗИЈА — државно земљиште, у Височној нахији у Босни (Филиповић, 480). У Речнику Југословенске академије наведена је ова реч из истог извора, са напоменом да је то једина потврда. Није искључена могућност да је овде у питању словенски корен **Orz-* + суфикс -ија. Упореди руско *раз* у значењу *деление* (Далъ, IV, 12), као и глагол *разѿиѿи*, потврђен још у Ипатјевском летопису у значењу *разделиѿи*. (Срезневский, III, 41).
204. РАПА — шкрапа, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 512). Упореди: Рапе — топоним у истом крају. Можда овом истом корену припада и микротопоним Рапај у Такову у Србији (Филиповић, 101) ?
Етимологија — храп- ?
205. РАСЕЉЕ — сеоце, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 134, 619). Без топонимијских паралела.
Етим. **orz-selъje*.
206. РВЕНИК, РВЕНИЦА — „Јама, бунар, чатрња, јарак и канал . . . на нашем јуту у Македонији је рјеч рвеник у значењу бунара на ђерам дострајала до наших дана. Босанско-херцеговачки примери су сви из области карста, те ће сигурно стајати у вези са грађеним водама . . . Место *рвеник*, долази и *рвеник*, *ервеница*, *хрвеница*.“ (Скарић В. О геогр. номенкл. 46—47). Од топонимијских примера може се навести само извор Рвеч у Херцеговини, који се може реконструисати као + гъв- (Упореди руски апелатив *рвеник* у истоветном значењу). Много више примера налазимо од основе *рев-* (*реватиѿи* -*fließen*, *hervorschiessen*; *hervorquellen*), који углавном представљају изворе: Рева, Рвеник, Рвеница, итд.
- 206а РЕБРА — јасно изражени слојеви у стенама, у Пиперима у Црној Гори (Ердељановић, 395).
Очигледна метафора створена по угледу на човечје тело (види мој чланак: Анатомска лексика у српскохрв. ономастици и географској терминологији, Зб. за фил. и лингв. 14).
207. РИБАРЧИЦА — мала локвица, у Далмацији (Косор М. 164). Мада се основа *риба* (*piscis*) доста често среће у нашем ономастичком систему, овакав географски термин нема паралела.

208. РИВА — обала. Овај географски термин распрострањен је највише на Приморју, искључено да се његов ареал простире и на један део Босне и Херцеговине.
Етим. < ит. *riva* у истом значењу.
209. РИВИНА — речно корито, у околини Високог у Босни (Мургић, 81). Постоје врло много топонимских паралела са разним суфиксима, као што су: Ривина, Ривине, Ривица, Ривеница, итд.
Етим. **ryvina* (*<*ryvati* < **ryti*).
210. РИВОТИНА — „Мјесто гдје је вода изровала или изрила, издерина од бујице, у Далмацији (АРЈ, XIV, 46). Једину топонимску паралелу представља поток Ривотине у истој области (ибидем, 46).
Етим. **ryvotina*.
211. РИД — „Косе између река, или поједини делови тих коса,“ у Врањској Пчињи у Србији (Николић, 100); гробен, у Лужници (Николић, 2); голо брдо у Речнику Вука Караџића. Постоје бројни примери, нарочито са придевском одредницом: Брестов рид, Куси рид, Дуги рид, итд.
Етим. < *хрид*.
212. РИКОЧ — „Испод Бобије (планине, прим. В. М.) искачу с неким јаким звуком врела, која овде зову рикочи,“ у Соколској нахији у Босни (Павловић, 322). Упореди: Рикочица — микропоним у Ровцима.
Етим. < гл. *рикайи*, овде свакако у значењу *хучаји*.
213. РИГА — „Риге су правци, главе слојева који стрче на површини,“ у Попову у Херцеговини (Мићевић, 20).
Етим. < итал. *riga* у значењу *ред*, *линија*.
214. РУПА — до, у Братоножићима у Црној Гори (Ердељановић, 456). Многобројне потврде широм земље. У књизи Шица није наведено ово значење.
215. РУСТИНА — камен, у Жумберку у Хрватској (Скок).
Етим. **xrōstina*.
216. САНТРАЧ — мали бунар, у Гласинцу у Босни (Филиповић, 23). Овакво значење није забележено ни у једном нашем речнику.
Етим. < тур. *santras* у значењу ограда око бунара (Шкаљић, 549).
217. САРАНЦА — „Гради се код кућа и добија кишницу помоћу дрвених корита са кућног крова (за разлику од убла који може бити од изворске воде) и кишнице,“ у Кучима у Црној Гори.
Судећи по облику *сахранач*, који је сачуван у Дубровнику и Вргорцу (АРЈ, XIV, 496), црногорско саранца је претрпело толико фонетских измена да скоро звучи као турцизам.
218. САПРТИЈА — литица, одсек, у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 81). Нема топонимских примера.
Етимологија је у вези са глаголом *иритији* (*onerade, beschwaren*).
219. СВРТАК — „Гдје вода завија,“ у Виском у Босни (Мргич, 81).
Етим. **szvurtgъkъ*.
220. СЕЛО — „У Лепеници као и по многим другим крајевима у Босни, сачуван је првобитни појам о „селу“. „Село“ је по народном схватању, свака, па и најмања засебна група кућа, а може бити чак и једна кућа (у југозападним крајевима Србије то зову заселак.“ (Хаџипедић, 133).
221. СЕЛСКО — „Заједничка шума као и заједничка попаша у овом крају назива се именом утрина или селско,“ у Лужници у Србији (Николић, 7). Овај географски термин је свакако постао од окрњене синтагме, која је некада гласила *селско имање, добро*, итд.
222. СИЧАК — „Место где се вода у млазу пробија, у Ровцима (Пижурица). Упореди микропоним Сичак у истом крају, Сичица — шкољ на острву Молату у Далмацији.
Етимологију треба везати за глагол *сичаји* (код Бјелостенца у значењу *sibilo*, АРЈ, XIV, 901), који је ономотопејског порекла.
223. СКАКАВЦИ (мн) — „На модрушком бриегу испод старе градине налази се једно врело, које обилује водом циело лето . . . Оваква врела зове народ скакавци,“ у Хрватској (Хирц, Југо-зап, 332.)
Етим. < гл. *скакаји*.

224. СКАКАЛО — „Место где вода поскакује савладавајући стеновите препреке; место на камену или стени које се тешко прелази,“ у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Етим. *skakadlo.
225. СКЛАД — „У нашем језику реч склад значи међу између две њиве, узвишицу у њиви до које се оре и уопште мало узвишење (Морава се излила до склада).“ Упореди: Склад — микротопоним више пута у Вогошћи и Биочи у Босни (Филиповић), Дуги склади — микротопоним код Сарајева (Сарај. Поље), Ливада на склад — микротопоним у Србији код Ђуприје, Дугачки склад — мтоп. у Лици, Склада — ливада у истом крају (АРЈ, XVI, 227), итд.
Етим. *sъkoldъ, види ЦКЛАД у овом раду.
226. СКЛОПОЦ — усек у стени, у Ровцима (Пижурица). Без паралела у нашем ономастичком систему.
Етим. види код Шица (стр. 30) под *склой*.
227. СКЛОПИНА — „У појединим деловима ове области, где су омања проширења, заклоњена вишим и шумовитим узвишењима . . . таква су места позната као *склопина*, зарупчива места . . .“, у Крајишту и Власини у Србији (Николић, 32).
228. СЛАПАЛО — „Слап, место где се вода стропоштава са неке стене“, у Ровцима (Пижурица).
229. СЛИВЦИ (мн) — „Воде и све што се слива да нагноји земљиште“, у Црној Гори (Шаулић).
Етим. < гл. *лиџи* (giessen).
230. СНЕЖНИЦА, СНИЈЕЖНИЦА — „Јама у којој снег ни лети не копни или рупа, вртача у којој се снег у пролеће покрива крвином да би се задржао, сачувао за летњу употребу,“ у Хрватској (Станић М. 69); јама у којој лети има снега (снијежница), у Ровцима (Пижур.).
Етим. *snezъnica.
231. СРЕДОРЕК — „Земља између двеју река, у сред реке, као острво,“ у Тимоку у Србији (Станојевић, Прил. 190).
232. СРИЈЕЖ — ситни комади леда на површини реке који се по дану топе и путују, а ноћу мрзну, у Височној нахији у Босни (Филип. 10). Старословенска реч *срѣжь* (faex) доводи се у везу са санскритским *sisira-s* (студен) и грчким *ri vos* (зима, мраз) и по *Миклошићу* се сматра „тамног постања.“ (АРЈ, XVI, 307). Међутим, можда је могуће реконструисати и словенски облик *szgrezъ, јер се овде ради о ситним комадићима леда, који визуелно изгледају као „срезани“, исечени у неправилне комаде?
233. СТАРАЧА — „Стара, напуњена или затворена корита, било насута, било шумом обрасла, зову се стараче,“ у Ваљевској Тамнави у Србији (Павловић, 402). Упореди: Старача — извор у селу Рватима код Рудника у Србији (АРЈ, XVI, 430).
234. СТАП — дубоко усечена увала у брду, у Ровцима (Пижурица). Врло честа основа у нашем ономастичком систему; Стап — пашњак у Могорићу у Лици, Стапар — овај назив налазимо на више места у Србији, од којих су два топоними; Стапарица — речича у селу Стапару, итд. (АРЈ, XVI, 423—424). Овај географски термин је настао свакако као метафора апелатива *сѣѣи* који значи *дрвени суд за масло*. (Упореди термине: котао, бачва).
235. СТЕБИ — „Израз стећа употребљава се за шуму која је одрасла, једра и заузима повећи, непрекинут простор“, у Бјелајском Пољу у Босни (Рађеновић, 153). Упореди израз *сѣећа њланина* у значењу *густа, нејроходна шума* у Саничкој жупи (Филиповић, 292, 299) и у Унцу, такође у Босни (Рађеновић, 11). Етим. Остатак синтагме *сѣѣојећа њланина (шума)*.
236. СТОБОР — ограда двориште, у Зети (Јовићевић, 452); двориште за стоку, у Црногорском Приморју (Јовићевић, 56); ступац у Речнику Јамбрешића; простор ограда ступцима у Речнику Вука Караџића; улица у истом извору (АРЈ, XVI, 596). Од топонимијских паралела може се навести само планина Стоборје у Босни.
Етимологија?

237. СТОМБОР — озидаана ограда око дворишта, у Братоножићима у Црној Гори (Ердељановић, 522). Нема топонимијских паралела.
Етимологија?
238. СТРУГ (мн. стругови) — „Коса у подножју врха, прекривена камењем и обраста травом“, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица).
Етим. види код Шица *сѣруга*.
239. СТУП — „Ти делови земљишта, на којима су почивала манастирска газдинства називали су онда у Србији *сѣлѣи* или *сѣуи*, а у Дубровнику царине . . . Употреба назива *сѣуи* сачувана је у Црној Гори и до наших дана у народном говору. Ступ земље, кажу, да значи комад земље, који је дугачак, а узан.“ (Влајинац, Згон, 29). Постоји велики број примера у топонимији: Ступ — делови села у фочанском, вишеградском и власеничком срезу у Босни, Ступа — село у Далмацији, микротопоним у Пољци, Ступачина — крај код Госпића у Лици, Ступачно — микротопоним у околини Нина, потврђен у XIV веку, итд. (сви примери из Арј, XVI, 812—814).
Према објашњењу М. Стојковића (обрађивача Речника Југосл. академије „ступ је део поља или посједа; то је значење настало или по ступу, који је у пољу обиљежавао границе поседовања, или по облику посједа једнакоме или сличноме ступ.“ Мишљења сам да је први део овог објашњења тачан, и да је, према томе, лако могуће да један важан детаљ приликом одређивања границе (у овом случају стуб) постане одлучујући у том смислу да омогући семантички прелаз гранични стуб > посед, имање.
240. СУВОРЕК — поток, који је често без воде, у Тимоку у Србији (Станојевић, Прил. 191).
241. СУВОЗИД — ограда од наслаганог камења без малтера, у Бјелајском Пољу у Босни (Рађеновић 138).
242. СУК — брежуљак, у Црногорском Приморју (Јовићевић, 4). Од паралела се може навести само ороним Сука, такође у Црној Гори.
Према В. Георгијевићу (Нар. етим. 127) црногорско *сук* је романо-влашког порекла, јер је промена *ч* > *с* карактеристична управо за ову етничку групу. Данашње брдо Сука у околини Улциња записано је у једном млетачком документу као *zucha negra*, што заиста упућује на старији облик *чука*.
243. СУМЈЕША — мешовита шума, у Височкој ~~на~~жији у Босни (Филип. 610).
Нема топонимијских примера.
Етим. *сѣтеша*.
244. СУРДУК — Као апелатив ова реч се чује данас у Срему, па је као таква забележена у другом издању Речника Вука Караџића у значењу: *јаруга, љровалија, где је на љример љуи између два брда*. Било би необично важно знати тачан ареал овог географског термина, али то је из познатих разлога у овом моменту немогуће утврдити. Етимологија ове речи није још коначно донета. Ј. Шиц је сматра румунског, Тиктин турског, а Јоргу Јордан, заједно са Л. Кишом, мађарског порекла. Постојање два топонима са називом Сурдук говоре искључиво против тога да се овде ради о турској позајмици. Први се налази у Закарпатју и забележен је у облику *Szurdok* већ у XIV веку (Дежџ, 271), а други у Срему који је у истом облику записан већ 1445. године. Према томе, историјске чињенице говоре против тога да би ове топониме могле да створе турске окупационе снаге, које у то време нису биле ни у Закарпатју, ни у Срему. Рекло би се да све говори у прилог томе да је то мађарска средњовековна позајмица (< *szurdok*). Међутим, једна лексичка чињеница се не уклапа у овакву претпоставку. Наиме, у Црној Гори, у месту Броћанцу код Никшића (а вероватно и у неким другим местима ове Републике) постоји географски термин који гласи *фурдук* и има истоветно значење као и речени *сурдук* — *љеснац, љролазна клисура*. Затим, у многим деловима Шумадије, па и у неким деловима Црне Горе, постоји и глагол који је изведен од именице *сурдук*. Он гласи *сурдукнуи* и у Србији данас има скаредно значење. Међутим, из обрта у којима се тај глагол употребљава јасно се разазнаје да је у питању иста семантика (*сурдукнути* — спустити), што, у сваком случају, има директне везе са пролазом кроз теснац, спуштањем кроз долину, итд. У Ровцима у Црној Гори сачуван

- је овај глагол без семантичке иновације и тамо глагол *сурдукнути* значи *йасити*, *свалити се*, *закошљати се* низ трмину. Црногорско *фурдук* се не може извести из мађарског, ни фонетски, ни историјски, јер мађарски утицај није допирао, до ових крајева. Једна чињеница ипак говори довољно јасно да је овај реч, или мађарска позајмица, или смо је примили мађарским посредством. Наиме сви топоними и микропоними који се називају Сурдук налазе се углавном у оквиру бивших граница Аустро-Угарске и не налазимо их у Србији и Црној Гори, где је турски утицај био знатно јачи. Присуство овог апелатива и у румунском лексичком фонду у значењу *vale strîmtă între doi munti* и у српскохрватском језику, а непостојање у турском језику, говори у прилог томе да је овај географски термин ушао у наше географску терминологију посредством мађарског језичког утицаја. Црногорски апелатив у овом случају остаје усамљен, уколико није наслоњен на неку романску реч, па то повлачи за собом и извесан проценат несигурности да се ради искључиво о мађарској позајмици.
245. СУТУЛИЈА — врлестин строми врхови, провалије; мршав, висок човек, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица); велика висина брда које готово усправно стоји, такође у Црној Гори (АРЈ, XVII, 82). Недостају топонимске паралеле. Етим. **sutul* - ?
246. СУШИЦА — „Сваки поток или поточић, који нема сталне воде, те пресуши, зову на височини сушица,“ у југо-западној Хрватској (Хирц, 158). Необично честа хидронимска основа, која се среће на целом српскохрв. језичком подручју. Етим. **sušica*.
247. ТАВАН — зараван на низбрдици, у Црној Гори (Станић, 68). У топонимији доста примера: Тавани — брдо у истом крају одакле је и апелативна потврда, микропоним у Лици и Славонији; Табаница — део села Небочаја у Босни, Таванов врх — брдо у Босанској Крајини (АРЈ, XVIII, 13031), итд. Етим. < тур. *tavan* у значењу *йошкроље*, *йлафон* (Шкаљић, 603).
248. ТЕПА — узвишење, у Гласинцу (Филиповић, 201); Тепе — врх у Речнику Елезовића, Вука Караџића, Ивековића-Броза, итд. У самосталном облику нема топонимских примера. Етим. < тур. *tere* — брежуљак, врх, теме (Шкаљић, 610).
249. ТИЊА — „Муљ, тињав, који садржи тињу, мутан“, у Косово-метох. дијалекту (Елезовић, II). Ова основа се иначе доста често среће у хидрономији: Тиња — река у североисточној Босни, река у старој Вуковској жупи у Хрватској, забележена 1335. године (АРЈ, XVIII, 334). Етим. **tynja*.
250. ТОЧАК — у више наших речника у значењу *извор*, *врело* (АРЈ, XVIII, 428). „дрвена полуцев из које се пије вода“, у Левчу у Србији (Бушетић, 464); чесма у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Врло чест топономастички апелатив, чија фреквенција је (изгледа) највећа у Србији. Етим. гл. *йочити* (*schenkeni*; *fundo*).
251. ТОЧИЛО — стрмина низ коју се одроњава камење, у Ровцима; место где вода извире, у више речника; користо брдских потока или стаза којим се спуштају усови снијега и камена (АРЈ, XVIII, 420). Врло фреквентна основа у нашем ономастичком систему. Етим. **točidlo*.
252. ТРАП — висораван, узвишица, у Тимоку у Србији (Станојевић, 191). Ово значење је потпуно супротно од досад познатих, јер се сва односе на јаму или некакво удубљење. Етимологија?
253. ТРЕСАВА — подводно земљиште, у Белици у Србији (Нијатовић, 10). Упореди микропоним Тресава у Врањској Пчињи (Николић), поток села Милатовца у Темнићу у Србији (АРЈ, XVIII, 610), итд. Етим. < *йресити се*, види код Шица под *йресей*.
254. ТРЗАН, ТРЗНА — „Уколико реч трзан или трзна још постоји у Босни као апелатив, она значи: 1. Ледину или њиву под утаром, али се реч у том значењу у Босни уопште употребљава веома ретко, само спорадично, и 2. шири празан

- простор у селу или поред села, који одговара тргу у варошима, али је тај простор редовно зелен, под травом, заледињен,“ цитат из чланка Миленка Филиповића „Трагови старословенске (староруске) тризне код Јужних Словена.“ Др Миленко Филиповић сматра да апелатив *џрзан* представља остатак старословенске тризне, паганског обичаја везаног за култ предака и погребне свечаности. Без обзира на велики број примера из топонимије Босне и Далмације, сматрам да географски термин *џрзан* нема веза са старословенском тризном и да се коначно решење његове етимологије треба прикупити сличан материјал и из осталих република српскохрватског језичког подручја.
255. ТУЉАК — „Уско грло, усек у брду који води према врху,“ у Ровцима (Пижурица). Изгледа да се ова основа не среће често у нашем ономастичком систему, јер налазимо само неколико примера: Туљак — врело у Фаркушевцима код Ђакова у Славонији, део села Осојнице у Босни код Маглаја; Туљаки — заселак код Копра у Истри (АРЈ, XVIII, 905). Иако је овде у питању чисто оронимијски термин, очигледно је да апелатив *џуљак* у значењу *џуљџа џев* припада хидронимијским основама.
256. ЋАВА — „Сами врх (наклонак), део хоризонта који се види из подножја,“ у Ровцима (Пижурица). Упореди: Ћава — микротопоним (два пута) у Подибру у Србији (Павловић), Ћаве — мтоп. код Крагујевца (АРЈ, II, 127), Ћавице — ораница у селу Рогачи у Србији. Етим. < грч. *κεφαλή* у значењу *глава*, преко албанског (о пореклу види чланак В. Георгијевића, Нар. етим. 129).
257. ЋАФА — округли хум, главица, у Кучима у Црној Гори (Ердељановић, 60). Упореди: Ћафа — брдо у Бјелопавлићима у Црној Гори (Шобајић, 201, 224). Етим. као и претходна реч.
258. ЋЕПАДА — повећа парцела зиратне земље, у Речнику Вука Караџића. (стр. 415). Без топонимијских паралела. Основу овог географског термина чини глагол *џејати*, овде свакако у значењу *делићи*.
259. ЋОП — заравњен врх, у Ровницима (Пижурица). За овај географски термин не постоје ни апелативне, ни топонимијске паралеле. Према Ј. Хубшмиту наш придев *ћојав* припада прероманском језичком слоју и значи *дрво са кога су одсечене гране, џајшрак*. Сматрам да је ова етимологија прихватљива само треба додати следећу напомену. Географски термин *ћој* представља позајмицу у чистом облику, без нашег придевског суфикса -ав, који је касније, када се реч одомаћила, придодат овој основи.
260. ЋУЛУНТА — врх „глава“ планине, у Ровцима (Пижурица). Нема топонимијских паралела. Реч је непозната у нашим речницима. Етим. Можда турско *ћулум* (< *külünk*) у значењу топуз, буздован?
261. УВЛАЧИЦА — мала влака, у Ровцима у Црној Гори. Етим. види *влака* код Шица (стр. 39).
262. УДУТ — граница, у Високој нахији (Филиповић, 372, 618). Реч је, по свој прилици, највише распрострањена у Босни. Етим. < тур. *hudut*, *hudud* у истом значењу.
263. УДУТЛЕМА — ораничено земљиште, у Саничкој жупи (Филиповић, 265). Етим. види претходну реч.
264. УЛИЦА — „Двориште, и то само онај део пред кућом“, у Шумадији (Ердељановић, 105). Упореди: Улица — део села Шекулара у Црној Гори, Улице — пашњак у селу Марићу и Гребу у Херцеговини (Бур.) Етим. < у + *лице* (лица — ген. синг.), види ЛИЦЕ.
265. УЗИЦА — узана парцела, у Ровцима (Пижурица). Без паралела у нашем ономастичком систему. Очигледна метафора, идентична са именицом *узица*.
266. ХАДА — „... Халуга значи овде: велика крупна кора; још се чује за такву реч и реч хада,“ у Старој Црној Гори (Ердељановић, 407). Нема топонимијских примера. Етим. варијанта изговора турског географског термина *ада*.
267. ХАМБУЛИНА — провала, амбис, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 232). Не постоје ни апелативне, ни топонимијске паралеле. Етимологија?

268. ХОДАЛИЦЕ — „Агинске земље које су често прелазиле из руке у руку,“ у Попову у Херцеговини (Мићевић).
269. ХРВЕНИЦА, види РВЕНИК.
270. ХРТ — гребен, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 276, 285). Упореди два примера из исте области: Хрт — вис у селу Бјелошима, Хрте — сеоце у Бајицама (исти, 276, 257).
Етим. вероватно да се и овде ради о природатом сугласнику *x* као и у случају речи хада, уместо ада.
271. ХРУСТ — већи комад изломљене стене (ваљетак), у Саночкој жупи у Босни (Филиповић, 304).
Семантика ове речи, у којој је наглашен моменат *д* је то изломљена стена, стена која се круни, приближава овај географски термин речима типа крш, цепац и сл.
272. ХУДУТ, види УДУТ
273. ЦАРЕВИНА — државна шума, у Височкој нахији (Филиповић, 518, 523). Иако се антропоимијска основа *цар* необично често среће у нашем ономастичком систему, изгледа да облик царевина није типичан за микротопонимију, јер га налазимо само једном у селу Талежи у Херцеговини (Ђурић).
274. ЦЕЛИНА — ледина, на острву Врбнику (Жиц, 25); необрађена земља, на острву Суску (Хам, 154).
Етим. **čělina*.
275. ЦИЈЕПАЦ — уздужна увала, долина између брда или шуме, у Ровцима (Пижурица). Без топонимијских паралела.
Етим. **čěrьсь*, упореди руски географски термин *цепь*.
276. ЦКЛАД — међа између парцела на терасастом земљишту, у Ровцима у Црној Гори (Пижурица). Види СКЛАД у овом раду.
277. ЦУЦУЉКА — „Цуцуљком се зове брдашце усамљено, завршасто и прилично узвишено, „усцуцуљено“, као да је вештачка творевина,“ у Врањској Пчињи у Србији (Николић, 175, 187). Упореди апелатив *цуцуљак* у Ровцима у значењу „нешто издужено а високо; камен, најчешће за стог.“ Реч *цуца* није забележена ни у једном речнику. Међутим, мени је познато да у Паланци Смедеревској и околини ова реч означава врх, избочени део нечега. (На пример: аустријски војници су носили шлемове са цуцама).
Етимологија?
278. ЧАПОР — литица, тешко приступачна, у Попову у Херцеговини (Мићевић, 20). Упореди топоним Чапори код Тузле у Босни и Чапорица код Сиња у Хрватској (Реч. места, 449).
Етим. Реч *чајорак* значи *нешто је мало, крње, закржљало*, а у синтагми *рачи чајорци* — *кање* (Бакотић, 1351). Овај географски термин представља очигледну метафору на ову последњу реч, па се на тај начин семантички приближава географском термину типа зуб.
279. ЧЕВРНТИЈА — „Чеврнтије су велики вртлози међу стенама, где страдају лађе, сплавови, стока и људи, пошто вода све разбије ударом о стене“, у Соколској нахији у Босни (Павловић, 361). Упореди назив Чеврнтија на деској обали Саве, између Сремске Митровице и Шапца и истоветни апелатив у Бердапској клисури, који означава дубоке вирове, или диновске котлове (Шкаљић, 173).
Етим. < тур. *çevrinti* у значењу вртети, окретати. (Исти, 173).
280. ЧЕСТА — млада, густа шума, у Косовско-метох. дијалекту (Елез. II).
Етим. придев *чест* у значењу *густ*, упореди књижевно *честар*.
281. ЧЕЛО — страна великог брда, у Старој Црној Гори (Ердељановић, 517). Не спада у нарочито фреквентне основе, али ипак има примера: Чело — брдо у Гокчаници у Србији (Павловић Р.), врх на острву Дути Оток у Далмацији; Велико чело-врх у селу Рудњаку, такође у Гокчаници.
Етим. < **čelo*.
282. ЧЕЧАР — каменито земљиште обрасло ситним жбуњем, кукрицом, у Никшићком пољу у Црној Гори (Петровић, 134); жбун у Ровцима (Пижур.)
Основа *чеч-* није непозната нашем ономастичком систему; упореди: Чечан —

- микротопоним на Косову, Чечавац — село у Славонији, Чечево — село у Србији код Ваљева (APj, I, 918—19).
 Етимологија?
283. ЦОМБА — понор, у Гласинцу у Босни; рупчага у Ровцима (Пижур.). Без обзира што Шакаљић не може да одреди да ли је то турска или персијска реч, очигледно је да смо је ми примили од Турака.
284. ШКРИП — „Камењар оштрих ивица, тешко проходан, са мноштвом рупа и процепа“, у Никшићком Пољу (Петровић Д. 142); процеп, теснац у Стулићевом и Вуковом речнику (APj, XVII, 682). Упореди: Шкрип — село на острву Брачу у Далмацији (Реч. места, 463).
 Етимологија?
285. ШКРИПАЦ — теснац, у Ровцима (Пижурица); процеп, теснац у Речнику Вука Караџића.
 Етимологија?
286. ШКРКЉА — „Шкркље су између „љути“ (камена) мали ископани простори земље у зградама (оградама). У њима се обично посади по која лоза, смоква или неколико струка купуса,“ у Попову у Херцеговини (Мићовић, 8). Без топонимских паралела.
 Етимологија?
287. ШКУЉА — рупа, јама, у Хрватском Приморју и Посавини (APj, XVII, 691). Упореди: Шкуљан — зеселак у Истри; Шкуљари — топоним у истом крају; Шкуље — село у Босни код Травника; Шкуљевац — брдо у Херцеговини.
 Етим. *шкољ*?
288. ШМАГА — „Узана рупа у стени, која може имати отвор на другој страни. Каже се и шмагуљца,“ у Црној Гори (Јовићевић, 245).
 Етимологија?
289. ШТРБИНА — груби превој, у Ровцима (Пижурица); стрмо брдо у Речнику Стулића. Врло фреквентна топонимска основа: Штрбина — брдо у Црној Гори; Штрбинци — село у Славонији, Штрбињ — хидроним у Пољци у Далмацији, Штрбовац — село у Србији, (APj, XVII, 846), итд.
 Етим. придев *штрб* у значењу *крњ*, *нейошћун*.
290. ШУБА — рупа, у Подвележју у Босни (Канаџ, 271). Нема топонимских паралела.
 Етимологија?

ЛИТЕРАТУРА

- Ajeti dr Idriz, Studime leksikore shqiptare-sllave, Gjurmime albanologjike, Prishtinë 1968, 35—50.
- Бакотић Лујо, *Речник српскохрватског језика*, издање пишчево, Београд 1936.
- Bezlaž France, Slovenska vodna imena, Slov. akad. znan. i umet. I i II del, Ljubljana 1956—1961.
- Брабец Иван, *Говор додунавских Хрватца у Аустрији*, Хрватски дијал. зборник, књ. II, Загреб, 1966, 29—119.
- Витковић Гаврило, *Извештај Максима Райковића, екзарха београдског митрополита 1732. године*, Гласник Српског ученог друштва, књ. 56, Београд 1884, 117—324.
- Влајинац Милан, *Згон или кулучење ван места сјановања*, СЕЗ 49, Београд 1932.
- Вулетић-Вукосовић Вид, *Народни суд, судије, ишд. на острву Мљешу с њочейка XV века*, Споменик СКА XIX, II разред 42, Београд 1910.
- Георгијевић Светислав, *Народна етимологија у нашој етнономасици*, Питања књижевности и језика, књ. III, св. 1—2, Сарајево 1956, 121—139.
- Дедијер Јефто, *Херцеговина, антропоеографске студије*, СЕЗ XII, Београд 1909.
- Деж Ласло, *Очерки по историји закарпатских говорор*, Издат. Акад. наук Венгрии, Будапешт 1967.

- Д. Ј. Дероко, *Дрина, географско-џуристичка монографија*, Нови Сад 1939.
- Дукић Стеван, *Кучи, џлеме у Црној Гори*, СЕЗ VIII, Насеља 4, Београд 1907.
- Ђурић Обрен, *Шума, Површ и Зујци у Херцеговини*, СЕЗ V, Насеља II, Београд 1903.
- Елезовић Глиша, *Речник косовско-мејохијског дијалекта*, св. I, II. Београд 1932—1935.
- Ердeљановић Јован, *Брајножићи, џлеме у црногорским брдима*, СЕЗ XII, Београд 1909.
- Ердeљановић Јован, *Посјанац џлемеа Пийера*, СЕЗ XVII, Београд 1911.
- Ердeљановић Јован, *Етнолошка грађа о Шумандинцима*, СЕЗ 64, IV одел. „расправе и грађе“, књ. 2, Београд 1951.
- Ердeљановић Јован, *Ситара Црна Гора*, СЕЗ, Насеља, Бгд.
- Жиц Иван, *Врбник на острву Крку*, Зборник за народни живот и об. јужних Славена, св. IV, 2, Загреб 1899, 221—243.
- Зоре Лука, *Палeйковање џо нашему језику*, Рад ЈАЗУ, књ. 138.
- Зоре Лука, *Палeйковање*, Рад ЈАЗУ, књ. 170.
- Ивековић Ф.-Броз Иван, *Рјечник хрвајскога језика*, Загреб 1901.
- Илић Радомир, *Ибар*, СЕЗ 6, Насеља III, Београд 1905.
- Јардас Иво, *Касјавићина*, Зборник за нар. живот и об. јужних Славена, књ. 39. Загреб 1957.
- Јовановић Љубомир, *Млава, анђрой. џроучавања*, СЕЗ 5, Насеља II, Београд 1903.
- Јовићевић Андрија, *Зејпа и Љешкојоле*, Насеља 22, Београд 1926.
- Јовићевић Андрија, *Географски џермини из Црне Горе*, Гласник Срп. ученог друштва, II, Београд 1921, 243—247.
- Јовићевић Андрија, *Рјечка нахија у Црној Гори*, СЕЗ XV, Београд 1911.
- Јовићевић Андрија, *Црногорско Приморје и Крајина*, СЕЗ XXIII, Насеља 11, Београд 1922.
- Јовићевић Андрија, *Скадарско језеро и риболов на њему*, СЕЗ XIII, Београд 1909.
- Канаџ Твртко, *Подвележје и Подвелеши*, Научно друштво БиХ, Одел. истор.-филол. наука, књ. 5, Сарајево 1955.
- Карановић Милан, *Санчка жуја у Босни*, Насеља 26, Бгд. 1925.
- Карановић Милан, *Поуње у Босанској Крајини*, Насеља 20, Бгд. 1925.
- Косор Марко, *Извори џравојис и језик Јураићевих рјечника*, Рад ЈАЗУ, књ. 315, Загреб 1957, 77—233.
- Краљевина СХС, *Речник месја*, Београд 1925.
- Лутовац Милутин, *Ибарски Колашин*, СЕЗ, Насеља, Београд.
- Лукић Јосип, *Хисторијска џйономастичка Дубровачке Асјареје (до 1366)*, Анали Хистор. института ЈАЗУ у Дубровнику, Дубровник 1960—61.
- Мажуранић Антун, *Прилози за хрвајски џравно-џовијесни рјечник*, ЈАЗУ, Загреб 1917—.
- Мајзнер М., *Орање — оборавање*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXXV, Београд 1923. 183—201.
- Маштровић Љубомир, *Рјечничко благо нинског говора*, Радови Института ЈА у Задру, св. 3, Загреб 1957.
- Мијатовић Станоје — Бушетић Тодор, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу*, СЕЗ, II одел. жив. и обич. народни, књ. 14, Београд 1925. 1—160.
- Мијатовић Станоје, *Белица*, СЕЗ 61, Београд 1951.
- Мијатовић Станоје, *Ресава*, СЕЗ 46, Насеља 26, Београд 1930, 97—241.
- Миладиновић Мих., *Пожаревачка Морава*, СЕЗ 43, Насеља 25, Београд 1928.
- Милутиновић Сима-Сарајлија, *Историја Србије*, Лајпциг 1837.
- Мићовић Љубо, *Живои и обичаји Појоваца*, СЕЗ 64, II одел. жив. и обичаји народни, књ. 29, Београд 1952.
- Мићић Љубомир, *Злајибор*, СЕЗ 34, Београд 1925.
- Михајловић Велимир, *Из српскохрвајске дијалекатске синонимике*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XII, Н. Сад 1969, 195—206.
- Михајловић Велимир, *Суфикс -ишије у џйономији и микроџйономији Југославије*, Прилози проуч. језика, I, Нови Сад 1965, 117—155.
- Михајловић Велимир, *Дримоними Фрушке горе*, дисертација одбрањена на Новосадском факултету 1965. године — рукопис.

- Михајловић Велимир, *Анаџомска лексика у српскохрватској ономастичкој и географској терминологији*, Зборник за филологију и лингв. број XIV — у штампи.
- Михајловић Велимир, Adalékok a szerbhorvát szokincs magyar jövenyszavainak tanulmányozásához, A Hungarológiai intézet tudományos közleményi, II évfolyom, 2, Novi Sad 1970, 70—83.
- Мишиковић Јован, *Топографски речник Јагодинског округа*, Гласник Српског ученог друштва, књ. 61, Београд 1885.
- Монгол-орос тол, Москва 1957.
- Мурғић Фрањо, *Високо у Босни, народни животи и обичаји*. Зборник за нар. живот. и об. ј. Слав. ЈАЗУ, књ. VIII, св. 1, Загреб 1903.
- Николић Владимир, *Из Лужнице и Нишаве*, СЕЗ 15, Београд 1910.
- Николић Риста, *Врањска Пчиња*, СЕЗ V, Београд 1903.
- Николић Риста, *Крајишће и Власина*, СЕЗ XVIII, Београд 1912.
- Павловић Радослав, *Подибар и Гокчаница*, СРЗ 57, Насеља 30, Београд 1948, 219—443.
- Павловић Љ., *Антропoгeогpафија Ваљевске Тамнаве*, СЕЗ XVIII, Бгд. 1912.
- Павловић Љ., *Соколска нахија*, СЕЗ 46, Београд 1930.
- Павловић Љ., *Колубара и Подгорина*, СЕЗ VIII, Насеља 4, Београд 1907.
- Павловић Јеремија, *Качер и Качерци, етнолошка истраживања*, Бгд. 1928.
- Петровић Драгољуб, *Микројойониција Никшићког Поља*, Прилози проучавању језика, број 2, Нови Сад 1966, 123—144.
- Петровић Михаило, *Бердајски риболови у прошлости и садашњости*, Београд 1941.
- Пижурица Мато, *Лексика Ровачког говора* — рукопис у Институту за лингвистику у Новом Саду.
- Поповић Ђорђе, *Турске и друге источњачке речи у нашем језику*, Гласник Срп. ученог друштва, књ. 59, Београд 1884.
- Првановић Светислав, *Тразом старијих Тимочана*, „Развитак“, год. IX, број 6, Зајечар 1969.
- Радивојевић Т., *Насеља у Лейеници*, СЕЗ 47, Насеља 27, Београд 1930.
- Рађеновић Петар, *Унац, антропoгeогpафска истраживања*, СЕЗ 56, Београд 1948.
- Рађеновић Петар, *Бјелајско поље и Бравско*, Насеља 20, Београд 1925.
- Симоновић Драгутин, *Бојанички речник*, САН, пос. издања, књ. 318, Институт за српскохрв. језик, Београд 1959.
- Синдик др Илија, *Дубровник и околина*, СЕЗ 38, Насеља, 25, Бгд. 1926.
- Скарић Владислав, *О географској номенклајтури Босне и Херцеговине*, Гласник Геогр. друштва, св. 13, Београд 1927. 30—53.
- Скок др Петар, Mundartliches aus Žumerak (Sichelburg), Archiv für slav. Philologie, 33 Band, Berlin 1912. 359—375.
- Скок др Петар, *Славенство и романство на јадранским ојоцима*, Јадрански институт ЈАЗУ, Загреб 1950.
- Скок др Петар, *Долазак Славена на Медийеран*, Сплит 1934.
- Станић Милија, *Ускочка терминологија*, Ономастика југославика I, Јубуљана 1969, 66—77.
- Станојевић Маринко, *Тимок*, СЕЗ 55, Београд, 1940.
- Станојевић Маринко, *Прилози речнику тимочких говора*, СКА, Српски диј. зборник, књ. II, Београд—Земун 1927, 179—194.
- Стефановић-Караџић Вук, *Српски рјечник истолкован немачким и латинским рјечма*, Беч 1818.
- Толстой Н. И., *Славянская географическая терминология, семасиологический етюд*, Институт славяноведения и балканистики, Москва, 1969.
- Топоров В. Н., *Несколько иллирийско-балтийских параллелей в балтийских языках*, Проблемы индоевропейского языкознания, Москва 1964, 52—59.
- Ђоровић Владимир, *Свешти Сава у народном предању*, Задужбина Р. Ј. Ђурића, Београд 1927.
- Филиповић Миленко, *Рама у Босни*, СЕЗ 69, Београд 1955.
- Филиповић Миленко, *Боровица, Вогошћа и Биоча у Босни*, СЕЗ 46, Београд 1930.
- Филиповић Миленко, *Животи и обичаји народни у Височкој нахији*, СЕЗ књ. 61, II одел. жив. и об. народни, књ. 27, Београд 1949.

- Филиповић Миленко, *Гласинац*, СЕЗ 55, Насеља 32, Београд 1950.
- Филиповић Миленко, *Таково*, СЕЗ 75, Насеља 37, Београд 1960.
- Филиповић Миленко, *Трагови сѣарословенске (сѣароруске) љризне код Јужних Словена*, Научно друштво БиХ, Радови XXVI, Одел. истор.-филолош. наука, књ. 9, Сарајево 1965, 175—195.
- Филиповић Миленко — Мићовић Љуба, *Пойово у Херцеговини*, Научно друштво БиХ, дјела, књ. XV, одел. истор.-филолош. наука, књ. 11, Сарајево 1959.
- Финка Божићар — Павешкић Славко, *Рад на љроучавању чакавског говора у Брињу и околици*, Расправе Института зз језик, књ. 1, Загреб 1968, 5—44.
- Хам Ј., Храсте М., Губерина П., *Говор оџока Суска*, Хрватски дијалекатски зборник, књ. I, Загреб 1956.
- Хаџидедић Неџад, *Љейеница (љрирода, сѣановништво, љривреда и здравље)* Сарајево 1963. 133—139.
- Хирц Драгутин, *Југозайадна височина хрвајска у оро- и хидрографијском љогледу*, РАД ЈАЗУ, књ. 98, Загреб 1889, 154—235.
- Hubschmidt Johannes, *Mediterrane Substrate, mit besonder Besichtigung der Baskischen un der West-östlichen Sprachbeziehungen*, Romanica helvetica, vol. 70, Bern 1960.
- Цвијић Јован, *Основе за географију и геологију Македоније и Сѣаре Србије*, књ. I, Београд 1906.
- Цвитановић Владислав, *Оџоци Иж и Премуда*, Радови Института ЈАЗУ, Задар, св. I, Задар 1954, 69—108.
- Чајкановић Веселин, *Пейнаесѣ срѣских народних љесамa, из сѣарих ризница*, I, Београд 1925.
- Шаулић Аница, *Прилог лексици народних говора*, Наш језик, нова серија, књ. VIII, Београд 1957, 269—285.
- Шепић Анте, *Закон кашѣтела Мошћениц, љријејисѣ његови, љтексѣ и језик*, Рад ЈАЗУ, књ. 315, Загреб 1957.
- Schütz Joseph, *Die geographische Terminohogie des Serbokroatischen*, Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin, Veröf. des Instituts für Slawistik, No 10, Berlin 1957.
- Шкаљић Абдулах, *Турицизми у срѣскохрвајском језику*, Сарајево 1965.
- Шкарић Милош, *Живот и обичаји „љланинаца“ љод Фрушком гором*, СЕЗ 54, II одел. живот и обичаји народни, књ. 24, Београд 1939.
- Шобајић Петар, *Бјелойављи и Пјешивци, љлемена у црногорским брдима*, СЕЗ XXVII, Насеља 15, Београд 1923.
- Шупук Анте, *Вуков рјечник с дојунама Јосиѣ Мркице*, Задарска ревија, број 4, Задар 1968, 319—325.

Милица Грковић

МИКРОТОПОНИМИ ИЗВОРИШНЕ ОБЛАСТИ ТОПЛИЦЕ

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

Изворишна област Топлице је у науци недовољно испитана а и туристички скоро неоткривена.

Тешко проходни копаонички терени су беспућем одвојени од најближих културних и административних центара.

Прикупљајући језичку грађу уочила сам право богатство микро-топонимијских назива.

Исцепканост земљишта на ситне поседе и сама конфигурација земљишта са много брда, поља, ливада и речица, утицали су да се на релативно малом подручју створи богата топонимијска слика.

Анализа прикупљене грађе, посматрана са лингвистичког гледишта, неопходна је, јер је фразеолошко уобличавање назива чврсто везано за говор испитиваног подручја.

У катастарској управи Брус сам исписала све назива које сам нашла у катастарским картама, поседованим листовима за осамнаест катастарских општина, а акценат многих микротопонима сам забележила на терену.

Овај мој рад је део језичке грађе овога краја и прилог за микро-топонимијску слике једне области испод Копаоника.

БЛАЖЕВО

1. БАБА РАДА	16. ВАДИШТЕ
2. БАРЕ	17. ВАЛОГА
3. БАРИЦА	18. ВАРДИШТЕ
4. БАШЧА	19. ВЕЛИКА ЛИВАДА
5. БЛАЖЕВСКА РЕКА	20. ВЕЛИКИ БОРОВЊАК
6. БЛАЖЕВСКА ЧУКА	21. ВЕЛИЧКОВА ЛИВАДА
7. БЛАЖЕВСКИ ПОТОК	22. ВИСИЛАЗ
8. БЛАЖАВСКИ ПУТ	23. ВЛАШКА РАВАН
9. БЛАЖЕВСКО ГРОбЉЕ	24. ВОДЕНИЧКИ ПЛАЦ
10. БЛАТЕ	25. ВОЊАК
11. БОРОВЊАК	26. ВРАТНИЦЕ
12. БРДО	27. ВРЛЕТНИЦА
13. БРУСНИЦА	28. ГОЛЕШ
14. БУГАРЕВАЦ	29. ГОРЊА СПАСОВИЦА
15. БУКОВИ	30. ГОРЊЕ ТЕНТИШЕ Т

32. ГОРЊИ ЧАРЕНАЦ
32. ГРАДАЧКИ ПОТОК
33. ГРАОВИШТЕ
34. ГРШЕВИНА
35. ГУВНИШТЕ
36. ГУВНИШТА
37. ГУВНО
38. ДОЛОНА
39. ДОЛИНЕ
40. ДОЛИЦА
41. ДОЊЕ ВЛАТЕ
42. ДОЊИ СТЊБ
43. ДОЊЕ ТЕНТИШТЕ
44. ДОЊИ ЧАРЕНАЦ
45. ДОЧАК
46. ДРЕЊАК
47. ДРУМ
48. ДРУМИЋ
49. ДУБЉЕ
50. ДУБОВИ
51. ДУГА ЊИВА
52. ДУГИ ЛАЗ
53. ДУШИЦА
54. ЗАБЕЛА
55. ЗАНОГА
56. ИСПОД КИЖЕ
57. ИСПОД КУЊЕ
58. ЈАГЊЕТИЦА
59. ЈАСИЦЕ
60. ЈАСИЧКА ШУМА
61. КАРАУЛА
62. КЛИНИ КРШ
63. КОВАЧЕВИЋА ПУТ
64. КОВАЧЕВИЋИ
65. КОВАЧЕВСКА ЊИВА
66. КОД АКСЕНТИЈЕВА ГУВНА
67. КОД АМБАРА
68. КОД БЕЛОГ КАМЕНА
69. КОД БЕЉОЖЕ
70. КОД БУНАРА
71. КОД ВОДЕ
72. КОД ВОДЕНИЦЕ
73. КОД ДИВЉАКА
74. КОД ДУБОВА
75. КОД ГРОБЉА
76. КОД ИЗВОРА
77. КОД ЈАБУКЕ
78. КОД ЈАСЕНА
79. КОД КОЛИБЕ
80. КОД КОРИТА
81. КОД КРУШАКА
82. КОД КУЊЕ
83. КОД ЛЕСКЕ
84. КОД ЛИВАДА
85. КОД ПИРАМИДЕ
86. КОД ПОТОКА
87. КОД ПРОПУСТА
88. КОД РЕКЕ
89. КОД СТАРЕ ЧЕСМЕ
90. КОД СТАРОГ ГУВНА
91. КОД СТЊДЕНЦА
92. КОД ЦЕРИЋА
93. КОД ЋУПРИЈЕ
94. КОНОПЉИШТЕ
95. КОЧАР
96. КОЧЊБЛИНА
97. КРШ
98. КУНОВИЦА
99. КУПУСАРА
100. КУРЕЛСКИ ЛАЗ
101. ЛАЗИЋ
102. ЛЕЋЕВИШТЕ
103. МАЛА ГУВНИШТА
104. МАЛИ БОРОВЊАК
105. МАРКОВО ГУВНО
106. МАТИНА КУЋА
107. НА БАЈЧЕ
108. НА ДНО СТЊБА
109. НА ДУБЉУ
110. НА КРШУ
111. НА МОЛИТВЕ
112. НА ПОМОЉУ
113. НА ЧУКАРУ
114. НА ЦЕМЕНА
115. НЕШКОВИЋА ПУТ
116. ЊИВЕТАК
117. ОБЗОВКА
118. ОГРАДА
119. ОРАЊИЦА
120. ОСОВ
121. ОСОЈНИЦА
122. ПАДИНА
123. ПАДИНЕ
124. ПОДА ДУБЉЕ
125. ПОД БРЕЗУ
126. ПОДВАДА
127. ПОД ГЛАВИЦУ
128. ПОД ГЛАВИЧИЦУ
129. ПОД ГУВНИШТЕ
130. ПОД ЗАБРАН
131. ПОД ЈАСЕН
132. ПОД ЛУТ
133. ПОД МОЛИТВУ
134. ПОД ОГРАДОМ
135. ПОД ОСОЈНИЦУ
136. ПОД ПУТ
137. ПОЉЕВАЦ
138. ПОМОЛ
139. ПОТКУЊНИЦА
140. ПОТОЧЕ
141. ПОТОЧИНА
142. ПОТОЧЊАК
143. ПРЕКА ЊИВА
144. ПРЕКО ЊИВА
145. ПРЕСЛО
146. ПРИСОЈЕ
147. ПУТ КУЊУ
148. РАВАНИ
149. РАВНЕ ЊИВЕ
150. РАНАЦ

151. РОЅИНА ЊИВА
152. РОСУЉА
153. СЅЛИШТЕ
154. СЅЛО
155. СЕНОКОС
156. СЕНОКОСЈЕ
157. СЕНОКОЅА
158. СМИЉАНИН БРЕГ
159. СМОЊИЦА
160. СПАЅОИЦА
161. СПАЅОЕВИЦА
162. СОВИНЕ
163. СОКАК
164. СРЊЅЕВИЦА
165. СТАЊКОВО ГЅВНО
166. СТРАЊА
167. СТЅБ
168. ТЅЊТИШТЕ
169. ТЅРИНА
170. ТЅРИНЕ

171. ТРЅЅВИНА
172. ТЅРЧИН
173. ЂЕРАЊА
174. У БАРЕ
175. У БЛАТЕ
176. У БРДУ
177. У ДОЊИНИ
178. УЗ КУЊЅВЅЕ
179. У РАЊЦУ
180. У СТРАЊЕ
181. У СТРАЊКЕ
182. ЦИГАЊСКИ ДО
183. ЦРЕПУЉЊАЧА
184. ЧАИР
185. ЧАРЅНАЦ
186. ЧЅКА
187. ЧУКАР
188. ЦАДА
189. ШЕВАР
190. ШЅЕРСКА ЛИВАДА

БЅЛО ПОЅЕ

1. АЅЅИЈЕ
2. АЊДРЕИНА
3. БАРА
4. БАЅЧА
5. БЕЅИЦА
6. БЛАЖЅВКА
7. БУСАК
8. ВЅЛИКА ГЛАВА
9. ВЅЛИКА ЛИВАДА
10. ВЅЛИКА ЊИВА
11. ВЅЛИКА РАЊИЦА
12. ВЅШЕ КРЅШКЕ
13. ВЅШЕ ПЅТА
14. ВЛАЧИШТЕ
15. ВОДЕНИЦА
16. ВОДЕНИЧНИ ПЛАЦ
17. ГЛАДИШЅВИНА
18. ГОЅЕШ
19. ГОРЊА БАРА
20. ГОРЊЕ БРЕЅЈЕ
21. ГОРЊЕ ВРЕ
22. ГОРЊЕ ЈЅЕЗЕРО
23. ГОРЊА ПОВЅДНИЦА
24. ГАЅПА
25. ГРОБЅЕ
26. ДИЊИЅИ
27. ДИЧИЅИ
28. ДО
29. ДОЅИНА
30. ДОЊА БАРА
31. ДОЊА СМОЊИЦА
32. ДОЊЕ БРЕЅЈЕ
33. ДРЕЊАК
34. ДУТАЧА ЊИВА

35. БУРЅИ
36. ЖЅТА СТРАЊА
37. ЈАРУГА
38. ЈЅЕЗЕРО
39. КОД БАЈАЧА
40. КОД БЕЅИЦЕ
41. КОД БРЕЅЈА
42. КОД БУСАКА
43. КОД ВИРА
44. КОД ВОДЕ
45. КОД ВРЕБА
46. КОД ВЅКСАНОВЕ КУЅЕ
47. КОД ГРОБЅА
48. КОД ГРОТОВА
49. КОД ГЅВНА
50. КОД ДОЛОВАКА
51. КОД ДУБОВА
52. КОД ИЗВОРА
53. КОД ЈАБУКЕ
54. КОД ЈЅЕЗЕРА
55. КОД КАРАМАЊА
56. КОД КОЅИБЕ
57. КОД КОРИТА
58. КОД КРША
59. КОД КУЅЕ ПОД ПЅТ
60. КОД ЛИВАДКА
61. КОД ПОТЅКА
62. КОД РАДИСАЅЅЕВЕ КУЅЕ
63. КОД РАЊЦА
64. КОД САЅИЅА КУЅЕ
65. КОД СТАРЕ КУЅЕ
66. КОД ШАЊЦА
67. КРИЅИНЕ
68. КРЧЅВИНА

69. КУЊОВИЦА	100. ПОТОЧАК
70. ЛАНИШТЕ	101. ПРАВИЊАЧА
71. ЛАЗИЋ	102. ПРЕОРЕ
72. ЛИВАДАК	103. ПРИСОЈЕ
73. МАЛА ГЛАВА	104. РАВАН
74. МИЉИНА ЈАРУГА	105. РЕКА
75. МАЛА РАВНИЦА	106. РЕПЕЉАК
76. МИЛУШЕВИЋИ	107. РУКА
77. МРАВИЊАЧА	108. СЕЛО
78. НАД ВУЧИЋЕ	109. СЛАМИШТЕ
79. НАД ЛЕШЈЕ	110. СМОЊИЦЕ
80. НАД ПРИСОЈЕ	111. СОКАК
81. НА ЛИВАДЕ	112. СТАРО ГУВНО
82. ЊИВИЦА	113. СТРАНА
83. ЊИЧЕ	114. СУВИНА
84. ОСОЈЕ	115. ТРЕШЊИЦА
85. ПАКЉАЈА	116. ТРЊЕ
86. ПЛАДИШЕВИНА	117. ТОЉИН ГРЊБ
87. ПОД БАЧЕВИНУ	118. ТУРСКИ БРЕГ
88. ПОД ВЕЛИКУ ГЛАВУ	119. У ЗАЕДНИЦУ
89. ПОДВОДНИЦА	120. У ЛИВАДЕ
90. ПОД ВОДУ	121. У ПОТОКУ
91. ПОД ЛЕСКУ	122. У РАВНИ
92. ПОД ЛЕШЈЕ	123. ЦРКВИНА
93. ПОД ЛИВАДАК	124. ЧАИР
94. ПОД КОЈЦКУ КУЋУ	125. ЧОКЉАЈА
95. ПОД КУЋУ	126. ЧУКА
96. ПОД СТАРО ГУВНО	127. ШЕВАР
97. ПОТОК	128. ШИРИМЊИЦА
98. ПРЕКО ДОЛА	129. ШЉИВАК
99. ПРЕКО ПУТА	

БОЗОЉИН

1. БАЉИЧКА РЕКА	24. ГОМЉЕ
2. БАЉИЧКО БРДО	25. ГОРЊЕ БРДО
3. БАЧЕВАЦ	26. ГОРЊЕ КЛАДЕ
4. БАЧИШТЕ	27. ГУВНО
5. БЕГОВЕ РУПЕ	28. ГРКОВА ЊИВА
6. БЛАТО	29. ГУЃИН ЛУГ
7. БЛАЦКИ ПОТОК	30. ГУЃИН БРЕГ
8. БОГАВЧЕВ ЛАЗ	31. ДЕДОВА ВОДА
9. БОРОВЊАК	32. ДО
10. БРДА	33. ДОЛОВИ
11. БРДО	34. ДОЊИ ЈАСЕН
12. БРЕГ	35. ДОЧИЋ
13. БУГАВЧИ ЛАЗ	36. ДРЕНОВА
14. ВАДЕ	37. ДРУМ
15. ВЕЛИКА СТРАНА	38. ДУГИ ЛАЗ
16. ВЕЛИКИ БАЧЕВАЦ	39. ДУГОВА РАВАН
17. ВЕЛИКИ ЛУГ	40. БУРЂЕВИЦА
18. ВИШЕ ИЗВОРА	41. ЖУЈКОВИЦА
19. ВЛАШКА РАВАН	42. ЗАВОЈНИЦА
20. ВОДИЦА	43. ЗАЕДНИЦА
21. ВОЈЕТИН	44. ИСПОД КУЋЕ
22. ВУКОВИЋАНКА	45. ИСПОД ОСОЈА
23. ВУСАНАК	46. ЈАГОДАР

47. ЈАГОДАРАК	96. КРШ
48. ЈАРУГА	97. КРШЕВИТИ БРЕГ
49. ЈАСЕНАК	98. ПРЕКО ЛИВАДА
50. ЈАСИКА	99. ПРЕКО ПОЉА
51. ЈАСИЧЕ	100. ПРЕМА КУЋЕ
52. ЈАТКОВ ПОТОК	101. ПРЕМА ЦРКВЕ
53. ЈОВИН ГРОб	102. ПРЕСЛО
54. КАРАУЛА	103. ПРИСАД
55. КИЖЕВАК	104. ПРИСОЈЕ
56. КИТА	105. РАВНИ
57. КЛАДЕ	106. РАНИ ОСОЈЕ
59. КОВРАЗИ	107. РАДОШЕВАЦ
60. КОД БАЗВЕ	108. РАИЧЕВА ГОРА
61. КОД БЕЛИЦЕ	109. РАСКРШЋЕ
62. КОД ВИТОМИРОВЕ КУЋЕ	110. РЕКА
63. КОД ВОДЕ	111. РЕПУШИНА
64. КОД ВРЕ	112. РОВ
65. КОД ГЛАВЕ	113. РОВОВИ
66. КОД ГРОБЉА	114. СЕДМИНА
67. КОД ГУВНА	115. СЕЛО
68. КОД ДАНИЛОВЕ КУЋЕ	116. СЕНОКОС
69. КОД ИЗВОРА	117. СОЛИНАЦ
70. КОД ЈАВОРА	118. СТАРА КОЛИБА
71. КОД ЈОВИНОГ ГРОБА	119. СТАРА КУЋА
72. КОД КОЛИБЕ	120. СТЕПАНОВ БРЕГ
73. КОД КОРИТА	121. СТЕПИН БРЕГ
74. КОД КОШАРЕ	122. СТРАНА
75. КОД КРАЈА	123. СТУБИЦА
76. КОД КРША	124. СТУДЕНАЦ
77. КОД КУНА	125. ТРЊАК
78. КОД КУЋЕ	126. ТРШЕВИНА
79. КОД НЕНАДОВЕ КУЋЕ	127. УДНО ПОЉА
80. КОД РАДИВООВЕ КУЋЕ	128. УДНУ ПОЉА
81. КОД РАДОМИТОВЕ КУЋЕ	129. У ЛУГУ
82. КОД РЕКЕ	130. У ПОЉУ
83. КОД РОВИНЕ	131. У РАВНИ
84. КОД РУСИМИРОВЕ КУЋЕ	132. У РЕКУ
85. КОД САМЕ БУКВЕ	133. У СТРАНИ
86. КОД СОКАКА	134. ЦЕР
87. КОД СТАРЕ КУЋЕ	135. ЦРКВА
88. КОД ШЉИВАКА	136. ЧИР
89. КОРИТА	137. ЧУКА
90. КОСТИНА ЊИВА	138. ШАРУНКА
91. КРАЈНА ЛИВАДА	139. ШЕВАР
92. КРИЛОВ ДО	140. ШИБ
93. КРС	141. ШИРОКИ ДО
94. КРЧЕВИНА	142. ШЉИВАК
95. КРЧМА	

БОРАНЦЕ

1. БАЈЧА	7. БУЧКА
2. БАРЕ	8. БУЧКА РЕКА
3. БАЧЕВИШТЕ	9. ВЕЛИКА ЛИВАДА
4. БИЈИН БРЕГ	10. ВЕЛИКА ЊИВА
5. БРЕГ	11. ВИШЕ ДУШКОВЕ КУЋЕ
6. БУЧЕ	12. ВОДЕНИЦА

13. ГАРИНЕ
14. ГЛАВЙЧИЦА
15. ГОРИНА
16. ГОРИНЕ
17. ГОРЊИ КРАЈ
18. ГРАБ
19. ГРОБЉЕ
20. ГРУИЧИЊКА ЛИВАДА
21. ДОЛАК
22. ДОЛИНА
23. ДОЊА КАМЕЊАЧА
24. ДРВНОК
25. ДРУМ
26. ДУБИЊИ
27. БУЛИНА ЛИВАДА
28. БУЛИНА ОРНИЦА
29. ЖАРОВИНА
30. ЖОРБИНЕ
31. ЗАБЕО
32. ИЗА КРША
33. КАДЕЉИНА КУЋА
34. КАМЕЊАЧА
35. КАРАМАН
36. КАРАУЛА
37. КЛАДЕ
38. КЛАДЕНАЦ
39. КНЕЖЕВА ЛИВАДА
40. КНЕЖЕВИЦА
41. КОБИЛАР
42. КОД БУЧКЕ ВОДЕНИЦЕ
43. КОД ВОДЕНИЦЕ
44. КОД ГРОБА
45. КОД ГУВНА
46. КОД ДИВЉАКЕ
47. КОД ДУБЉА
48. КОД ИВЕ
49. КОД ЈАЗА
50. КОД КАДЕЉИНЕ КУЋЕ
51. КОД КАРАМАНА
52. КОД КИСЕЉАКА
53. КОД КОНОПЉИШТА
54. КОД КУЋЕ
55. КОД ЛОЉИНЕ КУЋЕ
56. КОД МАЛИНА
57. КОД МУЗАРА
58. КОД ПРОЈЕ
59. КОД РАЊЦА
60. КОД РЕКЕ
61. КОД СЕКУЛИНЕ КУЋЕ
62. КОД СТУДЕНЦА
63. КОД ТРУШЈАЧЕ
64. КОД ЦРКВЕ
65. КОД ШАРУЊКЕ
66. КОНОПЉИШТЕ
67. КРАЈ
68. КРАЈ ПОЉА
69. КРС
70. КРТЙЧЕВА ЛИВАДА
71. КРЧЕВИНА
72. КРШЕВЉЕ
73. КУРИНА РОВИНА
74. КУРИНА ЊИВА
75. КУРИН БРЕГ
76. КУЊИШТЕ
77. ЛАЗ
78. ЛАЗИЋ
79. ЛАТКОВИЦА
80. ЛЕВАК
81. ЛЕСКА
82. ЛИВАДА
83. ЛУГ
84. ЛУКИЊКА ЊИВА
85. ЉУБИЧАРКА
86. ЉУТА ЛИВАДА
87. МАЛА ЛАТКОВИЦА
88. МАЛА СТРАНА
89. МАЛИ ПЕТКОВАЦ
90. МАЛЈСОРА
91. МАНДИН БРЕГ
92. МАРИЦКИ ЛАЗ
93. МАЦАВКА
94. МЕЂУ ГОРЕ
95. МЕЂУТОРЈЕ
96. МИЛИНА ЛИВАДА
97. МУЗАР
98. МУСИШТЕ
99. НА БРЕШЧИТУ
100. НА БРДУ
101. НА ВЕЛИКИ ЛУГ
102. НА ВР КНЕЖЕВЕ ЛИВАДЕ
103. НАД КРЕНИНУ КУЋУ
104. НАД КУЋУ
105. НА КРСТУ
106. НА ЛАЗ
107. НА ЛАЗИЋ
108. НА ЛИВАДЕ
109. НА ПЛОЧЕ
110. НА ПРЕСЛУ
111. НА РАВНИ
112. НА РУПЕ
113. НА СОКАКУ
114. НАСПРАМ ЦРКВЕ
115. НАСРЕД ПОЉА
116. НАСРЕД СЕЛИШТА
117. НА УГАРИ
118. НЕКОШЕНИЦА
119. ОГРАДА
120. ОДОИШТЕ
121. ОРНИЦА
122. ОСРЕДАК
123. ПАПРАДЊИ ДО
124. ПАПРАТ У СЕНОКОС
125. ПАСУЉИШТЕ
126. ПЕРИН ГРОБ
127. ПЕТКОВАЦ
128. ПЛОЧА
129. ПОДВАДИЦА
130. ПОДВОДИЦА
131. ПОД ГЛАВЙЧИЦУ
132. ПОД ГРОБЉЕ

133. ПОД ГЎВНО	166. СКЛАД
134. ПОД КРАЈ	167. СОЏНИЦА
135. ПОД КРУШКУ	168. СОКАК
136. ПОД КРШ	169. СОЛИЛА
137. ПОД КУЋУ	170. СРЊЕВИЦА
138. ПОД ОСОЈЕ	171. СТАРА КУЋА
139. ПОД ПУШИНУ КУЋУ	172. СТАРО ГЎВНО
140. ПОД СЕНДОКОС	173. СТРАНА
141. ПОД ЦРКВУ	174. ТОМОВИЦА
142. ПОЉЕ	175. ТРЊЕ
143. ПОТОЧАК	176. ТУРСКИ ПОТОК
144. ПРЕКИ ПОТОК	177. У БРЕГУ
145. ПРЕСЛО	178. УГАРИ
146. ПРИСОЈАК	179. У ДОЊЕ ЊИВЕ
147. ПРИСОЈЕ	180. УЗНИЦА
148. ПРОГАН	181. У ЛИВАДЕ
149. РАВАН	182. У ЊИВА
150. РАВНА	183. У ЊИВЕ
151. РАДЕТКОВАЦ	184. У ПОТОКУ
152. РАДОВА ЊИВА	185. У РЕКУ
153. РАДОВКЕ	186. У СКЛАДУ
154. РЕКА	187. У ШЉИВА
155. РЕПЕЉАК	188. У ШУНДИЋА
156. РЕПИШТЕ	189. ЧАИР
157. РОВИШТЕ	190. ЧУКА
158. РУДИНА	191. ЧУКАРАК
159. РУВИНА	192. ШИНДИЋЕ
160. РУПА	193. ШИНДОВКА
161. РУПАЧА	194. ШЉЕРЕ
162. САМА БУКВА	195. ШЉЕРСКИ БРЕГ
163. СЕЛИШТЕ	197. ШЉИВЕ
164. СЕЛИШТЕ КОД КРУШКЕ	198. ШЉИВАК
165. СИМИОНОВА ДОЛИНА	199. ШТОЛ

ВІТОШЕ

1. БАШТА	23. ИЗА РОВИНА
2. БОР	24. ЈАСИКАР
3. БОРИЋ	25. КАРАУЛА
4. БРДО	26. КЛИСУРА
5. ВЕЛИКА ЛИВАДА	27. КОД БОРИЋА
6. ВИЉЕ КОЛО	28. КОД ВОДЕНИЦЕ
7. ВІТОШКО БРДО	29. КОД ГРОБЉА
8. ВИШЕ ЛОКВЕ	30. КОД ГЎВНА
9. ВРЕЛО	31. КОД ЋУЛЕ
10. ВРЕЉЦЕ	32. КОД КОЉИВЕ
11. ГЛОГ	33. КОД ШТАЛЕ
12. ГОРЊА ПАРАДА	34. КОЊСКА ВОДА
13. ГОРЊИ КРАЈ	35. КРЧЕВИНА
14. ГРОТ	36. ЛАЗОВИ
15. ДОЛИКА	37. ЛАТКОВИЦА
16. ДОЛИНА	38. ЛОКВА
17. ДОЊА ПАРАДА	39. ЛОМОВИ
18. ДРЕН	40. ЛУКИН ПОТОК
19. ЖАБЉАК	41. МАТИН ДО
20. ЗАСЕДА	42. НА БРЕГУ
21. ИЗА ЛЕШЈА	43. НАД ЛОКВОМ
22. ИЗА ЛОКВЕ	44. ЊИВА ЙСПОД ВРЕЛА

45. ЂВСИШТЕ
46. ЂГРАЂА
48. ЂРНИЦА
49. ЂСНИШТЕ
50. ЂСОЈЕ
51. ПАПРАТЈИНА
52. ПАРАЃЕ
53. ПАРАЃСКО ЂСОЈЕ
54. ПОД ПИРАМИДОМ
55. ПОД ПУТЕМ
56. ПОД ЦЕРЈЕ
57. ПОТОК

58. ПРИСОЈЕ
59. ПУЗНИЦА
60. РАИЧЕВА ГОРА
61. РЕКА
62. РОВИНЕ
63. САМА БУКВА
64. СЕЛО
65. СКЛАД
66. СОКАК
67. У СЕЛУ
68. ШАРИПОВ
69. ШЉИВИК

ГОРЊЕ ЛЕВИЊЕ

1. АРЧИ ПОТОК
2. БАБИН НОС
3. БАНДЕРА
4. БАРЕ
5. БАЧИЈЕ
6. БИДИВИР
7. БЛАГУША
8. БОРУЛО
9. БРОШЕВАЦ
10. БРИШЕВАЦ
11. БУБАН
12. БУДИВИР
13. ВЕЛИКЕ ЊИВЕ
14. ВЕЛИКИ ПОТОК
15. ВЕЛИНОВ ДО
16. ВЕЉИНЕ ЛИВАДЕ
17. ВИТАНОВЕ ЊИВЕ
18. ВИШЕ КУЋЕ
19. ВИШЕ ЋУПРИЈЕ
20. ВОДЕНИЦА
21. ВОДЕНИЧНИ ПЛАЦ
22. ВРЛА СТРАВА
23. ВУКОТИН СТУБ
24. ВУЧЊИ РТ
25. ГАРИНЕ
26. ГАРНОВИЦА
27. ГАШ
28. ГЛОГУША
29. ГОЛИ РТ
28. ГОМИЛЕ
29. ГОРЕО ПАЊ
30. ГОРЊА ЛУКАШКА
31. ГОРЊА УЗНИЦА
32. ГОРЊИ ЛАЗОВИ
33. ГРАБЉИК
34. ГРАБЉИЦЕ
35. ГРАВЉИЧЕ
36. ГРОБ У РАВАН
37. ДИВЉАКЕ
38. ДОЛОВИ
39. ДОЊА ЛУКАШКА
40. ДРАГИЊИЦА
41. ДРВНИК

42. ДРЕН
43. ДРЕЊАК
44. ДУГА ЊИВА
45. БУРИШ
46. ЗАБРАН
47. ЗЛАТНО ОСОЈЕ
48. ЗМАЈСКА ЊИВА
49. ИЗА КУЋЕ
50. ИЛИН ГРОБ
51. ИСПОД ГРАДИНЕ
52. ИСПОД КУЋЕ
53. ЈАБУЧЈЕ
54. ЈАБУЧКА ВОДА
55. ЈАГЛИЧИН ДО
56. ЈАЗБИНА
57. ЈАСИЧЕ
58. ЈАСНИК
59. ЈЕВЊИНО ГУВНО
60. ЈЕЖЕВА ЧУКА
61. ЈЕЖЕВ ДО
62. ЈЕЗДИЊИ
63. ЈЕЗЕРО
64. ЈОВИН ДО
65. КАНЊИНА ВОДА
66. КАТИНА БАРА
67. КОЗЈА СТЕНА
68. КОМПИРАЧА
69. КОНОПЉАР
70. КОСА
71. КОСАРА
72. КРИВО ДРВО
73. КРИВА ЊИВА
74. КРСМАНОВА ЊИВА
75. КРЧЕВИНА
76. КРШЕВЉЕ
77. КОД ВОДЕЊАЧЕ
78. КОД ГУВНА
79. КОД ДРЕНА
80. КОД ИЗВОРА
81. КОД КРСТА
82. КОД ЛЕСАНКА
83. КОД НАВОЈА
84. КОД ТОЧКА

85. КОД ТРЊАЦА	138. ПОТОК
86. КОД ТУРШИЈЕ	139. ПОТОК У ДОЛУ
87. КОД ЂУПРИЈЕ	140. ПРЕКО ПУТА
88. КОД ШТАЛЕ	141. ПРЕСЕДЛО
89. КУЛА	142. ПРЕСЛО
90. ЛАЗ	143. ПРИСОЈЕ
91. ЛАЗОВИ	144. РАВАН
92. ЛЕСКОВА РАВАН	145. РАВНИ РТ
93. ЛИСИЧА РУПА	146. РАДОСАВИНА ЛИВАДА
94. ЛУЧЕВАЦ	147. РАДОШЕВ ДО
95. МАКВА	148. РАЕТИНО ГУВНО
96. МАЛА ЧУКА	149. РАЈКИНО ГУВНО
97. МАЛЕ РУПЕ	150. РАКИЋЕ
98. МАЛИ ЛАЗ	151. РЕКА
99. МАЛИЊАК	152. РЕПЕЉАК
100. МАРИНКОВА ЊИВА	153. РЕПИШТЕ
101. МЕЧИ ДО	154. РОСУЉА
102. МИКИЦКА ЊИВА	155. РУДИНЕ
103. МИЉЕНИК	156. РУЈЕВАЦ
104. МОЛИТВА	157. РУПЕ
105. МУТАРА	158. РУСКИ БРЕГ
106. НА БАЧИЈЕ	159. РУСКИ ПОТОК
107. НА БРЕГУ	160. САДНО
108. НА ДЕЛУ	161. САРИНА
109. НА МОЛИТВЕ	162. САСТАНЦИ
110. НАД ВОДУ	163. СЕНОКОСА
111. НАД ЛЕСКЕ	164. СИМИНА СТРАНА
112. НАД РАДОШЕВ ДО	165. СИМОНОВ БРЕГ
113. ЊИВАРКА	166. СКЛАД
114. ЊИВИЧИЦА	167. СРЕБРЕНАЦ
115. ОВНОВ ДО	168. СРЕДЊЕ ЊИВЕ
116. ОГЛЕДНА	169. СТАРА КУЋА
117. ОРНИЦА	170. СТАРО СЕЛО
118. ОЦИНА ЛИВАДА	171. СТЕНИЦЕ
119. ПАВЛОВ ДО	172. СТРАНА
120. ПАНТИЊИ	173. СТРИКОВАЦ
121. ПЕСАК	174. СТУДЕНАЦ
122. ПЕТКОВА КУЋА	175. ТОПИЛО
123. ПЕТКОВА ЊИВА	176. ТОПЛИК
124. ПЕЧИВО	177. ТРЊИНЕ
125. ПЛУЖАНЕ	178. ТУРСКИ БРЕГ
126. ПОД ГОРУ	179. УЗНИЦА
127. ПОД ГРАДИНЕ	180. У РЕДУ
128. ПОД КРСТАК	181. ЦВЕТКОВА БАЧИЈА
129. ПОД КУЋУ	182. ЦЕРЈЕ
130. ПОД ЛИВАДУ	183. ЦЕРОВИ
131. ПОД ПЛОТ	184. ЦРВЕНЕ БАРЕ
132. ПОД ПУТ	185. ЦРВЕНИ БРЕГ
133. ПОД СТЕНУ	186. ЧЕСТА
134. ПОД ЧУКУ	187. ЧУКА
135. ПОД ШТАЛУ	188. ШИРОКИ ДО
136. ПОЉЕ	189. ШЉИВАК
137. ПОПОВ ДО	190. ШЉИВАР

ГРАДАЦ

1. БАРИЦА	4. БЛАЖЕВАЧКА РЕКА
2. БАРИЦЕ	5. БЛАЖЕВО
3. БАШЧА	6. БРЕГ

7. БУКОВИЦА
8. ВЕЛИКА ГЛАВА
9. ВЕЛИКА ЛИВАДА
10. ВЙШЕ КУЋЕ
11. ВОДЕНИЦА
12. ВРЕЉАК
13. ВРЛЕТНИЦА
14. ГЛИБ
15. ГРАДАЧКИ ПОТОК
16. ГРАДИНА РУКА
17. ГРАОВИШТЕ
18. ГРАОРИШТЕ
19. ГУВНО
20. ДОЛИНА
21. ДОЛЙЦА
22. ДОЛОВАК
23. ДОЊЕ ЈЕСЕЊЕ
24. ДОСТАНИЧКО ГРОБЉЕ
25. ДУШЕНИЦА
26. БАВОЛАК
27. ЗАБРАН
28. ИСПОД РАЉИНЕ ЊИВЕ
29. ЈЕСЕЊЕ
30. ЈЕЗЕРА
31. КЕЗЕРАК
32. КАЛЕМОВИ
33. КЉУНА
34. КОД БАЈАЧА
35. КОД БЛАЖЕВСКОГ ГРОБЉА
36. КОД БУНАРА
37. КОД ГРОБЉА
38. КОД ГУВНА
39. КОД ДОЛОВАКА
40. КОД ДРУМА
41. КОД ЖУТОРЕПЕ
42. КОД ЈАСЕНА
43. КОД ЈЕЗЕРА
44. КОД КАМЕЊАЧЕ
45. КОД КОЉИБЕ
46. КОД КУЋЕ
47. КОД ЛАВЈАНКЕ
48. КОД ЛАВЊАТКЕ
49. КОД ЛУБЉАНКЕ
50. КОД НОВАКОВЕ КУЋЕ
51. КОД РАЉИНЕ КУЋЕ
52. КОД РАНЦА
53. КОД СИМИЋА
54. КОД СТАРЕ КУЋЕ
55. КОД ЧЕСМЕ
56. КУПУСАРА
57. ЛЕШЈЕ
58. ЛЕШТАК
59. ЛИВАДАК
60. ЛИВАЧЕ
61. ЛУКОВА
62. ЛУКОВАЧА
63. МАЛА ГЛАВА
64. МАЛА РАВАН
65. МЕБУЛЕШТАК
66. МЕТАЉКА
67. МОЧИЛО
68. НА БАРИЦЕ
69. НА БРДУ
70. НА БРЕГУ
71. НИЗ МЕТАЉКУ
72. ЊИВЕТАК
73. ОТОК
74. ПИСКОВАЦ
75. ПОДВАДИЦА
76. ПОДВОДИЦА
77. ПОД КАЛЕМОВИ
78. ПОД КОЉИБИШТА
79. ПОД КОНОПЉЕ
80. ПОД КУЋУ
81. ПОД ШЛИВАК
82. ПОТОК
83. ПОТОЧИНА
84. ПОТОЧИЋ
85. ПРЕКО ПОТОКА
86. ПРЕКО РАВНИШТА
87. ПРИСОЈЕ
88. РАВАН
89. РАВАНИ
90. РАВНИШТЕ
91. РАДОШЕВАЦ
92. РАКЊЕ
93. РАНАЦ
94. РАСЈАК
95. РЕКА
96. РОВИНА
97. РУПЧИНА
98. САСТАЊЦИ
99. СЕЛО
100. СОКАК У ШУМИЦИ
101. СОКОЛОВА БАРА
102. СПАСОВИЦА
103. ТРШЕВИНА
104. СТАРА БАШЧА
105. СТАРА КУЋА
106. СТАРО ГУВНО
107. СТОЉИЦЕ
108. СТРАЖИШТЕ
109. ТРЊЕ
110. ЋОРАВЧЕ
111. ЋОРАВКА
112. У ПОТОКУ
113. У ТРЊУ
114. ЦРЕШАЊА
115. ЦРКВЕНА ПОРТА
116. ЧАИР
117. ЧЕШМА
118. ЧУКА
119. ЧУКАР
120. ШЕВАР
121. ШИБИЋ
122. ШИБИЋИ
123. ШИВАК
124. ШУМИЦА

ДОМИШЋВИНА

1. БАЛОГА	44. ЛУГ
2. ВЕЛИКА ГЛАВА	45. ЛУКОВАЧА
3. ВЕЛИКА ЊИВА	46. ЛУКОВАЧКИ ПОТОК
4. ВИТОШКА РЕКА	47. МАЛА ДОЛИНА
5. ВИШЕ КУЋЕ	48. МАЈИНО ГУВНО
6. ВУЧКОВА ЊИВА	49. МИЛАНОВСКА КУЋА
7. ГАРЕВИНЕ	50. МИЛУНОВА РУКА
8. ГАРИНЕ	51. МИЛОВАНОВА ЧУКА
9. ГЛАВЊИЦА	52. НА БРЕГУ
10. ГОРИНА	53. НИЗ БРЕГ
11. ГОРЊА МАЛА	54. ОМАН
12. ГРАДИНЕ	55. ОСОЈЕ
13. ГРОБЉЕ	56. ПАЧЕП
14. ГРОТ	57. ПЛАНДИШТЕ
15. ДЕДИНА СЕЧА	58. ПОДА ЧУКУ
16. ДО	59. ПОД ВЕЛИКУ ГЛАВУ
17. ДОЛИНА	60. ПОД КРШ
18. ДОЧАК	61. ПОД КУЋУ
19. ДОЧИЋ	62. ПОДВАДНИЦА
20. ДРЕЊАК	63. ПОТОК
21. ДРУМ	64. ПОЧИВ
22. ЂОКИЊ БРЕГ	65. ПРЕКИ ПУТ
23. ЖЕЖЊИЦА	66. ПРЕСЛО
24. ИСПОД КУЋЕ	67. РАСЈЕ
25. ЈЕЗЕРИНА	68. РОВОВИ
26. КЉУЧ	69. РОСУЉЕ
27. КОВАЧЕВАЦ	70. РУПИНЕ
28. КОД БЕЛЕ ЈАБУКЕ	71. САТАЊЦИ
29. КОД ВОДЕЊАКА	72. СЕЛИШТЕ
30. КОД ВРЕЂЕ	73. СЕЛО
31. КОД ГУВНА	74. СКЛАД
32. КОД ДРУМА	75. СРЕДНИЦА
33. КОД ДУБА	76. СТАРА КУЋА
34. КОД КУЋЕ	77. СТРАНА
35. КОД ПЛЕВНЕ	78. СТУБИЦА
36. ПОД СТУДЕНЦА	79. ТЕРАНА
37. КОНОПЉИШТЕ	80. У ПОТОКУ
38. КРИВА ЊИВА	81. У РЕКУ
39. КРУШЕВЉЕ	82. ЧЕШЉИКОВА ЊИВА
40. КРЧЕВИНА	83. ЧУКА
41. КУЊИШТЕ	84. ШИЋ
42. ЛАЗ	85. ШЉИВАК
43. ЛИВАДА	

ДОЊЕ ЛЕВЊЕ

1. БАЈЧА	11. ВОДЕНИЦА
2. БАЧИШТЕ	12. ВОЈНОВ БРЕГ
3. БЕГОВИЦКИ СОКАК	13. ВЕЛЕТНИЦА
4. БЛАТИНЕ	14. ВУЈАНОВИЦА
5. БРДО	15. ВУЧАРА
6. БРЕГ	16. ГАРИНЕ
7. ВЕЛИКА РАВАН	17. ГАШИН БРЕГ
8. ВИШЕ ВОДЕ	18. ГЛОЖЈЕ
9. ВИШЕ КУЋЕ	19. ГРАДИНА
10. ВЛАШКА РАВАН	20. ГРОБЉАК

21. ГРОБЉЕ
22. ДЕНИНА ВОДА
23. ДЕНИНА СТРАНА
24. ДИЛИН КРШ
25. ДОЛИНА
26. ДОЛИНКА
27. ДОЊА ЊИВА
28. ДОЧИЋИ
29. ДРЕЊАК
30. ДУТАЧКА ЊИВА
31. ЖАРСКИ ДО
32. ЗАБРАН
33. ЗАВОИЦА
34. ЗЕЧА ВОДА
35. ИЗА ВОДЕ
36. ИСПОД ДЕЛОВКЕ
37. ИСПОД КУЋЕ
38. ЈАБУЧКА ВОДА
39. ЈАШАРИ
40. ЈОВАНИН ПОТОК
41. КАТИНА БАРА
42. КОД ЗАШЧЕ
43. КОД БЛАТИНЕ
44. КОД ВИРА
45. КОД ВОДЕНИЦЕ
46. КОД ГАЈА
47. КОД ГЛОГА
48. КОД ГРОБЉА
49. КОД ДЕНИНЕ ВОДЕ
50. КОД ДРЕНА
51. КОД ЂУЛЕ
52. КОД ИЗВОРА
53. КОД КАРАУЛЕ
54. КОД КОРИТА
55. КОД КОШАРЕ
56. КОД КУЋЕ
57. КОД ЛЕСКЕ
58. КОД МИЉУРКОВЕ КУЋЕ
59. КОД НАСЛОНА
60. КОД ПЛЕВНЕ
61. КОД САВЕТИНЕ КУЋЕ
62. КОД САРИНЕ ВОДЕ
63. КОД ТРЕШЊИЦЕ
64. КОД ЧЕДИНЕ ЧЕСМЕ
65. КОНОПЉАР
66. КОРИТА
67. КОСА
68. КУПУСАРА
69. КУЋЕТИНА
70. ЛАЗОВИ
71. ЛАКЧИЋ
72. ЛЕВИЧКА РЕКА
73. ЛИВАДАК
74. ЛИВАДИЦЕ
75. ЛИВАЧЕ
76. ЛИПА
77. ЛИПАР
78. МАЛА РАВАН
79. МАЛИ ЛАЗ
80. МЕЂАР
81. МЕТАЉКА
82. МИЛОШЕВСКИ ПОТОК
83. МИЛУТИНОВСКИ ПУТ
84. МОРАВИЦА
85. МОЧИЛО
86. НАД ЗАБРАН
87. НАСЛОН
88. НЕНИН ЛАЗ
89. НИКОЛИНА СТРАНА
90. ЊИВЕТАК
91. ОТОКА
92. ПАЉЕВИНЕ
93. ПЕСАК
94. ПОД ВОДУ
95. ПОД ГЛОЖЈЕ
96. ПОД ГОРУ
97. ПОД ИЗВОР
98. ПОД КУЋУ
99. ПОД ЛАЗ
100. ПОД ЛЕЈУ
101. ПОД ЛИВАДИЦЕ
102. ПОД ЛИВАДИЦУ
103. ПОД ЛИПУ
104. ПОД ОРА
105. ПОД ПЛЕВНУ
106. ПОД ПУТ
107. ПОД СКЛАД
108. ПОТОК
109. ПРЕКО ДОЛИНЕ
110. ПРЕКО ЛАЗОВА
111. ПРИСОЈЕ
112. ПРЉУША
113. ПРЧАК
114. РАВАН
115. РАВНИЦА
116. РАСИНАЦ
117. РАШКИ ПОТОК
118. РЕКА
- 119.РОВИНЕ
120. РУЈЕВАЦ
121. САРИНА КУЋА
122. САСТАНЦИ
123. СЕЛИШТЕ
124. СЕЧИНА
125. СЛАНИЧКИ ПОТОК
126. СРЊЕВИЦА
127. СТАРА КУЋА
128. СТАРИ ЗАБРАН
129. СТРАНА
130. СТРМЕНАК
131. СТУПНИЦЕ
132. ТАТИНА КУЋА
133. ТОПЛИЧКИ ПУТ
134. ТРНИЦА
135. У РАВНИ
136. УСОЈИНА
137. ЦРКВЕНИК
138. ЧАИР
139. ЧАРЧЕВ ДО
140. ЧУКА

141. ЧУКАР
142. ЦЕЛОВИЦКА ЈАРУГА

143. ШИРОКА ДОЛИНА
144. ШЉИВАЧЕ

ЋЕРЕКАРЕ

1. ВИЃИШТЕ
2. ВИШЕ КУЋЕ
3. ВОДЕНИЦА
4. ВОДЕНИЧНИ ПЛАЦ
5. ГРАДАЦ
6. ГРОБЉЕ
7. БАКОВ ПОТОК
8. ЋЕРЕКАРСКА
9. ЋЕРЕКАРСКА ЧУКА
10. ИСПОД КУЋЕ
11. ЈАСИКА
12. ЈОВИНО БРДО
13. КАДЕНИЦА
14. КРИВЦЕЛОВИЦА
15. КОД ВОДЕНИЦЕ
16. БЕЛЦОВА ЈАБУКА
17. БОЗОЉИНАЧА
18. БУБАН
19. БУБАНСКИ БРЕГ
20. КОД ГРОБЉА
21. КОД ДИВЉАКЕ
22. КОД ДРУМА
23. КОД ИЗВОРА
24. КОД ЈАСИКЕ
25. КОД ЈЕЗЕРА
26. КОД КУЋЕ
27. КОД СТАРЕ КУЋЕ
28. КОД БУПРИЈЕ
29. КОНОПЉИШТЕ

30. КРУШЕВЉЕ
31. ЛАВОВИ
32. ЛЕВАК
33. ЛОКВЕ
34. МЕТИЉАВА БАРА
35. МИЈАТОВ ДО
36. МИРНА ЊИВА
37. НА БРДО
38. НАД КУЋУ
39. НА МОЛИТВЕ
40. НАСИП
41. ОКРУГЛИ БРЕГ
42. ПОД ГОРУ
43. ПОД КРШ
44. ПОД ЛЕВАК
45. ПЕТКОВАЦ
46. ПРЕКО РЕКЕ
47. ПРЕСЛО
48. ПРИСЉЕ
49. РЕПИШТЕ
50. СТАРА КУЋА
51. СТРАНА
52. ТРЊИНЕ
53. У ДОЛИНЕ
54. У ПОЉЕ
55. У ПОТОКУ
56. У ТРЊУ
57. ЧУКА
58. ШИРОКА ДОЛИНА

ЖАРЕВО

1. БАТОТЕ
2. БУЂОВАЦ
3. ГОРЊИ МИЉИНИ
4. ГРАНИЦА
5. ДЕБЕЛА ГЛАВА
6. ДОЊИ МИЉИНИ
7. ЖАРЕВАЧКО БРДО
8. ИВАНОВ БРЕГ
9. КОКАНОВАЧКА КОСА
10. КРИВЕ ЊИВЕ
11. КРУГЛИЦА
12. КРУГЛИЧКИ ПОТОК

13. ЛОКВЕНИК
14. МАЂОВО
15. МАЛА РЕКА
16. МЕДАН ПОТОК
17. МИТРОВИЋЕВО БРДО
18. РАВАН ЛАЗ
19. РДОВ
20. САВИЦКИ ПОТОК
21. СТРМАЧКА КОСА
22. ТРЕБАК
23. УРСЛОВАЦ
24. ЦАРИНЕ

ЈИРИЧИНИ

1. АЛУГА
2. БАРА
3. БАЈЧИНА
4. БАЈЧА ЛАЗ

5. БАШЧА
6. БЕРИМ
7. БЕРИМСКИ ПОТОК
8. БЛАЖЕВСКИ ПОТОК

9. БРДО
10. БРЕГ
11. БРЕКЧИЋ
12. БРЕСЈЕ
13. БРОД
14. БУЧИЋИ
15. ВАЛОГА
16. ВИШЕ ПУТА
17. ВОДЕНИЧНИ ЈАЗ
18. ВРЛЕТНИЦА
19. ВУЧИЋИ
20. ВУЧИЋКИ ПОТОК
21. ГОРЊА ГОСПА
22. ГОСПА
23. ГРОБЉЕ
24. ДИМИЋКИ ПОТОК
25. ДОЛИНА
26. ДОЛОВИ
27. ДОЊА РЕКА
28. ДОЊИ БРЕГ
29. ДРЕНИЋ
30. ДУБ
31. ЗАЕДНИЦА
32. ЗАНОС
33. ИЗА КУЋЕ
34. ИЛИЊАЧА
35. ЈАЊИЋИ
36. ЈЕВТИН ВИР
37. ЈОВИЋИ
38. КЛАДЕНАЦ
39. КОД БОШКОВЕ КУЋЕ
40. КОД БРОДА
41. КОД ВОДЕ
42. КОД ВОДЕНИЦЕ
43. КОД ВРАТНИЦЕ
44. КОД ВРЕБЕ
45. КОД ДИВЉАКА
46. КОД ДУБА
47. КОД ГРОБЉА
48. КОД ГУВНА
49. КОД ЈАБУКЕ
50. КОД ЈАЗА
51. КОД ЈЕЗЕРА
52. КОД КРЕВЕТА
53. КОД КУНА
54. КОД КУЋЕ
55. КОД МОЧИЛА
56. КОД ТРЕШЊЕ
57. КОД ЋУПРИЈЕ
58. КОНДОПЛИШТЕ
59. КРАЈЊИ ДОЛОВИ
60. КРОЗ ИМАЊЕ
61. КРУШАК
62. КРУШЕВЉЕ
63. КРЧЕВИНА
64. ЛАЗ
65. ЛУКИЋКИ БРЕГ
66. МАЛА СТРАНА
67. МАРИЋКИ ПОТОК
68. МАТИЋИ
69. МЕТАЉКА
70. МИКИЋИ
71. МИКИЋКИ ПОТОК
72. МИЛИЋЕВИЋИ
73. МИЛОСАВЉЕВА ЛИВАДА
74. МИШИНИЦА
75. МОЧИЛО
76. МРАВИЊАЧА
77. МРАВИЊСКИ ПОТОК
78. НА БРЕГУ
79. НАД ДОЛОВЕ
80. НЕРИЋКИ ПОТОК
81. НЕРИЋКО ТРЊЕ
82. НИЗ ОРНИЦЕ
83. ЊИВЕТАК
84. ЊИВЧЕ
85. ОРНИЦА
86. ОСЈЕ
87. ОСУВИНА
88. ПЕРИЋКИ ПОТОК
89. ПЕРИЋИ
90. ПЕСАК
91. ПЛАНИНА
92. ПОДВАДИЦА
93. ПОДВОДИЦА
94. ПОЉЕ
95. ПОТОК
96. ПРЕКО ПУТА
97. ПРЕСЛО
98. ПРИСОЈЕ
99. ПРЛИНЕ
100. ПРОСИШТЕ
101. РАВАН
102. РАНИ ДО
103. РЕКА
104. РОВОВИ
105. СЕЛИШТЕ
106. СЕЧИНА
107. СИМИОНОВИЋКИ ПУТ
(СИМИОНОВСКИ ПУТ)
108. СОКАК
109. СТАРА КУЋА
110. СТАРО ГУВНО
111. СТРАНА
112. ТРЊЕ
113. ВЕЛАВИЦА
114. У ПОЉУ
115. У ПОТОК
116. ЦРКВИШТЕ
117. ЧАИР
118. ЧУКАР
119. ШИРОКИ ДО
120. ШЉИВАК

КНЕЖЕВО

1. БРЕГ	32. МАРКОВИЦА
2. БРИШЕВАЦ	33. МИРЈИНА КОЛЈБА
3. ВИШЕ ИЗВОРА	34. НА БРДУ
4. ВРТЕШКА	35. НА ГУВНУ
5. ДОЊИ ПОТОК	36. НА КОВЧЕГУ
6. ДУБОКА	37. НА РАВНЕ
7. БУРЂЕВИЋ	38. НАД РАЈИНУ КЋУ
8. ИВИНА РАВАН	39. НА СРЕДОМОЛУ
9. ИЗА БРЕГА	40. ОБЗОВИШЕ
10. КОД БАДЊЕ ВОДЕ	41. ОРНИШЕ
11. КОД БАЗВЕ	42. ОСОЈЕ
12. КОД ВИРА	43. ПЛОЧНИЦА
13. КОД ИЗВОРКА	44. ПОД ЗАКАРИЈЕВУ КЋУ
14. КОД ЈАБУКА	45. ПОД КЋУ
15. КОД КРЉЕ	46. ПРЕДРАГОВ БРЕГ
16. КОД КРСТА	47. РАШЈИНА КРЧЕВИНА
17. КОД КУЋЕ	48. СЕЛИШТЕ
18. КОД ПОТОКА	49. СТРАНА
19. КОД РОДИНЕ ВОДЕ	50. У ДОЛИНЕ
20. КОД РУПЕ	51. У ДОЛУ
21. КОД ТОЧКА	52. У ЊИВА
22. КОД ТРАПА	53. У СТРАНЕ
23. КОД ЦРЕШЊИЦЕ	54. У ТРЊАКУ
24. КОД ШТАЛЕ	55. ЧАИР
25. КОМПРИШТЕ	56. ЧУКА
26. КРАВЉАК	57. ЧУКАРА
27. КРЊИВА ОРНИЦА	58. ЧУЊА
28. КУЊИШТЕ	59. ШИРОКИ ДО
29. ЛАЗИЋ	60. ШОПИДО
30. ЛУКАШКА	61. ШУМАРИЦА
31. МАЗИН БРЕГ	

КОВИЗЛЕ

1. БЕГОВО БРДО	23. ГРОБЉЕ
2. БРЕГ	24. ГУВНО
3. БРЕЗИ ПОТОК	25. ДЕЈАНСКИ ПОТОК
4. БРЕЗЈАК	26. ДЕМИНА ЛИВАДА
5. БРЕКЧИЋ	27. ДЕМИНО БРДО
6. ВЕЛИКИ ДО	28. ДОЛИНА
7. ВИСОКО БРДО	29. ДОЊА ДЕМИНА ЛИВАДА
8. ВИТОШКА РЕКА	30. ДОЊЕ ДЕЈАНЕ
9. ВИШЕ КУЋЕ	31. ДЕЊЕ ДЕОНЕ
10. ВОДЕНИЦА	32. ДОЧАК
11. ВОДЕНИЧИШТЕ	33. ЗАБЕЛА
12. ВРЉАК	34. ИЗА БРЕГА
13. ВУКАДИНОВА ЛИВАДА	35. ЈАСИКА
14. ГЛОГ	36. ЈАСИЧЕ
15. ГОРЊА СКОРОЊА	37. КАТИН БРЕГ
16. ГОРЊЕ ДЕЈАНЕ	38. КОД АМБАРА
17. ГОРЊЕ РУПЧИНЕ	39. КОД БУКВЕ
18. ГРАБЉЕ	40. КОД ВОДЕНИЦЕ
19. ГРАВАВИШТЕ	41. КОД ВУЛЕТИНЕ КУЋЕ
20. ГРАВИЧКИ ПОТОК	42. КОД ЗАБЕЛА
21. ГРАВИШТЕ	43. КОД ИЗВОРА
22. ГРАДИНА	44. КОД ЈАБУКЕ

45. КОД ЈАЗА
46. КОД ЈАРУГЕ
47. КОД КОЛЕТИНЕ ВОДЕ
48. КОД КОЛИБЕ
49. КОД КОШАРЕ
50. КОД КУЋЕ
51. КОД МАРИНЕ ВОДЕ
52. КОД ПРЕСЛА
53. КОД ПРИСОЈА
54. КОД ПУТА
55. КОД РАДОСАВЉЕВЕ КУЋЕ
56. КОД РАНЦА
57. КОД РЕКЕ
58. КОД СИТНАЈКЕ
59. КОД СПАСИНЕ КУЋЕ
60. КОД ТОРОВА
61. КОД ЦРЕШЊЕ
62. КОД ЧЕСМЕ
63. КОД ШИБА
64. КОД ШТАЛЕ
65. КОЛЕТИНА ГЛАВА
66. КОНОПЉИШТЕ
67. КОРОВСКИ ЛУГ
68. КРШ
69. КУЋИШТЕ
70. ЛАЗ
71. ЛАТКОВАЦ
72. ЛАТКОВИЦА
73. МАЛА ДОЛИНА
74. МАЛА ЊИВА
75. МАЛЕТИЊКИ БРЕГ
76. МЕЂУ ЛИВАДА
77. МЕЂУ ПУТЕВЕ
78. МИТРОВА ЊИВА
79. НА БРЕГУ

80. НАД ГОРА
81. НАД ГОРОМ
82. НАД ГОРУ
83. НАД ШЕВАР
84. НОВА ЛИВАДА
85. ОКУЋНИЦА
86. ОРНИЦА
87. ПЛЕВНА
88. ПОД ВОДОМ
89. ПОДВОДНИЦА
90. ПОД КУЋОМ
91. ПОЛОЖАК
92. ПРЕСЛО
93. ПРИСОЈЕ
94. РАВАН
95. РАШКОВА ЊИВА
96. РЕКА
97. РЕКА НАД ШЕВАР
98. РУПЧИНЕ
99. САМА БУКВА
100. СКОРИЊА
101. СКОРОЊСКА ВОДА
102. СМИЉКОВАЧА
103. СОКАК
104. СРПАК
105. СТАРО СЕЛО
106. СТРАНА
107. ТОВАРЊАЧА
108. ТОПАЛОВ ГРОБ
109. ТРЕСКА
110. ТРЊАК
111. УСОВ
112. ШИБ
113. ШЉЕРСКИ БРЕГ

РАВНИШТЕ

1. АЦИНО ТРЛО
2. БАКИНЕ КРУШКЕ
3. БАРЕ
4. БАЧЕВАЦ
5. БАЧЕВИНА
6. БАЧИШТЕ
7. БЕЂИРОВАЦ
8. БЕЂИРОВАЧКИ ПОТОК
9. БЛЕД
10. БОРАК
11. БОРОВА ЛИВАДА
12. БОРОВЊАК
13. БОШКОВАЦ
14. БРДО
15. БРЕГ
16. БУБАН
17. ВАДА
18. ВАЛОГЕ
19. ВЕЛИКА РАВАН
20. ВЕЛИКА РУПА

21. ВЕЛИКА СТРАНА
22. ВЕЛИКЕ ЛИВАДЕ
23. ВЕЛИКЕ РУПЕ
24. ВИШЕ ВОДЕ
25. ВИШЕ КУЋЕ
26. ВИШЉАК
27. ВОДЕНИЦЕ
28. ВОДИЦА
29. ВОДЕНИЧКИ ПЛАЦ
30. ВРАТНИЦЕ
31. ВРБЕ
32. ВРЛЕТНИЦА
33. ВУЈАДИНОВ ЛАЗ
34. ВУЈАДИНОВА ВОДА
35. ВУКАДИНОВИЦА
36. ГАРЕВИНА
37. ГЛОЖЈЕ
38. ГОРЊИ КОЛОВОЗ
39. ГРАДАЦ
40. ДИЧЕВАЦ

41. ДО
42. ДОЛИНА
43. ДОЊА ДУБОКА
44. ДОЊА ДУБОКА
45. ДУБОКА
46. ДУТАЧКИ ЛАЗ
47. ЂЕРЕКАРЕ
48. ЂЕРЕКАРСКА РЕКА
49. ЗАБРАН
50. ЗАЕДНИЦА
51. ЗАПЛАНИНА
52. ЗОВИНАЦ
53. ИВЉАК
54. ИЗА БРЕГА
55. ИЗА КРША
56. ИСПОД ГУВНО
57. ИСПОД ПРИСОЈА
58. ЈАРУГА
59. ЈАСИКА
60. ЈОВИНА БАРА
61. ЈОВИНО БРДО
62. ЈОТКОВА ЛИВАДА
63. КАМЕНИЦА
64. КАРАУЛА
65. КНЕЖЕВСКИ ПОТОК
66. КОВРАГ
67. КОВРАГЕ
68. КОД ВОДЕНИЦЕ
69. КОД ВРАТНИЦЕ
70. КОД ГРОБЉА
71. КОД ДРУМА
72. КОД ЈАБУКЕ
73. КОД КРША
74. КОД КРШИЋА
75. КОД КУЋЕ
76. КОД ПЕРИНЕ КУЋЕ
77. КОД СТАРЕ КОЛИБЕ
78. КОД ШИЉАТОГ КРША
79. КОЛОВОЗ
80. КОМПИРАЧА
81. КОШАРИШТЕ
82. КРАИШТЕ
83. КРИВА ЦРЕШЊА
84. КРИВИНЕ
85. КРС
86. КРЧЕВИНА
87. КРУШЕВЉЕ
88. КОРИТА
89. КУПУСАРА
90. ЛАЗ
91. ЛАЗИЋ
92. ЛИВАДАК
93. ЛОКВА
94. ЛУБЕНИЦА
95. ЛУКАЧКА
96. ЛУКАШКА
97. ЛУКИШКА РЕКА
98. МАГАРЕТНИЦА
99. МАЛА РАВАН
100. МАЛО БРДО
101. МАНДИН ПУТ
102. МАНИЧЕ
102. МАТОВА КУЋА
104. МЕЋУТОРЕ
105. МЕЋУТОРЈЕ
106. МЕЋУТОРСКА РЕКА
107. МЕЋУТОРСКО БРДО
108. МЕТОДСКА СТРАНА
109. МУТНИ ПОТОК
110. МУЧИБАБА
111. НА ПЛОТУ
112. НАД ПУТ
113. НА ЧУКЕ
114. НАСЛОН
115. НОВО СЕЛО
116. ОБЗОВИЧЕ
117. ОБЗОВЧЕ
118. ОРНИЦА
119. ОСОЈЕ
120. ПАЉЕВИНА
121. ПАПРАДЊАК
122. ПЕСКУДАРА
123. ПЛОТ
124. ПРЕКО ВРЛЕТНИЦЕ
125. ПРЕКО ПАЉЕВИНА
126. ПРЕСЛО
127. ПРИСОЈЕ
128. ПОД БРДО
129. ПОД ВОДУ
130. ПОД ГРОБЉЕ
131. ПОД КУЋУ
132. ПОД НАСИП
133. ПОД ТОР
134. ПОПОВ ДО
135. ПОТОЧАК
136. ПОЧЕВАЦ
137. РАДОВО ГУВНО
138. РЕПУШЊАК
- 139.РОВИНЕ
140. РУПЕ
141. СИГА
142. СТАРА БАЧИЈА
143. СТАРА КОЛИБА
144. СТАРО ГУВНО
145. СТРАНА
146. СТРМАЦ
147. ТОРИНЕ
148. ТОРОВИ
149. ТОРОВИШТЕ
150. ТУРСКО ГРОБЉЕ

РАДУЊЕ

1. БАЗНА
2. БЕЛУТАК
3. БИСАГ
4. БРЗИ ПОТОК

5. ВЕЛИКА ЊИВА
6. ВЕЛИКА ОРНИЦА
7. ВУЧЕЋЕ КРИЛО
8. ГОРЊИ СТУБ
9. ДРАГОЈЛАЦ
10. ДРАГОЈЛОВАЦ
11. ДОЊИ СТУБ
12. ДУБ
13. ДУГА ЛУКА
14. ЗАЛУЖЕ
15. КОВАЧЕВАЦ
16. КОД ВОЂАРКЕ
17. КОД ИЗВОРА
18. КОЛЕТИНА ГЛАВА
19. КОТОР
20. КОШАРИШТЕ
21. КРУЧИЦА
22. КРУШЕВЉЕ
23. ЛАЗИЋ

24. ЛЕДИНЕ
25. ЛИВАДАК
26. МЕТАЉКА
27. НАД ПРОШЈЕ
28. ОБРАДОВИЦА
29. ПОДВОДНИЦА
30. ПРЕСЛО
31. ПРОШЈЕ
32. РЕПЉАК
33. РОСУЉА
34. РОСУЉЕ
35. РУПИНЕ
36. СЕЛИШТЕ
37. СРПАК
38. СТАРА КУЋА
39. ТОРТОВИЦА
40. ТРЕСКА
41. УРВИНА

СУДИМЉА

1. АЛУГА
2. БАЧИШТЕ
3. БЕРИМ
4. БРДО
5. БРЕГ
6. БРЕСЈАК
7. ВЕЛИКА ЊИВА
8. ВЕЉАНИЦА
9. ВЕЉКОВА ЊИВА
10. ВИШЕ ГРОбЉА
11. ВИШЕ КУЋЕ
12. ВИШЕ ПУТА
13. ВУЧИ ПОТОК
14. ГЛУШИНА
15. ГОЛА ЧУКА
16. ГОРЉЕ ГРМЕЊЕ
17. ГРМЕЊЕ
18. ГУВНО
19. ДОЉИНА
20. ИЗА БРЕГА
21. ИЗА ГРОбЉА
22. ИЛИЊАЧА
23. ЈОКЊИНО БРДО
24. КЛЕЧЈЕ
25. КОВАЧИЦА
26. КОД БРЕЗЕ
27. КОД ВАЉАВИЦЕ
28. КОД ВОДЕ
29. КОД ВОДЕНИЦЕ
30. КОД ГУВНА
31. КОД ЈЕЗЕРА
32. КОД КАЉЕМА
33. КОД КИСЕЉАЈКЕ
34. КОД КРША
35. КОД КРШИЋА
36. КОД КУЋЕ

37. КОД МИАЙЛОВЕ КУЋЕ
38. КОД СОКАКА
39. КОД ЧУКЕ
40. КОМПИРИШТЕ
41. КОНДОПЉИШТЕ
42. КОСОВСКА ТРЛА
43. КОТУР
44. КРЧЕВИНА
45. КУКАЧА
46. КУЋИШТЕ
47. ЛАЗИНА
48. ЛАЗИЋ
49. ЛАНИШТЕ
50. ЛИВАДАК
51. ЛОКВА
52. ЛУКАЧА
53. МЕЂУ РЕКЕ
54. МИЉКОВИЦА
55. МИШКОВИЦА
56. НАД ЛАЗ
57. НА ЛАЗУ
58. НА ЛИВАДЕ
59. НИЗ БРЕГ
60. ОБОРИШТЕ
61. ОРНИЦА
62. ПОДВАДИЦА
63. ПОД КОЉИВУ
64. ПОД КУЋУ
65. ПОД ЊИВУ
66. ПОД РАВАН
67. ПОД СОКАК
68. ПОТРА
69. ПРЕКО ЊИВА
70. ПРИСОЈЕ
71. РАВАНИЦА
72. РАВНИЦА

73. РАЊВЕЛОВА ЊИВА
74. РАЅЈЕ
75. РАШЈЕ
76. РЕПЉАК
77. РЖИШТЕ
78. РИСТИН БРѢГ
79. САВИНА ЛИВАДА
80. СВИЊСКИ РОВ
81. СМОЊИЦА
82. СУВИНА

83. СТАРА МОЉТВА
84. СТЕЊИЦЕ
85. ТУРАК
86. УГЉЕШЕВАЦ
87. У ДОЉИЊЕ
88. ЦИГАНКА
89. ЦАВАТУША
90. ШЕВАР
91. ШЉИВАК

ЧОКОТАР

1. БАРЕ
2. БРДО
3. БУГРЕВАЦ
4. ВИШЕ БОЖИЊЕ КУЉЕ
5. ВИШЕ КУЉЕ
6. ГРОБЉЕ
7. ДОЊА ЛИВАДА
8. ДРУМ
9. ДУГА
10. ДУДУЛЕ
11. БОКОВ ПОТОК
12. ЈАБУКЕ
13. КОД ВОДЕ
14. КОД ИЗВОРА
15. КОД ЈАСИКЕ
16. КОД КУЉЕ
17. КОД РАКИЊА
18. КОД СПАСИЊЕ ВОДЕ
19. КОД ТОДОСИЈЕВЕ КУЉЕ
20. КОД ЧАРДАКА
21. ЛИВАДА
22. НАД ПУТ

23. НА ЖИВАНЧЕТУ
24. НА МОЉТВЕ
25. ОКРУГЛИ БРѢГ
26. ПЛОД
27. ПОД ЛУГ
28. ПОТОЧИНА
29. ПРЕСЛО
30. ПРИСОЈЕ
31. РАВЊИЦЕ
32. РОСУЉА
33. СОКАК
34. СТАРА КУЉА
35. СТАРЕ КУЉЕ
36. ТОР
37. ТРЊАК
38. У ДОЉИЊЕ
39. У ДРУМ
40. У ПОТОКУ
41. У РАВЊИ
42. У СЕЛУ
43. ЧАИР

ШОШИЊИ

1. АЊТИЊИ
2. БРУСТУРЕ
3. ВЕЛИКА ЊИВА
4. ВЕЛИКА ОГЛЕДНА
5. ДОБРА ВОДА

6. ИВЉАК
7. МАЛА ОГЛЕДНА
8. ПОТОК
9. РАСИНАЦ
10. ЧЕЛОПЕК

МИКРОТОПОНИМИЈА У ХАТАРУ СЕЛА ДУПЉАЈЕ (БАНАТ)

*Рађено под руковођсћвом
проф. др Павла Ивића*

Топониме сам прикупљао из писаних извора и од становника села на самом терену. Поред топонима означио сам шта они означавају данас. Употребљавао сам следеће скраћенице: б. бара, в. воћњак, вин. вино-град, л. ливада, н. неплодно, ор. ораница, п. пашњак, пс. песак ш. шума.

Ат, вин. СуБ 108
Атар, ор. и део реке Караша
Баба Лилина ћошка, улица без кућа
Бара, п. Г. к. 1911
Батарин кључ, в.
Батарин шпиц, ор.
Бегеј, део реке Караша СуБ 108
Биковски салаш
Биковски сокак
Богичев кључ, в. и ор.
Будин шпиц, ор.
Буркешова ћошка, улица
Бурлатов брод, ор. и л.
Вагане, ор.
Велики брод,
Велики кључ, в. СуБ 108
Велики песак, н.
Велики пут, ор. СуБ 108
Велики сокак, главна улица, данас
улица Другог октобра
Видик, СуБ 108, П. п. 1945
Винћилов кључ, в.
Вицањев брод, л.
Врељанско, л.
Глуваков брод
Горњи пашњак, СуБ 108, П. П. 1945
Гребеначки пут
Град, ор. Г. к. 1911, СуБ 108, археол.
налазиште
До, СуБ 108, П. П. 1945
Дојнице, вин. и ор. Г. к. 1911
Доњи пашњак, СуБ 108, П. п. 1945
Драгојеџ кључ, п.

Дрење, в.
Дубока долина, п.
Думина ћошка, улица без кућа
Duplaj, назив села 1713. г.
Dipocz, назив села у 15. веку
Ђурин брод, л.
Зелени сокак, улица, данас улица Лоле
Рибара
Зелени брег, ор. СуБ 108
Интервилан, ор. Г. к. 1911
Јабука, л. и ор.
Јагодара, ор.
Јасеновачки пут
Каљиште, П. п. 1945
Кандрак, л.
Караш, река
Карашки, б.
Кенајлова ћошка, улица, данас улица
Дејана Бранкова
Кесарова ћошка, улица
Ковиште, СуБ 108
Код бреста, п.
Код бунара, ор.
Код гробља, део села
Код крста, ор.
Код школе, улица, данас улица Пар-
тизанска
Коњско гробље
Кратине, ор.
Леђа, П. п. 1945
Липчев кључ, в.
Липчев сокак, улица, данас улица Де-
јана Бранкова

Мали брод	Прекаја, део реке Караша
Мали песак, п. Г. к. 1911	Прокоп, пут
Мртви Караш, б.	Равнице, ор.
На брег, улица, данас улица Жарка	Риваче
Зрењанина	Рудина, п. Г. к. 1911, СуБ 108, П. п. 1945
Навис брод, п.	Рупаче, ш. и в.
На умку, ор.	Селиште, ор. и л. Г. к. 1911, СуБ 10
Нова ледина, ор.	Сесион, ор.
Омор, ор. СуБ 108, П. п. 1945	Тemes-Váralja, назив села од 1894 до 1918. г.
Оморачки сокак, улица, СуБ 108, данас улица Маршала Тита	Тиландра, ор. и в. СуБ 108
Орашић, ор.	Топоље, л. и ш.
Орлова хумка ор.	Угар, ор. СуБ 108, П. п. 1945
Паташанов шпиц, ор.	Умлака
Песак, вин. и ш. Г. к. 1911, СуБ 108, П. п. 1945	Хат, вин. Г. к. 1911
Пландиште, в.	Хумка, ор.
Пљешевица, ор. к. 1911, П. п. 1945	Царићев гат, део реке Караша
Под ат, л. и ш.	Чаучаре, стрма обала река Караша
Под крушком, ор. Г. к. 1911, СуБ 108, П. п. 1945	Чиковски салаш п.
Попиков кључ, ор.	Шикара, СуБ 108
	Шишакова ћошка, улица

СКРАЋЕНИЦЕ И ИЗВОРИ

- Г. к. 1911 — Геометарска карта села Дупљаје из 1911. године, својина Земљишнокњишког одељења Општинског суда у Белој Цркви
- П. п. 1945 — Прегледни план села Дупљаје из 1945. године. Својина Геодетске управе АПВ Нови Сад
- СуБ — Душан Поповић, *Срби у Банату*, Београд 1955.
- Б. М. — Дробњаковић и Феликс Милекер, *Лейкойси ојштинина Подунавске области* Панчево, 1929. Гласник Српског ученог друштва 1875 књ. 42.

Мирко Радојчић

МИКРОТОПОНИМИЈА У ГОВОРУ НЕВЕСИЊА И ОКОЛИНЕ

Рађено под руководством проф. др.
Александра Младеновића

Градић Невесиње налази се у Невесињском пољу, на јужним падинама планине Вележ. Данас броји нешто преко 3000 становника. Спомиње се још у *Љеџојису Поја Дукљанина*.¹ Тешко је утврдити да ли се тада насеље налазило на мјесту данашњег града. Ово због тога што се ниједна колонија стећака, којих у Невесињском пољу има неколико а једна је у селу Мијатовци чак бројнија од оне у Радмили — не налази у близини града. Осим тога, назив из *Љеџојиса Поја Дукљанина*; *Netusini*, близак је, колико називу Невесиња, толико и називу села Трусина, које се налази петнаестак километара јужно, испод Трусине планине.

Невесиње је пало под Турке вјероватно послје пада Херцег-Стјепанове тврђаве изнад Благаја.

Што се тиче становништва, најбројније је православно (извјестан број доселио се у прошлом вијеку из пограничних дијелова према Црној Гори). Нешто мање има муслиманског, док је знатно мање католичког становништва. Говори се ијекавским нарјечјем, са скоро свим карактеристикама источнохерцеговачког дијалекта.

Овај рад ограничен је на микротопонимију Невесиња и његове ближе околине: села Бојишта и његових заселака.

Пошто сам до деветнаесте године био стално настањен на овом терену, највећи дио назива био ми је познат, док сам се за мањи дио распитао код мјештана.

Сви називи записани су непромијењени, било да се ради о гласовној структури ријечи, било о њеном акценту, а груписани су према географском појму који означавају.

¹ Уп.: „Превладу даде област која се словенски зове Подгорје, а латински Submontana, у ове жупаније: Оногшт, Морача, Комарница, Пива, „Gerico, Невесиње . . .“ (Др Славко Мијушковић, *Љеџојис поја Дукљанина*. — Титоград (Графички завод, Библиотека „Луча“ 19), 1967, 228).

ЗАСЕОЦИ И МАХАЛЕ

Беговина м
 Бoјишта с
 Вакуф
 Вир м
 Вийшњава м
 Вуковина м
 Дџови зс
 За потоком м
 Јадран м
 Кула зсѣ
 Лапчевине зс
 Лисичине зс
 Мала зс
 Павиљон м
 Пендовина м
 под Градином зс
 Пророковина м
 Рџви зс
 Селишта зс
 Срѣдња Вода зс
 Фраторевина м
 Цигањска махала м
 Чѣво зс
 Читлук зс
 Швракино село м

БРДА И БРЕГОВИ

Билег
 Бџтин
 Велика Вележ
 Велика Тенџера
 Велика Црљенка
 Вилењаци
 Гвџд / Гџд
 Гњилавице
 Голобрџин
 Гџмила
 Горњѣ гџмиле
 Градина
 Градиница
 Гребак
 Двогрла
 Диспанзер
 Завојци
 Зборна Главица
 Зид
 Јелова Глава
 Каменице
 Концела
 Копачине
 Кџса
 Ластва
 Лачуга
 Луке
 Љубовића брдо
 Мала Вележ

Мала Градина
 Мала Тенџера
 Османова влака
 Оштри вр
 Плеће
 Сѣдло
 Сѣпетин тѣг
 Срѣдњи брѣјег
 Стражевица
 Тежине
 Тежинска гџмила
 Ђблине
 Црљенке
 Чамуша
 Чолаково брдо

ЛИТИЦЕ

Велешкѣ грѣде
 Греда
 Мала грѣда
 Мѣдуљин крш
 Црна грѣда
 Чџбанска грѣда

ПЕЋИНЕ И ЈАМЕ

Бакрачева пећина
 Голубинка
 Ждријѣло / Пџнор
 Јама у ваљи
 Лѣповача (Јама за коју народ прича
 да је без дна)
 Максимова пећина
 Новакуша (Пећина големих димензија.
 По предању у њој је једно вријеме
 Старина Новак имао скровиште)
 Цџмба
 Шушилова пећина (У њој се у про-
 шлом вијеку крио од Турака неки
 локални хајдук, по имену Шушило)

ПУТЕВИ

Бједањски пџт
 Колџвоз
 Крекџвски пџт
 Срѣдњи пџт
 Унски пџт (од хџмски) (Пџт којим
 Хумњаци, сточари-полуномади из
 Хумнине и Подвележја, тѣрају сто-
 ку на планине.)

ИЗВОРИ

Буковик
 Бунар

Једреш
Јездош
Ковачице
Кнежак
Липашина вода
Љељенак
Пашйна вода
Пийшталине
Пийштѣт
Рашушино врѣло
Стубли
Стублина
Ступине
Трстѣнице
Чѣво

ПОТОЦИ

Алаговац
Једреш
Јездош
Тежински поток
Ширића поток

ШУМЕ

Бакраћеви долови
Бйшина
Борине
Бдрови
Брѣстови
Бўквица
Бўковица
Влака
Граби
Жерáјића шўма
Јамине
Јаминов гај
Крчевине
Логор
Љѣсковина
Међудоље
Мехов гај
Ораховй до
Осоје
Пáљеви до
Расадник
Савин расадник
код Симанине бўкве
Тѣжинскá вáла
Тйчића гај
Харем
Цѣровина
Човилов гај

ЛИВАДЕ

Бајгорића дграда
Беглерова бáра
Бјелогрлића бáре

Вйлића бáра
Волујача
Вòзнийци
Вўчинића дó
Глибавац
Голужина бáра
Горње Трње
Гўвно
Дòње Трње
Дòњй Лóгор
Дўга дóлина
Дўгалића бáре
Жерајића бáре
Жуљев дó
Зláтац
Јуповци
Јáминов дó
Лóгор
Лóзова бáра
Мѣтле
Ограда
Пáнтова бáра
Перйнова бáра
Пѣтровѣ бáре
Пòклопац
Рáјевци
Рòсуље
Сáт кўла (ливада око мјеста на коме
је, у аустријском логору, била сахат
кула)
Чйзмића бáра
Шѣховића гўвно

ПАШЊАЦИ

Алаговац
Андријáшевића чáири
Бакрачев дó
Бѣжеж дó
Бјелогрлића чáири
Булáјића чáири
Бўцовића чáири
Вйдића дóлови
Вòзнийци
Глáвица
Дóлинице
Жерáјића чáири
Јáворови дó
Кòд дрвета
Кòд лйпе
Кòсијерево
Лóзово ðсоје
Мáјдани / Мáјдане
Мйрјанића чáири
На Вйлепáцима
Нйве
Пáдалиште
Пáљевине
Пйшталине
Плáндйшта

Пѡд
Пѡдине
Пѡмаковци
Прѡпланци
Равѡн
Ризбанбѣговиѡа дѡ
Солѡревина
Стране
Тѡдоровиѡа чѡири
Трстѣнице

ОРАНИЦЕ

Бѡшта
Бѣнат
Блѡце
Бѡшков вѣрт
Брѡјег
Вишњица
Вѡков до
Гнѡјнице вѣлике
Гнѡјнице мѡле
Дѡлови
Дѡге њѡве
Дѡго пѡље
Загѡјница
Зѡнога
Зѣчевиѡа брѡјег
Илица
Јѡбука
Јѡзавичина
Јѡповци
Кѡлуша
Кѡмењача
Кѡлѡвци
Клѡнац
Клепѣтуша
Клѣновача
Колѡкуша
Копѡчине
Кратѡна
Кривѡдѡ
Крѡшевик

Крѡчала
Кѡлине
Лѡнѡште
Лѡсичине
Лѡква
Лѡпате
Лѡчињѡк
Мѡхова дѡлина
Мѡљево брѡдо
Наплав
Нѡштуша
Окрајѡк
Окрѡглача
Опѡина
Пѡрѣтак
Пѣјичиѡа пѡдворница
Пѡшталѡине
Пѡд брестѡвѡма
Пѡдвернице
Пѡмаковци
Пѡток
Прѡјекѣ њѡве
Прѡчавак : Прѡчевиц
Прѡш'еница
Рѡмуша
Рѡсадник
Рѡпина
Сѡвина ѡграда
Стѡпѡине
Ш'ѣранѡва бѡшта
Тѡкмуша
Трепѣтљѡика
Трѡњѡк
Трѡновача
Трѡѣ
Успѡтњача
Цѡјѣпац
Чѡтрњача
Чѡкарѡуша
Чѡмѣрике
Чѡзмиѡа Лѡпата
Шѡтуше

Грчко Гребље издвојио бих као посебан микротопоним. Односи се било на мање скупине стеѡака (има их на десетине у читавом Невесињском пѡљу), било на читаве колоније (постоје неколике). На терену са кога сам сакупио микротопонијмиске термине постоје двије мање скупине, дакле два „грчка гребља“. Према причању најстаријих становника овог краја, испод села Бојишта налазиле се велика „грчко гребље“. Међутим, када је послѡје Невесињске пушке дошла аустро-угарска војска, на том мјесту подигли су логор у чије су темеље узидали

разбијене стећке. Логор је коначно разрушен у другом свјетском рату. Остали су само трагови касарна, и, већ скоро стогодишња шума, остатак некадашњих дрвореда и паркова.

Назив „грчко гребље“ живаљ везује за наводни боравак Грка на овом терену. Због велике хладноће Грци су побјегли и назвали овај крај Невесиње, што би, по народној етимологији, значило „мјесто леда и снијега“.

Наравно, без икаквог је основа везивање стећака за Грке. Откуд је све ово продрло у народ, није ми познато.

МИКРОТОПОНОМИЈА У ГОВОРУ МЕСТА ТУРИЈЕ И СРБОБРАНА

ТУРИЈА

*Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића*

Квартови

Бикара
Душановци
Зелѣњак
Јамуре
Јордан
Катанга
Клиса
Лаћар
Моњошов до
Пурловци
Телеп

Улице

Авлáрев сòкак
Баштѣнска ўлица
Гробљанска ўлица
Зелѣњак
Малени сòкак
Мијин сòкак
Продáнчев сòкак
Пурловачки сòкак
Слѣпачки сòкак
Шалај

Чесме

Баћурин бунар
Бóдошев бунар
Гѣцина чѣсма
Гулијин бунар
Козáров бунар
Пѣрићева чѣсма
Рундуљина чѣсма

Стѣпина чѣсма
Црквѣни бинар
Чивретова чѣсма
Чупићев бунар

Долови

Бикићев до
Грѣда
Драпшинов до
Дубоки до
Клипин до
Мањин до

Друмови

Кѣрски пут
Новосадски друм
Тѣмерински друм

Њиве

Ампурија
Баба-Анчин виноград
Бѣла
Бѣли Сурдук
Близанице
Дунђерско имање
Клиса
Комесáција¹
Кѣрија — Градиште
Лѣје
Лйваде
Нѣви Јарош
Парѣкије²
Стари Јарош

¹ Комесација — име је остало од комесације која је извршена пре 60—70 год.

² Парокије — њиве које су припадале цркви.

⁵ Парабуџанова (Слепа) ленија — ленија која пролази паралелно са пругом Турија—Србобран, и која се нагло прекида.

Њиве

Адијине њиве
 Бела дуж
 Бели Јарош
 Гаванске њиве
 Галово
 Гёрберова њива
 Дебелачке њиве
 Девечер
 Добановачко
 Долине
 Дунђерске њиве
 Застава (Велики Дунђерски салаш)
 Иванићев виноград
 Јарош
 Каицка њива
 Карине њиве
 Кйпово
 Куделара
 Кџтош
 Леђанске њиве
 Мали Јарош
 Маријине њиве
 Млака
 Одријина њива
 Парокије
 Разлеви
 Селиште
 Сирњево
 Топнице
 Торине
 Фердинанова њива
 Шовроњ

Пушеви

Керски пут
 Прѣки пуу
 Сегедински дрѹм
 Турински пут
 Фекетички пут
 Шумарски пут

Ћуџије

Сексорова ћуприја
 Шлајз

*Међа србобранског и бечејског
аџара*

Баронова црква
 Дрљан

Улице

Варошки сокак
 Гавански сокак
 Гробљанска улица
 Дрварска улица
 Дунђерски сокак
 Зелени сокак
 Змајев сокак
 Калдрума (Каицки сокак)
 Каручаров сокак
 Купусна улица⁶
 Леринцов сокак
 Манџлов сокак
 Маџарски сокак (Велики сокак)
 Мрђанов сокак
 Шегуљев сокак

Кафане (које и данас постоје под другим именом)

Дрљин бирцуз
 Код — богаљева
 Код — Шукрије
 Мићин бирцуз
 Тамбурашев бирцуз
 Цветнарова кафана

Леније

Џјкалова ленија
 Алексевићева ленија
 Аџијина ленија
 Бабицова ленија
 Змајевачки пут
 Икрашева ленија
 Прѣгон
 Равашова ленија
 Регулашева ленија
 Субакова ленија
 Темерински пут

Чесме

Врѣпцов бунар
 Врѣчарићев бунар
 Врућин бунар
 Леринцов бунар
 Неџићкин бунар
 Никколићев бунар
 Пивнички бунар
 Жџти бунар

Углови улица

Баба-Џанин рѣгаљ
 Врѣпцов рѣгаљ

⁶ Купусна улица — близу пијаце, где се увек продавао купус.

Врућин рѣгал
Икрашев рѣгал
Кѣјићев рѣгал
Лизин рѣгал
Муњин рѣгал
Николићев рѣгал
Поп-Савин рѣгал
Ује-Живановића рѣгал
Фркашев рѣгал
Чѣдин рѣгал
Шегуљев рѣгал
Шендеров рѣгал

Баре

Дзјикина бѣра
Рѣстока

Река Криваја

Рѣкавица
Танина Рѣкавица

Зграде (где су некада биле кафане или продавнице)

Данила Кѣицког кафана
Динѣшка кафана
Балин бѣрцуз
Згѣдина кафана
Кѣрина кафана
Куслинов дућан
Мацѣрева кафана
Мѣњачница
Пѣлвина кафана
Пѣпићев бѣфе
Прпин дућан
Свѣштарова (Фурцулашова) кафана
Свѣштарова млина
Свѣрцова кафана
Срѣмцова кафана
Тамбурашев бѣрцуз
Тѣрчинов дућан
Ћјваров дућан
Унчић

Фурманов дућан
Чѣлићкин дућан
Чѣкићев бѣрцуз

Салаши

Бѣнијина чѣрда
Бѣргелови салаши
Бѣргешевѣ салаши
Букѣнцов салаш
Вѣлики Дунѣрски салаш
Гавански салаш
Гѣдино имање
Ергалѣшеви салаши
Зѣгорицин салаш
Красуљѣкови салаши
Куљанови салаши
Лѣћански салаши
Манѣјлови салаши
Ќдријин салаш
Пѣјин салаш
Пивнички салаш
Регулѣшеви салаши
Салаш Мѣтице српске
Фригмановѣ салаши
Чѣрда
Швѣрцов салаш
Шкрѣанов салаш

Шуме

Бѣкара
Сѣлиште
Шуѣица

Канал Дунав—Тиса—Дунав

Канал

Обала канала Дунав—Тиса—Дунав

Вѣдица
Кѣмѣње

Микротопоними су сакупљени у Турији од Малетин Милована, старог 69 година, Гајинов Пере, старог 55 година, а од других људи знатно мање, док у Србобрану од Радовић Глише, старог 58 година, Гавански Милоша, старог 68 година, и Парошки Ђорђа, старог 42 године, и записани по изговору ових људи.

То су само они микротопоними који се и данас чују. Тешко је утврдити да ли нешто још живи у језику или не, зато сам записала само оно што сам чула од више људи. Готово сви називи потичу од имена, презимена, или надимака људи, или по својим карактеристичним особинама.

ПРЕЗИМЕНА И ПОРОДИЧНИ НАДИМЦИ У СЕЛУ ДУПЉАЈИ У БАНАТУ

ПРИЛОГ ГРАФИ ЗА ПАТРОНИМИЈСКИ РЕЧНИК ЈУГОСЛАВИЈЕ

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

Село Дупљаја се налази у југоисточном Банату на реци Карашу, удаљено од Беле Цркве 14 км. Село је једно од најстаријих насеља југоисточног Баната. Први пут се помиње 1421. године под именом *Дуйоц*.¹ Забележено је и у Крушевском поменику под именом *Дупљаја*.² Од 1421—1427. год. налази се у поседу олигарха Јована де Јанка.³ Касније се помиње у Пећком катастигу 1660. год. 1713. г. имало је 20 кућа. Од Турака је ослобођена 1716. г. Број становника се нагло повећао досељењем Срба 1752. г.⁴ У доба оснивања Војне границе Дупљаја је додељена Илирској граничарској регименти. Када је вршена групација села у Војној граници, 1783. г., пресељени су у Дупљају Срби из суседног села Омора, који су овде населили Оморачки сокак.⁵ У Дупљаји живе Срби и нешто Чеха и Словака.

По попису становништва 31. I 1921. год. Дупљаја је имала 1190 становника од којих је било: Срба 1145, Немаца 11, Мађара 2, Румуна 23 и осталих Словена 9.⁶

Данас у селу Дупљаји нема Румуна, али се из појединих презимена и надимака види да су румунског порекла. Интересантно је напоменути да у овом селу свака породица има надимак и то не један него има по два и три. Само три породице немају надимак.

¹ Др. Б. М. Дробњаковић и Феликс Милекер, *Лейойиси ойишйина Подунавско области*, Панчево, 1929, 122.

² Гласник Српског ученог друштва Београд, 42, 132.

³ Дробњаковић-Милекер, н. д. 122—123.

⁴ Душан Поповић, *Срби у Банату*, Београд, 1955, 108.

⁵ Душан Поповић, *Срби у Банату*, Београд, 1955, 108.

⁶ Дробњаковић-Милекер, н. д., 122—123.

СПИСАК ПРЕЗИМЕНА И ПОРОДИЧНИХ НАДИМАКА СА КРСНОМ
СЛАВОМ И ПОРЕКЛОМ СТАНОВНИШТВА СРБА У СЕЛУ ДУПЉАЈИ
(БАНАТ)

Презиме	Крсна слава	Надимака у јединици	Надимака у множини	Порекло породице по предању
Алексић	(Арх.)	Босанац	Босанчеви	Мируше, Билеће, Ц. Г. Бан. Паланка п. II св.р.
Анкић	(Вас.)	Диспа	Диспини	
Атанацков	(Пан.)	Буцован	Буцовани	
Анукић	(Стев.)	Шогор	Шогорови	
Атанацков	(Пан.)	Буцов	Буцовани	
		Текуница	Текунице	
Белић	(Пет.)	Бандрк	Бандркови	Кајтасово п. I св. р.
Богданов	(Бур.)	Торња	Торњини	
		Олдаров	Олдарови	
Болић	(Пет.)	Текуница	Текунице	
Болић	(Пет.)	Дудура	Дудурини	
Борбаш	(Мр.)	Мађар	Мађари	
Бранков	(Јов.)	Кукул	Кукулови	ст. породица
Булатовић	(Стев.)	Цукераш	Цукерашови	Ланговет Рум. п. II св.р.
Веселинов	(Стев.)	Кесар	Кесарови	из Бугарске у Јасеново а онда у Дупљају
Веселинов	(Стев.)	Силин	Силини	из Бугарске у Јасеново а онда у Дупљају
Веселинов	(Стев.)	Силин	Силини	
Веселинов	(Стев.)	Рушка	Рушкини	
Винђилов	(Стев.)	Штурма	Штурмини	Јасеново п. II св. р.
Винђилов	(Јов.)	Слика	Сликареви	
Винцер	(Пет.)	Пулендер	Пулендерови	Гребенац
Влајић	(Вр.)	Весин	Весини	са Омора
Влајић	(Наз.)	Весин	Весини	„
		Кодош	Кодошеви	
Влајић	(Пан.)	Весин	Весини	
		Клиндер	Клиндерови	
Вуков	(Арх.)	Ћустера	Ћустерин	
Вулпија	(Пет.)	Магарац	Магарци	Мирковац Рун.
Вулпија	(Пет.)	Рендеш	Рендешови	
Гава	(Пет.)	Пепељар	Пепељарови	Црвена Црква
Гроза	(В. Г.)	Бралин	Бралини	
		Србин	Србинови	
Гроза	(В. Г.)	Фелкер	Фелкерови	ст. породица
Гроза	(Арх.)	Јарац	Јарчеви	
Грујић	(Јов.)	Дулин	Дулини	ст. породица
Грујић	(Ник.)	Деспот	Деспотови	
Грујић	(Мит.)	Тиквањ	Тиквањеви	
Давидов	(Ник.)	Цољин	Цољини	
Давидов	(Ник.)	Буркеш	Буркешови	ст. породица
Даја	(Бур.)	Цртаков	Цртакови	Златица Рум.
Десимиров	(Јов.)	Шупил	Шупилови	
Десимиров	(Ник.)	Паштравела	Паштравелини	
Букин	(Ник.)	Вавин	Вавини	
Букин	(Арх.)	Јашин	Јашини	са Омора
Букин	(Арх.)	Бурлат	Бурлатови	
Жеберан	(Ник.)	Белац	Белчеви	
		Прцуљан	Прцуљанови	
Жеберан	(Ник.)	Плевин	Плевини	Жебрен, Француска

Презиме	Крсна слава	Надимак у јединици	Надимак у множини	Порекло породице по предању
Жеберан	(Ник.)	Винкић	Винкићеви	са Омора
Жеберан	(Ник.)	Бресква	Бресквини	
Живанов	(Арх.)	Прцуљан	Прцуљанови	
Живанов	(Арх.)	Винкић	Винкићеви	
Живковић	(Ник.)	Кокош	Кодошеви	
Загајчан	(Ник.)	Видањ	Видањеви	Бан. Суботица
		Пекар	Пекарови	
		Балгаза	Балгазини	
		Кецилов	Кецилови	
		Шебој	Шебољеви	
Заркула	(Арх.)	Барић	Барићеви	Орешац
Зеленко	(Т. д.)	Колица	Колицини	
Иванов	(Ник.)	Кеша	Кешини	
Илијин	(Ник.)	Буфански	Буфанскини	
Јанковић	(Јов.)	Пасуљица	Пасуљичини	
Јанковић	(Ник.)	Нонин	Нонини	са Омора
Јовановић	(Мр.)	Мрва	Мрвини	
Јованов	(Стев.)	Буштра	Буштрини	
		Шњурак	Шњуркови	
		Буштра	Буштрини	
Јовановић	(Мр.)	Брдуљ	Брдуљеви	Бан. Суботица 19 в.
Јовановић	(Стев.)	Буштра	Буштрини	
Јовановић	(Стев.)	Ђема	Ђемини	
		Багаша	Багашини	
		Кенајла	Кенајлови	
Јовановић	(Стев.)	Буштра	Буштрини	Петрилово Рум.
Јовановић	(Стев.)	Зузиј	Зузијини	
Јовановић	(Стев.)	Буштра	Буштрини	
Јовановић	(Арх.)	Буштра	Буштрини	
Јовановић	(Јов.)	Жица	Жицини	
Јовановић	(Јов.)	Чорбуљак	Чорбуљакови	Кусић п. II св. р.
Јојин	(Арх.)	Кулаш	Кулашеви	
Јојин	(Арх.)	Јуда	Јудини	
Југа	(Пет.)	Врга	Вргини	
Југа	(Пет.)	Јуда	Јудини	
Керчуљ	(Пет.)	Кремлиг	Кремлигови	Карашево, Рум.
Ковину	(Арх.)	Тулуз	Тулузови	
Ковину	(Арх.)	Свирац	Свирчеви	
Ковину	(Наз.)	Пајков	Пајкови	
Којадинов	(Јов.)	Војна	Војнини	
Којадинов	(Јов.)	Сорин	Сорини	Златица Рум.
		Паскор	Паскарови	
		Пицигањ	Пицигањеви	
		Глишин	Глишини	
		Шоља	Шољини	
Којадинов	(Јов.)	Риле	Рилини	Торће, Рум.
Којадинов	(Јов.)	Попеску	Попескови	
Корожор	(Пет.)	Зуле	Зулини	
Корожор	(Пет.)	Корожан	Корожанин	
Крачуњел	(Ник.)	Паташан	Паташанови	
Крачуњел	(Ник.)	Дрега	Дрегини	Златица Рум.
Кркуш	(Ник.)	Уђил	Уђилови	
Лазарев	(Јов.)	Бордан	Борданови	
Лазиф	(Б. д.)	Гаричко	Гаричкови	

Презиме	Крсна слава	Надимак у јединици	Надимак у множини	Порекло породице по предању
Лазић	(Ђ. д.)	Барос	Баросови	
Лазић	(Ђ. д.)	Учитељков	Учитељкови	ст. породица
Лазић	(Ђ. д.)	Пекмез	Пекмезова	
Лазић	(Ђ. д.)	Курајзли	Курајзлови	„ „
Лазић	(Ђ. д.)	Учитељков	Учитељкови	„ „
Лазић	(Ђ. д.)	Фраће	Фраћини	
Манеску	(Пет.)	Демун	Демунови	
Мартинов	(Дим.)	Кајеба	Кајебини	Кусић п. I св. р.
Манчу	(Ник.)	Бањаш	Бањашини	Ланговет, Рум.
Микља	(Арх.)	Драгој	Драгојеви	са Омора
Микља	(Арх.)	Ладар	Ладареви	
Микља	(Арх.)	Драгој	Драгојеви	
Микља	(Арх.)	Козман	Козманови	
Микља	(Арх.)	Драгој	Драгојеви	
Микља	(Арх.)	Секица	Секица	Секице
Мику		Корона	Коронини	
Миленковић	(Арх.)	Лекар	Лекарови	ст. породица
Миленковић	(Арх.)	Јурна	Јурнини	
Милин	(Ђ. д.)	Ајнфил	Ајнфилкови	ст. породица
Милин	(Арх.)	Тресић	Тресићеви	
Милин	(Арх.)	Вава	Вавини	
Милин	(Арх.)	Лонта	Лонтини	
Милин	(Ник.)	Тутуљ	Тутуљеви	ст. породица
Милин	(Ђ. д.)	Алексин	Алексини	
Милин	(Ник.)	Кеша	Кешини	
Милин	(Ђ. д.)	Тресић	Тресићеви	ст. породица
Милин	(Ник.)	Сшинта	Сшинтини	
Милин	(Ђ. д.)	Модин	Модини	
Милин	(Јов.)	Пићуљ	Пићуљеви	
Милосављев		Благин	Благини	
Милошевић		Кенајла	Кенајлови	
Миуца	(Арх.)	Трговкиња	Трковгини	
Миуца	(Арх.)	Думин	Думини	
Михајловић	(Ник.)	Увалин	Увалинови	ст. породица
Михајловић	(Јов.)	Ланговац	Ланговчеви	Ланговет Рум. п. I св. р.
Михајловић	(Ђур.)	Реља	Рељини	Бан. Суботица
Мућан	(Мит.)	Гајдаш	Гајдашеви	Долово п. II св. р.
Недељков	(Дин.)	Лишчев	Лишчеви	ст. породица
Недељков	(Дим.)	Рогин	Рогини	
Недељков	(Дим.)	Лишчев	Лишчеви	
Недељков	(Дим.)	Весин	Весини	
Недељков	(Дим.)	Лишчев	Лишчеви	
Недић	(Јов.)	Небрига	Небригини	
Ника	(Ник.)	Котоман	Котоманови	
Ника	(Ник.)	Рогин	Рогини	
Николић	(Пет.)	Какавела	Какавельини	
Николић	(Пет.)	Винћил	Винћилови	Јасеново п. I св. р.
Николић	(Ђур.)	Недељков	Недељкови	
Остојин	(Ђур.)	Реља	Рељини	
Остојин	(Ђур.)	Лаца	Лацини	
Остојин	(Ђур.)	Реља	Рељини	
Остојин	(Ђур.)	Деректор	Деректорови	

Презиме	Крсна слава	Надимак у јединици	Надимак у множини	Порекло породице по предању
Остојин	(Ђур.)	Папагај	Папагајеви	
Пајић	(Ђур.)	Пировљево Баца	Пировљеви Баџини	
Паликућа		Габанди	Габандилови	Кусић
Пандуров	(Пет.)	Модол	Модолови	
Пандуров	(Арх.)	Лелин	Лелини	
Пандуров	(Пет.)	Чукља	Чукљини	
Пандуров	(Пет.)	Тортин	Тортини	
Пандуров	(Арх.)	Пишта	Пиштини	
Паун	(Дим.)	Свирац	Свицови	Кусић п. II св. р.
Пауновић	(Пет.)	Мајневер	Мајневерови	Кличевац Србија п. I св. р.
Пауновић	(Пет.)	Мајневер	Мајневерови	Бан. Паланка
Петковић	(Јов.)	Керма	Кермини	Јанговет Рум. п. II св. р.
Петровић		Курамбега	Курамбегови	Крушчица п. I св. р.
Попов	(Тр.)	Грапа	Грапини	Потпорањ
Попов	(Тр.)	Грапа	Грапини	"
		Крља	Крљини	
Преда	(Наз.)	Џуцкало	Џуцкалови	Рум. 19 век
Преда	(Арх.)	Презедент	Презедентови	"
Преда	(Арх.)	Банџи	Банџилови	"
		Презедент	Презедентови	
Преда	(Наз.)	Латруљ	Латруљеви	
		Трта	Тртини	
Путник	(Арх.)	Презедент	Презедентови	
Рајков	(Ник.)	Росша	Росшини	
Рајић	(Ник.)	Другарица	Другарицини	Кличевац п. I св.
Рајковић	(Пет.)	Србијанац	Србијанац	Гроцка Србија
Рајковић	(Ник.)	Шпајкер	Шпајкерови	
Рајковић	(Јов.)	Сунцокрет	Сунцокрети	
Ракић	(Ник.)	Ђуфлек	Ђуфлекови	ст. породица
Ракић	(Ник.)	Попов	Попови	
		Ђуфлек	Ђуфлекови	
Ратарију	(Пет.)	Видуљ	Видуљеви	Румунија
Рашић	(Пан.)	Дода	Додини	
Рашић	(Мит.)	Здрајшин	Здрајшини	Србија
Рашић	(Мит.)	Имбрић	Имбрићеви	"
Рашић	(Мит.)	Мачак	Мачкови	"
Руфа	(Пет.)	Киза	Кизини	
Руфа		Пјерда	Пјердини	
Савић	(Пет.)	Шанина	Шанини	
		Мијај	Мијајин	
Савић	(Ник.)	Лелин	Лелини	
Савић	(Ник.)	Чокој	Чокојеви	
Савић	(Ник.)	Гула	Гулини	
Савић	(Ник.)	Трнауз	Трнаузини	
Симоновић	(Сте. и Наз.)	Најквирц	Најквирцови	Кусић п. I св. р.
Сирбу	(Ник.)	Царић	Царићеви	
Спасојевић	(Јов.)	Мућак	Мућкови	Црвена Црква
Спасојевић	(Јов.)	Мућак	Мућкови	
		Рашићев	Рашићеви	
Станисављево	(Јов.)	Батара	Батарини	
		Гига	Гигини	

Презиме	Крсна слава	Надимак у јединици	Надимак у множини	Порекло породице по предању
Станисављевић	(Јов.)	Батара	Батарини	
Станисављевић	(Јов.)	Ланцош	Ланцошеви	
Станисављевић	(Јов.)	Батара	Батарини	
		Батара	Батарини	
		Сабов	Сабовљеви	
Станисављевић	(Јов.)	Батара	Батарини	
		Гајина	Гајинини	
Станков	(Ђ. д.)	Парадока	Парадокини	ст. породица
Станков	(Ђ. д.)	Парадока	Парадокини	
		Шака	Шакини	
Станковић	(Ник.)	Батинар	Батинарови	
Станчул	(Арх.)	Пулин	Пулинови	Дубовац пре 1941 г.
Стефанов	(Ђ. д.)	Будак	Будакови	
		Половичин	Половичини	
Стефанов	(Јов.)	Биба	Бибини	Кајтасово
Стефанов	(Јов.)	Бумбар	Бумбарови	ст. породица
Стефанов	(Ник.)	Куља	Куљини	
Стефанов	(Ђ. д.)	Половичин	Половичини	
Стефанов	(Ђ. д.)	Пупиш	Пупишеви	
		Половичин	Половичини	
Стефанов	(Ђ. д.)	Половичин	Половичини	
		Баца	Баџини	
Стефанов	(Ник.)	Кеба	Кебини	
		Брусар	Брусареви	
Стојадинов	(Ник.)	Дача	Дачини	Бугарска
Стојанов	(Ник.)	Шафалада	Шафаладини	
Стојанов	(Пет.)	Мустец	Мустецови	
Стојанов	(Стев.)	Молер	Молерови	Парта п. II ср. р.
Стојанов	(Пет.)	Мустец	Мустецови	
		Шуша	Шушини	
Стојановић	(Арх.)	Чичак	Чичкови	Бан. Паланка п. II св. р.
Стојков	(Ник.)	Љаља	Љаљини	са Омора
Стојков	(Ник.)	Черекон	Черекони	
Стојков	(Арх.)	Закин	Закини	са Омора
		Друћа	Друћини	
Стојков	(Арх.)	Пудкер	Пудкерови	са Омора
Стојков	(Арх.)	Грујичин	Грујичини	
Стошић	(Ник.)	Сокол	Соколови	
		Баћин	Баћини	
Стошић	(Ник.)	Бомбонце	Бомбонцетови	
Стошић	(Ник.)	Радован	Радованови	
Тошковић		Кањин	Кањини	
Ћирков	(Пет.)	Дођош	Дођошеви	Порта п. II св. р.
Урђеј	(Ђ. д.)	Пекар	Пекарови	
Урђеј	(Ђ. д.)	Пекар	Пекарови	
		Ћезар	Ћезарови	Румунија
Урђеј	(Ђ. д.)	Пекар	Пекарови	„
		Вавин	Вавини	„
		Драгој	Драгојеви	„
Урђеј	(Ђ. д.)	Лика	Ликини	„
Урђеј	(Ђ. д.)	Пишта	Пиштини	„
Фирловић	(Арх.)	Јуда	Јудини	
Фратој	(Јов.)	Коштица	Коштиџини	Петрилово Румунија
Фратој	(Јов.)	Тотарица	Тотариџини	„

Презиме	Крсна слава	Надимак у јединици	Надимак у множини	Порекло породице по предању
Хинда	(М. г.)	Кодеј	Кодејеви	ст. породица
Хрња	(В. Г.)	Ренкач	Ренкачеви	Мирковац Румунија
Хрња	(В. Г.)	Бинуљ	Бинуљеви	„
		Фурка	Фуркини	„
Хрња	(В. Г.)	Њистор	Њисторови	„
		Фурка	Фуркини	„
Хрња	(В. Г.)	Нандор	Нандорови	
Хрња	(В. Г.)	Штрњика	Штрњикини	
Хрња	(Ник.)	Цољин	Цољини	Орешац п. I св. р.
Хрња	(Арх.)	Сима	Симини	
Цамбас	(Мит.)	Фарбар	Фарбарови	Кусић

Презимена без надимака

Гуцуљ	(Ник.)	Јасеново
Југа	(Пет. и Ник.)	Бан. Суботица 19 век
Сима	(Ник.)	Уља

Презимена изумрлих породица

Живанов (Арх.), Илић, Јеремић, Поповић, Павлов, Стојмиров, Филиповић, Чејић и Чотрла.

СПИСАК ПРЕЗИМЕНА И ПОРОДИЧНИХ НАДИМАКА
ЧЕХА И СЛОВАКА У СЕЛУ ДУПЉАЈИ

Новотни	Шустер	Шустерови
Сирови	Пемац	Пемци
	Тонда	Тондини
Сирови	Подробац	Подропци
	Тонда	Тондини
Сулик	Крпитуљ	Крпитуљеви

СКРАЋЕНИЦЕ

(Арх.)	Св. Арханђео
(Вас.)	Св. Василије
(В. Г.)	Велика Госпоица
(Вр.)	Св. Врачи
(В. д.)	Ђурђевдан
(Ђур.)	Св. Георгије (Ђурђиц)
(М. Г.)	Мала Госпоица
(Мит.)	Св. Димитрије
(Мр.)	Св. Мрата
(Наз.)	назарен
(Ник.)	Св. Никола
(Сев.)	Св. Стеван
(Тр.)	Св. Трифун
в.	век
п. I св. р.	— Насељени после првог светског рата
п. II св. р.	— Насељени после другог светског рата
Ст.	— стара
Рум.	— Насељени из Румуније

МИКРОТОПОНИМИЈА У ГОВОРУ БАЧКОГ ГРАДИШТА

*Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића*

Бачко Градиште је село са око седам хиљада становника. Налази се јужно од Старог Бечеја на обали Тисе. Поред самог села пролази и Велики канал, који се некада код Градишта уливао у Тису. Тада је Градиште било значајно место где су пристајали речни бродови који су пловили од Беча до Црног мора. Али, почетком овог века, када је прокопан нови канал који се код Старог Бечеја улива у Тису, Бачко Градиште је изгубило онај значај које је имало док су у његовом пристаништу пристајали бродови.

Ипак, Бачко Градиште се развијало захваљујући свом положају — на обалама две воде (реке Тисе и Великог канала), на значајној комуникацији (пут Нови Сад—Сента) и разгранатим путевима према западу (паралелно са Великим каналом).

Прикупљајући материјал за овај рад, дошао сам до сазнања да је говор овог села изворни бачки говор који се ретко може чути у другим бачким селима. Овај говор се одржао захваљујући чињеници да у Бачком Градишту није дошло до мешања становништва разних дијалекатских подручја, као што је то случај са већином бачких села (утицај колонизације после првог и другог светског рата). Становништво Бачког Градишта чине староседеоци Срби и Мађари.

Бачко Градиште се раније звало Фелдварац (мађарски *Basz Földvár*). Помиње га Ђура Јакшић у приповеткама и уопште се помиње у вези са буном од 1848. године.

БАРЕ

1. Ба̀ра
2. Бѐгеј
3. Ва̀ган
4. Илѝција
5. Мр̀тва Тиса
6. Чѝкѐрија
7. Шла̀јс

БУНАРИ

1. Ва̀јсов бунар
2. Ка̀ћанов бунар

3. Општински бунар

4. По̀пин бунар
5. Црквѐни бунар

ВИНОГРАДИ

1. Ба̀ронов виногра̀д
2. Вр̀дин виногра̀д
3. Зава̀рков виногра̀д
4. Инцилѝров виногра̀д
5. Ла̀лков виногра̀д
6. Стѐјићев виногра̀д

ГРОБЉА

1. Бугерско гробље
2. Маџарско гробље
3. Ндово гробље
4. Стáро гробље
5. Чивутско гробље

ПОТЕСИ

1. Анта
2. Банатска страна
3. Белило
4. Бороњ
5. Ботра
6. Буџак
7. Вѣлики дó
8. Вѣлика лѣнија
9. Вðк
10. Вучица
11. Гóрњи рйт
11. Гóрњи рйт
13. Ёрижац
14. Јáрош
15. Клийса
16. Купýсаре
17. Лѣдине
18. Плáвиша
19. Пýмпа
20. Рѣкавица
21. Сенðкос
22. Стáри виногради
23. Стó јутара
24. Фóрлант
25. Чикерија
26. Шинтерница
27. Ширине

ПУТЕВИ

1. Антин пýт
2. Барјактáров пýт
3. Бечејски пýт
4. Бузонгањов пýт
5. Варадински дрýм
6. Вѣлика дóлма
7. Надаљски пýт
8. Рохóнски пýт
9. Сáлашки пýт
10. Сѣнтомашки пýт
11. Чурушки пýт

РЕЈОНИ СЕЛА

1. Балкан
2. Канал
3. Лјиндикe
4. Лапурде
5. Ндово Село

САЛАШИ

1. Бòткини сáлаши
2. Бòцков сáлаш
3. Бýзogaњов сáлаш
4. Вйлипов сáлаш
5. Вйтомиров сáлаш
6. Вýкадинов сáлаш
7. Гру́јићев сáлаш
8. Гу́цунски сáлаш
9. Дóкићев сáлаш
10. Дóрићев сáлаш
11. Зáрин сáлаш
12. Инџили́ров сáлаш
13. Јáкин сáлаш
14. Јáкићев сáлаш
15. Клáјићев сáлаш
16. Кнежеви́шки сáлаш
17. Кóбиљски сáлаши
18. Ковáчев сáлаш
19. Кулпíнцов сáлаш
20. Кýршмитов сáлаш
21. Лáковићев сáлаш
22. Лáлкови сáлаши
23. Милáдинов сáлаш
24. Младѣнков сáлаш
25. Рáде Јáнковића сáлаш
26. Сáвићев сáлаш
27. Сѣкули́чеви сáлаши
28. Сло́вићев сáлаш
29. Сми́ков сáлаш
30. Стéјићев сáлаш
31. Стóјиши́чеви сáлаши
32. Пѣрачин сáлаш
33. Пóздеров сáлаш
34. Тáтин сáлаш
35. Шѣвићев сáлаш
36. Шѣстанов сáлаш
37. Ший́лкапин сáлаш

УЗВИШИЦЕ

1. Грѣда
2. Коштáница
3. Ўнка
4. Ший́лкапин брѣг

УЛИЦЕ — СОКАЦИ

1. Вáјсов сòкак
2. Вѣлики сòкак
3. Гýсков сòкак
4. Дòњи сòкак
5. Ка́ћанов сòкак
6. Омеров сòкак
7. Пóпин сòкак
8. Та́ћин сòкак
9. Црквѣн сòкак
10. Фа́куцов сòкак

НАДИМЦИ И ПРЕЗИМЕНА У СЕЛУ ЕЛЕМИРУ (БАНАТ)

ПРИЛОГ ГРАЂИ ЗА ПАТРОНИМИЈСКИ РЕЧНИК ЈУГОСЛАВИЈЕ

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

У Елемиру живе Срби, а некада је било и Немаца који су се населили почетком 18. века, тј. када су Турци напустили Банат. Немачки живаљ је отишао из Елемира пред крај II светског рата, а на место њихово доселило се 148 породица из 11 места. Ево податак о том доласку: Нова влада ФНР Југославије октобра 1945. године населила је бив. Немачки Елемир са Србима из Босанске Крајине, Бос. Петровца (В. Монографија села Елемира, Историјски архив, Зрењанин, стр. 16, у рукопису).

Припремајући овај чланак, најпре сам исписивао презимена из Књиге држављанства и спољни колонисти (Катастарска општин Немачки Елемир 1948. 1—76), а затим сам према презименима записивао надимке.

О надимцима су ме информисали Ружа Адамов, Мира Михајлов, Нада Тапавички, Станимир Ранисављев, ученици Гимназије „Коча Коларов“, Александар Попов-Тапавички, трговац и Жива Топалов, земљорадник. Сви они станују у Елемиру. Надимци се односе на староседеоце Елемира. Употребрио сам следеће скраћенице: Б — Босанац, Буг — Бугарин, М — Мађар, Мак — Македонац, Н — Немац, Рум — Румун, Р — Рус, Сл — Словенац, С — Србијанац и Ц — Циганин.

СПИСАК ПОРОДИЧНИХ НАДИМАКА И ПРЕЗИМЕНА У ЕЛЕМИРУ (БАНАТ)

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Акачин	Акачиног	Акачини	Козловачки
Аљина	Аљине	Аљинини	Еремић
Апотекар	Апотекара	Апотекатови	Коз, Мађар
Арапов	Арапа	Арапови	Еремић
Арјунов	Арјуновог	Арјунови	Малешев
Армов	Армовог	Армови	Топалов

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Аџић	Аџиног	Аџини	Соларов
Багвем	Багвема	Багвемови	Еремић
Бајкин	Бајкиног	Бајкини	Михајлов
Бајчин	Бајчиног	Бајчини	Сарчев
Бакин	Бакиног	Бакини	Еремић
Бапарошев	Бапарошевог	Бапарошеви	Тапавички
Бапукин	Бапукиног	Бапукини	Топалов
Бараш	Бараша	Барашови	Јанков
Батулин	Батулиног	Батулини	Крајнов
Бацилин	Бацилиног	Бацилини	Лакатуш
Беловљев	Беловљевог	Беловљеви	Араџки, Јапин
Бербер	Бербера	Берберови	Ковачев
Бобин	Бобиног	Бобини	Попов
Брашнар	Брашнара	Брашнарови	Бошњак, Топалов
Бриџин	Бриџиног	Бриџини	Станков
Бркин	Бркиног	Бркини	Михајлов
Бубрикин	Бубрикиног	Бубриџини	Попов Тапавички
Буљачин	Буљачинић	Буљачини	Исаков
Бумбар	Бумбара	Бумбарови	Суботин
Буђурин	Буђуриног	Буђурини	Михајлов
Ватрин	Ватриног	Ватрини	Топалов
Велтинов	Велтинова	Велтинови	Михајлов
Вилзон	Вилзона	Вилзонови	Михајлов
Вирганов	Вирганова	Вирганови	Тапавички
Влајанков	Влајанкова	Влајанкови	Петров
Влајков	Влајкова	Влајкови	Трифонов
Врабац	Врапца	Врапцови	Тапавички
Гангин	Гангиног	Гангини	Лакатуш
Гвожђанов	Гвожђановог	Гвожђанови	Кулпинац
Гигин	Гигиног	Гигини	Џукић
Гидранов	Гидрановог	Гидранови	Топалов
Гробљар	Гробљара	Гробљарови	Кирћански
Грошћин	Грошћиног	Грошћини	Соларов
Грчки	Грчког	Грчки	Димитријевић
Дејин	Дејиног	Дејини	Тапавички
Дивљак	Дивљака	Дивљакови	Суботин
Диџин	Диџиног	Диџини	Давидовац
Дорушћев	Дорушћева	Дорушћеви	Глуваков
Дрндар	Дрндара	Дрндарови	Ристин
Дудин	Дудиног	Дудини	Попов Тапавички
Дујкин	Дујкиног	Дујкини	Еремић
Ђађа	Ђађе	Ђађини	Момиров
Ђукић	Ђукиног	Ђукини	Тапавички
Живојинов	Живојинова	Живојинови	Попов
Зеџ	Зеџа	Зеџови	Михајлов
Зумбул	Зумбула	Зумбулови	Бошњак, Давидовац
Ивков	Ивкова	Ивкови	Радишић
Икин	Икиног	Икини	Путник
Иколин	Иколиног	Иколини	Гладић
Јабин	Јабиног	Јабини	Јанков
Јефтиџин	Јефтиџиног	Јефтиџини	Јованов
Југин	Југиног	Југини	Булић
Калић	Калића	Калићеви	Давидовац
Карабањин	Карабањиног	Карабањини	Радишић
Каритонов	Каританова	Каританови	Михајлов
Касапов	Касапова	Касапови	Петканић
Кевеш	Кевеша	Кевешови	Томић

Надимак	Ген. Једн.	Ном. Множ.	Презиме
Кезић	Кезића	Кезићеви	Станић
Кекачин	Кекачиног	Кекачини	Џукић
Кељак	Кељака	Кељакови	Кељачки
Кењин	Кењиног	Кењини	Мијатов
Кестешов	Кестешова	Кестешови	Поучки
Кикева	Кикеве	Кикевини	Радојков
Киселица	Киселице	Киселицини	Давидовац
Клајић	Клајића	Клајићи	Топалов
Ковач	Ковача	Ковачеви	Соларов
Колар	Колара	Коларови	Еремић, Прпа
Колдушов	Колдушова	Колдушови	Марков
Колунџин	Колунџиног	Колунџини	Попов
Комарац	Комарца	Комарцови	Жарков, Тапавички
Котилић	Котилића	Котилићи	Еремић
Крајцаркин	Крајцаркиног	Крајцаркини	Давидовац
Кромпиров	Кромпировог	Кромпирови	Момиров
Крпица	Крпице	Крпицини	Путник
Кубура	Кубуре	Кубурини	Кумбајак
Кулендер	Кулендера	Кулендерови	Топалов
Купус	Купуса	Купусови	Тапавички
Курјачки	Курјачког	Курјачки	Петров
Куртин	Куртиног	Куртини	Станков
Лазукин	Лазукиног	Лазукини	Суботин
Лалин	Лалиног	Лалини	Исаков
Лалков	Лалкова	Лалкови	Михајлов
Ланачки	Ланачког	Ланачки	Станков
Лекин	Лекиног	Лекини	Ранисављев
Литрин	Литриног	Литрини	Петров
Лудајин	Лудајиног	Лудајини	Михајлов
Лукцов	Лукца	Лукцови	Лукин
Мађар	Мађара	Мађарови	Биоцк (мађар)
Мажин	Мажиног	Мажини	Михајлов
Мазгин	Мазгиног	Мазгини	Перин
Македонка	Македонке	Македонџини	Јанкуловски (Македонац)
Макин	Макиног	Макини	Михајлов
Макрин	Макриног	Макрини	Миланков
Мараш	Мараша	Марашови	Перин
Маричин	Маричиног	Маричини	Рашков
Марџикин	Марџикиног	Марџикини	Тапавички
Матејин	Матејиног	Матејини	Попов Тапавички
Микалин	Микалиног	Микалини	Петканић
Милић	Милића	Милићи	Поучки
Минај	Минаја	Минајови	Лазић
Мињин	Мињиног	Мињини	Адамов
Миџин	Миџиног	Миџини	Михајлов
Миџин	Миџиног	Миџини	Рашков
Мишин	Мишиног	Мишини	Давидовац
Модошки	Модошког	Модошки	Јашин
Момижа	Момиже	Момиџини	Момиров
Мошин	Мошиног	Мошини	Петканић
Мошорински	Мошоринског	Мошорински	Михајлов
Мушиџин	Мушиџиног	Мушиџини	Јанков
Нафташ	Нафташа	Нафташи	Ђорђевић
Нацин	Нациног	Нацини	Михајлов
Нецков	Нецковог	Нецкови	Петров
Њањаш	Њањаша	Њањашови	Кељачки
Њањин	Њањиног	Њањини	Давидовац

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Њодин	Њодинов	Њодини	Радишић
Оберкнежев	Оберкнежевог	Оберкнежеви	Поучки
Оберлерин	Оберлериног	Оберлерини	Поучки
Олћан	Олћана	Олћани	Вујић
Опирачин	Опирачинов	Опирачини	Еремић
Оџакар	Оџакара	Оџакарови	Станић
Павлић	Павлића	Павлићи	Величкови
Палцеров	Палцеровог	Палцерови	Попов
Пантин	Пантинов	Пантини	Петров
Папричин	Папричинов	Папричини	Суботин
Парцин	Парцинов	Парцини	Суботин
Певац	Певца	Певцови	Топалов
Педин	Пединов	Педини	Пајић
Пекмез	Пекмеза	Пекмезови	Тапавички
Перец	Переца	Перецови	Хорњак
Перицин	Перицинов	Перицини	Јанков
Петлић	Петлића	Петлићови	Петров
Пигеч	Пигеча	Пигечови	Тапавички
Пирга	Пирге	Пиргини	Михајлов
Пиџић	Пиџића	Пиџићи	Араџи
Поплазаров	Поплазаровог	Поплазарови	Матејин, Попов
Поштар	Поштара	Поштарови	Тапавички
Путин	Путинов	Путини	Адамов
Пуџин	Пуџиног	Пуџини	Бурђев
Распакован	Распакованог	Распаковани	Радишић
Резанац	Резанца	Резанцови	Суботин
Репеш	Репеша	Репешови	Булић, Станић
Рорин	Роринов	Рорини	Јанков
Савуљов	Савуљовог	Савуљови	Крајнов
Сикирин	Сикириног	Сикирини	Ранисављево
Скурђин	Скурђиног	Скурђини	Петров
Словенац	Словенца	Словенци	Хорњак
Соврин	Совриног	Соврини	Горичанин (Словенац)
Србијанац	Србијанца	Србијанци	Михајлов
Сремац	Сремца	Сремци	Живковић
Срећко	Срећка	Срећкови	Куртић
Строкин	Строкинов	Строкини	Јанков
Суља	Суље	Суљини	Миланков
Теча	Тече	Течини	Варадинац, Миланков
Теша	Теше	Тешини	Карађенов
Тилоров	Тилоровог	Тилорови	Бошњак, Јашин
Тинцин	Тинцинов	Тинцини	Соларов
Токанов	Токановог	Токанови	Томин
Толин	Толинов	Толини	Срданов
Томицин	Томицинов	Томицини	Белић
Торханов	Торхановог	Торханови	Милошев
Тоћаров	Тоћара	Тоћарови	Радишић
Тривин	Тривиног	Тривини	Радишић
Тумарин	Тумаринов	Тумарини	Јанков
Туџић	Туџића	Туџићи	Крајнов
Ћоркин	Ћоркинов	Ћоркини	Видрић
Ћућкало	Ћућкала	Ћућкалови	Лакатуш
Фендрикин	Фендрикинов	Фендрикини	Тапавички
Фриц	Фрица	Фрицови	Топалов
Циган	Цигана	Цигани	Цукић
Цигљар	Цигљара	Цигљарови	Златар (Циганин)
			Јанков

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Цоцин	Цоциног	Цоцини	Радишић
Црнков	Црнковог	Црнкови	Крајнов
Црногорац	Црногорца	Црногорци	Драшковић (Црногорац)
Цунин	Цуниног	Цунины	Лакатуш
Чанин	Чаниног	Чанини	Аћимов
Чаруга	Чаруге	Чаругини	Соларов
Чварак	Чварка	Чваркови	Гладић
Чворков	Чворковог	Чворкови	Тапавички
Ченча	Ченче	Ченчини	Куручев
Чепркин	Чепркиног	Чепркини	Тапавички
Черкез	Черкеза	Черкезови	Крстић
Чича	Чиче	Чичини	Којчић, Михајлов
Чочин	Чочиног	Чочини	Исаков
Чукур	Чукура	Чукурови	Ковачев, Гладић
Цавејин	Цавејиног	Цавејини	Михајлов
Целепан	Целепана	Целепанови	Степанов
Шваба	Швабе	Швабини	Кутлић, Поучки
Шврака	Швраке	Швракини	Милошев
Шејков	Шејковог	Шејкови	Суботин
Шелејберов	Шелејберова	Шелејберови	Јованов
Шепра	Шепре	Шеприни	Михајлов
Шинтер	Шинтера	Шинтерови	Рашков
Шипарин	Шипариног	Шипарини	Исаков
Шлајфер	Шлајфера	Шлајферови	Миланков
Шљапић	Шљапића	Шљапићи	Михајлов
Шпецкеров	Шпецкеровог	Шпецкерови	Панић, Резнић
Шулц	Шулца	Шулцови	Суботин
Шундаћ	Шундаћа	Шундаћи	Еремић
Шуца	Шуце	Шуцини	Лакатуш, Ристин

ПРЕЗИМЕНА БЕЗ НАДИМКА

Аврамов, Аласовић, Армацки, Бабић, Б, Бадрлица, Бајчетић, Б, Балабан Б, Бањац Б, Барањи М, Баришић Б, Башић Б, Бенгин, Бенце, Бјелић, Б, Блажић, Бобер, Богосав, Бодочи М, Божић, Бозитовац, Бојанчић, Бојић, Болозанов, Болта, Бошков, Брдар Б, Бранчић, Бубало Б, Бубуљ Б, Будимир Б, Василић С, Васин С, Векић Б, Велага Б, Вигњевеић Б, Вићентијевић С, Вельковић С, Влајков, Војновић, Вржина Б, Вукелић Б, Вукобрат Б, Вукша Б, Галоња Б, Галин Б, Гартнер Сл, Гинтер Н, Главинић С, Граор, Грбић Б, Грујић, Деме, Деурић Б, Дошен Б, Драгић Б, Драгишић Б, Дукић Б, Ђукић Б, Живић, Зеремски, Зорић Б, Зубић Б, Игњатовић Б, Идверјан Р, Илијев Б, Инђин С, Јанчић Б, Јањатов, Јарић Б, Јеличин Б, Јованић Б, Јокић Б, Камењев Р, Карановић Б, Качар Б, Керкез Б, Кецман Б, Кнежевић Б, Ковач М, Ковачевић Б, Конц М, Коровљев, Косановић Б, Крлић Б, Кртинић Б, Крчмар Б, Кубурић Б, Куртовић Б, Латиновић Б, Лесковац, Лишић Б, Лончар Б, Лукић Б, Лупуров, Магда М, Маринков, Марјановић Б, Марковић, Мартишка, Младеновић С, Милановић Б, Миљевић Б, Миљуш Б, Мицић, Мојицки, Морача Б, Мрђа Б, Мудрић, Мулић, Мунђан, Надрљански, Нађ М, Нехез М, Никић Б, Нинков, Ожеговић Б, Оцин, Пајић, Паскулов, Паунов, Пејин, Петровић Б, Пећанац Б, Пигл М, Пилиповић Б, Половина Б, Почуч Б, Протић, Пурков, Радић Б, Радновић, Радојев, Радошевић Б, Раду Р, Радуловић Б, Рајић, Рајков, Ракић Б, Раковић Б, Раца Б, Репија Б, Ристовски Мак, Раџић Б, Савић, Сандрач Б, Секулић Б, Сич М, Срдић Б, Стојановић Б, Стојић, Стојков Ц, Стојшин, Стокић, Ступар Б, Субић, Субичин, Суботић, Б, Сурла Б, Табачки, Тил Н, Тодоров, Тољага Б, Трнинић Б, Трњаковић Б, Тртица Б, Тубић Б, Турински, Туцић, Челар Б, Четић Б, Чубрило Б, Швабић Б, Шево Б, Шербула Б, Шљивар Б и Шобот Б.

НАДИМЦИ И ПРЕЗИМЕНА У СРПСКОМ ИТЕБЕЈУ (БАНАТ)

*Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића*

Село Српски Итебеј лежи на обали Бегеја, а недалеко је и румунска граница. Навешћу некадашња презимена Итебејаца: Бељин, Божанић, Босанчић, Валенчић, Веселинов, Вешин, Винци, Вла, Влајин, Врана, Врачев, Грујин, Грујић, Даљин, Домазет, Живанов, Јерков, Јоанов, Јосић, Кнежев, Кнежевић, Крстоноша, Марков, Милевич, Милићев, Милошев, Михаилов, Мојсеов, Мошоринац, Мркшин, Мркшић, Недић, Нинков, Оберкнежев, Омаљевић, Оношић, Остојин, Пејаков, Пејин, Первослављев, Петаков, Петков, Петковић, Плавшић, Попов, Поповић, Пријић, Радојчин, Радосављев, Радудовачки, Рајић, Родин, Срећков, Станојев, Станојчић, Стелкић, Стојанић, Стојанов, Стојић, Субишев, Хомал, Цветковић, Црњански, Шуваков и Шуваковић (в. Душан Поповић, *Срби у Банату*, Београд, 1955, 114, 303—313).

У чланку се налазе надимци и презимена Срба, а остале сам обележио називом њихове народности. Највише надимака је прикупио Радомир Ружин, ученик Гимназије „Коча Коларов“ у Зрењанину, родом из Српског Итебеја.

СПИСАК ПОРОДИЧНИХ НАДИМАКА И ПРЕЗИМЕНА У СРПСКОМ ИТЕБЕЈУ (БАНАТ)

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Аба	Абе	Абини	Стелкић
Агапа	Агапе	Агапини	Весин
Антин	Антиног	Антини	Зубанов
Арсан	Арсана	Арсанови	Арсенов
Багер	Багера	Багерови	Рајић
Бада	Баде	Бадини	Рајић
Бађица	Бађице	Бађицини	Тођераш
Бангар	Бангара	Бангарови	Првулов
Бангела	Бангеле	Бангелини	Стојанов
Бандаш	Бандаша	Бандашови	Омаљев
Барнуца	Барнуце	Барнучеви	Костадинов
Бачван	Бачвана	Бачвани	Јовичин, Марков, Милинков

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Бачкуља	Бачкуље	Бачкуљини	Димитров
Баћа	Баће	Баћини	Пејачки
Беба	Бебе	Бебини	Јосић
Белура	Белуре	Белурови	Радосав
Беља	Беље	Бељини	Ружин
Беца	Беце	Бецини	Ружин
Бика	Бике	Бикини	Костадинов
Бимба	Бимбе	Бимбини	Матић
Близа	Близе	Близини	Стојин
Бокала	Бокале	Бокалини	Живков
Болорица	Болорице	Болоричини	Болорин
Бошкан	Бошкана	Бошканови	Омаљев
Брка	Брке	Бркини	Арсенов
Брунца	Брунце	Брунчини	Ћосић
Брца	Брце	Брцини	Првулов
Бутар	Бугара	Бугари	Иванов (баштован)
Буљака	Буљаке	Буљакини	Домазетов
Бундаш	Бундаша	Бундашови	Кетин
Бургија	Бургије	Бургијини	Јосић
Бурец	Буреца	Бурецови	Крстин
Бута	Буте	Бутини	Стојин
Буца	Буце	Будини	Косанић
Вава	Ваве	Вавини	Омаљев
Ванцага	Ванцаге	Ванцагини	Попов
Века	Веке	Векини	Филипашев
Вивак	Вивка	Вивкови	Ђуркин
Влашки	Влашког	Влашки	Стојин
Волта	Волте	Волтини	Радловачки
Врабац	Врапца	Врапчеви	Ѓуљашев, Жељски, Стојанов
Вртагуза	Вртагузе	Вртагузини	Богич
Гавра	Гавре	Гаврини	Јанкић
Гага	Гаге	Гагини	Стојин
Гајица	Гајице	Гајицини	Омаљев
Гаџа	Гаџе	Гаџини	Стојин
Гаша	Гаше	Гашини	Стојков
Гењеш	Гењеша	Гењешови	Вукоњански
Геџа	Геџе	Геџини	Јовановић
Гибаница	Гибанице	Гибаницини	Живков
Гњурац	Гњурца	Гњурчеви	Јосић
Гојан	Гојана	Гојанови	Коларов, Стојанов
Гоџуман	Гоџумана	Гоџуманови	Мркишић
Грђаш	Грђаша	Грђашови	Попов
Груја	Грује	Грујини	Игњатов
Гугул	Гугула	Гугулови	Роксић
Гужва	Гужве	Гужвини	Мркишић
Гуцул	Гуцула	Гуцулови	Јосић
Дама	Даме	Дамини	Гајин
Дарабуц	Дарабуца	Дарабуцови	Ристин
Двизац	Двизца	Двизичеви	Недељков, Тошин
Дида	Диде	Дидини	Маринков
Дилбер	Дилбера	Дилберови	Живков
Дињаш	Дињаша	Дињашови	Петров
Дрндар	Дрндара	Дрндарови	Веселинов
Дрта	Дрте	Дртини	Стојадинов
Ђебра	Ђебре	Ђебрини	Микул

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Бера	Ђере	Ђерини	Ружин
Ђуланков	Ђуланкова	Ђуланкови	Радловачки
Ђулин	Ђулиног	Ђулини	Станков
Енцлика	Енцлике	Енцкликини	Раицки
Ера	Ере	Ерини	Живанов
Жижа	Жиже	Жижини	Субин
Зука	Зуке	Зукини	Рајић, Срданов
Зодер	Зодера	Зодерови	Мошорински
Иванђанин	Иванђанина	Иванђани	Матић
Идола	Идоле	Идолини	Болорин
Ипа	Ипе	Ипини	Омаљев
Ишпан	Ишпана	Ишпани	Милованчев
Јада	Јаде	Јадини	Петрин
Јаја	Јаје	Јајини	Попов
Јецко	Јецка	Јецкови	Рашловачки
Калала	Калале	Калалини	Стелкић
Калкањ	Калкања	Калкањеви	Јосић
Канчи	Канчија	Канчилови	Мркишић
Кардош	Кардоша	Кардошови	Станков
Каштига	Каштиге	Каштигини	Ђурин
Кебаћ	Кебаћа	Кебаћови	Ђурчин
Кела	Келе	Келини	Петков
Кентра	Кентре	Кентрини	Антоновић
Кеча	Кече	Кечини	Омаљев
Кикић	Кикића	Кикићови	Мркишић
Клашанка	Клашанке	Клашинкини	Петков
Клицаћ	Клицаћа	Клицаћови	Шувачки
Кломбаја	Кломбаје	Кломбајини	Радловачки
Кожар	Кожара	Кожарови	Мркишић
Коза	Козе	Козини	Козловачки, Радловачки
Кокица	Кокице	Кокицини	Радић
Кокорош	Кокороша	Кокорошови	Станојевић
Комарац	Комарца	Комарцови	Огњенов
Контра	Контре	Контрини	Пејачки
Корњача	Корњаче	Корњачини	Радин
Коца	Коце	Коцини	Суварчев
Кравар	Кравара	Краварови	Дабич
Креца	Креце	Крецини	Милитаров
Крмача	Крмаче	Крмачини	Игњатов
Кромпир	Кромпира	Кромпирови	Милошев
Кудра	Кудре	Кудрини	Игњатов
Куља	Куље	Куљини	Јосић
Купац	Купца	Купцови	Ђуркин
Курта	Курте	Куртини	Домазетов
Лача	Лаче	Лачини	Рушин
Ледер	Ледера	Ледерови	Попов
Леса	Лесе	Лесини	Рајић
Логдан	Логдана	Логданови	Ружин
Ломба	Ломбе	Ломбини	Стојин, Стојић
Лонцар	Лонцара	Лонцарови	Живанов
Лудаја	Лудаје	Лудајини	Крстин
Макруш	Макруша	Макрушови	Првулов
Маркуц	Маркуца	Маркуцови	Марков, Ристин
Маринкеш	Маринкеша	Маринкешови	Рајић
Мека	Меке	Мекини	Црњански
Мереуц	Мереуца	Мереуцови	Игњатов

Надимак	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Мица	Мице	Мицини	Маринков
Мојков	Мојкова	Мојкови	Бранков
Моњош	Моњоша	Моњошови	Јашин
Моцкош	Моцкоша	Моцкошови	Врањин
Моча	Моче	Мочини	Радловачки
Мурци	Мурција	Мурцилови	Мишков
Муса	Мусе	Мусини	Радловачки
Нађвалац	Нађвалица	Нађвалцови	Нинков
Нинков	Нинковог	Нинкови	Живанов
Њака	Њаке	Њакини	Рајић
Њења	Њење	Њењини	Омаљев
Њоржа	Њорже	Њоржини	Новак
Опирача	Опираче	Опирачини	Радловачки
Пандур	Пандура	Пандурови	Уљарин
Пантљика	Пантљике	Пантљикини	Рајић
Папагај	Папагаја	Папагајови	Петрин
Папушка	Папушке	Папушкини	Живков
Паскурић	Паскурића	Паскурићови	Радловачки, Рајин
Патак	Патка	Паткови	Дабић
Пекерац	Пекерца	Пекерчови	Ракић
Пента	Пенте	Пентини	Матић
Пепела	Пепеле	Пепелини	Омаљев
Пепи	Пепија	Пепилови	Ракић
Песница	Песнице	Песничини	Арсич
Пленчика	Пленчике	Пленчкини	Црњански
Пилић	Пилића	Пилићови	Јосић
Пилићар	Пилићара	Пилићарови	Стелкић
Пинкуц	Пинкуца	Пинкуцови	Рајић
Пиприца	Пиприце	Пиприцини	Радловачки
Покровац	Покровца	Покровцови	Јовановић
Полутан	Полутана	Полутанови	Стојанов
Попила	Попиле	Попилини	Попов
Поптреун	Поптреуна	Поптреунови	Рајић
Потлога	Потлоге	Потлогини	Мирч
Прда	Прде	Прдини	Радловачки
Пржол	Пржола	Пржолови	Пејачки
Пулицка	Пулицке	Пулицкини	Раданов
Пуљика	Пуљике	Пуљикини	Дабић, Златаров
Пурка	Пурке	Пуркини	Ђуркин
Пуршела	Пуршеле	Пуршелини	Симеонов
Рапа	Рапе	Рапини	Милошев
Решетар	Решетара	Решетарови	Стојин
Рифуљ	Рифуља	Рифуљови	Јашин
Рица	Рице	Рицини	Радин
Рута	Руте	Рутини	Омаљев
Самојла	Самојле	Самојлини	Стојин
Сапунџија	Сапунџије	Сапунџијини	Васић
Сарка	Сарке	Саркини	Петков
Свињар	Свињара	Свињарови	Дабић
Свирац	Свирица	Свиричеви	Дабић, Радин
Сврака	Свраке	Свракини	Барбул, Радин, Станисав
Сликер	Сликера	Сликерови	Унгур
Солунов	Солунова	Солунови	Ружић
Спориш	Спориша	Споришови	Мркишић
Сремац	Сремца	Сремчеви	Срданов
Странгач	Странгача	Странгачови	Петрин

Презиме	Ген. једн.	Ном. множ.	Презиме
Субатар	Субатара	Субатарови	Туџић
Тандрља	Тандрље	Тандрљипи	Рајић
Тарата	Тарате	Таратини	Болдорац
Ташак	Ташка	Ташкови	Глигорин, Далић, Лазић
Тејанош	Тејаноша	Тејаношови	Лазић
Теча	Тече	Течини	Игњатов
Тока	Токе	Токини	Шупљајски
Томица	Томице	Томицини	Омаљев
Тота	Тоте	Тотини	Ракић
Трајкуца	Трајкуце	Трајкуцини	Мркшић
Трива	Триве	Тривини	Арсич
Тртица	Тртице	Тртичини	Вујинов
Ђела	Ђеле	Ђелини	Дацин, Јашин
Ђефта	Ђефте	Ђефтини	Крстин
Ђинкул	Ђинкула	Ђинкулови	Богич
Ђирица	Ђирице	Ђирицини	Пејачки
Ђупа	Ђупе	Ђупини	Рајић
Ђурак	Ђурка	Ђуркови	Петак
Ђускија	Ђускије	Ђускијини	Радловачки
Ђућур	Ђућура	Ђућурови	Радловачки
Узглавница	Узглавнице	Узглавницини	Стојанов
Фелбер	Фелбера	Фелберови	Фелбаб
Форгош	Форгоша	Форгошови	Гардиновачки
Форњиш	Форњиша	Форњишови	Величков
Фридла	Фриdle	Фридлини	Лазић
Фућа	Фуће	Фућини	Раданов
Џана	Џане	Џанини	Радловачки
Џаран	Џарана	Џаранови	Адамов
Џеварика	Џеварике	Џеварикини	Болдорац
Џига	Џиге	Џигини	Стеванов
Џигљар	Џигљара	Џигљарови	Савић
Џулаћ	Џулаћа	Џулаћвои	Рајић
Чајић	Чајића	Чајићеви	Маринков
Чаклода	Чаклоде	Чаклодини	Ристин
Чаманја	Чаманје	Чаманјини	Огњенов
Чамата	Чамата	Чаматини	Омаљев
Чапов	Чапova	Чапољеви	Мркшић
Черема	Череме	Черемини	Грујин
Чичак	Чичка	Чичкови	Вуков, Зарин, Рајић
Чкора	Чкоре	Чкорини	Раданов
Чкулда	Чкулде	Чкулдини	Секулин
Чонка	Чонке	Чонкини	Арсич
Чурчалека	Чурчалексе	Чурчалексини	Ђурчин
Џомба	Џомбе	Џомбини	Лонгинов
Џоца	Џоце	Џоцини	Јаковљев
Шаренкапа	Шаренкапе	Шаренкапини	Матић
Шарка	Шарке	Шаркини	Болорин
Шенђурац	Шенђурца	Шенђуроци	Војинов
Шлог	Шлога	Шлогови	Бранков
Шпанац	Шпанца	Шпанцови	Станојевић
Шпирка	Шпирке	Шпиркини	Мркшић
Шорика	Шорике	Шорикини	Јосић
Штрицкара	Штрицкаре	Штрицкарини	Савин
Шугез	Шугеза	Шугезови	Игњатов
Шуљан	Шуљана	Шуљанови	Јосић

ПРЕЗИМЕНА БЕЗ НАДИМАКА

Ановић, Бељин, Бољац, Бугарски, Васиљевић, Вираг (Мађар), Војкин, Гарђа (Мађар), Гуљаш (Мађар), Дамјанов, Даников, Дмитровић, Добрић, Ђулвезанов, Ђгарски, Ђим, Златар, Зонаи (Мађар), Јованов, Јовин, Јокић, Кекењ (Мађар), Кеџић, Коларски, Кордин, Крезид, Кристарић, Кришан, Лакатуш, Лакић, Лукић, Максимов, Мали, Малкон, Марђан, Мартинов, Матић, Маџаров, Милановић, Милосав, Михајлов, Молдован, Молнар (Мађар), Монин, Монић, Неџин, Николин, Павлов, Паланачки, Пандуров, Пантин, Пасуљевић, Пејанов, Перин, Петровић, Петромањац (Румун), Писаров, Попадић, Поповић, Предојевић, Пунгул, Радосављев, Раџа, Рељин, Родић, Сежанов, Станојев, Танасијин, Тимин, Томин, Тот (Мађар), Тошин, Трајковић, Трандафил, Фардин, Филипаш, Фољански, Хајош, Чобански, Чокрљан, Шаин, Шикић, Шнајдеров и Штеванов.

С А Д Р Ж А Ј

Вера Јерковић — Два четворојеванђеља штампара Мардарија из Мркине цркве	1
Светозар Стијовић — О међусобном односу неких рускословенских особина у Орфелиновим песмама	19
Светозар Стијовић — Графијске и правописне одлике у Орфелиновом „Магазину“	31
Александар Албин — Особине народних говора у „Немачко-српском речнику“ (1790)	41
Слободан Н. Реметић — О графији и правопису Вукове „Пјеснарице“ из 1814. године	55
Милица Грковић — Употреба инфинитива у језику Милана Ђ. Милићевића	67
Јован Јерковић — Белешке о језику Ђорђа Поповића Даничара	83
Слободан Н. Реметић — Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини	105
Драго Чупић — Акцент именица у бјелопавлићком говору	135
Велимир Михајловић — Прилог речнику српскохрватских географских термина	153
Милица Грковић — Микротопоними изворишне области Топлице ..	183
Богдан Т. Станојев — Микротопонимија у хатару села Дупљаје (Банат)	203
Мирко Радојчић — Микротопонимија у говору Невесиња и околине	205
Миладинка Гајинов — Микротопонимија у говору места Турије и Србобрана	211
Кајка М. Станојев-Југа — Презимена и породични надимци у селу Дупљаји у Банату	215
Слободан Максимов — Микротопонимија у говору Бачког Градишта	223
Стеван Ђапић — Надимци и презимена у селу Елемиру (Банат)	225
Стеван Ђапић — Надимци и презимена у Српском Итебеју (Банат) ..	231